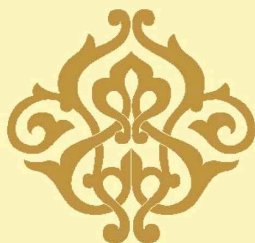

PAWEŁ SIWIEC

ABŪ AL-ʿATĀHIYA

poeta, błazen, asceta

KSIEGARNIA AKADEMICKA

ABŪ AL-^cATĀHIYA

poeta, błazen, asceta

PAWEŁ SIWIEC

ABŪ AL-‘ATĀHIYA

poeta, błazen, asceta

KRAKÓW 2012

Copyright by Paweł Siwiec, 2012

Recenzja:

dr hab. Przemysław Waclaw Turek

Korekta:

Marta Stęplewska

Projekt okładki i łamanie tekstu:

Fadhil Suwaysi

Książka dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego ze środków Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu

ISBN 978-83-7638-194-7

<https://doi.org/10.12797/9788376381947>

Wydawca:

KSIEGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks 431-27-43, 422-10-33 w. 11-47

akademicka@akademicka.pl

www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

Transkrypcja i objaśnienie znaków	6
Od autora	7
Wprowadzenie.....	9
Od hulaki do ascety.....	15
Marność nad marnościami... ..	34
Metaforyka śmierci.....	52
Bogactwo formy.....	61
I. Metryka	61
II. Warstwa brzmieniowa.....	64
III. Warstwa znaczeniowa.....	82
Ekspresja składniowo-stylistyczna.....	86
Wiersze wybrane	99
Posłowie	181
Bibliografia.....	182

Transkrypcja i objaśnienie znaków

ء	°	ض	ḍ
ب	b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṭ	ع	ʿ
ج	ǧ	غ	ǧ
ح	ḥ	ف	f
خ	ḫ	ق	q
د	d	ك	k
ذ	ḏ	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h
ش	š	و	w
ص	ṣ	ي	y

Dla uproszczenia zapisu znak „” oznaczający zware krtaniowe (*hamza*) został pominięty w nagłosie transkrybowanych wyrazów.

- nad samogłoską oznacza długość
- ⌋ sylaba krótka
- sylaba długa
- ⌋ sylaba ponaddługa
- ⌋ sylaba długa akcentowana
- ⌋ sylaba krótka akcentowana
- ⌋ sylaba obojętna
- ⌋ sylaba anceps
- ⌋ możliwość zastąpienia dwu sylab krótkich jedną długą lub jedną krótką

OD AUTORA

Książka ta jest zwieńczeniem zainteresowań autora jedną z najbardziej wyrazistych indywidualności literackich arabskiego średniowiecza, jaką był Abū al-°Atāhiya (748-828). Poeta ów zaliczany jest do pokolenia tzw. modernistów (*al-muḥdatūn*) końca ósmego i początku dziewiątego stulecia, którzy postanowili na dobre zerwać z beduińskim etosem i stylem. Obok takich szermierzy rymów jak Abū Nuwās (756-814) czy °Abbās Ibn al-Aḥnaf (750-809) stał się on ikoną czasów Hārūna ar-Rašīda (763-809), najślawniejszego z abbasydzkich kalifów.

Rzeczywistą sławę przyniosły Abū al-°Atāhiyi wiersze, które stworzył dopiero w wieku dojrzałym, kiedy to z lekkoducha i hulaki przeistoczył się w poetę-filozofa, ascetycznego moralistę sypiącego sentencjami, rozmyślającego nad marnością doczesnej ludzkiej egzystencji, wzywającego do refleksji nad przemijaniem. Zdecydowana większość jego zachowanych utworów to właśnie poezja refleksyjno-filozoficzna (tzw. *zuhdiyyāt*).

Tego rodzaju tematyka, choć nieobca arabskiej poezji okresu przedislamskiego, stanowiła jednak – jak pokazują gromadzone od VIII w. antologie – zdecydowany margines w spuściźnie literackiej tamtych czasów. Stefan Sperl – przytaczając za Carlem H. Beckerem¹ pogląd o przemożnym wpływie przedislamskiej literatury chrześcijańskiej na powstanie arabskiej poezji refleksyjno-filozoficznej – stwierdza, że *zuhdiyyāt* to muzułmańska wersja o wiele starszej od islamu twórczości literackiej typu „ksiąg mądrości”, której korzenie sięgają starożytnej Babilonii².

We wczesnej poezji arabskiej taka tematyka, jeżeli już się pojawiała, miała przeważnie charakter ograniczonego do kilku wersów wątku pobocznego lub też krótkiej refleksji w ramach dłuższego utworu. Na tym tle odosobnione miejsce zajmuje twórczość przypisywana³ dwóm poetom. Pierwszy to °Adi Ibn

¹ C. H. Becker, *Islamstudien*, Leipzig 924-932.

² S. Sperl, *Mannerism in Arabic Poetry. A Structural Analysis of Selected Texts (3rd Century AH/9th Century AD – 5th Century AH/11th Century AD)*, Cambridge 1989, s. 73.

³ Określenie „przypisywana” jest tu w pełni uzasadnione, ponieważ wątpliwości co do autorstwa znacznej części tej poezji istniały już bardzo dawno. W IX w. o plagiaty i tendencji do przypisywania wierszy rzeczywistym lub wyimaginowanym autorom w okresie przedislamskim pisał Ibn Salām al-Ġumāḥī, który o pierwszym z wyżej wymienionych poetów donosił: „°Adi Ibn Zayd mieszkał w Al-Hirze a poza wieś nosa nie wystawiał. Język jego był gładki a myśl łatwa, wiele też mu

Zayd al-^cIbādī (zm. 587), chrześcijanin rodem z Al-Ḥīry należący do plemienia At-Tamīm. Drugi to Umayya Ibn Abī aṣ-Ṣalt (zm. 626) z plemienia ʿAqīf, który dożył czasów narodzin islamu i w którym – mimo iż nie przyjął nowej religii – tradycja muzułmańska widzi jednego z ostatnich przed islamem bogobojnych niechrześcijańskich mężów (*ḥunafāʾ*), wyznających za Abrahamem wiarę w jedynego Boga i zapowiadających nadejście arabskiego Proroka.

W arabskiej poezji VIII i IX w. treści religijne i moralizatorskie zajmowały znaczącą pozycję, by wspomnieć tylko Maḥmūd al-Warrāqa (zm. 840) czy też pierwszą muzułmańską mistyczkę imieniem Rābiʿa al-^cAdawīyya (717-801). Twórczość owa nie równa się jednak dorobkowi Abū al-^cAtāhiyi ani pod względem poetyckiego kunsztu, ani co do liczby skomponowanych wierszy.

Na język polski przełożonych zostało dotychczas nieco ponad 30 utworów Abū al-^cAtāhiyi, z czego 27 (o długości przeważnie 2 do 5 wersów) ukazało się w tłumaczeniu Janusza Daneckiego i Aleksandry Witkowskiej w ramach wydanej w 1997 r. antologii poezji arabskiej obejmującej okres VI-XIII w.⁴ Kilka kolejnych wierszy oraz szereg fragmentów utworów znalazło się w naszych publikacjach⁵.

Powstawaniu niniejszej monografii przyświecały dwa główne cele. Po pierwsze, naszkicowanie osobowości Abū al-^cAtāhiyi na tle czasów, w jakich przyszło mu żyć – tak na podstawie rozproszonych w średniowiecznym piśmiennictwie relacji historycznych, opowieści i dykteryjek, jak i poprzez lekturę jego utworów. Po drugie, analiza krytyczno-literacka twórczości poety oraz przybliżenie jego poezji czytelnikowi nieznającemu języka arabskiego – służyć ma temu m.in. rozdział pt. *Wiersze wybrane*. W książce tej zawartych zostało ponad 80 tłumaczeń całych utworów, z czego 50 w rozdziale *Wiersze wybrane* oraz 32 w pozostałej części pracy, a także przekłady 60 fragmentów wierszy.

Wszystkie zawarte w publikacji tłumaczenia są dziełem autora i sporządzone zostały na podstawie oryginałów arabskich. Charakterystyczna dla klasycznego wiersza arabskiego rytmika iloczasowej metryki zrekomensowana została ekwiwalencją sylabiczną wersów (stosownie do formatu pierwotnego) oraz częściową sylabotonizacją. Natomiast monorym zastąpiony został wierszem białym o ustabilizowanej akcentuacji wyrazowej w klauzulach wersowych (prawie zawsze paroksytoneją).

przypisano, mocno [jego słowa] okrojono, poplątali potomni i namieszał Al-Mufaḍḍal” (Ibn Salām al-Gumāhī, *Ṭabaqāt aṣ-ṣuʿarāʾ*, red. Joseph Hell, Leiden 1916, s. 31). W tym kontekście także i utwory tradycyjnie łączone z imieniem Umayyī Ibn Abī aṣ-Ṣalta muszą budzić podobne wątpliwości.

⁴ J. Danecki, *Poezja arabska. Wiek VI-XIII. Wybór*, oprac. J. Danecki, przekład J. Bielawski, J. Danecki, M. M. Dziekan, T. Kowalski, J. Kozłowska, A. Lange, A. Mickiewicz, A. Witkowska, B. Wrona, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.

⁵ P. Siwiec, *Rytm staroarabskiej kasydy*, Kraków 2005; idem, *Zarys poetyki klasycznego wiersza arabskiego*, Kraków 2008; idem, *Między barokiem polskim a... arabskim*, „Teksty Drugie” 2010, nr 3, s. 199-208; idem, *Figure of repetition as an exponent of Abū al-ʿAtāhiya’s poetic style*, *Studia Arabistyczne i Islamistyczne* 2011, nr 14, s. 17-32. Podsumowania i krótkiego omówienia wszystkich dotychczasowych przekładów z klasycznej literatury arabskiej, w tym wierszy Abū al-^cAtāhiyi, dokonał Przemysław W. Turek, *Od Gilgamesza do kasydy. Poezja semicka w oryginale i w przekładzie*, Kraków 2010, s. 396-418.

WPROWADZENIE

Abū al-°Atāhiya, podobnie jak wszyscy chyba ówcześni poeci, nie gromadził swoich utworów. Od początku tworzył je po prostu w pamięci i wygłaszał, nierzadko improwizując, czy to z potrzeby chwili, czy też na czyjeś życzenie. A jeśli zapisywał, to na luźnych kartach. Nie zostawił więc po sobie żadnej zwartej księgi. Za jego życia wiersze te krążyły przede wszystkim w obiegu ustnym. Można przypuszczać, że jednymi z pierwszych popularyzatorów twórczości Abū al-°Atāhiyi były jego własne dzieci. Syn Muḥammad podobnie jak ojciec pędził żywot ascety i tak jak on parał się rymami, choć daleko mu było do maestrii rodzica. Córka Ruqayya zapamiętywała skrzętnie utwory swego ojca, by mu je przypominać lub recytować innym⁶.

Okazjonalnie wiersze Abū al-°Atāhiyi były zapisywane i gromadzone przez przeważnie anonimowych skrybów i kopistów, by dopiero później trafić na karty dzieł arabskich pisarzy, historiografów, encyklopedystów i antologistów. Najstłynniejszy bibliograf arabski Ibn an-Nadīm (zm. 998) wspomina, że osobiście oglądał w Mosulu składający się z dwudziestu kilku części zbiór poezji Abū al-°Atāhiyi. W ocenie autora *Al-Fihrist* zbiór ten był niepełny i w swojej pierwotnej wersji musiał obejmować 30 części⁷. Spisany zaś został przez niejakiego Ibn °Ammāra⁸, którego Ibn an-Nadīm nazywa antologistą „modernistów” (*kātib al-muḥdaṭīn*)⁹, przypisując mu także autorstwo biografii Abū al-°Atāhiyi¹⁰. Najprawdopodobniej z tej właśnie biografii korzystał szczerze Abū al-Farağ al-Iṣfahānī (897-967). Na relacje Ibn °Ammāra powołuje się on bowiem nader często na kartach *Al-Ağānī*. Ibn an-Nadīm wspomina jeszcze jednego dokumentalistę spuścizny poetyckiej Abū al-°Atāhiyi – żyjącego nieco wcześniej bagdadzkiego pisarza i historyka imieniem Ibn Abī Ṭāhir (819-893). Niestety żadna z tych wczesnych kompilacji nie zachowała się.

⁶ Abū al-Farağ al-Iṣfahānī, *Al-Ağānī*, t. 4, Al-Qāhira 1950, s. 110.

⁷ Ibn an-Nadīm, *Al-Fihrist*, red. Riḍā Tağaddud, Ṭahrān 1971, s. 181.

⁸ Abū al-Abbās Aḥmad Ibn °Ubaydullāh Ibn Muḥammad Ibn °Ammār al-Ṭaqafī – zm. ok. 931 r. pisarz i antologista.

⁹ Ibn an-Nadīm, *op. cit.*, s. 181.

¹⁰ *Ibidem*, s. 166.

W jedenastym stuleciu wiersze Abū al-°Atāhiyi zebral w jedną księgę Ibn °Abd al-Barr an-Namarī al-Andalūsī (978-1070), uczony prawnik muzułmański rodem z Grenady. Uczynił to, będąc – jak sam miał napisać – pod wrażeniem mądrości, pobożności i ducha ascezy emanujących z tej poezji, której słowa wydały mu się jakby wzięte ze świętych ksiąg¹¹.

W czasach nowożytnych antologia poezji Abū al-°Atāhiyi opublikowana została po raz pierwszy w roku 1886 przez oficynę wydawniczą oo. jezuitów w Bejrucie pt. *Al-Anwār az-zāhiya fī dīwān Abī al-°Atāhiya* („Olśniewające światła poezji Abū al-°Atāhiyi”)¹² w opracowaniu znanego orientalisty Louisa Cheikhō (1859-1927)¹³. Antologista wykorzystał – jak zaznacza na stronie tytułowej – wspomniany już wyżej zbiór Ibn °Abd al-Barra an-Namariego al-Andalūsiego, który rozszerzył o wiersze Abū al-°Atāhiyi rozproszone w dziełach takich średniowiecznych arabskich autorów jak Al-Iṣfahānī, Ibn °Abd Rabbihi (860-940), Al-Mas°ūdī (896-956), Al-Māwardī (972-1058), Al-Ġazālī (1058-1111) i inni. Całość składającą się z 607 utworów (w tym form jedno- i dwuwiersowych) podzielił na dwie części: *Az-zuhdiyyāt* (wiersze refleksyjno-filozoficzne) i *Manṭūrat ṣattā* (wiersze rozproszone różne). Utwory ułożył alfabetycznie według rymów. Każdy z nich poprzedził krótką, przeważnie jednozdaniową notką na temat jego treści lub okoliczności powstania oraz informacją o zastosowanym metrum.

Wiele wskazuje na to, że Louis Cheikhō oparł się na znajdującym się wówczas w bibliotece Aḏ-Ḍāhiriyya¹⁴ w Damaszku rękopisie uważanym za kopię opracowania Ibn °Abd al-Barra¹⁵. Antologia ta, kilkakrotnie wznawiana, spotkała się z nieufnością ze strony środowisk inteligencji muzułmańskiej (zwłaszcza z kręgów uniwersytetu Al-Azhar) co do rzetelności oraz intencji jej autora. W jednym z przypisów krytycznego wydania *Aṣ-ṣi°r wa-aṣ-ṣu°arā°* („Poezja i poeci”) Ibn Qutayby (828-885) jego autor, znany uczony Al-Azharu Aḥmad Muḥammad Ṣākir (1989-1958) apeluje w tych słowach: „jezuici to ludzie, których rzetelności w kopiowaniu nie należy ufać ze względu na ich kręactwa, fanatyzm i fałszerstwa”¹⁶.

W 1964 r. pojawił się najczęściej jak dotąd wznawiany zbiór wierszy Abū al-°Atāhiyi w opracowaniu Karama al-Bustānīego (1888-1966)¹⁷. Najprawdopodobniej tom ten został przygotowany na podstawie tego samego manuskryptu

¹¹ Abū al-°Atāhiya, *Abū al-°Atāhiya aṣ°aru-hu wa-aḥbāru-hu*, red. Ṣukrī Fayṣal, Dimaṣq 1965, s. 27.

¹² *Al-Anwār az-zāhiya fī dīwān Abī al-°Atāhiya*, Maṭba°at al-°Abā° al-Yasū°iyyīn, Bayrūt 1886 (w dalszych przypisach cytowane jako *Al-Anwār az-zāhiya*).

¹³ Spotyka się też pisownię „Sheikho”. Pierwotnie Rizq Allāh – imię Louis przyjął po wstąpieniu do zakonu jezuitów. Jego nazwisko jednak nie figuruje ani na stronie tytułowej antologii, ani w „Słowie wydawcy”. Zamiast tego widnieje sformułowanie: „które zebral jeden z ojców jezuitów” (*ḡama°a-hā aḥad al-°abā° al-yasū°iyyīn*).

¹⁴ Obecnie w Bibliotece Al-Asada w Damaszku (numer katalogowy 3320/T).

¹⁵ Ṣukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 10.

¹⁶ Ibn Qutayba *Aṣ-ṣi°r wa-aṣ-ṣu°arā°*, red. Aḥmad Muḥammad Ṣākir, wyd. 2, Al-Qāhira 1958, t. 2, s. 791.

¹⁷ Abū al-°Atāhiya, *Dīwān Abī al-°Atāhiya*, red. Karam al-Bustānī, Bayrūt 1986 (w dalszych przypisach cytowane jako Al-Bustānī).

z biblioteki Az-Zāhiriyya albo też bezpośrednio w oparciu o wydanie Louisa Cheikhô. Taki wniosek nasuwa się po pobieżnym nawet porównaniu obu antologii. Zbiór Karama al-Bustānīego wzbogacony został o przeszło 30 kolejnych pozycji wierszowych nieuwzględnionych przez poprzednika. Wyróżnia się ponadto tym, że każdy zawarty w nim utwór został arbitralnie opatrzony nawiązującym do jego treści tytułem. Wszystkie wiersze ułożone zostały alfabetycznie według rymów bez dodatkowego podziału na rodzaje liryki.

Z ostatnich lat wypada wymienić jeszcze dwie antologie: pierwsza autorstwa Anṭwāna Qawwāl¹⁸ i druga opracowana przez Mağīda Ṭirāda¹⁹ – obie poprzedzone krótkim kilkustronicowym wstępem. Poza drobnymi modyfikacjami (określenie wzorców metrycznych, wyjaśnienie pojedynczych trudnych słów) są one właściwie powieleniem zbioru Karama al-Bustānīego. Antologia Mağīda Ṭirāda zawiera dodatkowo aneks będący skróconym przedrukiem rozdziału otwierającego część IV *Al-Ağānī* Isfahānīego.

Autorem najobszerniejszego jak dotąd krytycznego wydania poezji Abū al-ʿAtāhiyi jest Šukrī Fayṣal (1918-1985). W roku 1956, podczas pobytu w Niemczech, natknął się on w bibliotece uniwersyteckiej w Tybindze na niezbadany wcześniej rękopis zawierający zbiór wierszy abbasydzkiego poety. Manuskrypt ten pochodzi najprawdopodobniej z początku XIII w., o czym świadczyć ma zamieszczona na ostatniej karcie data 603 r.h. odpowiadająca mniej więcej 1203 r. kalendarza gregoriańskiego. Według Šukriego Fayśala rękopis ten jest starszy od kopii znajdującej się aktualnie w Bibliotece Asada w Damaszku. Nie jest znane ani jego pochodzenie, ani imię kopisty, zaś pierwsze 25 kart zawierające przypisywany Ibn ʿAbd al-Barrowi an-Namarīemu wstęp oraz początkowe kilkadziesiąt wierszy zbioru stanowią późniejsze uzupełnienie na skutek uszkodzenia oryginału rękopisu²⁰.

Mając więc do dyspozycji dwa manuskrypty oraz *Al-Anwār az-zāhiya fi dīwān Abī al-ʿAtāhiya* Louisa Cheikhô, Šukrī Fayṣal przystąpił do badań krytyczno-porównawczych. Ich rezultatem była wydana w 1965 r. w Damaszku antologia zatytułowana *Abū al-ʿAtāhiya ašʿāru-hu wa-aḥbāru-hu* („Abū al-ʿAtāhiya – życie i twórczość”). Znalazło się w niej ponad 750 utworów, w tym pewna liczba jedno- lub dwuwiersowych fragmentów. We wstępie do niej Šukrī Fayṣal, przywołując cytowaną wyżej opinię Aḥmada Muḥammada Šākira, poddał ostrej krytyce opracowanie Louisa Cheikhô, wytykając mu szereg błędów, a nawet wysuwając zarzuty o celowe antymuzułmańskie manipulowanie tekstem Abū al-ʿAtāhiyi polegające na usunięciu z oryginału lub sfalszowaniu wszelkich odwołań do Koranu, Proroka i doktryny islamu²¹.

Formułując jednak tego rodzaju oskarżenia, Šukrī Fayṣal zdaje się równocześnie zapominąć, że sam Ibn ʿAbd al-Barr, który stanowi dla niego źródło podsta-

¹⁸ Anṭwān Qawwāl, *Šarḥ dīwān Abī al-ʿAtāhiya*, Bayrūt 2003.

¹⁹ Mağīd Ṭirād, *Dīwān Abī al-ʿAtāhiya*, Bayrūt 2008.

²⁰ Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 9.

²¹ *Ibidem*, s. 10-14.

wowe, był przede wszystkim wybitnym ortodoksyjnym uczonym w dziedzinie prawa i doktryny muzułmańskiej. A ponadto, jak jasno wynika z treści wstępu do antologii, ów średniowieczny uczony kierował się chęcią oczyszczenia Abū al-°Atāhiyi z ciężących na nim, a rozpowszechnionych w dawnej literaturze arabskiej podejrzeń o skłonności heretyckie²². To zaś musiało mieć niewątpliwie wpływ na zawartość redagowanej przez niego antologii. Nie można też wykluczyć sytuacji, że i kopista, który sporządził znaleziony w Tybindze rękopis, mógł sam według własnego uznania dokonać modyfikacji wierszy Abū al-°Atāhiyi tak, by wykazać przywiązanie poety do islamu. Podstaw do tego rodzaju podejrzeń dostarczają same utwory zebrane w antologii Šukriego Fayśala. Czytając niektóre z tych wierszy, trudno oprzeć się wrażeniu, że znajdujące się w nich akcenty islamskie zostały wkomponowane na siłę. Jaskrawym przykładem jest następujący utwór:

1	عَلَى رَسُولِ اللَّهِ مِنِّي السَّلَامُ	مَا كَانَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْأَنَامِ
2	أَحْيَا بِهِ اللَّهُ قُلُوبًا كَمَا	أَحْيَا مَوَاتِ الْأَرْضِ صَوْبُ الْعَمَامِ
3	أَكْرَمَ بِهِ لِلخَلْقِ مِنْ مُبْلِغِ	هَادٍ وَلِلنَّاسِ بِهِ مِنْ إِمَامِ
4	وَأَصْبَحَ الْحَقُّ بِهِ قَائِمًا	وَأَصْبَحَ الْبَاطِلُ دَخَضَ الْمَقَامِ
5	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَدْعُو إِلَى	مَدْرَجَةِ الْحَقِّ وَدَارِ السَّلَامِ
6	يَا عَيْنٌ قَدْ نِمْتَ فَاسْتَنْبِهِ	مَا اجْتَمَعَ الْخَوْفُ وَطَيْبُ الْمَنَامِ
7	أَكْرَهُ أَنْ أَلْقَى حِمَامِي وَلَا	بُدَّ لِحَيٍّ مِنْ لِقَاءِ الْجَمَامِ
8	لَا بُدَّ مِنْ مَوْتٍ بِدَارِ الْبَلَى	وَاللَّهُ بَعْدَ الْمَوْتِ يُحْيِي الْعِظَامِ
9	يَا طَالِبَ الدُّنْيَا وَلَذَاتِهَا	هَلْ لَكَ فِي مُلْكٍ طَوِيلِ الْمَقَامِ
10	مَنْ جَاوَرَ الرَّحْمَنَ فِي دَارِهِ	تَمَّتْ لَهُ النِّعْمَةُ كُلُّ التَّمَامِ ²³

- 1 °alā rasūli l-Lāhi min-nī s-salām
mā kāna illā raḥmatan li-l-anām
- 2 aḥyā bi-hi l-Lāhu qulūban kamā
aḥyā mawāta l-arḍi ṣawbu l-ḡamām
- 3 akrim bi-hi li-l-ḥalqi min mubliḡin
hādin wa-li-n-nāsi bi-hi min imām
- 4 wa-aṣbaḥa l-ḥaqqu bi-hi qā°iman
wa-aṣbaḥa l-bāṭilu dahḍa l-maqaām
- 5 kāna rasūlu l-Lāhi yad°ū ilā
madraḡati l-ḥaqqi wa-dāri s-salām
- 6 yā °aynu qad nimti fa-istanbihi
mā ḡtama°a l-ḥawfu wa-ṭību l-manām
- 7 akrahu an alqā ḥimām-i wa-lā
budda li-ḥayyin min liqā°i l-ḥimām

²² *Ibidem*, s. 37.

²³ *Ibidem*, s. 342-343.

- 8 lā budda min mawtin bi dāri l-bilā
 wa-l-Lāhu baʿda l-mawti yuḥyī l-ʿizām
 9 yā ṭālība d-dunyā wa-laddāti-hā
 hal la-ka fī mulkin ṭawīli l-muqām
 10 man ḡāwara r-Raḥmāna fī dāri-hi
 tammāt la-hu n-niʿmatu kulla t-tamām

- 1 *Wysłańcowi Boga niech będzie pokój,
 On błogosławieństwem był dla ludzkości.*
 2 *Przez Niego Bóg życie w sercach rozbudził,
 jak ziemię ożywia deszczowa chmura.*
 3 *Obdarzył człeka szczodrze kaznodzieją,
 imamem ludziom wskazującym drogę.*
 4 *Przez niego prawo jest ustanowione,
 i fałsz przez niego został obalony.*
 5 *Wysłannik Boga wszakże nawoływał
 do drogi prawdy, do rajskiej wieczności.*
 6 *Oczy me, śpicie, a baczyć wam trzeba,
 gdy trwoga z rozkoszą snu się zespala.*
 7 *Wstrętna mi myśl o ze śmiercią spotkaniu,
 a wszak każdy, kto żyw, śmierć spotkać musi.*
 8 *W domu boleści śmierć nieuchronnością,
 ale po śmierci Pan Bóg kości wskrzesi.*
 9 *Ty, co świata łakniesz i jego uciech,
 czyż długo ci dane w królestwie bawić?*
 10 *Kto z Miłosiernym blisko w Domu Jego,
 ten łaskę zyskał ponad wszelkie łaski.*

Pierwsze pięć wersów to wyrażnie doklejony w sposób sztuczny pean na cześć proroka Muḥammada. Pomiedzy treścią tego fragmentu wiersza a pozostałymi wersami nie ma żadnej łączności. Warto zauważyć, że w antologii Louisa Cheikhô, a także w opracowaniach Karama al-Bustāniego, Anṭwāna Qawwāla i Maḡīda Tīrāda, znalazły się tylko te wersy, które w powyższym cytacie rozpoczyna fraza: *yā ʿaynu*²⁴.

Z uwagi na te wątpliwości postanowiliśmy w naszej pracy oprzeć się mimo wszystko na wierszach zebranych w antologii Karama al-Bustāniego. Jednocześnie za każdym razem, gdy cytowany utwór w jakikolwiek sposób odbiega od wersji Šukriego Fayśala, różnica taka jest wykazywana w przypisie.

W świetle nie tak rzadkich przecież w średniowiecznej arabskiej twórczości poetyckiej – zwłaszcza w przekazie ustnym – przypadków czasami niezamierzonych, a czasami wręcz celowych odstępstw od tekstu oryginału²⁵, prawdziwy obraz

²⁴ *Al-Anwār az-zāhiya*, s. 238-239, Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 389, Anṭwān Qawwāl, *op. cit.*, s. 355, Maḡīd Tīrād, *op. cit.*, s. 344.

²⁵ Na temat plagiatu w średniowiecznej poezji arabskiej zob. np. Ibn Salām al-Ġumāḥi, *Ṭabaqāt aš-šuʿarāʾ*, red. Joseph Hell, Leiden 1916, s. 52, 147; Ṭāhā Ḥusayn, *Fī al-adab al-ġāhili*, Al-Qāhira 1933, s. 113-181; Gustave E. von Grunebaum, *The Concept of Plagiarism in Arabic Theory*, „Journal of Near Eastern Studies” 1944, Vol. 3, No. 4, s. 234-253.

osobowości i spuścizny poetyckiej Abū al-°Atāhiyi ciągle jeszcze przysłania mgiełka niejednoznaczności, nieдомówień i przejawskrawień. Pozostaje mieć nadzieję, że w miarę odkrywania kolejnych rękopisów obraz ten nabierze wyrazistości.

Czytając wiersze Abū al-°Atāhiyi, dostrzega się zadziwiającą zbieżność tej twórczości z poezją baroku – pomimo ogromnego czasowego i kulturowego dystansu, jaki dzieli je od tej epoki. Dotyczy to zarówno płaszczyzny treści, jak i formy utworów. Na podobieństwo to zwrócił niedawno uwagę piszący te słowa, zestawiając abbasydzkiego poetę z uważanym za prekursora baroku w literaturze polskiej Mikołajem Sępem Szarzyńskim (1550-1581)²⁶.

²⁶ Siwiec, *Między barokiem...*, s. 199-208.

OD HULAKI DO ASCETY

Abū al-°Atāhiya urodził się jako Ismā'īl Ibn al-Qāsim Ibn Suwaid Ibn Kaysān. Później znany był też pod przydomkiem (ar. *kunya*) Abū Ishāq²⁷. Pradkowie poety wywodzą się mieli spośród klientów plemienia °Anaza. Jego pradziad Kaysān pochodził przypuszczalnie z °Ayn at-Tamar, do dziś istniejącej miejscowości w Iraku położonej ok. 70 km na południowy zachód od Karbali²⁸. W 12 roku ery islamskiej (AD 633), podczas jednej z wypraw muzułmańskiego wodza Ḥalida Ibn al-Walida, którego sam Prorok nazywał „Mieczem Boga”, Kaysān wraz z kilkudziesięcioma innymi chłopcami wzięty został w jasyr i zawiedziony do Medyny przed oblicze pierwszego kalifa Abū Bakra (zm. 634). Ten podarował go jednemu z dostojników plemienia °Anaza imieniem °Abbād bin Rifā'a al-°Anazī bin Asad bin Rabī'a bin Nizār²⁹. Jest wielce prawdopodobne, że Kaysān, podobnie jak większość współczesnych mu mieszkańców oazy °Ayn at-Tamar, był chrześcijaninem. Według Aṭ-Ṭabarīego (838-923) wśród jeńców pojmanych przez wojsko Ḥalida Ibn al-Walida po zwycięskiej bitwie w °Ayn at-Tamar znalazło się 40 młodych katechumenów, którzy podczas oblężenia zamknęli się w świątyni³⁰. Być może jednym z nich był właśnie Kaysān, a jego potomkowie z czasem powrócili do rodzinnych stron. I tam też, w °Ayn at-Tamar, przyszedł na świat Abū al-°Atāhiya³¹.

Przyszły poeta wzrastać miał jednak w Kufie. Młodość upływała mu na bez troskich swawolach, biesiadnych hulankach i błazenadach przy winie z gromadą zniewieściałych kompanów, w towarzystwie karczemnych dziewczek i pieśniarek. Był podobno mężczyzną słusznego wzrostu, drobnokościstej budowy ciała, o białej cerze i czarnej, kędzierzawej czuprynie, lecz o szpetnej fizjonomii. Wyróżniał się elokwencją i lotnością umysłu³². Znany był z kochliwości, co niekiedy źle

²⁷ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 1; Ibn Qutayba, *op. cit.*, t. 2, s. 791.

²⁸ Ibn Ḥallikān, *Wafayāt al-a'yān*, red. Iḥsān °Abbās, t. 1, Bayrūt b.d.w., s. 219.

²⁹ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 3.

³⁰ Abū Ḡa'far Muḥammad bin Ḡarīr Aṭ-Ṭabarī, *Tārīḥ ar-rusul wa-al-mulūk*, red. Muḥammad Abū al-Faḍl Ibrāhīm, t. 3., Al-Qāhira 1960, s. 376-377.

³¹ Ibn Ḥallikān, *op. cit.*, s. 219.

³² Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 8; Al-Mas'ūdī, *Murūḡ ad-dahab wa-ma'ādin al-ḡawhar*, Bayrūt 1990, t. 2, s. 427.

się dla niego kończyło. Zdarzyło się, że naraził się na 100 batów, ponieważ ślał miłosne wiersze do piękności z miasta Al-Ḥira imieniem Suʿdā, w której na jego nieszczęście kochał się niejaki ʿAbdullah Ibn Maʿan Ibn Zāʿida³³.

By mieć z czego żyć, Abū al-ʿAtāhiya handlował czas jakiś glinianymi naczyniami wytwarzanymi rękoma niewolników w warsztacie garncarskim, który posiadał na spółkę ze swoim bratem Zaydem. Obowiązkami z tym związanymi obarczał jednak najczęściej brata. Gdy mu to wytykano, zwykł mawiać: „Ja lepiej rymy, a mój brat garnki”³⁴. Aż w końcu na serio wziął się za poezję. Łatwość, z jaką przychodziła mu mowa wiązana, budziła nieklamany podziw. Na pytanie, w jaki sposób komponuje wiersze, zwykł odpowiadać: „Kiedy tylko zapragnę, zaraz mi się jawią, a wtedy to, co chcę, mówię, zaś czego nie chcę, pomijam”³⁵. Według relacji Al-Ġāhiz (781-869) w czasie jednej z biesiad, w której brał udział Abū al-ʿAtāhiya wraz z gronem innych poetów, ktoś z obecnych, łyknąwszy wody, powiedział: „Dobra, bo zimna ta woda”. Na co rzekł mu Abū al-ʿAtāhiya: „Powiedz to wierszem!” I od razu uzupełnił: „Dobra, bo zimna ta woda, / toż to najlepsza ochłoda”³⁶.

Nic więc dziwnego, że szybko zyskał rozgłos. Urzekał prostotą słowa, niepretensjonalnym a zarazem artystycznie wyszukany stylem, melodyjną frazą. Choć z drugiej strony nie stronił od języka dosadnego, bezceremonialnego, a nawet ordynarnego³⁷. Lekkość i potoczystość stylu jego utworów sprawiały, że łatwo wpadały one w ucho i równie łatwo zapadały w pamięć. Odznaczały się bogactwem środków wyrazu, a jednocześnie nie epatowały manieryzmem tak częstym w twórczości poetów tzw. nurtu modernistycznego tamtych czasów³⁸. Podziwiano w nich kunsztowne przenośnie, wyszukane porównania i zaskakujące antytezy. Znany ówczesny genealog arabski Muṣʿab Ibn ʿAbdullah (773-850) miał się tak wyrażać o tej poezji: „Jest to mowa gładka i prawdziwa, nie masz w niej zbytku ni niedostatku, pozna się na niej mądry i doceni głupiec”³⁹. Poznał się na niej od razu najbardziej wzięty w tamtym czasie muzyk Ibrāhīm al-Mawṣili (742-804)⁴⁰. To on zabrał Abū al-ʿAtāhię do Bagdadu, wprowadzając go w progi pałaców abbasydzkich kalifów⁴¹.

W ten sposób Abū al-ʿAtāhiya dołączył do grona takich nadwornych poetów jak wspomniani już Abū Nuwās i Al-ʿAbbās Ibn al-Aḥnaf czy Salm al-Ḥāsir (zm. 802). Komponował panegiriki na cześć Al-Mahdīego i Hārūna ar-Rašīda, bawił kalifów swoim towarzystwem, był na zawołanie i poetą i klaunem, i kom-

³³ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 15, s. 277-278.

³⁴ *Ibidem*, s. 8-9.

³⁵ *Ibidem*, s. 13.

³⁶ *Barada l-māʿu wa-ṭābā / ḥabbaḍā l-māʿu šarābā*; zob. Al-Ġāhiz, *Al-Ḥayawān*, red. ʿAbd as-Salām Muḥammad Hārūn, t. 5, Al-Qāhira 1965, s. 137.

³⁷ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 3.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, s. 11.

⁴⁰ Ojciec najwybitniejszego muzyka i pieśniarza okresu abbasydzkiego, Iṣḥāq al-Muwṣili (767-850).

⁴¹ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 4.

panem do wina, za co był szczerze obdarowywany z monarszego skarbca. Prawdopodobnie wówczas właśnie przyłgnęło doń na zawsze – wypierając jego właściwe imię – przezwisko Abū al-°Atāhiya, po tym jak kalif Al-Mahdī miał mu powiedzieć: *Anta insān mutaḥadliq mu°attah* („Paradny człek z ciebie i trefniś”)⁴².

Na abbasydzkim dworze, mimo rzeszy pochlebców, intrygantów konkurujących między sobą o łaskę władców i zaszczyty, Abū al-°Atāhiya szybko zdobywał coraz większe powodzenie. Jego poezja się podobała. Zachwyt, ale i zazdrość budziła łatwość, z jaką w każdych okolicznościach na poczekaniu potrafił improwizować wiersze. Zyskiwał też szacunek swoich rywali na polu mowy wiązanej, choć nie obyło się bez mniejszych lub większych złośliwości i przytyków. Ibn Ḥallikān opisuje następujące zdarzenie. Pewnego razu Abū al-°Atāhiya, spotkawszy Abū Nuwās, zapytał go, ile wierszy pisze dziennie. Ten odpowiedział skromnie, że co najwyżej jeden, dwa wersy. Wtedy Abū al-°Atāhiya rzekł z nieukrywaną dumą: „Ja piszę sto, dwieście wersów dziennie”. Abū Nuwās skwitował to z przekąsem: „Bo ty piszesz na taką nutę: «O, Utbo! Na cóż, na cóż mi to?! / Bodajem cię nie znał, kobito!» A czegoś takiego, gdybym tylko chciał, mógłbym napisać tysiąc, dwa tysiące wersów dziennie”⁴³.

Wbrew tej uszczypliwości Abū Nuwās darzył jednak Abū al-°Atāhię wielką estymą. Świadczyć o tym może to, że kiedy nazywano go największym poetą, zwykł odpowiadać, iż nie godzi się, by za takiego był uważany, dopóki żyje Abū al-°Atāhiya⁴⁴.

Co się zaś tyczy °Utby, o której mowa w przytoczonej tu historyjce, to była ona jedną z dziewcząt posługujących w pałacu kalifa Al-Mahdiego. Niemłody już, około czterdziestoletni Abū al-°Atāhiya zadurzył się i usilnie zabiegał o jej względy oraz o przychyłność kalifa w tej sprawie. Kilkadziesiąt lat później filolog Al-Mubarrad (zm. 898) pisał na kartach dzieła *Al-Kāmil*, że pewnego razu poeta zwrócił się z prośbą do Al-Mahdiego, by ten pozwolił mu podarować sobie coś z okazji święta Nawrūz. Kiedy takie przyzwolenie uzyskał, przyniósł do pałacu duży gliniany dzban, a w nim wypachnioną szatę z delikatnego sukna. Na lamówce szaty wypisał taki oto wierszyk:

1 نَفْسِي بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا مُعَلَّقَةٌ اللَّهُ وَالْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ يَكْفِيهَا
2 إِنِّي لَا أَيَّاسٌ مِنْهَا ثُمَّ يُطْمَعُنِي فِيهَا احْتِقَارُكَ لِلدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

- 1 nafs-ī bi-šayʿin mina d-dunyā mu°allaqatun
 al-Lāhu wa-l-qāʾimu l-Mahdiyyu yakfi-ha
- 2 in-nī la-ayʾasu min-hā ṭumma yuṭmiʿu-nī
 fi-hā ḥtiqāru-ka li-d-dunyā wa-mā fi-hā

⁴² *Ibidem*, s. 2. Epitet *abū al-°atāhiya* jest synonimem określenia *mu°attah* i oznacza dosłownie osobę chorą na umyśle, wariata lub też kogoś, kto błaznuje, a więc udaje wariata.

⁴³ Ibn Ḥallikān, *op. cit.*, t. 1, s. 222-223.

⁴⁴ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 15.

- 1 *Dusza ma do jednej lgnie osóbkę na świecie,
Bóg tylko i ty, o Mahdi, co począć wiecie.*
- 2 *To przez nią rozum tracę, lecz nadzieją barda
twoja dla doczesnych ziemskich rzeczy pogarda.*

Ujęty pochlebstwem rymów Al-Mahdī pchnął delikatnie ʿUtbę w stronę rozkochanego w niej poety. Ta jednak jęła zaklinać kalifa, by nie oddawał jej szpetnemu, handlującemu glinianymi garnkami starcowi. Al-Mahdī uległ błaganiom dziewczyny, zaś rozgoryczonemu amantowi na pocieszenie zwrócił gliniany dzban, rozkazawszy wcześniej napęlić go złotem⁴⁵.

Inaczej na temat owej nieodwzajemnionej miłości pisał Al-Masʿūdī (zm. 956). Według jego relacji Abū al-ʿAtāhiya wielokrotnie prosił Hārūna ar-Rašida, by pozwolił mu wziąć ʿUtbę za żonę. W końcu kalif postanowił przychylić się do jego prośb, ale najpierw osobiście zapytał o zdanie samą ʿUtbę. Ta jednak ku rozczarowaniu poety wybłągała u władcy, by jej za Abū al-ʿAtāhiyę nie wydawał, zaś ten skwapliwie uszanował jej wolę⁴⁶.

Jakiś czas po tym wydarzeniu Abū al-ʿAtāhiya uległ nagłej wewnętrznej przemianie. Niemal z dnia na dzień zerwał z dotychczasowym stylem życia i – przywdziawszy zgrzebną wełnianą szatę – przeistoczył się z lekkoducha i hulaki w ascetę⁴⁷. Zerwał też z typem uprawianej liryki. Poprzysiągł sobie, że już nigdy nie wróci do poezji miłosnej. Od tej pory jego twórczość zdominowały zaduma nad przemijaniem i marnością ziemskiej egzystencji, wizja nieubłaganej ręki śmierci oraz płynąca stąd przestroga dla ludzkości.

Ta aksjologiczna metamorfoza Abū al-ʿAtāhiyi jako żywo przypomina przemianę, której trzy stulecia wcześniej doświadczył ʿAdī Ibn Zayd. U obu poetów nastąpiła ona po dramatycznych przejściach życiowych, u każdego z nich zaowocowała też analogicznym rodzajem uprawianej liryki.

ʿAdī Ibn Zayd przez większość swojej młodości opływał w dostatki na służbie władcy Al-Ḥīry. Sowiec nagradzany zaufany monarchy posłować miał nawet do samego cesarza w Konstantynopolu. Komponował rymy lekkie, a rozgłos przynosiły mu wówczas jego wiersze bachiczne. Na skutek pałacowych intryg wtrącony został do więzienia, z którego już nie wyszedł. To niespodziewane zrządzenie losu odmieniło zupełnie jego życie wewnętrzne. Odtąd swe myśli skierował ku marności i bezradności ludzkiej egzystencji wobec nieuchronnej śmierci. W takim też duchu tworzył do końca swoich dni, co ilustruje na przykład ten oto fragment:

- 1 إِنَّ لِلدَّهْرِ صَوْلَةً فَاحْذَرْنَهَا لَا تَبْتَئَنَّ قَدْ أَمِنْتَ الدُّهُورَا
- 2 قَدْ يَنَامُ الْفَتَى صَحِيحاً فَيَرْدَى وَلَقَدْ بَاتَ آمِناً مَسْرُورَا

⁴⁵ Abū al-ʿAbbās Muḥammad Ibn Yazīd al-Mubarrad, *Al-Kāmil*, red. Muḥammad Aḥmad ad-Dālī, Muʾassasat ar-Risāla, t. 1, Dimašq 1992, s. 869-870.

⁴⁶ Al-Masʿūdī, *op. cit.*, t. 2, s. 217.

⁴⁷ *Ibidem*.

3 إِنَّمَا الدَّهْرُ لَيْنٌ وَنَطْوَحُ يَتْرُكُ الْعِظَمَ وَاهِيًا مَكْسُورًا
4 فَاسْأَلِ النَّاسَ أَتَيْنَ آلَ قُبَيْسٍ طَحَّطَحَ الدَّهْرُ قَبْلَهُمْ سَابُورًا
5 خَطَفَتْهُ مَنِيَّةٌ فَتَرَدَّى وَهُوَ فِي ذَاكَ يَأْمُلُ التَّعْمِيرَا⁴⁸

- 1 inna li-d-dahri ṣawlatan fa-ḥḍarna-hā
lā tabitanna qad aminta d-duhūrā
- 2 qad yanāmu l-fatā ṣaḥiḥan fa-yardā
wa-la-qad bāta āminan masrūrā
- 3 innamā d-dahru layyinun wa-naṭūhun
yatruku l-ʿazma wāhiyan maksūrā
- 4 fa-sʿali n-nāsa ayna ālu Qubaysin
ṭaḥṭaḥa d-dahru qabla-hum Sābūrā
- 5 ḥaṭifat-hu maniyyatun fa-taraddā
wa-hwa fi ḍāka yaʾmulu t-taʿmīrā

- 1 Los okrutny bywa, więc na baczności miej się
i losowi nie ufaj, gdy na nocleg stajesz.
- 2 Młodzian do snu zdrów się kładzie, a rano martwy;
a wszak na nocleg stawał radosny i ufny.
- 3 Los zaiste chwiejny bywa i narowisty,
kości porachować może i pogruchotać.
- 4 Zapytaj ludzi, gdzie Qubaysa ród się podział;
przed nimi z ziemskiej dziedziny los zmiotł Szapura.
- 5 Kostucha go dopadła i rozstał się z życiem
ten, co w długowieczności nadzieję pokładał.

Okoliczności przemiany Abū al-ʿAtāhiyi opisał Al-Iṣfahānī, przywołując słowa przyjaciela poety, Muḥāriqa Ibn Yaḥyā (zm. 845), znanego pieśniarza na dworze Hārūna ar-Rašīda. Według tej relacji pewnego dnia Abū al-ʿAtāhiya zaprosił do siebie Muḥāriqa. Sutej, zakrapianej obficie winem uczcie towarzyszył melancholijny śpiew gościa do wierszy samego gospodarza, co rusz wyciskając fontanny łez rozrzuconego poety. Wtem, zupełnie nieoczekiwanie, Abū al-ʿAtāhiya przywołał swojego syna i obaj zaczęli wylewać wino, niszczyć instrumenty muzyczne oraz inne służące uciechom przedmioty i wyrzucać to wszystko przed dom. Po czym Abū al-ʿAtāhiya umył się, przywdział białą wełnianą szatę i jął wylewnie żegnać się z zaproszonym na biesiadę gościem, oznajmiając, że jest to już pewnie ostatni raz, kiedy się widzą. Muḥāriq, przyzwyczajony do niekonwencjonalnych zachowań swego przyjaciela, wziął to za kolejny z jego ekscesów⁴⁹. Tymczasem okazało się, że za tym na pozór pełnym egzaltacji zachowaniem podchmielonego barda kryło się niewzruszone, wcześniej podjęte postanowienie rozpoczęcia nowego rozdziału w życiu i rezygnacji z doczesnych

⁴⁸ ʿĀdī Ibn Zayd al-ʿIbādī, *Dīwān ʿĀdī Ibn Zayd al-ʿIbādī*, red. Muḥammad Ǧabbār al-Muʿayyar, Baǧdād 1968, s. 64.

⁴⁹ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 107.

uciech. Determinacja Abū al-°Atāhiyi była tak wielka, że nie zmogła jej ani kara chłosty, ani pobyt w więzieniu, do którego kazał go wtrącić zirytowyany tą niespodziewaną zmianą kalif Hārūn ar-Rašīd⁵⁰.

Według wersji rozpowszechnionej w dziesiątym stuleciu przez Al-Mas°ūdiego, a mającej i dziś zwolenników, to właśnie zawód miłosny odmienił poetę. Na potwierdzenie przytacza się zwykle za autorem *Murūğ ad-dahab* wiersz, który – jak się uważa – adresowany był do °Utby, a który Abū al-°Atāhiya napisać miał wkrótce po tym, jak odrzuciła jego zaloty. Utwór ten zaczyna się od słów:

- 1 قَطَّعْتُ مِنْكَ حَبَائِلَ الْأَمَالِ وَحَطَّطْتُ عَنْ ظَهْرِ الْمَطِيِّ رِحَالِي
2 وَيَسَّسْتُ أَنْ أَبْقَى لِشَيْءٍ نِلْتُ مِمَّا فِيكَ يَا دُنْيَا وَأَنْ يَبْقَى لِي
3 فَوَجَدْتُ بَرْدَ الْيَأْسِ بَيْنَ جَوَانِحِي وَأَرَحْتُ مِنْ حَلِّي وَمِنْ تَرَحَالِي⁵¹

1. qaṭṭa°tu min-ki ḥabā°ila l-āmālī
wa-ḥaṭaṭtu °an ḡahri l-maṭiyyi riḥāl-ī
2. wa-ya°istu an abqā li-šay°in niltu mimma
fi-ki yā dunyā wa-an yabqā l-ī
3. fa-waḡadtu barda l-ya°si bayna ḡawāniḥ-ī
wa-araḥtu min ḥall-ī wa-min tarḥāl-ī

- 1 Oderwałem nić nadziei od ciebie,
z wierchowca grzbietu zrzuciłem kulbakę.
- 2 Nie dbam już o nic, com dostał od ciebie,
świecie mój, ni o to, co mi zostanie.
- 3 W sercu mym nieczulości chłód znajduję,
wytnięnia od wszystkich mych trosk zażywam.

Al-Mas°ūdī, nie wiedzieć dlaczego, cytuje tylko pierwszy i trzeci z powyższych wersów, dając niejako do zrozumienia, że stanowią one właściwe otwarcie kasydy⁵². Przy takim układzie – zważywszy na fakt, iż zaimek „ciebie” w wersji arabskiej tekstu jest rodzaju żeńskiego (-ki) – można rzeczywiście odnieść wrażenie, że autor kieruje swoje słowa do kobiety. Zaś w kontekście znanych perypetii miłosnych poety wybór automatycznie pada na °Utbę. Jeśli jednak uwzględni się wers pominięty przez Al-Mas°ūdiego, wtedy sprawa nie jest już tak oczywista. Bowiem w drugim hemistychu tego wersu adresat słów wymieniony jest z imienia, a jest nim „świat” (w oryginale arabskim forma wokatywna rodzaju żeńskiego – *dunyā*). Stosując interpretację metaforyczną, wyraz „świat” można by tutaj odnieść do wybranki serca poety. Jednak kilka wersów dalej zwrot „świecie!” pojawia się ponownie, ale tym razem peryfrastycznie doprecyzowany, o jednoznacznej konotacji:

⁵⁰ *Ibidem*, s. 29.

⁵¹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 325; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 280-281; Al-Anwār az-Zāhiya, s. 194; Al-Mas°ūdī, *op. cit.*, t. 2, s. 217.

⁵² Al-Mas°ūdī, *op. cit.*, t. 2, s. 217. Dodatkowo – choć nie ma to istotnego wpływu na ogólne znaczenie wersu – zamiast *wa-araḥtu* (jak we wszystkich znanych antologiach), w *Murūğ ad-dahab* widnieje *fa-ḡanītu*.

فَلَا نَ يَا دُنْيَا عَرَفْتُكَ فَادْهَبِي يَا دَارَ كُلِّ تَشْتَتٍ وَزَوَالٍ

fa-l-āna yā dunyā ʿaraftu-ki fa-dhabī
yā dāra kulli tašattutin wa-zawālī

*Jużem cię, świecie, poznał, więc idź sobie,
domu wszechrozkładu i przemijania.*

Pozostała część tego ponadpięćdziesięciowersowego utworu nie pozostawia wątpliwości, iż jest on odzwierciedleniem egzystencjonalnej zadumy autora nad sensem życia, nie zaś wyrazem żalu i rozgoryczenia z powodu nieodwzajemnionego uczucia. W wierszu ani raz nie pojawia się imię wybranki serca, brak w nim też typowego dla liryki miłosnej słownictwa i frazeologii. Zamiast tego sporo mrocznych wizji śmierci, unicestwienia, przemijania i przeznaczenia, filozoficznych rozważań nad celem ludzkiego bytowania oraz moralizowania. Nie bez powodu Louis Cheikhō w opracowanym przez siebie zbiorze poezji Abū al-ʿAtāhiyi poprzedził ten wiersz słowami: „Rzekł, zwróciwszy się do świata, ganiąc jego próżność”⁵³, zaś antologista Karam al-Bustānī opatrzył go tytułem *Al-yaʿsu min ad-dunyā* („Rezygnacja ze świata”)⁵⁴. W zachowanej twórczości poety nie ma żadnego wiersza, który uzewnętrzniałby, choćby w zawołowanej formie, ból odrzuconego zalotnika.

Ibn ʿAbd al-Barr we wstępie do swojej antologii liryki refleksyjno-filozoficznej Abū al-ʿAtāhiyi (tzw. *zuḥdiyyāt*) przemianę poety tłumaczył tym, że to Bóg Najwyższy oświecił jego serce, a myśl zajął śmiercią i tym, co po niej⁵⁵. Choć nie jest to pogląd nazbyt oryginalny i, jak się wydaje, ze strony ortodoksyjnego uczonego prawa muzułmańskiego trudno byłoby oczekiwać innej opinii, to zawiera w sobie istotne przesłanie – że za nagłym zerwaniem Abū al-ʿAtāhiyi z burzliwym żywotem dworskiego trubadura oraz jego ucieczką ku egzystencjalnej medytacji kryć się mógł aspekt duchowy.

Czasy i miejsce, w jakich przyszło żyć Abū al-ʿAtāhiyi, to w islamskim imperium okres burzliwych wydarzeń oraz przemian politycznych, religijnych i kulturowych. Kiedy przychodził na świat, dobiegało kresu panowanie Omajjadów, pierwszej arabsko-muzułmańskiej dynastii, a na horyzoncie dziejów łopotała już czarna flaga Abbasydów. Terytorium islamu sięgało od Pirenejów przez całą północną Afrykę, Syrię, Mezopotamię aż po chińskie pogranicze. Młoda jeszcze wiara słowem i orężem coraz skuteczniej pomnażała szeregi wyznawców, eliminując pozostałości politeizmu i zacieśniając kontrolę nad innymi monoteistycznymi społecznościami. Jednak wierzenia i tradycje ludów podbitych wciąż stawiały czoła opartej głównie na sile islamizacji. Przy swojej wierze trwała, na przekór narzuconym podatkom i nierzadko dotkliwym szykanom, większość wyznawców tolerowanych przez islam

⁵³ *Al-Anwār az-Zāhiya*, s. 194.

⁵⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325.

⁵⁵ Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 37.

religii monoteistycznych. Pomimo krwawych prześladowań niełatwo poddawali się uważani za heretyków⁵⁶ członkowie Kościoła manichejskiego, który przed pięcioma stuleciami powstał właśnie na mezopotamskiej ziemi. Ibn an-Nadīm wspomina, że jeszcze w połowie X w., w okresie panowania pierwszego Bujjidy, Mu‘izz ad-Dawla (915-967), znał osobiście ok. 300 manichejczyków w Bagdadzie⁵⁷. Nie udało się też całkowicie odmienić ducha neofitów, spośród których wielu nadal pozostawało kryptochrześcijanami, kryptomandejczykami czy kryptomanichejczykami.

Jednocześnie ciągle głodny cywilizacji świat islamu przejmował z dziedzictwa podbijanych ludów wszystko, co z pożytkiem dało się wtłoczyć w kanony ustalonej Koranem doktryny. Z jednej strony chcąc nie chcąc, nasiąkał kulturą i obyczajowością autochtonów. Wśród intelektualnych elit, jakim otaczali się kalifowie i wezyrowie abbasydzcy, nie brakowało innowierców, w tym przede wszystkim chrześcijan, a także nominalnych tylko muzułmanów. To także czasy dynamicznego rozwoju sufizmu – muzułmańskiego mistycyzmu, który nierzadko ocierał się o herezję, czerpiąc z tradycji syro-mezopotamskiego monastycyzmu, mandejskiej gnozy, manicheizmu, a nawet z perskiego zoroastryzmu.

Z drugiej strony w łonie islamu od samego początku działały siły odśrodkowe, w wyniku czego z głównego nurtu doktrynalnego wydzielaly się kolejne o mniej lub bardziej sekciarskim charakterze odłamy (charydżyci, szyici, różnego typu prądy mistyczne), które dodatkowo różnicowały się wewnętrznie. W tym samym roku, w którym urodził się Abū al-‘Atāhīa, zmarł Wāṣil Ibn ‘Atā‘, uznawany za założyciela reformatorskiego ruchu mu‘tazylitów w islamie. Posługując się racjonalistyczną argumentacją, zakwestionował on jedną z najważniejszych prawd muzułmańskich – dogmat o niestworzoności Koranu⁵⁸. Jego zwolennicy rośli w siłę i z roku na rok uzyskiwali coraz szersze wpływy.

Były to zatem czasy pełne politycznych zawirowań, religijnych i światopoglądowych kontestacji przy równoczesnej intensywnej islamizacji życia publicznego. Czasy, w których o losie innowierców, a także „nieprawomyślnych” muzułmanów decydowały niekiedy kaprysy kalifów, a nierzadko zwykłe lokalne intrygi napędzane szowinizmem i ksenofobią. Przy tym wszystkim następowało wyraźne ożywienie intelektualne, bujnie rozwijała się twórczość literacka i nauki filologiczne. Meczety, bazyliki i karczmy Basry, Kufy, a nieco później także Bagdadu rozbrzmiewały odważnymi dysputami i sporami religijno-filozoficznymi.

⁵⁶ Ar. *zanādiqa* (l. mn. od *zindīq*) – epitetem tym określano wówczas przeważnie wyznawców zoroastryzmu, manicheizmu i innych religii uznawanych za sprzeczne z monoteizmem.

⁵⁷ Ibn an-Nadīm, *op. cit.*, t. 9, s. 400-401. W tym samym miejscu dodaje, iż kiedy pisał swoją część swego dzieła, z owych 300 znanych mu manichejczyków pozostało już raptem pięciu. Wymienia także szereg nazwisk manichejskich ojców duchowych (*ru‘asā’*) działających jawnie za czasów Abbasydów oraz tych, którzy swą przynależność do Kościoła manichejskiego ukrywali, podając się za muzułmanów – m.in. takich poetów jak Baššār Ibn Burd i Salm al-Ḥāsir.

⁵⁸ Wpływy mu‘tazylitów na abbasydzkim dworze doprowadziły do tego, że głoszone przez nich poglądy stały się od roku 827 doktryną państwową, którą uznać musieli wszyscy sędziowie i uczeni w piśmie. Jej wcielaniem w życie zajął się powołany przez kalifa Al-Ma‘mūna sześć lat później specjalny trybunał inkwizycyjny, tzw. *miḥna*, który działał do roku 861, kiedy to zlikwidował go wnuk Al-Ma‘mūna, kalif Al-Mutawakkil.

Tymczasem przekazy biograficzne zgodnie donoszą o krążących wówczas pogłoskach, jakoby Abū al-[°]Atāhiya wyznawał poglądy heretyckie⁵⁹. Abū al-Faraǧ al-Iṣfahānī, powołując się na historyka Aṣ-Ṣūlī (zm. 946) podaje, że Abū al-[°]Atāhiya wyznawał wiarę w jednego Boga, który z nicości stworzył dwa przeciwstawne pierwiastki, by dopiero z nich zbudować świat w obecnym kształcie. Nadmieniał też o jego rzekomych afiliacjach z szyickimi zajdytami oraz ze zwolennikami predestynacji, sektą dżabrija⁶⁰. Ibn al-Mu[°]tazz (861-908) natomiast, przytaczając rozpowszechnioną opinię o kacerstwie poety, stwierdza, że był on prawdopodobnie dualistą (ar. *tanawī*)⁶¹, co sugerowałoby manicheizm.

Natomiast wedle innego zawartego w *Al-Aǧānī* przekazu, kiedy Abū al-[°]Atāhiya dowiedział się, że na skutek donosu poszukuje go główny „inkwizytor” kalifa, imieniem Ḥamduwayhi⁶², odsunął się na czas jakiś w cień i oddał się rzemiosłu plebejskiego cyrulika, zajmując się upuszczaniem krwi chorym biedakom⁶³. Determinacja poety, by ukryć się przed światem, musiała być rzeczywiście wyjątkowa, skoro – jak wynika z przytoczonej przez Al-Iṣfahāniego relacji – bez większego pojęcia o flebotonii, według własnego tylko uznania, upuszczał krew nieświadomym niczego nędznikom, nie zdając sobie sprawy, że może im zaszkodzić⁶⁴. To przerażenie wywołane posądzeniami o kacerstwo nie dziwi, zważywszy, że w razie udowodnienia mu jednocześnie apostazji i herezji czekałaby go niechybnie kara śmierci poprzedzona zapewne wymyślnymi torturami. Być może miał jeszcze świeżo w pamięci to, co w 784 r. spotkało Baššāra Ibn Burda, który oskarżony na skutek intryg o herezję i bezbożność został na rozkaz kalifa Al-Mahdiego wybatowany na śmierć, a następnie wrzucony do bagniska nad Tygrysem⁶⁵.

W co właściwie wierzył Abū al-[°]Atāhiya? Jaki był jego Bóg? W ponad pół tysiącu wierszy, które się po nim zachowały, choć pełno w nich odwołań do jedynego Boga (ar. *Allāh*) i wyrażen jakby wziętych wprost z Koranu, próżno by szukać wspomnienia muzułmańskiego proroka Muḥammada lub innych osób i atrybutów związanych wyłącznie z islamem. Skądinąd wiadomo, że Abū al-[°]Atāhiya był bardzo labilny w okazywaniu swoich religijnych poglądów i kiedy spotkał się z jakimkolwiek zarzutem lub podejrzeniem, natychmiast zmieniał zdanie⁶⁶. W tym kontekście symptomatycznej wymowy nabiera scena opisana przez Al-Iṣfahāniego w oparciu o relację człowieka imieniem Al-Ḥalīl Ibn Asad an-Nūṣaǧānī: „Pewnego razu do naszego domu przyszedł Abū al-[°]Atāhiya i tak powiedział: «Ludzie uważają, że jestem heretykiem, a ja, na Boga, jestem najczystszy monoteistą».

⁵⁹ Ibn Qutayba, *op. cit.*, s. 791; Ibn al-Mu[°]tazz, *Ṭabaqāt aš-šūʿarāʾ*, red. ʿAbd as-Sattār Aḥmad Farāǧ, Al-Qāhira 1976, s. 227-228; Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 34.

⁶⁰ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 5-6.

⁶¹ Ibn al-Mu[°]tazz, *op. cit.*, s. 228.

⁶² Tzw. *šāḥib az-zanādiqa* – ustanowiony przez kalifa Al-Mahdiego urząd odpowiedzialny za ściganie heretyków.

⁶³ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 7.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 246-248.

⁶⁶ *Ibidem*, t. 4, s. 6.

Rzekliśmy mu więc: «Powiedz nam coś, czym moglibyśmy świadczyć o tobie». I wówczas poeta miał wyrecytować:

- 1 أَلَا إِنَّا كُلُّنَا بَائِدٌ وَأَيُّ بَنِي آدَمَ خَالِدٌ
- 2 وَبَدُوهُمْ كَانَ مِنْ رَبِّهِمْ وَكُلٌّ إِلَىٰ رَبِّهِ عَائِدٌ
- 3 فَيَا عَجَبًا كَيْفَ يَعِصِي الْإِلَهَ أَمْ كَيْفَ يَجْحَدُهُ الْجَاهِدُ
- 4 وَلِلَّهِ فِي كُلِّ تَحْرِيكَةٍ وَفِي كُلِّ تَسْكِينَةٍ شَاهِدٌ
- 5 وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ الْوَاحِدُ⁶⁷

- 1 a-lā inna-nā kullu-nā bā'idu
wa-ayyu banī ādamin ḥālidu
- 2 wa-bad'u-hum kāna min rabbi-him
wa-kullun ilā rabbi-hi 'ā'idu
- 3 fa-yā 'ağaban kayfa ya'şī l-ilāha
am kayfa yağḥadu-hu l-ğāḥidu
- 4 wa-li-l-Lāhi fī kulli taḥrikatin
wa-fi kulli taskīnatin šāhidu
- 5 wa-fi kulli šay'in la-hu āyatun
tadullu 'alā anna-hu l-wāḥidu

- 1 Wszakże nam wszystkim śmierć pisana;
jeśli kto z Adama krwi wiecznym?
- 2 W Panu swoim mają początek,
kiedy do Pana swego wróci.
- 3 Jakże więc Bogu się sprzeciwiać,
jakże więc Boga się wyrzekać?
- 4 O Bogu wszystko, co się rusza
i co nieruchome, zaświadcza.
- 5 W każdej rzeczy znak Jego widny
dowodem, że On jest jednością.

Nawet kiedy w obliczu podejrzeń zmuszony jest dać świadectwo swej wiary, Abū al-ʿAtāhiya nie zaklina się – w naturalnym wydawać by się mogło w takiej sytuacji odruchu – że jest muzułmaninem, nie wzywa imienia Proroka, nie wplata w swoją wierszowaną deklarację stosownej frazy z Koranu. Co więcej, nie zdradza w ogóle swojej religijnej przynależności. Jego wypowiedź wyraża tylko wiarę w jedność Boga, nieuchronność śmierci i ostateczny powrót człowieka do Stwórcy. Przywołanie imienia praojca ludzkości Adama o niczym tu nie przesądza – jest on przecież obecny również w kosmogoniach mandejczyków oraz u heretyckich z punktu widzenia islamu manichejczyków.

Wszystkie te fakty przekonują, że poeta skrywał swoje prawdziwe przekonania religijne. A skoro tak, musiały to być w świetle wykładni prawa muzułmańskiego poglądy heretyckie zagrożone nadzwyczajnie surowymi karami. Jeśliby

⁶⁷ *Ibidem*, s. 35.

bowiem był wyznawcą jednej z oficjalnie tolerowanych przez islam religii mono-teistycznych (chrześcijaninem, żydem czy nawet mandejszczykiem), wówczas nie musiałby się ukrywać. Zdaniem piszącego te słowa wiele przemawia za tym, że przynajmniej w drugiej połowie swojego życia był pod wpływem manicheizmu. Poza ciągłym poczuciem zagrożenia przebijającym z niektórych relacji na temat jego zachowania uwagę zwraca ucieczka od doczesnych przyjemności i cielesnych uciech, praktykowanie ascezy i ubóstwa, kontemplacja nad przemijaniem i nieuchronnością śmierci⁶⁸. Także opisana wyżej scena ostentacyjnego wylewania wina podczas „pożegnalnej biesiady”⁶⁹ da się odczytać jako zapowiedź wpływającej z pobudek religijnych abstynencji. Zaś wymijające odpowiedzi poety na słowne zaczepki na temat jego wiary oraz uchylanie się od deklaratywnych stwierdzeń co do swej religijnej tożsamości można wziąć za przejaw przestrzegania bezwzględnego manichejskiego przykazania prawdomówności.

Niewykluczone, że przemiana, jakiej uległ poeta w wieku dojrzałym związana była właśnie z jego przejściem na manicheizm. Pozostaje jednak pytanie, kim był, zanim się to stało. Jeśli jak jego przodkowie był chrześcijaninem, to niezbyt bogobojnym, jeśli zaś muzułmaninem, to raczej tylko nominalnym. Imię Muḥammad, jakie nadał swojemu synowi, oraz wyjątkowo oryginalne, prawdopodobnie wymyślone przez niego samego i nigdy wcześniej niespotykane imiona córek – Lillāh i Billāh⁷⁰ (w wolnym przekładzie: Laboga i Przeboga)⁷¹ przemawiałyby za islamem. Jeśli jednak potomstwo to przyszło na świat w okresie wzmożonej nagonki na heretyków za panowania kalifa Al-Mahdīego⁷², i jeśli Abū al-ʿAtāhiya już wówczas zbliżał się ku manicheizmowi, to nadanie dzieciom tak muzułmańsko nacechowanych imion należałoby interpretować jako maskę przezorności.

Ewentualną konwersję Abū al-ʿAtāhiyi na manicheizm można oczywiście tłumaczyć jako wynik jego własnych dogłębnych przemyśleń. Wydaje się jednak mało prawdopodobne, by dokonała się ona samoistnie, bez znaczącego misjonarskiego impulsu z zewnątrz. Kościół manichejski narodził się przecież właśnie w Babilonii, a na przełomie VIII i IX wieku pomimo wzmożonych prześladowań ze strony islamu, ciągle jeszcze był silny. Charakterystyczna dla manicheizmu dualistyczna wizja świata przebija w różnych miejscach utworów Abū al-ʿAtāhiyi. Dostrzec ją można już w pierwszej linijce wiersza otwierającego zbiór jego poezji:

الْخَيْرُ وَالشَّرُّ عَادَاتٌ وَأَهْوَاءُ وَقَدْ يَكُونُ مِنَ الْأَحْبَابِ أَعْدَاءُ⁷³

al-ḥayru wa-š-šarru ʿādātun wa-ahwāʾu
wa-qad yakūnu mina l-aḥbābi aʿdaʾu

⁶⁸ Mahmood Ibrahim, *Religious inquisition as social policy: the persecution of the zanadiqa in the early Abbasid caliphate*, „Arab Studies Quarterly” 1994, vol. 16, s. 53-72.

⁶⁹ Zob. s. 19.

⁷⁰ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 88; Ibn Al-Muʿtazz, *op. cit.*, s. 228; Ibn Qutayba, *op. cit.*, s. 791.

⁷¹ W tłumaczeniu dosłownym: „dla Boga” (ar. *li-l-Lāh*) i „przez Boga” (ar. *li-l-Lāh*).

⁷² Kalif Al-Mahdī rozpoczął swoje dziesięcioletnie panowanie w roku 775, kiedy Abū al-ʿAtāhiya miał 27 lat.

⁷³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 11; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 1.

*Dobro i zło lubości to i nałogi,
wszakże i wśród braci bywają też wrogci.*

Widoczna jest też w niektórych wersach utworu zamykającego antologię i będącego swego rodzaju „księgą aforyzmów i sentencji”, jak np.:

1 ما زالت الدنيا لنا دار أذى مَمْزُوجَةً الصَّفْوِ بِالْوَانِ الْقَدَى
2 الْخَيْرُ وَالشَّرُّ بِهَا أَزْوَاجٌ لَذَا نِتَاجٌ وَلِذَا نِتَاجٌ⁷⁴

- 1 mā zālati d-dunyā la-nā dāra aḍā
mamzūğata ṣ-ṣafwi bi-alwāni l-qadā
2 al-ḥayru wa-š-šarru bi-hā azwāğū
li-dā nitāğun wa-li-dā nitāğū
- 1 Świat ciągle jest dla nas domem boleści,
gdzie cnotę rozmaitość mętów bezcześci.
2 Dobro pospołu ze złem w parze chodzi –
tak jak to rodzi, tak i tamto rodzi.

A zaraz potem:

75 الْخَيْرُ وَالشَّرُّ إِذَا مَا عُدَّا بَيْنَهُمَا بَوْنٌ بَعِيدٌ جِدًّا

al-ḥayru wa-š-šarru idā mā ʿuddā
bayna-humā bawnun baʿīdun ġiddā

*Miedzy dobrem a złem, jeśliby zmierzyć,
spory szmat świata dłuży się i szerzy.*

Jakkolwiek by nie było, jedno jest pewne: jeśli nawet poeta pozostał wierny islamowi, to koncepcje manichejsko-gnostyczne, z którymi przecież bezpośrednio musiał się stykać, odcisnęły na nim z pewnością swoje piętno. Z drugiej strony jednak nie można zapominać, że nie bez wpływu na życie duchowe i światopogląd Abū al-ʿAtāhiyi był także intelektualny i polityczny ferment w łonie samego islamu. O tym, że sprawy te rzeczywiście nurtowały poetę oraz że mogły być powodem religijnych rozterek i frustracji, świadczą jego własne słowa:

1 بَكَى شَجْوَهُ الْإِسْلَامُ مِنْ عُلَمَائِهِ فَمَا اكْتَرَتْهُمَا مِمَّا رَأَوْا مِنْ بُكَائِهِ
2 فَأَكْثَرُهُمْ مُسْتَقْبَحٌ لَصَوَابٍ مَنْ يُخَالِفُهُ مُسْتَحْسِنٌ لَخَطَائِهِ
3 فَأَيُّهُمْ الْمَرْجُوُّ فِينَا لَدِينِهِ وَأَيُّهُمْ الْمَوْثُوقُ فِينَا بِرَأْيِهِ⁷⁶

- 1 bakā šağwa-hu l-iislām min ʿulamāʾi-hi
fa-mā ktarātū mimma raʾaw min bukāʾi-hi
2 fa-akṭaru-hum mustaqbiḥun li-ṣawābi man
yuḥālifu-hu mustaḥsinun li-ḥaṭāʾi-hi

⁷⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 494; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 459.

⁷⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 494; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 449.

⁷⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 15; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 5 (w wersji 1 zamiast *mimmā* jest *li-mā*).

3 fa-ayyu-humu l-marġuwwu fi-nā li-dini-hi
wa-ayyu-humu l-mawtūqu fi-nā bi-raʿyi-hi

- 1 *Zapłakał islam nad uczonymi swymi
lecz oni płaczem jego się nie przejęli.*
- 2 *Większość z nich potępia jego adwersarzy,
zaś na jego błędy dobrym okiem patrzy*
- 3 *Cóż więc czynić nam trzeba, by go wyznawać?
Czymże osądom winniśmy dać wiarę?*

W niespodziewanej metamorfozie Abū al-^cAtāhiyi wielu widziało jedynie pozę i obłudę, mając jeszcze dobrze w pamięci jego birbancki styl życia i ekstrawaganckie wybryki. Zarzucano mu, że tylko udaje przed ludźmi ascetę, a w rzeczywistości jest kutwą i dusigroszem, niewrażliwym na ludzką biedę, który nie tylko potrzebującym skąpi, ale nawet na sobie samym sknerzy. Al-Iṣfahānī przytacza relację niejakiego Muḥammada Ibn ʿIsā al-Ḥuzaymīego, jednego z sąsiadów poety. Opowiadał on, że w pobliżu domostwa Abū al-^cAtāhiyi mieszkał ubogi człowiek, który trudnił się zbieraniem daktylowych pestek. Chudy, mizerny, nędźnie odziany codziennie przechodził obok domu poety, a ten za każdym razem, widząc go w takim stanie, powtarzał: „Boże, wspomóż tego łachmanem okrytego nędzarza, wesprzyj go, obdaruj go i błogosław mu!” I tak niezmiennie przez 20 lat, aż do śmierci owego starca, jednak sam nigdy nie poratował nieszczęśnika najmniejszą nawet jałmużną. Zapytany kiedyś, dlaczego tak postępuje, miał odpowiedzieć, że z obawy, by biedak ów nie przyzwyczaił się do żebractwa, ponieważ „żebractwo jest czymś najgorszym, co może spotkać raba Bożego”⁷⁷.

Według innej relacji tego samego sąsiada Abū al-^cAtāhiya miał służącego Murzyna, któremu każdego dnia wydzielał dwa podpłomyki. Pewnego razu służący poskarżył się owemu sąsiadowi, że już całkiem z sił opada, jako że dwa podpłomyki dziennie bez jakiegokolwiek omasty nie pozwalają mu zapomnieć o głodzie. Na przygany sąsiada poeta odparł: „komu nie starczy mało, nie starczy też i wiele”, dodając, że gdyby nie przyzwyczajał służby do dyscypliny i oszczędności, wówczas cały dom poszedłby z torbami. Niedługo potem sługa zmarł i pochowany został w swoim własnym, znoszonym szalu i starej pościeli, ponieważ jego pan nie mógł odżalować dinara na całun, uważając, że i tak wszystko zgnije, a żywym bardziej niż zmarłym przyda się coś nowego⁷⁸.

Wypominano też Abū al-^cAtāhiyi niekonsekwencję, jaką dostrzegano pomiędzy moralizatorstwem i duchem ascetyzmu emanującymi z komponowanych przezeń wierszy, a postępowaniem jego samego w życiu codziennym. W sposób najbardziej jaskrawy odczucia te wyraził współczesny mu poeta i kompan Salm al-Ḥāsir (zm. 802), obwołując go transwestytą i hipokrytą udającym ascetę, a w rzeczywistości siedzącym na wypchanych złotem trzosach⁷⁹.

⁷⁷ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 17.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 18.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 75.

Owo rozdwojenie osobowości u Abū al-^cAtāhiyi zauważają również dzisiejsi badacze. Thumaczą je przeważnie – jak to czyni np. ^cIzz ad-Dīn Ismā‘īl – trudnościami pogodzenia posłannictwa poety z samotnią pokutnika, zwłaszcza w świecie podobnym do Bagdadu czasów pierwszych Abbasydów⁸⁰. Nieco odmienne zdanie ma na ten temat kuwejcki badacz Turkī al-Muġīd. Dochodzi on mianowicie do wniosku, że jest to efektem nieustannej walki wewnętrznej poety pomiędzy jego postawą filozoficzną a przywiązaniem do życia, w której ten ostatni element zawsze uzyskiwał przewagę⁸¹. Na potwierdzenie przywołuje krótki fragment jednego z utworów Abū al-^cAtāhiyi:

- 1 تَرَاهَدْتُ فِي الدُّنْيَا وَإِنِّي لَرَاغِبٌ أَرَى رَغْبَتِي مَمْزُوجَةً بِزَهَادَتِي
2 وَعَوَّدْتُ نَفْسِي عَادَةً فَلَزِمْتُهَا أَرَاهُ عَظِيماً أَنْ أَفَارِقَ عَادَتِي
3 إِرَادَةَ مَدْخُولٍ وَعَقْلٌ مُقَصِّرٌ وَلَوْ صَحَّ لِي عَقْلِي لَصَحَّتْ إِرَادَتِي⁸²

- 1 tazāhadtu fi d-dunyā wa-in-ni la-rāġibun
arā raġbat-i mamzūġatan bi-zuhādat-i
2 wa-^cawwadtu nafs-i ^cādatan fa-lazimtu-hā
arā-hu ^caẓīman an ufāriqa ^cādat-i
3 irādatu madḫūlin wa-^caqlu muqasssirin
wa-law ṣaḥḥa l-i ^caql-i la-ṣaḥḥat irādat-i

- 1 Do ascezy rwę się, gdym ja żądnym przecie,
widzę jak ma żądza z ascezą się miesza.
2 Znarowiłem duszę i trwam przy narowach,
widzę, jaki trud to narowy porzucić.
3 Wola opętańca, rozum lekkoducha –
gdyby rozum sprostał, sprostałaby wola.

Zdaniem Turkiego al-Muġīda wersy te nie pozostawiają wątpliwości, iż Abū al-^cAtāhiya w pełni zdawał sobie sprawę ze słabości swojego charakteru, widząc w tym zasadniczą przyczynę ciągłych niepowodzeń na wytyczonej przez siebie drodze ucieczki od doczesności. O tym, że mocno się starał, świadczy użyty przezeń czasownik *tazāhadtu*, który rozpoczyna cytat i którego forma słowotwórcza mieści w sobie znaczenie usiłowania, usilnego dążenia do czegoś (dosł. „usiłowałem być ascetą”).

Jeżeli przyjąć, że podmiot liryczny uosabia w tym wypadku samego poetę, to owo bardzo osobiste wyznanie rzeczywiście dobrze ilustruje stan ducha, jaki musiał towarzyszyć Abū al-^cAtāhiyi nie tylko w chwili, gdy słowom swym nadawał kształt wiersza. Dla pełniejszego jednak obrazu warto sięgnąć do ostatnich linijek utworu:

- 1 كَأَنَّ لَمْ أَكُنْ شَيْئاً إِذَا صَبَرْتُ فِي الثَّرَى وَصَارَ مِهَادِي رَضْرَضاً وَوَسَادَتِي

⁸⁰ ^cIzz ad-Dīn Ismā‘īl, *Fī al-adab al-^cabbāsī – ar-ruʿya wa-al-fann*, Bayrūt 1975, s. 303.

⁸¹ Turkī Muġīd, *Az-zuhd ʿinda Abī al-^cAtāhiya wa-Abī al-^cAlāʾ al-Maʿarrī – dirāsa muqārina*, „Mağallat Ğamiʿat al-Malik Saʿūd”, t. 4, *Al-Adab* (2) 1992, s. 389-449.

⁸² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 89; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 71.

- 1 ka'an lam akun šay'an idā širtu fi t-tarā
wa-šāra mihād-i raḍraḍan wa-wisādat-i
- 2 wa-mā malğa'un l-i ġayra man anā 'abdu-hu
ilā l-Lāhi unhī šaqwat-i wa-sa'adat-i

- 1 Jakbym niczym był, kiedy legnę w mogile,
a kamień mi będzie łóżem i poduszką.
- 2 Ucieczką mą ten tylko, któregom służę,
do Boga zanoszę troski me i szczęście.

Jest to z jednej strony apogeum dramatu człowieka świadomego swej nikczemnej natury, rozpamiętującego zdradę, jakiej wciąż dopuszcza się wobec wyznawanych przez siebie ideałów, ale z drugiej strony w wypowiedzi tej nie wyczuwa się krzyku rozpacz i beznadziei. Bo przecież zawsze można mieć ufność w niewyczerpaną dobroć Wiekuistego.

Pomimo owego rozdziwisku w osobowości Abū al-ʿAtāhiyi jego wiersze z okresu po opisanej wyżej duchowej przemianie (tzw. *zuhdiyyāt*) tchną niekłamany autentyzmem. To poezja *par excellence* refleksyjno-filozoficzna, a jej autor stał się jej najwybitniejszym przedstawicielem nie tylko w czasach mu współczesnych. Jeśli nawet sama osoba poety budziła kontrowersje czy też prowokowała do mniej lub bardziej namiętnej krytyki, to treści, jakie niosły jego wiersze, oraz głębia zawartej w nich myśli filozoficznej spotykały się z powszechną estymą. Specjalnym uznaniem cieszyła się jego słynna „Księga przysłów” (ar. *ḍāt al-amṭāl*), długi pisany dystychem w metrum *rağaz* utwór na kształt zbioru aforyzmów i sentencji. Al-Iṣfahānī wspomina, że pewnego razu ktoś recytował ten wiersz w obecności Al-Ġāḥiżi, a gdy doszedł do wersu:

يا للشباب المرحِ التّصايي روائحُ الجنّةِ في الشّبابِ

yā li-š-šabābi l-mariḥi t-tašābi
rawāʿiḥu l-ğannati fi š-šabābi

O młodzieży radosna, swawolna!
W młodości woni raju czuć powiew.

– wówczas Al-Ġāḥiż zawołał: „Stój! Przyjrzyjcie się słowom: «W młodości woni raju czuć powiew». Kryją one sens, który serce tylko pojąć może, a na żaden język przełożyć ich nie podobna bez długiej chwili zadumy”⁸⁴.

O tym, że Abū al-ʿAtāhiya sam identyfikował się z rolą myśliciela, mentora i moralisty, świadczy dobitnie bardzo nastrojowy, skomponowany prawdopodobnie w późnej starości wiersz, w którym mówi o sobie z imienia i którego przesłanie każe traktować jako swój osobisty testament:

⁸³ U Šukriego Fayśala zamiast *ğayra* jest *ğayru* i zamiast *unhī* jest *rabb-i*.

⁸⁴ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 36.

1	رَغِيفٌ خُبْزٍ يَابِسٍ	تَأْكُلُهُ فِي زَاوِيَةٍ
2	وَكُوزُ مَاءٍ بَارِدٍ	تَشْرَبُهُ مِنْ صَافِيَةٍ
3	وَعُرْفَةٌ	ضَيِّقَةٌ
4	أَوْ مَسْجِدٌ بِمَعَزِلٍ	عَنِ الْوَرَى فِي نَاجِيَةٍ
5	تَدْرُسُ فِيهِ دَفْتَرًا	مُسْتَنَدًا بِسَارِيَةٍ
6	مُعْتَبَرًا بِمَنْ مَضَى	مِنَ الْقُرُونِ الْخَالِيَةِ
7	خَيْرٌ مِنَ السَّاعَاتِ فِي	فِيءِ الْقُصُورِ الْعَالِيَةِ
8	تُعَقِّبُهَا	عُقُوبَةٌ
9	فَهَذِهِ	وَصِيَّتِي
10	طَوْبَى لِمَنْ يَسْمَعُهَا	تِلْكَ لَعْمَرِي كَافِيَةٍ
11	فَاسْمَعْ لِنُصْحِ مُشْفِقٍ	يُدْعَى أَبَا الْعَتَاهِيَةِ ⁸⁵

- 1 raġīfu ḥubzin yābisin
taʿkulu-hu fi zāwiyah
- 2 wa-kūzu māʾin bāridin
tašrabu-hu min sāfiyah
- 3 wa-ġurfatun ḡayyiqatun
nafsu-ka fi-hā ḥāliyah
- 4 aw mašġidun bi-maʿzilin
ʿani l-warā fi nāhiyah
- 5 tadrusu fi-hi daftaran
mustanidan bi-sāriyah
- 6 muʿtabiran bi-man maḏā
mina l-qurūni l-ḥāliyah
- 7 ḥayrun mina s-sāʿāti fi
fayʿi l-quṣūri l-ʿāliyah
- 8 tuʿqibu-hā ʿuqubatun
tuṣlā bi-nārin ḥāmiyah
- 9 fa-hāḏihi waṣiyyat-ī
muḥbiratun bi-ḥāliyah
- 10 ṭubā li-man yasmaʿu-hā
tilka la-ʿamr-ī kāfiyah
- 11 fa-smaʿ li-nuṣṣi mušfiqin
yudʿā Abā l-ʿAtāhiyah

- 1 *Suchy bochenek chleba*
zjadasz samotnie w kącie.
- 2 *Kubek schłodzonej wody*
z czystej krynicy pijesz.

⁸⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, 488; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 441.

- 3 Izdebka mała, ciasna,
gdzie dusza twa swobodna.
- 4 Meczecik na zaciszu
w odludnej okolicy.
- 5 Z kajetu w nim się uczysz
plecami o słup wsparty,
- 6 O tych, co już odeszli
w dawno minionych wiekach.
- 7 Lepsze to niż godziny
w cieniu wielkich pałaców,
- 8 A potem kara wieczna
w parzącym ognia żarze.
- 9 Taki to mój testament
dla tych, co tu i teraz:
- 10 Błogosławieni, którzy
słyszq – to im wystarczy.
- 11 Słysz więc rad tego, co się
zwie Abū l-°Atāhiya.

Pod koniec życia Abū al-°Atāhiya poważnie zapadł na zdrowiu, a jego choroba – choć średniowieczne źródła arabskie jej nie nazywają – okazała się śmiertelna. Zapewne z tego właśnie okresu pochodzą utwory, które noszą znamiona rozrachunku poety z przeszłością. Taką też wymowę ma wiersz uważany za ostatnie jego dzieło, skomponowany już na łożu śmierci, mający charakter spowiedzi życia i modlitwy zarazem:

1	إِلَهِي لَا تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي مُقِرٌّ بِالَّذِي قَدْ كَانَ مِنِّي	1
2	وَمَا لِي حِيلَةٌ إِلَّا رَجَائِي وَعَفْوُكَ إِن عَفَوْتَ وَحَسُنَ ظَنِّي	2
3	فَكَمْ مِنْ زَلَّةٍ لِي فِي الْبَرَايَا وَأَنْتَ عَلَيَّ ذُو فَضْلٍ وَمَنْ	3
4	إِذَا فَكَّرْتُ فِي نَدَمِي عَلَيْهَا عَضَضْتُ أَنَامِلِي وَقَرَعْتُ سَنِي	4
5	يَظُنُّ النَّاسُ بِي خَيْرًا وَإِنِّي لَشَرُّ النَّاسِ إِن لَمْ تَعْفُ عَنِّي	5
6	أَجْنُ بَزَهْرَةِ الدُّنْيَا جُنُونًا وَأُفْنِي الْعُمَرَ فِيهَا بِالتَّمَنِّي	6
7	وَبَيْنَ يَدَيَّ مُحْتَبَسٌ ثَقِيلٌ كَأَنِّي قَدْ دُعِيتُ لَهُ كَأَنِّي	7
8	وَلَوْ أَنِّي صَدَقْتُ الزَّهْدَ فِيهَا قَلَبْتُ لِأَهْلِهَا ظَهَرَ الْمِجَنِّ ⁸⁶	8

⁸⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 425; Šukri Fayṣal *op. cit.*, s. 375-376 (w wersji 7 zamiast *taqīlun* jest *tawīlun*). W Al-Aġānī wiersz ten nieco się różni (Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 109-110):

1	إِلَهِي لَا تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي مُقِرٌّ بِالَّذِي قَدْ كَانَ مِنِّي	1
2	وَمَا لِي حِيلَةٌ إِلَّا رَجَائِي وَعَفْوُكَ إِن عَفَوْتَ وَحَسُنَ ظَنِّي	2
3	فَكَمْ مِنْ زَلَّةٍ لِي فِي الْخَطَايَا وَأَنْتَ عَلَيَّ ذُو فَضْلٍ وَمَنْ	3
4	إِذَا فَكَّرْتُ فِي نَدَمِي عَلَيْهَا عَضَضْتُ أَنَامِلِي وَقَرَعْتُ سَنِي	4

- 1 ilāh-ī lā tu^caddib-nī fa-in-nī
muqirrun bi-lladī qad kāna mi-nī
- 2 wa-mā l-ī ḥīlatun illā raḡā^ʿī
wa-^cafwu-ka in ^cafawta wa-ḥusnu ḡann-ī
- 3 fa-kam min zallatin l-ī fi l-barāyā
wa-anta ^caliyyun dū faḍlin wa-manni
- 4 idā fakkartu fi nadam-ī ^calay-hā
^caḍaḍtu anāmil-ī wa-qara^ctu sinn-ī
- 5 yazunnu n-nāsu b-ī ḥayran wa-in-nī
la-šarru n-nāsi in lam ta^cfu ^can-nī
- 6 uḡannu bi-zahrati d-dunyā ḡunūnan
wa-ufnī l-^cumra fi-hā bi-t-tamannī
- 7 wa-bayna yaday-ya muḥtabasun taqīlun
ka-an-nī qad du^citu la-hu ka-an-nī
- 8 wa-law an-nī šadaqtu z-zuhda fi-hā
qalabtu li-ahli-hā ḡahra l-miḡanni

- 1 Boże mój, nie dręcz mnie, bo przecie,
co było mą winą, wyznałem.
- 2 Łaski Twej tylko błagać mogę,
ufając, że łaskę okażesz.
- 3 Ileż to razy w grzech popadłem,
a Tyś mi łaskaw, Tyś życzliwy.
- 4 Gdy żal za grzechy w sobie wzbudzam,
zębami zgrzytam, palce gryzę.
- 5 Choć ludzie o mnie dobrze myślą,
bez łaski Twej najgorszym będę.
- 6 Świata urokiem omamiony
brnę całe życie żądnym więcej.
- 7 Przede mną zaś pustelnia sroga,
jakobym do niej był wezwany.
- 8 Gdybym prawdziwie był ascetą,
od świata uciech byłbym tarczą.

Abū al-^cAtāhiya zmarł za panowania kalifa Al-Mu^ctašima. Co do roku jego śmierci istnieją rozbieżności. Autor *Al-Aḡānī*, powołując się na różne relacje, wymienia trzy daty, z których za najbardziej wiarygodną uchodzi rok 210 hidżry (AD 825) przytoczony za historykiem Aš-Šulīm powołującym się z kolei na syna poety Muḥammada. Na swoim grobie miał Abū al-^cAtāhiya polecić umieszczenie następującego epitafium:

- 1 أَذْنٌ حَيٌّ تَسْمَعِي إِسْمَعِي ثُمَّ عَيَّ وَعَيَّ
- 2 أَنَا رَهْنٌ بِمَضْجَعِي فَاحْذَرِي مِثْلَ مَضْرَعِي

- 5 أَجْنٌ بِزَهْرَةِ الدُّنْيَا جُنُونًا وَأَقْطَعَ طَوْلَ عُمْرِي بِالتَّمَنِّي
- 6 وَلَوْ أَنِّي صَدَقْتُ الزُّهْدَ عَنْهَا فَلَبْتُ لِأَهْلِهَا ظَهَرَ الْمَجْنِّ
- 7 يَظُنُّ النَّاسُ بِي خَيْرًا وَإِنِّي لَشَرُّ النَّاسِ إِنْ لَمْ تَعْفُ عَنِّي

عِشْتُ تَسْعِينَ حِجَّةً أَسْلَمْتَنِي لِمَضْجَعِي 3
 كَمْ تَرَى الْحَيَّ ثَابِتاً فِي دِيَارِ التَّرْعُزِ 4
 لَيْسَ زَادُ سَوَى التَّقَى فَخُذِي مِنْهُ أَوْ دَعِي⁸⁷ 5

- 1 uḏna ḥayyin tasammaʿī
ismaʿī tumma ʿī wa-ʿī
- 2 anā rahnun bi-maḏḡaʿ-ī
fa-ḥḍarī miṭla maṣraʿ-ī
- 3 ʿištu tisʿina ḥiḡḡatan
aslamat-ni li-maḏḡaʿ-ī
- 4 kam tarā l-ḥayya tābitan
fi diyāri t-tazaʿzuʿī
- 5 laysa zādun siwā t-tuqā
fa-ḥuḍi min-hu aw daʿī

- 1 *Uszy żywych, posłuchajcie!*
Słuchajcie i spamiętajcie!
- 2 *Jam do łoża jest przykuty,*
strzeżcie się takiego zgonu.
- 3 *Dziewięćdziesiąt żyłem wiosen,*
aż spocząłem na tym łożu.
- 4 *Bo któż pośród żywych wieczny*
na wzburzonym tym padole?
- 5 *Nie ma strawy nad nabożność,*
weźże więc ją albo... zostaw.

Pochowany został w zachodniej części Bagdadu, nieopodal tzw. kładki olejary (*qanṭarat az-zayyātīn*)⁸⁸. Już wkrótce po jego śmierci mówiono, że podobnie jak Baššār Ibn Burd (714-784) i As-Sayyid al-Ḥimyarī (723-789) był tak płodnym poetą, iż nikomu nie udało się zebrać całej jego twórczości⁸⁹.

⁸⁷ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 111. Według autora *Al-Aḡānī* syn poety zaprzeczał, jakoby taka była ostatnia wola jego ojca. Šukrī Fayṣal nie włączył tego wierszyka do swojej antologii Abū al-ʿAtāhiyi, lecz ograniczył się tylko do przytoczenia go w przypisie (s. 231). Natomiast u Al-Bustāniego pominięty został 4 wers, zaś drugi hemistych wersu 3 zastąpiony został drugim hemistychem pominiętego wersu 4 (Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 268).

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 1-2.

MARNOŚĆ NAD MARNOŚCIAMI...

W poezji o charakterze refleksyjno-filozoficznym stanowiącej, jak już wspomniano, zdecydowaną większość spuścizny twórczej Abū al-°Atāhiyi motywem przewodnim, który tchnie niemal ze wszystkich utworów jest obraz śmierci. Najczęściej śmierć wyartykułowana bywa dosłownie jako *mawt* (rzadziej *ḥatf*), ale obecna jest także w tematach pochodnych, jak *mamāt* (dosłownie czas lub miejsce śmierci albo miejsce pochówku), *mayyit* i *mayt* (l. mn. *mawtā*, *amwāt*) – zmarły, *mumīt* – śmiertelny, śmiercionośny oraz innych określeń związanych z umieraniem, jak np. *ḡīfa* (l. mn. *ḡiyaf*, *aḡyāf*) – trup.

Niemal równie często sięga Abū al-°Atāhiya po metonimiczne określenie śmierci, jakim jest *maniyya* (l. mn. *manāyā*). Stosowane ono było z upodobaniem już przez poetów okresu przedmuzułmańskiego. Łączy się ze starym semickim rdzeniem *mnw/y* oznaczającym liczenie. Przywołuje na myśl słynne biblijne „mane, tekel, fares”, czyli: „policzone, zważone, rozproszone” (hebr. מנא מנא תקל ופרסין – *mənē, mənē, təqēl ūpārsin*). Bowiem śmierć to Pani Losu, Pani Przeznaczenia, Pani Dni Policzonych⁹⁰. Na gruncie języka arabskiego wywodzący się z tego rdzenia czasownik *manā* wraz ze swoimi tematami pochodnymi jak *al-manā*, *al-mānī*, *al-maniyya* przyjął znaczenie nieodwracalnego biegu wydarzeń, wyroczni losu, fatum. Zaś słowo *maniyya* stało się właściwie synonimem *qadar* (l. mn. *aqdār*) czy *qadāʾ*, podobnie zresztą jak słowo *ḥimām* pojawiające się także często w wierszach Abū al-°Atāhiyi, a oznaczające fatum śmierci. Wskazuje na to Ibn Manẓūr (1232-1311) w swoim wokabularzu *Lisān al-°Arab*, dodając, że *manāyā* to zdarzenia, które przybliżają człowieka do śmierci, na co przytacza następujący fragment wiersza przypisywanego poecie imieniem Abū Duʿayb al-Hudālī żyjącemu na przełomie szóstego i siódmego stulecia:

مَنَايَا يُقَرِّبْنَ الْحُتُوفَ لِأَهْلِهَا جَهَارًا وَيَسْتَمْتَعْنَ بِالْأَنْسِ الْجَبَلِ⁹¹

Manāyā yuqarribna l-ḥutūfa li-ahli-hā
ḡihāran wa-yastamtiʿna bi-l-anasi l-ḡabli

⁹⁰ Warto przypomnieć, że także imię Manāt czczonej w przedislamskiej Arabii, jednej z najważniejszych bogiń w starożytnym semickim panteonie, łączy się z tym znaczeniem.

⁹¹ Ibn Manẓūr, *Lisān al-°Arab al-muḥīṭ*, red. Yūsuf Ḥayyāt, Bayrūt [b.d.w.], hasło *mny*; *Dīwān al-Hudālīyīn*, t. 1, Al-Qāhira 1995, s. 38.

*Losy plemię ludzkie przybliżają niechybnie
do kresu, mnogością ludzi się napawając.*

O tym, że przeznaczenie rozumiane było przez Arabów jako spłot złych zdarzeń, świadczy ponadto stosowane często właśnie w znaczeniu fatum, także przez Abū al-°Atāhiyę, określenie *ḥādītāt* lub *ḥawādīt* (l. mn. od *ḥādīta*), oznaczające dosłownie zdarzenia, a w domyśle – złe zdarzenia.

W przedmuzułmańskiej poezji *maniyya* nie ma jednoznacznego wyobrażenia czy też jakiejś ustalonej postaci śmierci. Przeważnie jawi się ona jako istota o bliżej nieokreślonym kształcie, która raz popycha człowieka do grobu, przeszywając go strzałą, innym zaś razem podaje mu kielich ze śmiertelnym napojem bądź zastawia nań pułapkę czy też wita konającego po drugiej stronie linii życia⁹². Może też wcielić się w przypominającą lwa krwiożerczą bestię, rozszarpując pazurami ciało swej ofiary, jak w innym wierszu Abū Du'ayba al-Huḍaliego:

وَإِذَا الْمَيِّتُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ⁹³

wa-idā l-maniyyatu anšabat azfāra-hā
alfayta kulla tamīmatin lā tanfa°u

*A kiedy śmierć nieubłagana zatopi swe szpony,
Przekonasz się, że nic nie warte wszelkie talizmany.*

Innym określeniem jakim chętnie posługuje się Abū al-°Atāhiya (podobnie zresztą jak całe pokolenia arabskich poetów przed nim), a niosącym w sobie również konotację śmierci, jest *dahr*. Słowo to, semantycznie równoważne z *ḥīn* i oznaczające pierwotnie długi okres czasu lub wieczność, nabrało później sensu przenośnego, jakim jest przeznaczenie, czyli „Pan Czasu”. Ten metaforyczny odcień znaczeniowy rozszerzył się też na inne wyrazy oznaczające upływ czasu, jak *zamān* (dosł. „czas”) lub *ayyām* („dni”).

Śmierć to także *fanā°*, czyli zagłada lub unicestwienie, albo *radā*, czyli zguba lub zniszczenie. Innym razem jest to *baliyya* (l. mn. *balāyā*) lub *bilā*, co w dosłownym tłumaczeniu oznacza nieszczęście lub ciężkie doświadczenie losu.

Pojęciu śmierci w wierszach poety z °Ain at-Tamar towarzyszą liczne jej atrybuty. To przede wszystkim synonimy grobu (*qabr*, l. mn. *qubūr*): *laḥd* (l. mn. *luḥūd*, *alḥād*) – mogiła, *ḥufra* – dół, *maṭwā* – miejsce spoczynku, *tarā* – ziemia (dosł. gleba, wilgotna ziemia), *turāb* – proch, ziemia, *maqbara* (l. mn. *maqābir*) – cmentarz, *na°š* – maryl, *ḡināza* – maryl, pogrzeb, *ḡutta* – trup, *dafn* – pochowanie (dosł. zakopanie). Ale także całun (*kafn*, l. mn. *akfān*), odprowadzanie zwłok (*tašyī°*), obwieszczenie zgonu (*na°ī*), zmartwychwstanie (*al-qiyāma*), Sąd Ostateczny (*al-ḥisāb*).

⁹² Th. Nödeke, *Arabs (Ancient)*, [w:] *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, ed. J. Hastings, t. 1, Edinburgh 1908, s. 661; D. C. Mor, *A Matter of Fate: The Concept of Fate in the Arab World as Reflected in Modern Arabic Literature*, Oxford 2001, s. 48.

⁹³ Ibn Manzūr, *op. cit.*, hasło *mny*; *Dīwān al-Huḍaliyyīn*, *op. cit.*, t. 1, s. 3; Abū Du'ayb al-Huḍali [w:] *Al-Mufaḍḍal Aḍ-Ḍabbī*, *Al-Mufaḍḍaliyyāt*, red. Aḥmad Muḥammad Šakir, 'Abd as-Salām Muḥammad Harūn, Bayrūt 1964, s. 422.

Aby przekonać się, w jak wielkim stopniu twórczość Abū al-°Atāhiyi przeżyta jest motywami śmierci i przeznaczenia, warto przyrzeć się następującemu zestawieniu statystycznemu dotyczącemu antologii jego wierszy (642 utwory obejmujące prawie pięć tysięcy wersów)⁹⁴:

Słowo	Liczba wystąpień
<i>mawt</i> i inne tematy pochodne (<i>mamāt, mayt, mayyit, yamūt, mumīt</i>) ⁹⁵	± 500
<i>qabr, maqbara</i>	± 90
<i>maniyya</i>	± 105
<i>dahr</i>	± 145
<i>fanā</i> ⁹⁶ i odpowiedniki werbalne (<i>yafnā, yufnī</i>)	± 55
<i>ḥadītāt</i> (<i>ḥawādīt, ḥidātān</i>)	± 60
<i>baliyya</i> i odpowiedniki werbalne (<i>yablā, yubli</i>)	± 85

Wiersze refleksyjno-filozoficzne Abū al-°Atāhiyi są niczym jedno wielkie kazanie, którego osią i głównym przesłaniem jest bezsilność człowieka wobec nieuchronności śmierci. Bezsilność tę w sposób plastyczny i jednocześnie bardzo skondensowany ilustruje następujący wers:

سَيُلْحِقُنِي حَادِي الْمَنَايَا بِمَنْ مَضَى أَخَذْتُ شِمَالاً أَوْ أَخَذْتُ يَمِيناً⁹⁶

sa-yulḥiqu-nī ḥādī l-manāyā bi-man maḍā
aḥaḍtu šimālān aw aḥaḍtu yamīnā

Poganiacz losu mnie zagna do tych, co odeszli,
czy bym w lewo odskoczył, czy odskoczyłbym w prawo.

W metaforze tej los człowieka ukazuje się jako ściśle wytyczony trakt karawany zmierzającej do z góry ustalonego celu. Nikt z jej uczestników nie może się wymknąć. Czuwa nad tym bliżej nienazwany poganiacz i przewodnik zarazem, który wyznaczył szlak wędrówki. Można się tylko domyslać, że jest nim sam Stwórca.

W przekonaniu poety umieranie zaczyna się wraz z pierwszym oddechem człowieka. Reszta jest już tylko odliczaniem aż do ostatniego tchnienia. Paradoksalnie więc życie jest w rzeczywistości umieraniem:

1 حَيَاتُكَ أَنْفَاسٌ تُعَدُّ فَكُلَّمَا مَضَى نَفْسٌ مِنْهَا نَقَصَتْ بِهَا جُزْءًا
2 يُمِيتُكَ مَا يُحْيِيكَ فِي كُلِّ سَاعَةٍ وَيَحْدُوكَ حَادٍ مَا يُرِيدُ بِكَ الْهُزْءَ⁹⁷

⁹⁴ Statystyka ta dotyczy zbioru *Dīwān Abī al-°Atāhiya* pod red. Karama al-Bustāniego.

⁹⁵ W tym oczywiście formy liczby mnogiej rzeczowników oraz formy koniugacyjne. Dotyczy to wszystkich pozostałych wyrazów tego zestawienia.

⁹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 431; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 383.

⁹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 14; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 18.

- 1 ḥayātu-ka anfāsun tuʿaddu fa-kullamā
maḍā nafāsun min-hā naqaṣta bi-hā ġuzʿā
2 yumītu-ka mā yuḥyī-ka fi kulli sāʿatin
wa-yaḥdū-ka ḥādin mā yurīdu bi-ka l-huzʿā

- 1 *Życie to oddechy, a te są zliczone,
i z każdym twym tchnieniem nieco go ubywa.*
2 *Co ci życie daje, to cię i zabija,
kto cię zaś prowadzi, nie chce twojej hańby.*

Przychodzimy na świat po to, by umrzeć. Wszystko, co czynimy, wszystko, co tworzymy, podporządkowane jest śmierci. W każdej chwili świat nasz może się rozpaść i obrócić się wniwecz:

غَدًا تَخْرُبُ الدُّنْيَا وَيَذْهَبُ أَهْلُهَا جَمِيعًا وَتُطْوَى أَرْضُهَا وَسَمَاءُهَا⁹⁸

ḡadan taḥrabu d-dunyā wa-yaḍhabu ahlu-hā
ġamiʿan wa-tuṭwā arḍu-hā wa-samāʿu-hā

*Jutro świat w ruinę pójdzie i cała ludzkość
zginie, a ziemia z niebem pospołu się zewrze.*

A skoro tak, to powstaje fundamentalne pytanie o sens ludzkiego tworzenia i pogoni za pomnażaniem ziemskich dóbr:

لِدُّوْا لِلْمَوْتِ وَابْنُوْا لِلْخَرَابِ فَكُلُّكُمْ يَصِيْرُ إِلَى تَبَابٍ 1
لِمَنْ نَبْنِيْ وَنَحْنُ إِلَى تُرَابٍ نَصِيْرُ كَمَا خُلِقْنَا مِنْ تُرَابٍ⁹⁹ 2

- 1 lidū li-l-mawti wa-bnū li-l-ḥarābi
fa-kullu-kum yaṣīru ilā tabābi
2 li-man nabnī wa-naḥnu ilā turābin
naṣīru kamā ḥuliqnā min turābi

- 1 *Róźcie się dla śmierci, dla ruin budujcie
wszyscy ku zatraceniu wszak podqżacie.*
2 *Komuż nam budować, gdy w proch się obrócim,
tak jakeśmy z prochu stworzeni zostali.*

Pytanie to nie pozostaje bez odpowiedzi. W tym samym utworze, kilkanaście wersów dalej poeta konkluduje, choć słowa jego dalekie są od ducha optymizmu:

وَمَهْمَا دُمْتُ فِي الدُّنْيَا حَرِيصًا فَإِنِّي لَا أُؤَفِّقُ لِلصَّوَابِ¹⁰⁰

wa-mahmā dumtu fi d-dunyā ḥariṣan
fa-in-nī la uwaffāqu li-ṣ-ṣawābi

⁹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 14; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 4.

⁹⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 46; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 33 (w klauzuli w. 1 jest ذَهَابٌ).

¹⁰⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 47; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 34.

*Jakkolwiek bym w życiu starań dokładał,
nigdy cnego celu dopiąć nie zdołam.*

Wobec śmierci nikt nie może czuć się uprzywilejowany. Na dnie mogiły, pod nagrobnym kopczykiem, w cieniu majestatycznego grobowca taki sam los czeka najpotężniejszego króla i władcę jak i najnędzniejszego z niewolników. Każdy z nich w końcu rozpadnie się w pył.

مَنْ مَاتَ فَاتَ وَفِي الْمَقَابِرِ يَسْتَوِي تَحْتَ التُّرَابِ رَفِيعُهُ وَوَضِيعُهُ¹⁰¹

man māta fāta wa-fi l-maqābiri yastawī
taḥta t-turābi raḥīʿu-hu wa-waḍīʿu-hu

*Kto zmarł, przeminął, a w grobach pod piachem
ten, co był możny, maluczkiemu równy.*

Według Abū al-ʿAtāhiyi jest jednak jeszcze inny, znacznie bardziej dolegliwy rodzaj śmierci. To śmierć przez zapomnienie, wymazanie z ludzkiej pamięci lub ostracyzm ignorancji i obojętności.

مِنَ النَّاسِ مَيِّتٌ وَهُوَ حَيٌّ بِذِكْرِهِ وَحَيٌّ سَلِيمٌ وَهُوَ فِي النَّاسِ مَيِّتٌ¹⁰²

mina n-nāsi maytun wa-hwa ḥayyun bi-ḍikri-hi
wa-ḥayyun salimun wa-hwa fi n-nāsi mayyitu

*Są ludzie umarli, choć w pamięci wciąż żywi,
są też żywi i krzepcy, choć dla ludzi martwi.*

Konstatacja, iż ludzka egzystencja jest właściwie formą umierania, nasuwa poecie jeszcze jedną refleksję: jak to się dzieje, że ludzie, mimo świadomości, że z każdą chwilą ich życie zbliża się ku nieubłaganemu końcowi, potrafią się tym w ogóle nie przejmować, ciesząc się życiem i bawiąc w najlepsze, zamiast się trapić i pogrążyć w smutku. To kolejny paradoks, który musi budzić nieustanne zdumienie i trwogę kogoś, kto filozoficznie spogląda na życie przez pryzmat śmierci i Ostatecznego Sądu, który ma po niej nastąpić.

1 أُنْهَوْ وَأَيَّامُنَا تَذْهَبُ وَتَلْعَبُ وَالْمَوْتُ لَا يَلْعَبُ

2 عَجِبْتُ لِذِي لَعِبٍ قَدْ لَهَا عَجِبْتُ وَمَا لِي لَا أَعْجَبُ

3 أَيْلَهُو وَيَلْعَبُ مَنْ نَفْسُهُ تَمُوتُ وَمَنْزِلُهُ يَخْرُبُ¹⁰³

1 a-nalhū wa-ayyāmu-nā taḍhabu
wa-nalʿabu wa-l-mawtu lā yalʿabu

¹⁰¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 272; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 233.

¹⁰² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 75; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 73.

¹⁰³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 51; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 38.

- 2 ʿaġibtu li-dī laʿibin qad laḥā
 ʿaġibtu wa-mā li-ya lā aʿġabu
 3 a-yalhū wa-yalʿabu man nafsu-hu
 tamūtu wa-manzilu-hu yaḥrabu

- 1 Czyż *nam się* weselić, *gdy dni odchodzą*,
 czyż *nam się* bawić, *gdy śmierć się nie bawi*?
 2 Dziwię się *temu*, *kto igra i hula*,
 dziwię się, *a czemuż mam się nie dziwić*?
 3 Jakże *tu igrać i hulać*, *gdy dusza*
 kona, a dom twój w ruinę popada?

Naturalną konsekwencją takiej postawy był imperatyw przestrzegania i napominania. Abū al-ʿAtāhiya wciela się w rolę nauczyciela i mentora niestrudzenie przypominającego o sprawach ostatecznych. Jego *zuhdiyyāt* to z jednej strony uporczywie powtarzany apel *memento mori*, a z drugiej strony skondensowany traktat eschatologiczny.

a)

- يا باني الدارِ المُعَدَّ لَهَا ماذا عَمِلْتَ لِدارِكَ الأُخْرَى 1
 وَمُمَهِّدَ الْفُرْشِ الْوَشِيرَةِ لَا تُغْفِلُ فِرَاشَ الرَّقْدَةِ الْكُبْرَى¹⁰⁴ 2

- 1 yā bāniya d-dāri l-muʿidda la-hā
 māḍā ʿamilta li-dāri-ka l-uḫrā
 2 wa-mumahhida l-furuṣi l-waṭīrati lā
 tuġfil firāša r-raqdati l-kubrā
 1 Ty, co *dom stawiasz i przysposabiasz*,
 cóżeś dla domu wiecznego zrobił?
 2 Ty, co *połóżenie miękkie gotujesz*,
 bacz na położenie swoje ostatnie.

b)

- فَلَا بُدَّ مِنْ مَوْتٍ وَلَا بُدَّ مِنْ بَلَى وَلَا بُدَّ مِنْ بَعَثٍ وَلَا بُدَّ مِنْ حَشَرٍ 1
 وَإِنَّا لَنَبْلَى سَاعَةً بَعْدَ سَاعَةٍ عَلَى قَدَرٍ لِلَّهِ مُخْتَلِفٍ يَجْرِي¹⁰⁵ 2

- 1 fa-lā budda min mawtin wa-lā budda min bilan
 wa-lā budda min baʿtin wa-lā budda min ḥašri
 2 wa-in-nā lā-nablā sāʿatan baʿda sāʿatin
 ʿalā qadarin li-l-Lāhi muḫtalifin yaġrī
 1 *Bo trzeba śmierci, bo trzeba zagłady*,
 trzeba zmartwychwstania i Sądu trzeba.
 2 *Z każdą godziną do zagłady bliżej*,
 różne ku Bogu ścieżki losu wiodą.

¹⁰⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 23; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 10.

¹⁰⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 174; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 147.

c)

1 وَسَقَامٌ ثُمَّ مَوْتُ نَازِلٌ ثُمَّ قَبْرٌ وَنُزُولٌ وَجَلَبٌ
2 وَحِسَابٌ وَكِتَابٌ حَافِظٌ وَمَوَازِينُ وَنَارٌ تَلْتَهُبُ
3 وَصِرَاطٌ مَنْ يَقَعُ عَنْ حَدِّهِ فِإِلَى خِزْيٍ طَوِيلٍ وَنَصَبٍ¹⁰⁶

- 1 wa-saqāmun tumma mawtun nāzilun
tumma qabrun wa-nuzūlun wa-ğalab
- 2 wa-ħisābun wa-kitābun ħāfiżun
wa-mawāzīnu wa-nārun taltahib
- 3 wa-şirāṭun man yaqa^c an ħaddi-hi
fa-ilā ħizyin ṭawīlin wa-naşab

- 1 *I tak w pierw choroba, potem śmierć nadchodzi,
grób i pochowanie, i lamentów wrzawa.*
- 2 *A potem Dzień Sądu i księga uczynków,
potem dusz ważenie, ogień gorejący*
- 3 *I kładka niż włos węższa, a kto z niej spadnie,
ten na potępienie i wieczne katusze.*

Obraz końca świata nakreślony w tych wersach odpowiada w zasadzie wizji muzułmańskiej; rejestr uczynków, jaki każdy ze wskrzeszonych otrzyma na Sądzie, ważenie dusz na szali niebiańskiej wagi, oczyszczenie w płomieniach, przejście wąskim mostem (*şirāt*) ponad ogniem Gehenny. Podobne wątki obecne są także w judaizmie, chrześcijaństwie czy mazdaizmie.

To właśnie owa perspektywa piekielnych męczarni za przewiny w życiu doczesnym oraz marność i przemijalność człowieczego bytowania na ziemskim padole¹⁰⁷ nie pozwalają poecie na obojętność. Odczuwa głęboką potrzebę naprawiania świata, zdając sobie sprawę, iż został obdarowany narzędziem o wyjątkowej mocy sprawczej – poetyckim słowem. Choć nie mówi tego wprost, odnosi się wrażenie, że upatruje w tym palec Boży i misję swojego życia, które traktuje jako ziemską peregrynację.

1 النَّاسُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا عَلَى سَفَرٍ وَعَنْ قَرِيبٍ بِهِمْ مَا يَنْقُضِي السَّفَرَ
2 فَمِنْهُمْ قَانِعٌ رَاضٍ بِعَيْشَتِهِ وَمِنْهُمْ مُوسِرٌ وَالْقَلْبُ مُفْتَقِرٌ¹⁰⁸

- 1 an-nāsu fi ḥāḍihi d-dunyā ʿalā safarin
wa-ʿan qaribin bi-him mā yanqaḍi s-safaru
- 2 fa-min-humu qāniʿun raḍin bi-ʿīşati-hi
wa-min-humu müsirun wa-l-qalbu muftaqiru

- 1 *Ludzkość na tym świecie niby w podróży
a podróż ta rychło kresu dobiegnie.*

¹⁰⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 43; Şukrī Fayşal, *op. cit.*, s. 30 (zamiast wa-saqāmun jest a-saqāmun, zamiast nuzūl jest nuşūr, zamiast yaqa^c jest yazul).

¹⁰⁷ Pierwotne znaczenie ar. *ad-dunyā* to coś nisko położonego, czyli właśnie padół.

¹⁰⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 181; Şukrī Fayşal, *op. cit.*, s. 154.

- 2 *Jeden z życia swego rad jest i kontent,
Inny zamożny a sercem ubogi.*

Dlatego też, przypominając ustawicznie o nieuniknionej śmierci, wzywa każdego do prostowania ścieżek życia poprzez autorefleksję, pokorę, modlitwę i jałmużnę:

a)

1	يَا نَفْسُ تَوْبِي قَبْلَ أَنْ لَا تَسْتَطِيعِي أَنْ تَتُوبِي
2	وَاسْتَغْفِرِي لِذُنُوبِكَ الرَّحْمَنَ غَفَّارَ الذُّنُوبِ
3	أَمَّا الْحَوَادِثُ فَالْريَا حُ بِهِنَّ دَائِمَةُ الْهُبُوبِ
4	وَالْمَوْتُ خَلْقٌ وَاحِدٌ وَالْخَلْقُ مُخْتَلِفُ الصُّرُوبِ ¹⁰⁹

- 1 yā nafsū tūbī qabla an
lā tastaṭīʿī an tatūbī
2 wa-stağfirī li-dunūbi-ki r-
rahmāna ḡaffāra d-dunūbi
3 ammā l-ḥawādīṭu fa-r-riyā
ḥu bi-hinna dāʾimatū l-hubūbi
4 wa-l-mawtu ḥalqun wāḥidun
wa-l-ḥalqu muḫtalifu d-ḍurūbi

- 1 *O duszo! Skruczę okazaż, póki
skruczę okazać możesz jeszcze.*
2 *Odpuszczenia win swoich błagaj
Miłosiernego, Łaskawego.*
3 *Wszak losu złe wyroki wichry
napędzają nam bez ustanku.*
4 *Śmierć jedną wszelako ma postać,
postać, co różne ma oblicza.*

b)

1	أَقِمِ الصَّلَاةَ لِقَوْتِهَا بِطَهْوَرِهَا وَمِنَ الصَّلَاةِ تَفَاوُتِ الْمِيقَاتِ
2	وَإِذَا اتَّسَعَتْ بِرِزْقِ رَبِّكَ فَاجْعَلْنَ مِنْهُ الْأَجَلَ لِأَوْجِهِ الصَّدَقَاتِ
3	فِي الْأَقْرَبِينَ وَفِي الْأَبْعَادِ تَارَةً إِنَّ الزَّكَاةَ قَرِينَةُ الصَّلَاةِ ¹¹⁰

- 1 aqimi ṣ-ṣalāta li-waqtī-hā bi-ṭahūri-hā
wa-mīna d-ḍalāli tafāwutu l-mīqāti
2 wa-idā ttaṣaʿta bi-rizqi rabbi-ka fa-ḡʿalan
min-hu l-ağalla li-awḡuḥi ṣ-ṣadaqāti
3 fi l-aqrabīna wa-fi l-abʿādi tāratan
inna z-zakāta qarīnatu ṣ-ṣalawāti

- 1 *Módl się, gdy czas modlitwy, i czystość zachowaj,
bo grzech to nakazanej pory nie dochować.*

¹⁰⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 56; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 44.

¹¹⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 79; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 59.

- 2 Gdy cię Pan twój obdarzy łaski obfitością,
uczyni z niej dla jałmużny najlepszy pożytek.
- 3 Tak dla tych, co najbliżsi, jak i dla najdalszych;
wiedz bowiem, że jałmużna siostrą jest modlitwy.

c)

1 إِصْبِرْ لِكُلِّ مُصِيبَةٍ وَتَجَلَدٍ وَعَلِمَ أَنَّ الْمَرْءَ غَيْرَ مُخَلَّدٍ
2 أَوْ مَا تَرَى أَنَّ الْمَصَائِبَ جَمَّةٌ وَتَرَى الْمَنِيَّةَ لِلْعِبَادِ بِمَرَصِدٍ
3 مَنْ لَمْ يُصَبِّ مِمَّنْ تَرَى بِمُصِيبَةٍ هَذَا سَبِيلٌ لَسْتُ فِيهِ بِمُفْرَدٍ
4 وَإِذَا ذَكَرْتَ الْعَابِدِينَ وَذُلَّهُمْ فَاجْعَلْ مَلَاذِكَ بِالْإِلَهِ الْأَوْحَدِ¹¹¹

- 1 iṣbir li-kulli muṣibatini wa-tağalladi
wa-ʿlam bi-anna l-marʿa ġayru muḥalladi
- 2 aw mā tarā anna l-maṣāʾiba ġammatun
wa-tarā l-maniyyata li-l-ʿibādi bi-marṣadi
- 3 man lam yuṣab mimman tarā bi-muṣibatini
hādā sabīlun lasta fī-hi bi-mufradi
- 4 wa-idā dakarta l-ʿābidīna wa-ḍulla-hum
fa-ġʿal malāda-ka bi-l-ilāhi l-awḥadi

- 1 Zdzierż wszelką zgryzotę i ducha nabierz,
i wiedz, że człowiek nieśmiertelnym nie jest.
- 2 Widzisz przecie, że zgryzot jest bez liku,
i wiesz, że śmierć na oku ma ród ludzki.
- 3 Któż z tobie znanych nie doznał zgryzoty?
Taki to los już, a tyś nie wyjątkiem.
- 4 Wspomnij na bliźnich i ich poniżenie
i w Bogu Jedynym ucieczki szukaj.

Poeta przestrzega jednocześnie przed złudną nadzieją, że popełniane winy mogą umknąć Boskiej sprawiedliwości. Odradza też poleganie wyłącznie na ufności w nieskończone miłosierdzie Stwórcy:

1 فَإِذَا دَعَيْتَكَ إِلَى الْخَطِيئَةِ شَهْوَةً فَاجْعَلْ لِي طَرْفَكَ فِي السَّمَاءِ سَبِيلًا
2 وَخَفِ الْإِلَهَ فَإِنَّهُ لَكَ نَاطِرٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ زَاجِرًا وَسُؤُولًا
3 مَاذَا تَقُولُ عَدَا إِذَا لَاقَيْتَهُ بِصَغَائِرٍ وَكِبَائِرٍ مَسْئُولًا
4 لَا تَرْكَنَْنَّ إِلَى الرَّجَاءِ فَإِنَّهُ خَدَعَ الْقُلُوبَ وَضَلَّلَ الْمَعْقُولَ¹¹²

- 1 fa-idā daʿat-ka ilā l-ḥaṭīʾati šahwatun
fa-ġʿal li-ṭarfi-ka fī s-samāʾi sabīlā
- 2 wa-ḥafi l-ilāha fa-inna-hu la-ka nāzirun
wa-kafā bi-rabbi-ka zāġiran wa-saʿulā

¹¹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 129; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 110-111 – ostatni wers różni się:

وَإِذَا ذَكَرْتَ مُحَمَّدًا وَمُصَابَهَ فَادْكُرْ مُصَابِكَ فِي النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ

¹¹² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 349; Šukrī Fayṣal, *op. cit.* s. 309.

- 3 māḍā taqūlu ġadan idā lāqayta-hu
bi-saġāʾirin wa-kabāʾirin masʾulā
4 lā tarkananna ilā r-raġāʾi fa-inna-hu
ħadaʿa l-qulūba wa-ḡallala l-maʿqulā

- 1 *Kiedy cię żądzą do grzechu popycha,
spraw, by twe oczy ku niebu się wzniosły.*
2 *I Boga bój się, bo on na cię patrzy,
oszczędź Panu swemu błagań i gniewu.*
3 *Co jutro powiesz, kiedy z Nim się spotkasz
lekkim i ciężkim obarczony grzechem?*
4 *Nadziei się nie poddawaj, boć ona
serca tumani i rozsądek łudzi.*

Poczucie brzemienia grzechów, jakie towarzyszyć będzie człowiekowi, kiedy w Dniu Sądu stanie przed obliczem Stwórcy oraz świadomość nieuniknionej kary będą tak dojmujące, że niejeden wołałby nie zostać wskrzeszonym:

- 1 فَلَوْ أَنَّا إِذَا مِتْنَا تُرِكْنَا لَكَانَ الْمَوْتُ رَاحَةً كُلِّ حَيٍّ
2 وَلَكِنَّا إِذَا مِتْنَا بُعِثْنَا وَنُسْأَلُ بَعْدَهُ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ¹¹³

- 1 fa-law an-nā idā mutnā turiknā
la-kāna l-mawtu rāħata kulli ħayyi
2 wa-lākin-nā idā mutnā buʿitnā
wa-nusʾalu baʿda-hu ʿan kulli šayyi

- 1 *Gdybyśmy, umarłszy, porzuceni byli,
to śmierć dla każdego byłaby wytchnieniem.*
2 *Ale nam po śmierci przyjdzie wszak zmartwychwstać,
a wtenczas o wszystko będziemy pytani.*

Abū al-ʿAtāhiya rozmyśla także nad własną śmiercią. Snuje ponurą wizję swojego pochówku. Z perspektywy grobu oczyma wyobraźni obserwuje, jak bliscy sypią na niego grudy ziemi, a potem odchodzą, nie zwracając uwagi na jego niemy krzyk o ratunek.

- 1 كَأَنَّ الْأَرْضَ قَدْ طُوِيَتْ عَلَيَّا وَقَدْ أُخْرِجْتُ مِمَّا فِي يَدَيَّا
2 كَأَنِّي يَوْمَ يَحْثُو التُّرْبَ قَوْمِي مَهِيلاً لَمْ أَكُنْ فِي النَّاسِ حَيًّا
3 كَأَنَّ الْقَوْمَ قَدْ دَفَنُوا وَوَلَّوْا وَكُلُّ غَيْرٍ مُلْتَفِتٍ إِلَيَّا
4 كَأَنَّ قَدْ صِرْتُ مُنْفَرِداً وَحِيداً وَمُرْتَهناً هُنَاكَ بِمَا لَدَيَّا
5 كَأَنَّ الْبَاكِاتِ عَلَيَّ يَوْماً وَمَا يُغْنِي الْبُكَاءُ عَلَيَّ شَيْئاً
6 ذَكَرْتُ مَيِّتِي فَبَكَيتُ نَفْسِي أَلَا أَسْعِدُ أَخِيكَ أَيُّ أَحْيَا¹¹⁴

¹¹³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 483; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 435.

¹¹⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 480; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 443.

- 1 kaʾanna l-arḍa qad tuwiyat ʿalay-yā
wa-qad uḥriġtu mimmā fī yaday-yā
- 2 kaʾan-nī yawma yaḥtū t-turba qawm-ī
mahilan lam akun fī n-nāsi ḥayyā
- 3 kaʾanna l-qawma qad dafanū wa-wallaw
wa-kullun ġayru multafitin ilay-yā
- 4 kaʾan qad širtu munfaridan waḥīdan
wa-murtahinan hunāka bi-mā laday-yā
- 5 kaʾanna l-bākiyāti ʿalay-ya yawman
wa-mā yuġni l-bukāʾu ʿalay-ya šayyā
- 6 ḍakartu maniyyat-ī fa-bakaytu nafs-ī
a-lā asʿid uḥayya-ka ay uḥayyā

- 1 *Jakby się ziemia nade mną zwała,*
a wszystko, co mam, z rąk mi wydarto.
- 2 *Jakbym, gdy krewni ziemię rzucą,*
pod kurhanem się znalazł bez życia.
- 3 *Jakby mnie, zakopawszy, precz poszli*
i nikt w moją stronę nawet nie spojrzął.
- 4 *Jakbym tam został sam, samiuteńki,*
niczym samego siebie zakładnik.
- 5 *Jakby łezki trzy lały nade mną,*
jakby daremne były lamente.
- 6 *Śmierć swą ujrawszy, nad sobą płacząc.*
Pociesz brata swego... brata mego!

Przytłoczonego tym obrazem poetę ogarnia niepoohamowany żal. W poczuciu głębokiego wstydu na myśl, że kiedyś trzeba będzie przed Bogiem zdać sprawę ze swego grzesznego życia, wzbudza w sobie skruchę:

1	بَكَتْ عَيْنِي عَلَى ذَنْبِي	وَمَا لَأَقِيتُ مِنْ كَرْبِي
2	فَيَا ذُلِّي وَيَا خَجَلِي	إِذَا مَا قَالَ لِي رَبِّي
3	أَمَا اسْتَحْيَيْتَ تَعْصِيَنِي	وَلَا تَخْشَى مِنْ الْعَنْبِ
4	وَتُخْفِي الذَّنْبَ مِنْ خَلْقِي	وَتَأْبَى فِي الْهَوَى قُرْبِي
5	فَتُبَّ مِمَّا جَنَيْتَ عَسَى	تَعُودُ إِلَى رِضَى الرَّبِّ ¹¹⁵

- 1 bakat ʿayn-ī ʿalā ḍanb-ī
wa-mā lāqaytu min karb-ī
- 2 fa-yā ḍull-ī wa-yā ḥaġal-ī
idā mā qala l-ī rabb-ī
- 3 a-mā staḥyayta taʿšī-nī
wa-lā taḥšā mina l-ʿatbi
- 4 wa-tuḥfi ḍ-ḍanba min ḥalq-ī
wa-taʾbā fī l-hawā qurb-ī

¹¹⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 39; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 26.

5 fa-tub mimma ġanayta ʿasā
taʿūdu ilā riḏā r-rabbi

- 1 *Oczy me grzech mój oplakuj
i udręki, jakim napotkał.*
- 2 *Jakiż to będzie wstyd i hańba,
kiedy mój Pan te słowa rzeknie:*
- 3 *„Czyż ci nie wstyd swojej krnąbrności,
czyż się nie lękasz potępienia?*
- 4 *Przed mym jestestwem grzechy skrywasz?
W miłości bliskością mą gardzisz?”.*
- 5 *Żałuj przeto za twe przewiny,
abyś do łaski Pana wrócił.*

Ważnym drogowskazem na ścieżce wiodącej ku wieczności ma być asceza. Abū al-ʿAtāhiya z całą mocą podkreśla, iż rezygnacja z bałwochwalczego przywiązania do przemijających rzeczy materialnych oczyszcza umysł i serce, a tym samym otwiera człowieka na spotkanie z Wszechmocnym oraz na Jego nagrodę:

- 1 خَيْرُ سَبِيلِ الْمَالِ تَفْرِيقُهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَتَمْزِيقُهُ
- 2 وَالذَّهْرُ لَا يَبْقَى عَلَى أَهْلِهِ تَغْرِيقُهُ طَوْرًا وَتَشْرِيقُهُ
- 3 وَقَدْ أَرَى الْعَقْلَ إِذَا مَاصَفَا قَلَّتْ مِنَ الدُّنْيَا مَعَالِيْقُهُ
- 4 مَا كُلُّ مَنْ أَبْرَقَ تَأْدِيْبُهُ يَغْرُنِي مَا عِشْتُ تَبْرِيقُهُ
- 5 مَنْ حَقَّقَ الْإِيمَانَ فِي قَلْبِهِ أَوْشَكَ مَا يَظْهَرُ تَحْقِيقُهُ¹¹⁶

- 1 ḥayru sabili l-māli tafriqu-hu
fi tāʿati l-Lāhi wa-tamziqu-hu
- 2 wa-d-dahru lā yabqā ʿalā ahli-hi
tağribu-hu ṭawran wa-tašriqu-hu
- 3 wa-qad arā l-ʿaqla idā mā šafā
qallat mina d-dunyā maʿālīqu-hu
- 4 mā kullu man abraqa taʿdību-hu
yağurru-nī mā ʿištu tabriqu-hu
- 5 man ḥaqqāqā l-īmāna fi qalbi-hi
awšaku mā yaẓharu taḥqīqu-hu

- 1 *Pieniądz zasię najlepiej precz rozrzucić,
posłuszny Bogu na strzępy go porwij.*
- 2 *Wszak czas człowieczy nie będzie trwać wiecznie
ani na zachodzie, ani na wschodzie.*
- 3 *Bowiem umysł, jeśli czystym się stanie,
niknie do świata jego przywiązanie.*
- 4 *I gdy kto nawet erudycją błyszczysz,
ów błysk jego, pókim żyw, mnie nie zwiedzie.*

¹¹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 292; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 254 (zamiast أَبْرَقَ jest بَرَقَ, zamiast أَوْشَكَ jest أَظْهَرَ).

- 5 *Ten kto wiarą serce swoje wypełniał,
tego spełnienie widoczne już blisko.*

Przestrzega przy tym, że decyzja o wyrzeczeniu się mamony jest niełatwa nie tylko dlatego, że pociąga za sobą rezygnację z wielu zbytków, wygód, przyjemności i przyzwyczajęń. Ubóstwo bowiem, nawet z wyboru, uszczupla zwykle grono przyjaciół, a temu, kto żyje ubóstwie, zmienia często sposób przestrzegania bliźnich.

- 1 إِذَا قَلَّ مَالُ الْمَرْءِ قَلَّ صَدِيقُهُ وَضَاقَتْ بِهِ عَمَّا يُرِيدُ طَرِيقُهُ
2 وَقَصَّرَ طَرْفُ الْعَيْنِ عَنْهُ كَلَالَةً وَأَسْرَعَ فِيهَا لَا يُحِبُّ شَقِيقُهُ
3 وَذَمَّ إِلَيْهِ خِدْنَهُ طَعَمَ عُودِهِ وَقَدْ كَانَ يَسْتَحْلِيهِ حِينَ يَذُوقُهُ¹¹⁷

- 1 idā qalla mālu l-marʿi qalla šaḍīqu-hu
wa-ḍāqat bi-hi ʿamma yurīdu ṭarīqu-hu
2 wa-qaṣṣara ṭarfū l-ʿayni ʿan-hu kalālatan
wa-asraʿa fimā lā yuḥibbu šaḡīqu-hu
3 wa-ḍamma ilay-hi ḥidnu-hu ṭaʿma ʿūdi-hi
wa-qad kāna yastahli-hi ḥīna yaḍūqu-hu

1 *Gdy mało pieniędzy, to przyjaciół mało,
a i droga jest węższa, niżby się chciało.*
2 *I wzrok twój znużony, jakby nieco krótszy,
i bratu swemu czynisz, co mu niemiłe.*
3 *I kompan narzeka na smak twojej strawy,
choć gdy przedtem ją jadł, wyborną się zdała.*

Jednak to właśnie dawanie jest esencją człowieczeństwa i ono przede wszystkim winno być dla człowieka źródłem szczęścia. Niedzielenie się z tymi, którzy znajdują się w potrzebie jest w każdej sytuacji niepowetowanym zaniechaniem i w ostatecznym rozrachunku zapisane będzie po stronie przewin jako sprzeniewierzenie się woli Stwórcy. Stąd też za każdym razem, gdy na swojej drodze spotykamy kogoś, kto prosi o wsparcie, nawet, jeśli nam samym się nie przelewa, powinniśmy widzieć w tym dobrodziejstwo losu, kolejną szansę na to, by zrobić użytek ze swojego człowieczeństwa.

- 1 إِرْضَ بِالْعَيْشِ عَلَى كُلِّ حَالٍ تَسْغِي فِيهِ وَإِنْ كَانَ ضَنْكَ
2 خَيْرُ أَيَّامِكَ إِنْ كُنْتَ تَدْرِي يَوْمَ تُغْشَى يُرْتَجَى الْخَيْرُ مِنْكَ
3 اِغْتَنِمَ حَاجَةً لِرَاجِيكَ فِيهَا قَبْلَ أَنْ يَغْنِيَهُ اللَّهُ عَنْكَ¹¹⁸

- 1 irḍa bi-l-ʿayši ʿalā kulli ḥālīn
tattasiʿ fi-hi wa-in kāna ḍankā

¹¹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 294; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 253.

¹¹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 307; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 265 (zamiast حَاجَةً jest حاجاً – zmiana wprowadzona arbitralnie w celu skorygowania metrum).

- 2 ḥayru ayyāmi-ka in kunta tadrī
yawma tuḡṣā yurtaḡā l-ḥayru min-kā
3 iḡtanim ḥāḡatan li-rāḡi-ka fi-hā
qabla an yaḡniya-hu l-Lāhu ʿan-kā

- 1 *Jakby nie było, z życia się ciesz!*
Choć czasem ciężko, to masz co jeść.
2 *Bo fart twój nawet gdyś w opresji,*
że jest ktoś, kto cię o coś prosi.
3 *Więc proszącego racz obdarzyć,*
zanim sam Bóg cię w tym wyręczy.

Poeta-moralista bezlitośnie obnażał etyczną dwulicowość i religijny koniunkturalizm. Nie szczędził też krytki tym, którzy w sposób bezwzględny wykorzystują swoją przewagę nad słabszymi oraz tym, którzy, zachłyszawszy się władzą, zapomnieli o zwykłej ludzkiej przyzwoitości:

a)

- 1 تَتُوبُ مِنَ الذُّنُوبِ إِذَا مَرَضْتَ وَتَرْجِعُ لِلذُّنُوبِ إِذَا بَرَيْتَا
2 إِذَا مَا الضُّرُّ مَسَّكَ أَنْتَ بَاكِ وَأَخْبَتْ مَا يَكُونُ إِذَا قَوَيْتَا¹¹⁹

1. tatūbu mina ḏ-dunūbi idā mariḏtā
wa-tarḡiʿu li-ḏ-dunūbi idā barītā
2. idā mā ḏ-ḡurru massa-ka anta bākin
wa-aḥbaṭu mā yakūnu idā qawītā
1 *Żałujesz za grzechy, kiedy zachorujesz*
a gdy wyzdrowiejesz, to do grzechów wracasz.
2 *Gdy zło cię dotyka, wtedy w płacz uderzasz,*
a gdyś mocarny, toś największy nikczemnik.

b)

- 1 سَكِرْتَ بِأَمْرِ السُّلْطَانِ جِدًّا فَلَمْ تَعْرِفْ عَدُوَّكَ مِنْ صَدِيقِكَ
2 رُوَيْدَكَ فِي طَرِيقٍ صِرْتَ فِيهَا فَإِنَّ الْحَادِثَاتِ عَلَى طَرِيقِكَ¹²⁰

- 1 sakirta bi-imrati s-sultāni ḡiddan
fa-lam taʿrif ʿaduwwa-ka min ṣadiqi-k
2 ruwayda-ka fi ṭarīqin ṣirta fi-hā
fa-inna l-ḥādītātī ʿalā ṭarīqi-k
1 *Odurzyła cię sultańska władza bardzo*
i przyjaciela nie odróżniasz od wroga.
2 *Na drodze, którą podążasz, zwolnij nieco,*
bo na tej drodze złego losu dopusty.

¹¹⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 96; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 81.

¹²⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 295; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 257 (zamiast صِرْتَ jest بُرْتُ).

c)

رَأَيْتَكَ فِيمَا يُخْطِئُ النَّاسُ تَنْتَظُرُ¹²¹ وَرَأْسُكَ مِنْ مَاءِ الْخَطِيئَةِ يَقْطُرُ

raʾaytu-ka fimā yuḥṭīʾu n-nāsu tanẓuru
wa-raʾsu-ka min māʾi l-ḥaṭīʾati yaqturu

*Widzę, jak na grzechy innych patrzysz,
gdy twoja głowa grzechami spływa.*

Słowa takie z pewnością nie budziły entuzjazmu abbasydzkiego kalifa, który od goszczonych na swoim dworze poetów oczekiwał jeśli nie wyszukanych pane-giryków, to przynajmniej miłej sercu rozrywki. Udzielny władca muzułmańskiego imperium i jednocześnie następca Proroka islamu był ostatnią osobą, która mogła sobie pozwolić na wysłuchiwanie tego typu kazań, morałów i pouczeń. I być może to przede wszystkim, a niekoniecznie sama tylko nagła, niewzruszona i ostenta-cyjna asceza Abū al-ʿAtāhiyi wywołało gniew kalifa.

Ostrze krytyki poety nie omijało sfery życia religijnego, co widać już w cy-towanym wcześniej krótkim wierszu zaczynającym się od słów: „Zapłakał islam nad uczonymi swymi” (s. 27). Nie szczędził gorzkich słów pod adresem duchow-nych, od których z racji szczególnej misji związanej z obroną przez nich życie-wą drogą oczekiwał wzorowej bogobojności. Zarzucał im grzechy zaniechania i fologowanie niskim żądzom. Obłudę i fałsz wytykał kaznodziejom strofującym wiernych, prawiących nauki i straszących piekłem, a jednocześnie nagminnie ła-miących Boskie nakazy.

a)

1 لِمَ لَا نُبَادِرُ مَا نَرَاهُ يَفُوتُ إِذْ نَحْنُ نَعْلَمُ أَنَّ سَنَمُوتُ
2 مَنْ لَمْ يُوَالِ اللَّهَ وَالرُّسُلَ الَّتِي
3 عُلِّمْنَا مِنَّا يَرَوْنَ عَجَائِبًا وَهُمْ عَلَى مَا يُنْصِرُونَ سُكُوتُ
4 تُفْنِيهِمُ الدُّنْيَا بَوْشِكِ زَوَالِهَا فَجَمِيعُهُمْ بِغُرُورِهَا مَبْهُوتُ
5 وَبِحَسَبِ مَنْ يَسْمُو إِلَى الشَّهَوَاتِ مَا يَكْفِيهِ مِنْ شَهَوَاتِهِ وَيَقُوتُ
6 يَا بَرَزَخَ الْمَوْتِ الَّذِي نَزَلُوا بِهِ فَهُمْ رُقُودٌ فِي ثَرَاهُ خُفُوتُ
7 كَمْ فِيكَ مِمَّنْ كَانَ يُوَصِّلُ حَبْلُهُ قَدْ صَارَ بَعْدُ وَحَبْلُهُ مَبْتُوتُ¹²²

1 lima lā nubādiru mā narā-hu yafūtu
iḍ naḥnu naʿlamu anna-nā sa-namūtu
2 man lam yuwālī l-Lāha wa-r-rusula llati
naṣaḥat la-hu fa-waliyyu-hu ṭ-ṭāgūtu
3 ʿulamāʾu-nā min-nā yarawna ʿaḡāʾiban
wa-humu ʿalā mā yubṣirūna sukūtu

¹²¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 194; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 168.

¹²² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 70; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 53.

- 4 tufnī-himi d-dunyā bi-waški zawāli-hā
fa-ğami°u-hum bi-ğurūri-hā mabhūtu
- 5 wa-bi-ḥasbi man yasmū ilā š-šahawāti mā
yakfī-hi min šahawāti-hi wa-yaqūtu
- 6 yā barzaḥa l-mawtā llaḍi nazalū bi-hi
fa-humū ruqūdun fi tarā-hu ḥufūtu
- 7 kam fi-ka mimman kāna yūşalu ḥablu-hu
qad şāra ba°du wa-ḥablu-hu mabtūtu

- 1 *Czemu nas nie trapi, to co nam umyka,*
skoro dobrze wiemy, że wszyscy pomrzemy.
- 2 *Komu nie Bóg przyjacielem i prorocy,*
co radzili, tego przyjacielem bałwan.
- 3 *Nasi w piśmie uczeni cuda widzieli,*
ale o tym, co ich oczy widzą, milczą.
- 4 *Zniszczy ich świat, co na krawędzi upadku,*
bo żądzami wszyscy oni zaślepieni.
- 5 *Im bardziej który żądzom swoim folguje,*
tym bardziej żądz głodny, tym więcej pożera.
- 6 *Przedsionku wieczności, gdzie dusze umarłych,*
w grobowej ciszy spoczywają uspione!
- 7 *Iluz w tobie takich, którym sznur podano,*
a gdy się go schwycili, został odcięty.

b)

1 يا وَاِعْظِ النَّاسِ قَدْ أَصْبَحَتْ مُتَّهَمًا
2 كَالْمُلْبِسِ الثَّوْبِ مِنْ عُرْيٍ وَعَوْرَتُهُ
3 وَأَعْظَمُ الْإِثْمِ بَعْدَ الشِّرْكِ نَعْلُهُ
4 عِرْفَانُهَا بِعُيُوبِ النَّاسِ تُبْصِرُهَا | إِذْ عَبَتَ مِنْهُمْ أُمُورًا أَنْتَ تَأْتِيهَا
لِلنَّاسِ بِأَدِيَّةٍ مَا إِنَّ يُوَارِيهَا
فِي كُلِّ نَفْسٍ عَمَّاها عَنْ مَسَاوِيهَا
مِنْهُمْ وَلَا تُبْصِرُ الْعَيْبَ الَّذِي فِيهَا ¹²³ | 1
2
3
4 |
|--|---|------------------|

- 1 yā wā°iẓa n-nāsi qad aşbaḥta muttahaman
iḍ °ibta min-hum umūran anta ta°tī-hā
 - 2 ka-l-mulbisi t-tawbi min °uryin wa-°awratu-hu
li-n-nāsi bāḍiyatun mā in yuwārī-hā
 - 3 wa-a°zamu l-iṭmi ba°da š-şirki na°lamu-hu
fi kulli nafsīn °amā-hā °an masāwī-hā
 - 4 °irfānu-hā bi-°uyūbi n-nāsi tubşiru-hā
min-hum wa-lā tubşiru l-°ayba llaḍi fi-hā
- 1 *Ty, co ludzi pouczasz, sam żeś podejrzany,*
bo ich za to strofujesz, z czym ty sam przychodzisz.
 - 2 *Jak kto, nagiego szatę przywdziewszy, chce nagość*
swą ukryć, choć ją dalej na widok wystawia.
 - 3 *Najcięższym grzechem, jaki prócz pogaństwa znamy,*
jest każdej duszy na swe przywary ślepotą.

¹²³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 469; Şukrī Fayşal, *op. cit.*, s. 425 (zamiast عِرْفَانُهَا jest وَشُغْلُهَا).

- 4 *Słabości innych dostrzega i je wytyka,
gdy sama swoich słabości dostrzegać nie chce.*

Sporo miejsca w poezji Abū al-ʿAtāhiyi zajmuje uwielbienie Boga. Przeważnie są to pojedyncze wersy w dłuższych utworach. Ale bywają też wiersze będące w pełni hymnami pochwalnymi, przybierającymi niekiedy formę swego rodzaju „aktów strzelistych”, jak np.:

a)

1	لَكَ الْحَمْدُ يَا ذَا الْعَرْشِ يَا خَيْرَ مَعْبُودٍ	وَيَا خَيْرَ مَسْئُولٍ وَيَا خَيْرَ مَحْمُودٍ
2	شَهِدْنَا لَكَ اللَّهُمَّ أَنْ لَسْتَ مُحَدَّثًا	وَلَكِنَّكَ الْمَوْلَى وَلَسْتَ بِمَجْهُودٍ
3	وَأَنْتَ مَعْرُوفٌ وَلَسْتَ بِمَوْصُوفٍ	وَأَنْتَ مَوْجُودٌ وَلَسْتَ بِمَحْدُودٍ
4	وَأَنْتَ رَبُّ لَا تَزَالُ وَلَمْ تَزَلْ	قَرِيبًا بَعِيدًا غَائِبًا غَيْرَ مَفْقُودٍ ¹²⁴

1	la-ka l-ḥamdu yā dā l-ʿarši yā ḥayra maʿbūdi
wa-yā ḥayra masʿūlin wa-yā ḥayra maḥmūdi
2	šahidnā la-ka l-lāhumma an lasta muḥdaṭan
wa-lākinna-ka l-mawlā wa-lasta bi-maḡḥūdī
3	wa-anna-ka maʿrufūn wa-lasta bi-mawṣūfin
wa-anna-ka mawḡūdun wa-lasta bi-maḥdūdī
4	wa-anna-ka rabbun lā tazālu wa-lam tazal
qarīban baʿīdan ḡāʾiban ḡayra mafqūdī

1	<i>Tobie chwała na tronie w glorii nimbie,
o najlaskawszy, o najczcigodniejszy!</i>
2	<i>Świadczymy, Boże, żeś Ty nie stworzony,
jeno żeś Panem, i niezaprzeczalny.</i>
3	<i>I żeś jest znany ale nie poznany,
i że Ty jesteś, i żeś Ty bez granic.</i>
4	<i>I żeś Ty Panem – byłeś, jesteś, będziesz;
bliski, daleki, skryty, niezniszczalny.</i>

b)

1	لَا رَبَّ أَرْجُوهُ لِي سِوَاكَ	إِذْ لَمْ يَخِبْ سَعْيِي مَنْ رَجَاكَ
2	أَنْتَ الَّذِي لَمْ تَزَلْ خَفِيًّا	لَمْ يَبْلُغِ الْوَهْمُ مُنْتَهَاكَ
3	إِنْ أَنْتَ لَمْ تَهْدِنَا ضَلَلْنَا	يَا رَبُّ إِنَّ الْهُدَى هُدَاكَ
4	أَحْطَتْ عِلْمًا بِنَا جَمِيعًا	أَنْتَ تَرَانَا وَلَا نَرَاكَ ¹²⁵

1	lā rabba arḡū-hu l-i siwā-kā
iḏ lam yaḥib saʿyu man raḡā-kā
2	anta llaḏī lam tazal ḥafīyyan
lam yabluḡi l-wahmu muntahā-kā

¹²⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 122; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 104 (zamiast مُحَدَّثًا i مَجْهُودٌ jest مَوْلُودٌ i وَالِدًا).

¹²⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 303. Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 261-262 (zamiast لَا تَزَالُ jest رَبُّ لَا أَرْجُوهُ, zamiast يَبْلُغُ الْوَهْمُ jest لَمْ يَبْلُغِ الْوَهْمُ, zamiast إِذْ لَمْ يَخِبْ jest وَلَمْ يَخِبْ, zamiast أَرْجُوكَ).

- 3 in anta lam tahdi-nā ḡalalnā
yā rabbu inna l-hudā hudā-kā
- 4 aḡaṭṭa ʿilman bi-nā ḡamiʿan
anta tarā-nā wa-lā narā-kā
- 1 *Nad Ciebie nie pragnę żadnego Pana,
bo kto Ciebie pragnął, ten się nie zawiódł.*
- 2 *Ty nieustannie przebywasz w ukryciu,
rozum Twojego bezkresu nie sięga.*
- 3 *Zbłądzimy, jeśli nas nie poprowadzisz.
Panie, droga prawdy Twoją jest drogą.*
- 4 *Ty z nas każdego bez reszty poznałeś,
Ty nas oglądasz, my Cię nie widzimy.*

Nierzadko w wierszach tych występują zwroty i wyrażenia jakby wprost pochodzące z tekstu koranicznego. Przykładem są frazy *lasta wālidan* oraz *lasta bi-mawlūdi* w pierwszym z cytowanych wyżej utworów. Nie są one niczym innym jak tylko przetworzeniem trzeciego wersetu sury 112: *lam yalid wa-lam yūlad* („Nie zrodził i nie był zrodzony”). Jednak wyciąganie na podstawie tego rodzaju zbieżności wniosku o muzułmańskim światopoglądzie poety byłoby rozumowaniem zbyt pochopnym, zważywszy na to wszystko, co na temat Abū al-ʿAtāhiyi przekazali średniowieczni arabscy filolodzy, historycy i biografowie. Poza tym zaczerpnięte z Koranu treści, jak choćby ta przed chwilą przytoczona, nie stoją w sprzeczności z zasadami manichejskiego systemu filozoficzno-religijnego.

METAFORYKA ŚMIERCI

Logicznym następstwem tak mocnego przesycenia całej zachowanej poezji Abū al-°Atāhiyi motywami śmierci, przemijania i przeznaczenia jest przewaga związanych z nimi obrazów w sferze porównań i metaforyki. Nader chętnie wykorzystywanym przez poetę środkiem jest animizacja i antropomorfizacja.

1	إِنَّ الْفَنَاءَ مِنَ الْبَقَاءِ قَرِيبٌ	إِنَّ الزَّمَانَ إِذَا رَمَى لِمُصِيبٍ
2	إِنَّ الزَّمَانَ لِأَهْلِهِ لَمُؤَدِّبٌ	لَوْ كَانَ يَنْجَعُ فِيهِمُ التَّادِيبُ
3	صِفَةُ الزَّمَانِ حَكِيمَةٌ وَبَلِغَةٌ	إِنَّ الزَّمَانَ لَشَاعِرٌ وَخَطِيبٌ
4	وَأَرَاكَ تَلْتَمِسُ الْبَقَاءَ وَطُولُهُ	لَكَ مُهْرٌ وَمُعَذِّبٌ وَمُذِيبٌ
5	وَلَقَدْ رَأَيْتَكَ لِلزَّمَانِ مُجَرَّبًا	لَوْ كَانَ يُحْكِمُ رَأْيَكَ التَّجْرِبُ
6	وَلَقَدْ يُكَلِّمُكَ الزَّمَانُ بِاللُّسَنِ	عَرَبِيَّةٌ وَأَرَاكَ لَسْتَ تُجِيبُ
7	لَوْ كُنْتَ تَفْهَمُ عَنْ زَمَانِكَ قَوْلُهُ	لَعَرَاكَ مِنْهُ تَفَجَّعٌ وَنَحِيبٌ ¹²⁶

- 1 inna l-fanā°a mina l-baqā°i qarību
inna z-zamāna idā ramā la-mušību
- 2 inna z-zamāna li-ahli-hi la-mu°addibun
law kāna yang°a°u fi-himi t-ta°dību
- 3 šifatu z-zamāni ḥakīmatun wa-baliġatun
inna z-zamāna la-šā°irun wa-ḥaṭību
- 4 wa-arā-ka taltamisu l-baqā°a wa-ṭūlu-hu
la-ka muhrimun wa-mu°addibun wa-muḏību
- 5 wa-laqad ra°aytu-ka li-z-zamāni muġarriban
law kāna yuḥkimu ra°ya-ka t-taġribu
- 6 wa-laqad yukallimu-ka z-zamānu bi-alsunin
°arabiyyatin wa-arā-ka lasta tuġību
- 7 law kunta tafhamu °an zamāni-ka qawla-hu
la-°arā-ka min-hu tafaġġu°un wa-naḥību

¹²⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 40; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 27 (w wersji 2 zamiast يُنْجَعُ jest تَفْهَمُ).

- 1 *Zagłada istnieniu jest bliska;
czas, gdy strzałę wypuści, trafia.*
- 2 *Czas nauczycielem jest ludu,
jeśli lud jest nauki głodny.*
- 3 *Czas mądry jest i elokwentny,
czas poetą bywa i mówcą.*
- 4 *A ty życia łakniesz, choć trwanie
postarza cię, dręczy, rozmiękcza.*
- 5 *A ty z czasem chcesz się próbować,
by próbą tą racje swe wzmocnić.*
- 6 *Czas do cię przemawia w językach
arabskich, lecz ty nic nie rzeczesz.*
- 7 *Gdybyś rozumiał czasu mowę,
boleść by cię wzięła i rozpacz.*

Czasowi (tu: *zamān*) przydane zostały w tym utworze atrybuty osobowe. Jest istotą odznaczającą się mądrością. Mówi do człowieka jego własnym językiem, a mowa ta raz jest poezją, raz doskonałą oracją. To mowa, z której płyną nauki, ale która niesie też prawdy tajemne.

Podobna metafora powtarza się w innym wierszu:

وَالْآنَ صَارَ لِي الزَّمَانُ مُؤَدِّبًا فَعَدَا عَلَيَّ وَرَاحَ بِالْأَمْثَالِ¹²⁷

wa-l-āna šāra li-ya z-zamānu muʿaddiban
fa-ġadā ʿalay-ya wa-rāḥa bi-l-amṭāli

*Teraz czas mi jest za wychowawcę
i raz po raz sentencją mi sypnie.*

Czas przedstawiony w ten sposób przypomina przekazane w poezji z okresu przedmuzułmańskiego jego wyobrażenie jako siły transcendentnej – Pana Czasu, kierującego losem człowieczym. Z drugiej strony jednak nie można w nim nie dostrzec przymiotu Boga Patriarchów i Proroków – przekazującego ludziom nauki, zwracającego się do nich słowem. Mimo woli nasuwa się myśl, że gdyby pismo arabskie znało majuskułę, to kto wie, czy Abū al-ʿAtāhiya nie odważyłby się, ryzykując jeszcze jeden konflikt z koraniczną wykładnią prawa, by słowo „czas” w swym wierszu pisać z dużej litery.

W innych utworach poety postrzeganie czasu wydaje się zdecydowanie bliższe koncepcjom przedislamskim:

a)

أُخَيَّ أَرَى لِلدَّهْرِ نَبْلًا مُصِيبَةً إِذَا مَا رَمَانَا الدَّهْرُ لَمْ يُخْطِ نَبْلُهُ¹²⁸

uḫay-ya arā li-d-dahri nablan muṣibatān
idā mā ramā-nā d-dahru lam yuḫṭi nablu-hu

¹²⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 281.

¹²⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 373; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 337.

Bracie mój, widzę strzały czasu wymierzone;
gdy wypuści je na nas, ani chybi trafi.

b)

يَصْرَعُ الدَّهْرُ رَجَالًا تَارَةً هَكَذَا مَنْ صَارَعَ الدَّهْرَ صُرِعَ¹²⁹

yaşra‘u d-dahru riğālan tāratan
hākaḏā man şāra‘a d-dahra şuri‘

Czas mnogość luda nieraz z nóg zwali,
bo kto z czasem bój toczy, ten padnie.

c)

1 فَلَقَدْ رَأَيْتَ مَعَاشِرًا طَحَنَتْهُمْ الْأَيَّامُ طَحْنًا
2 مَا زَالَتِ الْأَيَّامُ تُفْ نِي أَهْلَهَا قَرْنًا فَقَرْنَا¹³⁰

1 fa-laqaḏ ra‘ayta ma‘āširan
ṭaḥanāt-humu l-ayyāmu ṭaḥnā
2 mā zālātī l-ayyāmu tuf
nī ahla-hā qarnan fa-qarnā

1 Widziałeś wszakże jak dni
mieli ludzi na miazgę.
2 Wciąż i wciąż niweczą dni
swą ludzkość wiek za wiekiem.

Wyobrażenie czasu, jakie wyłania się z cytowanych fragmentów, to postać okrutnego stwora uzbrojonego w strzały, który bez ustanku czyha na człowieka, starając się go osaczyć i upolować niczym zwierzynę. Żaden śmiertelnik nie potrafi mu stawić czoła, a gdy już znajdzie się w jego matni, skazany jest na całkowite unicestwienie miażdżony młynami przemijania¹³¹.

Jest to raczej obraz Kresu Dni, a więc śmierci, niewiele odbiegający swą dynamiką i dramaturgią od wizerunku Pani Dni Policzonych (*maniyya*) z cytowanego wyżej wiersza Abū Du‘ayba al-Huḏāliego. Tego rodzaju animizacja śmierci i atrybuty jej towarzyszące powtarzają się często w poezji Abū al-‘Atāhiyi, o czym niech świadczą choćby te oto przykłady:

a)

لِلْمَوْتِ فِينَا سِهَامٌ غَيْرُ مُخْطِئَةٍ مَنْ فَاتَهُ الْيَوْمَ سَهْمٌ لَمْ يَفْتَهُ عَدَا¹³²

li-l-mawti fi-nā sihāmun ḡayru muḥṭi‘atin
man fāta-hu l-yawma saḥmun lam yafut-hu ḡadā

¹²⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 258; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 221.

¹³⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 434; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 386.

¹³¹ W pierwszych dwóch przytoczonych fragmentach na oznaczenie czasu użył poeta słowa *dahr*, w drugim natomiast *ayyām*, czyli po prostu „dni”.

¹³² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 130; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 111.

*Śmierci strzała nigdy celu nie chybia;
kto dziś jej umknie, jutro go nie minie.*

b)

لِلْمَوْتِ غَوْلٌ فَكُنْ مَا عَشْتِ مُتَمَسِّئًا مِنْ حَوْلِهِ حِيلَةٌ إِنْ كُنْتَ مُحْتَالًا¹³³

li-l-mawti ġūlun fa-kun mā °iša multamisan
min ḥawli-hi ḥīlatan in kunta muḥtālā

*Śmierć ma w mocy demony, więc pókiś żyw szukaj
na nie sposobu, jeśli ci sprytu nie zbywa.*

c)

وَالْمَوْتُ لَا يَخْطُرُ لِي بِبَالِي وَنَبَلُهُ مُسْرِعَةٌ حِيَالِي¹³⁴

wa-l-mawtu lā yaḥṭuru l-i bi-bāl-i
wa-nablu-hu musri°atun ḥiyāl-i

*Śmierć mi głowy nie zaprzęta,
choć jej strzały ku mnie pędzą.*

d)

وَلَقَدْ رَأَيْتُ الْمَوْتَ يُبْرِقُ سَيْفَهُ بِيَدِ الْمَنِيَّةِ حَيْثُ كُنْتُ حِيَالِي¹³⁵

wa-laqad ra'aytu l-mawta yubriqu sayfa-hu
bi-yadi l-maniyyati ḥaytu kuntu ḥiyāl-i

*Widziałem, jak śmierć ręką przeznaczenia
o krok ode mnie mieczem swoim błyska.*

Niekiedy metaforyka związana ze śmiercią opiera się na motywie ziemnego zbiornika (*ḥawḍ*). Pod pojęciem tym kryć się może zarówno źródło, jak i sadzawka, studnia czy wodopój. Nie jest to jednak źródło dobrej wody ani tym bardziej wody żywej. Wręcz przeciwnie, to ciecz wyjątkowo cuchnąca i odrażająca. Ale każdy śmiertelnik prędzej czy później niechybnie się w niej zanurzy lub – co gorsza – będzie musiał się jej napić.

a)

وَالْمَوْتُ حَوْضٌ لَا مَحَالَهَ دُونَهُ مُرٌّ مَذَاقَتُهُ كَرِيهٌ مَشْرَبُهُ¹³⁶

al-mawtu ḥawḍun lā maḥālata dūna-hu
murrun maḍāqatu-hu karīhun mašrabu-h

*Śmierć jest studnią, której nie ominiesz,
jej smakiem gorycz, do picia wstrętna.*

¹³³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 343; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 302.

¹³⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 342; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 302.

¹³⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 282.

¹³⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 59; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 47.

b)

137 إِنَّ الْمَيِّتَةَ حَوْضٌ أَنْتَ تَكْرَهُهُ وَأَنْتَ عَمَّا قَلِيلٍ فِيهِ مُنْغَمِسٌ

inna l-maniyyata ḥawḍun anta takrahu-hu
wa-anta ʿammā qalilīn fi-hi munḡamisu

*Śmierć jest sadzawką dla cię plugawą,
a ty już rychło w niej się zanurzysz.*

c)

وَالْمَوْتُ حَوْضٌ كَرِيهٌ أَنْتَ وَارِدُهُ فَانْظُرْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ الْمَوْتِ يَا مَذِيقٌ

wa-l-mawtu ḥawḍun karihun anta wāridu-hu
fa-nzur li-nafsi-ka qabla l-mawti yā maḍiqu

*Śmierć to sadzawka plugawa, do której zdążasz,
bacz więc na się nim zemrzesz, ty, co we łzach toniesz!*

d)

139 أَلَا إِنَّ الْمَيِّتَةَ مِنْ هَلٍّ وَالْخَلْقُ نَاهِلُهُ

a-lā inna l-maniyyata man¹⁴⁰
halun wa-l-ḥalqu nāhilu-hu

*Los srogi jest studnią,
a ludzkość z niej pije.*

Śmiertelny napój może też czekać na człowieka w specjalnym naczyniu. To czara śmierci (*kaʿsu l-mawt*)¹⁴¹. Kiedy już podana, nie ma od niej ucieczki – trzeba skosztować jej zawartości.

a)

1 لَقَدْ نَسِيتُ وَكَأْسُ الْمَوْتِ دَائِرَةٌ فِي كَفِّ لَا غَافِلٍ عَنْهَا وَلَا نَاسٍ
2 لَا شَرِبَنَّ بِكَأْسِ الْمَوْتِ مُنْجَدِلًا يَوْمًا كَمَا شَرَبَ الْمَاضُونَ بِالْكَاسِ¹⁴²

1 laqad nasītu wa-kaʿsu l-mawti dāʿiratun
fi kaffi lā ḡāfilīn ʿan-hā wa-lā nāsi
2 la-ašrabanna bi-kaʿsi l-mawti munḡadilan
yawman kamā šariba l-māḍūna bi-l-kāsi

¹³⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 224; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 188 (zamiast imiesłowu مُنْغَمِسٌ jest forma imperfektum تَنْغَمِسُ).

¹³⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 287; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 248 (zamiast مَذِيقٌ jest مَذِيقٌ).

¹³⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 365; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 329.

¹⁴⁰ Transkrypcja oddaje oryginalny układ graficzny, w którym dwudzielność metryczna wersu zaznaczona jest często poprzez sztuczne rozerwanie wyrazów wypadających na granicy hemistychów – stąd *man-* w zakończeniu pierwszego hemistychu oraz *-halun* na początku drugiego półwersu. Podobnie jest w innych cytowanych przykładach.

¹⁴¹ Słowo *kaʿs* oznaczać mogło w tamtych czasach czarę, kielich lub puchar.

¹⁴² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 225-226; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 190.

- 1 *Nie pamiętam, a śmierci czara krąg zatacza,
nie w dłoni niebacznego, ni też niepomnego.*
- 2 *Z czary śmierci kiedyś ja upadły pić będę,
jak z czary onej pili ci, co już odeszli.*

b)

أَلَا لِلْمَوْتِ كَأْسٌ أَيْ كَاسٍ وَأَنْتَ لِكَأْسِهِ لَا بُدَّ حَاسٍ¹⁴³

a-lā li-l-mawti ka'sun 'ayyu kāsī
wa-anta li-ka'si-hi lā budda ḥāsī

*Śmierć dźrzy czarę, czarę nie byle jaką,
a ty się niechybnie z tej czary napijesz.*

Innym razem kres ziemskiego bytowania kojarzy się w wyobraźni abbasydzkiego poety z przejściem przez bramę. Bramę ową przekroczyć muszą wszyscy, jednakże co za nią czeka, o tym każdy się dowie dopiero wówczas, gdy jej podwoje przestąpi.

1 الْمَوْتُ بَابٌ وَكُلُّ النَّاسِ دَاخِلُهُ يَا لَيْتَ شِعْرِي بَعْدَ الْبَابِ مَا الدَّارُ
2 الدَّارُ جَنَّةٌ خُلِدَ إِنْ عَمِلْتَ بِمَا يُرْضِي الْإِلَهَ وَإِنْ قَصَّرْتَ فَالنَّارُ¹⁴⁴

- 1 al-mawtu bābun wa-kullu n-nāsi dāḥilu-hu
yā layta šī'ri-ya ba'da l-bābi mā d-dāru
- 2 ad-dāru ġannatu ḥuldin in 'amilta bi-mā
yurḍi l-ilāha wa-in qaṣṣarta fa-n-nāru

- 1 *Śmierć bramą jest, przez którą każdy wejdzie.
O gdybyż wiedzieć – za tą bramą jakiż dom?*
- 2 *Dom ów rajem wiecznym, jeśli czynić będziesz,
co Bogu miłe, zaś gdy zgrzeszysz – piekłem.*

Z kolei świat ziemski (*dunyā*) przedstawiany jest najczęściej jako dom boleści (*dāru l-aḏā*) lub dom nieszczęść (*dāru l-balāyā*):

1 لَوْ تَرَى الدُّنْيَا بَعَيْنِي بِصِيرٍ إِنَّمَا الدُّنْيَا تُحَاكِي السَّرَابَا
2 إِنَّمَا الدُّنْيَا كَفَيْءٍ تَوَلَّى وَكَمَا عَايَنْتَ فِيهِ الضُّبَابَا
3 نَارُ هَذَا الْمَوْتِ فِي النَّاسِ طُرّاً كُلَّ يَوْمٍ قَدْ تَزِيدُ التَّهَابَا
4 إِنَّمَا الدُّنْيَا بَلَاءٌ وَكَدٌّ وَاكْتِثَابٌ قَدْ يَسُوقُ اكْتِثَابَا¹⁴⁵

- 1 law tarā d-dunyā bi-'aynay bašīrin
innamā d-dunyā tuḥākī s-sarābā
- 2 innamā d-dunyā ka-fay'in tawallā
wa-kamā 'āyanta fi-hi ḍ-ḡabābā

¹⁴³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 226; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 191.

¹⁴⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 168; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 141.

¹⁴⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 52; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 39-40 (wers 1 zaczyna się od هَلْ تَرَى, w wersji 2 zamiast وَكَمَا عَايَنْتَ jest وَأَوَّكَمَا عَايَنْتَ).

- 3 nāru hādā l-mawti fi n-nāsi ṭurran
kulla yawmin qad tazīdu ltiḥābā
- 4 innamā d-dunyā balāʿun wa-kaddun
wa-ktiʿābun qad yasūqu ktiʿābā
- 1 *O, gdybyś świat ujrzał wieszczą okiem!*
Wszak świat podobny jest do mirażu.
- 2 *Wszak świat niczym cień jest, co ogarnia,*
a ty w nim, jakby przez mgłę spoglądasz.
- 3 *Ogień śmierci we wszystkich się jarzy*
i co dzień jego płomień się wzmacnia.
- 4 *Wszak świat to męka i utrapienie,*
to chandra jest, co chandrą pogania.

Zdarza się, że porównania sięgają dalej i ukazują znacznie bardziej ponurą wizję ziemskiego padole:

a)

146 هِيَ دُنْيَا كَحَيَّةٍ تَنْفُثُ السَّمَّ وَإِنْ حَيَّةٌ بَلَمَسَهَا لَأَنْتَ

hiya dunyā ka-ḥayyatīn tanfuṭu s-samma
wa-in ḥayyatun bi-lamsi-hā lānat

Świat jest jak żmija, co jadęm bryzga,
choć gdy ją dotknąć, zdaje się gładka.

b)

147 إِنَّمَا الدُّنْيَا عَلَى مَا جُبِلَتْ حَيْفَةً نَحْنُ عَلَيَّهَا نَصْطَرِعُ

innamā d-dunyā ʿalā mā ḡubilat
ḡifatun naḥnu ʿalay-hā naṣṭariʿ

Wszak świat taki, jakim ulepiony został,
to ścierwo, na którym za łby się wodzimy.

Oryginalnym przykładem wykorzystania personifikacji w budowaniu przenośni jest fragment wiersza, jaki Abū al-ʿAtāhiya miał zaimprovizować w obecności kalifa Al-Maḥdīego (744-785). Należy on do nielicznych utworów odbiegających charakterem od ascetyczno-filozoficznej tematyki dominującej w zachowanej twórczości poety. Według przekazów średniowiecznych arabskich dziejopisów, filologów i antologistów wygłoszony został podczas jednej z poetyckich biesiad przed tronem kalifa, w której uczestniczył m.in. słynny wówczas prekursor nowego stylu poetyckiego, Baššār Ibn Burd (714-784)¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 90; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 75 (drugi hemistych różni się tutaj: وَإِنْ كَانَتْ الْمَجَسَةُ لَأَنْتَ, choć treść pozostaje w zasadzie taka sama).

¹⁴⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 258; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 221.

¹⁴⁸ Opis okoliczności, w jakich ten wiersz został wygłoszony, jak i sam utwór, przytoczone zostały (z pewnymi różnicami) m.in. przez Ibn Qutaybę (828-889), Abū al-Faraḡa al-Iṣfahānīego (897-967) czy Ibn al-Aṭīra (1160-1233). Wszystkie zachowane relacje na ten temat zebrał Šukrī Fayṣal (*op. cit.*, s. 609-613).

Początek zapowiadał się na kolejny erotyk do °Utby, pałacowej piękności, o którą Abū al-°Atāhiya zabiegał. Ale po kilku wersach z ust poety padły te oto słowa:

- 1 أَتَتْهُ الْخِلَافَةُ مُنْقَادَةً إِلَيْهِ تُجَرِّرُ أَذْيَالَهَا
 2 وَلَمْ تَكُ تَصْلُحْ إِلَّا لَهُ وَلَمْ يَكُ يَصْلُحْ إِلَّا لَهَا
 3 وَلَوْ رَامَهَا أَحَدٌ غَيْرَهُ لَزُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا¹⁴⁹

- 1 atat-hu l-ḥilāfatu munqādan
 ilay-hi tuḡarriru aḍyāla-hā
 2 wa-lam taku taşluḡu illā la-hu
 wa-lam yaku yaşluḡu illā la-hā
 3 wa-law rāma-hā aḡadun ḡayra-hu
 la-zulzilati l-arḡu zilzāla-hā
 1 Przyszła do niego władzy moc¹⁵⁰ uległa
 jemu, ciągnąc za sobą sukni swej tren.
 2 I tylko jemu przeznaczona była,
 i tylko dla niej był on przeznaczony.
 3 I gdyby kto inny jej chciał pożądać,
 to ziemia w posadach by się zatrzęsła.

W ten sposób przeciętnej urody wierszyk miłosny w jednej chwili przeistoczył się w mistrzowski panegiryk, po którego wysłuchaniu kalif Al-Mahdī – jeśli wierzyć Al-Işfahānīemu – omal z tronu nie spadł z wrażenia. I nic dziwnego, bo w powodzi pompatyczności całej dotychczasowej poezji dworskiej jeszcze żaden arabski poeta nie wyraził potęgi i niewzruszonej prawowitości władzy swojego pana przy pomocy tak niewielu, tak eterycznych słów. Warto przy tym zwrócić uwagę, że ta pełna liryzmu metaforyczna scenka ukazująca kalifacki majestat zamknięta została świetnie wkomponowanym wersyfikacyjnie cytatem z Koranu, który niby pieczęć legitymizuje zasłużoną chwałę Al-Mahdīego¹⁵¹.

Bywa też, że poeta, przydając zjawiskom lub rzeczom cechy ludzkie, nawiązuje z nimi dialog:

- 1 إِنِّي سَأَلْتُ الْقَبْرَ مَا فَعَلْتَ بَعْدِي وَجُوهٌ فِيكَ مُنْعَفِرَةٌ
 2 فَأَجَابَنِي صَيَّرْتُ رِيحَهُمْ تُؤْذِيكَ بَعْدَ رَوَائِحِ عَطِرَةٍ
 3 وَأَكَلْتُ أَجْسَاداً مُنْعَمَةً كَانَ النَّعِيمُ يَهْزُهَا نَضْرَةٌ
 4 لَمْ أَبْقِ غَيْرَ جَمَاجِمٍ عَرِيَتْ بَيْضٌ تَلُوحُ وَأَعْظَمُ نَخْرَةٌ¹⁵²

¹⁴⁹ Al-Işfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 33-34; Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 375; Şukrī Fayşal, *op. cit.*, s. 612-613.

¹⁵⁰ Ponieważ polskie słowo oznaczające władzę kalifa (*ḥilāfa*) jest rodzaju męskiego (kalifat), stąd w naszym tłumaczeniu fraza „władzy moc”, by oddać zamierzony efekt przenośni.

¹⁵¹ Ostatni hemistych cytowanego urywku jest prawie w całości powtórzeniem wersetu otwierającego 99 surę Koranu: إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا (idā zulzilati l-arḡu zilzāla-hā – Gdy ziemia w posadach się zatrzęsie).

¹⁵² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 204; Şukrī Fayşal, *op. cit.*, s. 176-177.

- 1 in-nī saʿaltu l-qabra mā faʿalat
baʿd-i wuḡūhun fi-ka munʿafirah
 - 2 fa-aḡāba-nī šayyartu riḥa-humu
tuʿdī-ka baʿda rawāʿihīn ʿaṭirah
 - 3 wa-akaltu aḡsādan munaʿamatan
kāna n-naʿimu yahuzzu-ha naḍirah
 - 4 lam ubqi ḡayra ḡamāḡimin ʿariyat
biḍin talūḥu wa-aʿzumin naḥirah
-
- 1 *Spytałem grobu: „Co też się stało
z notabli bracią w twojej otchłani?”.*
 - 2 *Odrzekł mi: „Woń ich przeistoczyłem
w odór ckliwy, co nozdrza twe drażni.*
 - 3 *Pożarłem ciała ich wypieszczone,
jędrne, do zbytku niegdyś przywykłe.*
 - 4 *Ostały się tylko czaszki nagie,
bielą lśniące i kości spróchniałe”.*

BOGACTWO FORMY

I. METRYKA

Abū al-ʿAtāhiyi, podobnie jak innym poetom tzw. nurtu modernistycznego, przypisywano częste, intencjonalne odchodzenie od klasycznych norm metrycznych skodyfikowanych pod koniec VIII w. przez Al-Ḥalila Ibn Aḥmada al-Farāhīdiego (zm. 791). Podkreślano też tendencję do stosowania rzadkich, prawie wcale nie-spotykanych w twórczości poetów okresu przedmuzułmańskiego odmian metrycznych, takich jak *muḏāriʿ*, *muqtaḏab* czy *muḡtatt*, a także preferowanie krótkich formatów wersowych. Jako przykład wprowadzanych przez niego innowacji metrycznych przytaczano najczęściej następujące krótkie fragmenty wierszowe:

a)

عُتِبَ مَا لِلْحَيَالِ	خَبَّرَنِي	وَمَالِي	1
لَا أَرَاهُ أَتَانِي	زَائِرًا	مُذْ لِيَالِي	2
لَوْ رَأَيْتَنِي صَدِيقِي	رَقَّ لِي	أَوْ رَثَى لِي	3
أَوْ يَرَانِي عَدُوِّي	لَانَ مِنْ سُوءِ	حَالِي	4

- 1 ʿUtba mā li-l-ḥayālī
ḥabbirī-nī wa-mālī
2 lā arā-hu atā-nī
zāʿiran muḏ layālī
3 law raʿā-nī ṣadiq-ī
raqqa l-ī aw raṭā lī
4 aw yarā-nī ʿaduww-ī
lāna min sūʿi ḥāl-ī

1	— — — — —		— — — — —
2	— — — — —		— — — — —
3	— — — — —		— — — — —
4	— — — — —		— — — — —

¹⁵³ Ibn Qutayba, *Aš-šiʿr wa-aš-šuʿarāʾ*, red. Aḥmad Muḥammad Šākir, Al-Qāhira 1982, s. 792. Omawiane w tym rozdziale kwestie dotyczą przeważnie strony formalnej utworów, stąd tłumaczenia cytowanych przykładów dołączone zostały tylko do uzasadnionych zdaniem autora przypadków.

b)

1 للمُنُونِ دَائِرَا تٌ يُدِرْنَ صَرْفَهَا

2 هُنَّ يَنْتَقِينَ وَاحِدًا فَوَاحِدًا¹⁵⁴

1 li-l-manūni dāʿirā

tun yudirna ʧarfa-hā

2 hunna yantaqina-nā

wāḥidan fa-wāḥida

1 _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _

2 _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _

c)

1 هُمُ الْقَاضِي بَيَّتْ يُطْرِبُ قَالَ الْقَاضِي لَمَّا عُوتِبَ

2 مَا فِي الدُّنْيَا إِلَّا مُذْنِبٌ هَذَا عُذْرُ الْقَاضِي وَأَقْلَبَ¹⁵⁵

1 hammu l-qāḍi baytun yuṭrib

qāla l-qāḍi lammā ʿuṭib

2 mā fi d-dunyā illā muḏnib

hāḍā ʿuḍru l-qāḍi wa-qlib

1 _ _ | _ _ | _ _ | _ _ || _ _ | _ _ | _ _ | _ _

2 _ _ | _ _ | _ _ | _ _ || _ _ | _ _ | _ _ | _ _

Strukturę metryczną pierwszego cytatu można odczytać jako odwrotność czterostopowej odmiany metrum *basīʿ*¹⁵⁶, zaś w drugim przykładzie można dopatrzeć się odwrotności czterostopowego formatu *madīd*¹⁵⁷. Ostatni fragment ilustruje metrum *al-mutaḍārik* zwane też *al-ḥabab* albo *rakʿ al-faras*, na którego istnienie wskazywał uczeń Al-Farāhīdiego, Al-Aḥfaš (zm. 830)¹⁵⁸.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 792.

¹⁵⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 67.

¹⁵⁶ Równie dobrze można jednak zastosować inny podział na stopy:

_ _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _

_ _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _

_ _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _

_ _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _

W rezultacie otrzymuje się układ, który daje się podciągnąć pod czterostopowy *al-ḥafif* o identycznym, katalektycznym zakończeniu obu hemistychów.

¹⁵⁷ Ale wydaje się, że nie stoi nic na przeszkodzie, by podzielić tekst inaczej:

_ _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _

_ _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _

W ten sposób otrzymuje się bezrymowy dwuwiersz o strukturze czterostopowego *madīd*. Wiersz bezrymowy nie był czymś zupełnie niespotykanym ówczesnie. Świadczy o tym cytowany przez Ibn Rašīqą trójwers, jaki zaimprovizować miał Abū Nuwās (zob. Ibn Rašīq, *Al-ʿUmda fi maḥāsin aš-šiʿr wa-adābi-hi wa-naqdi-hi*, t. 1, Bayrūt 1981, s. 310).

¹⁵⁸ W tym wypadku mamy do czynienia z odmianą określaną mianem *daqq an-nāqūs* (bicie dzwonu), gdzie stopa „_ _ _” stanowiąca budulec metrum *mutaḍārik* zastąpiona została na przeszerzeniu całego dwuwiersza formą synkopowaną „_ _ _” (tzw. *tašʿīṭ*).

Analiza całości zbioru poezji Abū al-^cAtāhiyi zdecydowanie przeczy wspomnianym wyżej opiniom na temat jego rzekomej szczególnej skłonności do metrycznych udiwnień, co potwierdza poniższa tabela:

Wzorzec metryczny	Liczba utworów
<i>Tawīl</i>	135
<i>Madīd</i>	11
<i>Basīṭ</i>	
ośmiostopowy	58
sześciostopowy	11
<i>Wāfir</i>	
sześciostopowy	58
czterostopowy	12
<i>Kāmil</i>	
sześciostopowy	87
czterostopowy	62
<i>Hazaġ</i>	10
<i>Ramal</i>	
sześciostopowy	24
czterostopowy	14
<i>Raġaz</i>	
sześciostopowy	4
czterostopowy	2
<i>Sarī^c</i>	41
<i>Munsariḥ</i>	30
<i>Ḥafīf</i>	
sześciostopowy	49
czterostopowy	4
<i>Muḍārī^c</i>	—
<i>Muqtaḍab</i>	—
<i>Muġtatt</i>	5
<i>Mutaqārib</i>	
ośmiostopowy	21
<i>Mutadārik</i>	1

Poza jednym, wspomnianym wyżej przykładem użycia metrum *mutadārik*, nie ma żadnego przypadku zastosowania wzorca metrycznego niezgodnego z regułami skodyfikowanymi przez Al-Farāhīdīego. Pozostałe dwa z przypisywanych poecie fragmentów nie zostały włączone do jego zbioru. Nie znajduje również potwierdzenia głoszona na przestrzeni wieków opinia o szczególnym upodobaniu poetów modernistów do takich czterostopowych wzorców metrycznych jak *muḍārī^c*, *muqtaḍab* i *muġtatt*. Pierwsze dwa w dywanie Abū al-^cAtāhiyi nie wy-

stępują w ogóle, natomiast *muğtatt* reprezentowany jest tylko przez pięć utworów. Brak także potwierdzenia powielanej do dziś opinii, iż twórczość poetów owego nurtu charakteryzowała się wyraźną inklinacją do stosowania krótkich formatów wersowych. W całym zbiorze Abū al-°Atāhiyi tylko ok. 17% to utwory o wersach czterostopowych (109 na 639).

W świetle powyższego opinie o szczególnej inklinacji przedstawicieli owej „moderny” do stosowania nowinek metrycznych należy uznać za co najmniej mocno przesadzone. Powstaje zatem pytanie, co jest powodem tak dużego rozbieżności pomiędzy nieubłąganą statystyką a tym, co mówią średniowieczne arabskie księgi. Wydaje się, że odpowiedź kryje się w cyganeryjnej aurze, jaką roztaczali wokół siebie poeci pierwszego stulecia epoki Abbasydów; ekscentryczni, zbuntowani, kontestujący w biesiadnych oparach beduiński etos i estetykę, a przy tym wszystkim prześcigający się w improwizatorskich popisach poetycką ekwilibrystyką. Wygłaszane okazjonalnie niepokorne w formie i treści rymy epatowały słuchaczy i to one przede wszystkim zapadały w pamięć, przyczyniając się do budowania niekoniecznie zgodnego ze stanem faktycznym wizerunku artystycznego poety.

II. WARSTWA BRZMIENIOWA

Choć od początku zwracano uwagę na lekkość i potoczność stylu Abū al-°Atāhiyi to jednak właściwość tę łączono przede wszystkim z jasnym, przystępnym językiem, unikającym uduziwnionych sformułowań i zbyt oderwanych od codzienności słów. Tymczasem nawet pobieżna lektura jego twórczości utwierdza w przekonaniu, że poeta ten musiał przywiązywać szczególną wagę do brzmieniowo-rytmicznej konstrukcji wypowiedzi. Chodzi tu przede wszystkim o nieregularną aczkolwiek zauważalną powtarzalność elementów językowych, nakładającą się na strukturę konstant metrycznych, jakimi w klasycznej wersyfikacji arabskiej są: metrum, rym, postać akcentowa klauzul wersowych, dział składniowo-intonacyjny i średniówka¹⁵⁹.

Powtórzenia te obejmują w poezji Abū al-°Atāhiyi zarówno sferę leksyki, jak i warstwę brzmieniową, a także czynniki prozodyjne.

A. Powtórzenia leksykalne

1. Anafora. Spośród wszystkich rodzajów powtórzeń leksykalnych jest to najchętniej wykorzystywana przez Abū al-°Atāhiyę figura stylistyczna. Na ok. 640 utworów, które składają się na antologię jego poezji, występuje ona aż w 92. Jeśli pominąć 122 utwory jedno- i dwuwersowe, wówczas okaże się, że figura ta zastosowana została w ponad jednej piątej wierszy. Niekiedy tworzy ją pojedynczy wyraz lub krótki zwrot, jak np. forma wokatywna *a-yā nafsū* („O duszo!”) otwierająca kolejne wersy w następującym utworze:

¹⁵⁹ Na temat konstant wersyfikacyjnych w klasycznym wierszu arabskim zob. P. Siwiec, *Rytm staroarabskiej kasydy*, s. 86-111.

- 1 نَمُوتُ جَمِيعاً كُلُّنَا غَيْرَ مَا شَأْنٌ وَلَا أَحَدٌ يَتَّقِي سِوَى مَالِكِ الْمُلْكِ
- 2 أَيَا نَفْسُ أَنْتِ الدَّهْرَ فِي حَالِ غَفْلَةٍ وَلَيْسَتْ ضُرُوفُ الدَّهْرِ غَافِلَةً عَنْكِ
- 3 أَيَا نَفْسُ كَمْ لِي عَنْكِ مِنْ يَوْمٍ صَرَعَةٍ إِلَى اللَّهِ أَشْكُو مَا أَعْلَجُهُ مِنْكِ
- 4 أَيَا نَفْسُ إِنْ لَمْ أَبْكِ مِمَّا أَخَافُهُ عَلَيْكَ غَدًا عِنْدَ الْحِسَابِ فَمَنْ يَبْكِي
- 5 أَيَا نَفْسُ هَذَا الدَّارُ لَا دَارَ قُلْعَةٍ فَلَا تَجْعَلَنَّ الْقَصْدَ فِي مَنْزِلِ الْإِفْكِ
- 6 أَيَا نَفْسُ لَا تَنْسِي عَنِ اللَّهِ فَضْلَهُ فَتَأْيِيدُهُ مُلْكِي وَخِذْلَانُهُ هُلْكِي
- 7 وَلَيْسَ ذَبِيبُ الدَّرِّ فَوْقَ الصَّفَاقِ فِي الظَّلَامِ بِأَخْفَى مِنْ رِيَاءٍ وَلَا شَرِكِ¹⁶⁰

- 1 namūtu ġamī'an kullu-nā ġayra mā šakki
wa-lā aḥadun yabqā siwā māliki l-mulki
- 2 a-yā nafsū anti d-dahra fi ḥālī ġaflatin
wa-laysat šurūfu d-dahri ġāfilatan 'an-ki
- 3 a-yā nafsū kam l-i 'an-ki min yawmi šir'atin
ilā l-Lāhi aškū mā u'aliġu-hu min-ki
- 4 a-yā nafsū in lam abki mimmā aḥāfu-hu
'alay-ki ġadan 'inda l-ḥisābi fa-man yabki
- 5 a-yā nafsū ḥādī d-dāru lā dāru qul'atin
fa-lā taġ'alinna l-qašda fi manzili l-ifki
- 6 a-yā nafsū lā tansay 'ani l-Lāhi faḍla-hu
fa-ta'yidu-hu mulk-i wa-ḥiḍlānu-hu hulk-i
- 7 wa-laysa dabibu d-ḍarri fawqa š-šafāti fi
z-zulāmi bi-aḥfā min riyā'in wa-lā širki

Kiedy indziej jest to bardziej rozbudowana fraza syntaktyczna:

- 1 لَكُمْ فَلْتَةٍ لِي قَدْ وَقَى اللَّهُ شَرَّهَا طَلَبْتُ لِنَفْسِي نَفْعَ شَيْءٍ فَصَرَّهَا
- 2 لَكَ الْحَمْدُ يَا مَوْلَايَ يَا خَالِقَ الْوَرَى كَثِيراً عَلَى مَا سَاءَ نَفْسِي وَسَرَّهَا
- 3 أَرَى الْعَيْنَ عَيْنَ السَّخِطِ عَيْناً سَخِينَةً وَيَا عَيْنُ يَا عَيْنَ الرِّضَى مَا أَقَرَّهَا
- 4 وَمَا زَالَتِ الدُّنْيَا تُكَدِّرُ صَفْوَهَا وَمَا زَالَتِ الدُّنْيَا تُنْغِصُ دَرَّهَا
- 5 بُلِينَا مِنَ الدُّنْيَا عَلَى حُبِّنَا لَهَا بَدَارِ غُرُورٍ وَيَحْجَهَا مَا أَغَرَّهَا
- 6 أَلَسْنَا نَرَى الْأَيَّامَ يَجْرِي ضُرُوفُهَا أَلَسْنَا نَرَى حَثَّ اللَّيَالِي وَمَرَّهَا
- 7 أَلَسْنَا نَرَى غَدَرَ الزَّمَانِ بِأَهْلِهِ أَلَسْنَا نَرَى عَطَفَ الْمَنَايَا وَكَرَّهَا
- 8 لَعَمْرُ أَبِي إِنْ الْحَيَاةَ لِحُلُوءٍ وَلَلْمَوْتُ كَأَسَىٰ يَا لَهَا مَا أَمَرَّهَا¹⁶¹

- 1 la kam faltatin l-i qad waqā l-Lāhu šarra-hā
ṭalabtu li nafs-i naf'a šay'in fa-šarra-hā

¹⁶⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 300; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 285 (w wersji 3 zamiast كَمْ لِي عَنْكِ jest jest كَمْ لِي مِنْكِ, w wersji 5 zamiast فِي مَنْزِلِ الْإِفْكِ jest فِي بَلَدِ الْإِفْكِ).

¹⁶¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 208; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 184 (w wersji 6 zamiast يَجْرِي jest تَجْرِي).

- 2 la-ka l-ḥamdu yā mawlā-ya yā ḥāliqa l-warā
kaṭīran ʿalā mā sāʾa nafs-i wa-sarra-hā
- 3 arā l-ʿayna ʿayna s-saḥṭi ʿaynan saḥīnatan
wa-yā ʿaynu yā ʿayna r-riḍā mā aqarra-hā
- 4 wa-mā zālāti d-dunyā tukaddiru ṣafwa-hā
wa-mā zālāti d-dunyā tunaḡḡiṣu darra-hā
- 5 bulinā mina d-dunyā ʿala ḥubbi-nā la-hā
bi-dāri ġurūrin wayḥa-hā mā aḡarra-hā
- 6 a-lasnā narā l-ayyāma yaḡrī ṣurūfu-hā
a-lasnā narā ḥatta l-layālī wa-marra-hā
- 7 a-lasnā narā ḡadra z-zamāni bi-ahli-hi
a-lasnā narā ʿaṭfa l-manāyā wa-karra-hā
- 8 la-ʿAmru ab-i inna l-ḥayāta la-ḥulwatun
wa-la-l-mawtu kaʿsun yā la-hā mā amarra-hā

W tym stosunkowo krótkim wierszu mamy do czynienia z dwiema różnymi sekwencjami anaforycznymi: *wa-mā zālāti d-dunyā* („A świat nie przestał”) oraz *a-lasnā narā* („Czyż nie widzimy”). W odróżnieniu od poprzednio cytowanego utworu, gdzie anafora umiejscowiona została w pozycji początkowej wersów, tutaj otwiera ona następujące kolejno po sobie hemistychy.

Przykładem na to, jak intensywnie eksploatowana jest w twórczości Abū al-ʿAtāhiyi ta figura słowno-dźwiękowa, niech będzie następujący wiersz:

1	الدَّهْرُ يُوعِدُ فُرْقَةً وَزَوَالاً	وَحُطُوبُهُ لَكَ تَضْرِبُ الْأَمْثَالَ
2	يَا رَبِّ عَيْشٍ كَانَ يُعْبَطُ أَهْلُهُ	بَنَعِيمِهِ قَدْ قِيلَ كَانَ فَرَا
3	يَا طَالِبَ الدُّنْيَا يُثْقَلُ نَفْسُهُ	إِنَّ الْمُحِفَّ غَدًا لِأَحْسَنُ حَالَا
4	إِنَّا لَفِي دَارٍ نَرَى الْأَكْثَارَ لَا	يَبْقَى لِصَاحِبِهِ وَلَا الْإِفْلَا
5	أَخِيَّ إِنَّ الْمَالَ إِنْ قَدَّمْتَهُ	لَكَ لَيْسَ إِنْ خَلَلْتَهُ لَكَ مَا
6	أَخِيَّ كُلُّ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ	فَلِمَنْ نَرَاكَ تُثْمَرُ الْأَمْوَالَا
7	أَخِيَّ شَأْنُكَ بِالْكَفَافِ وَخَلَّ مِنْ	أَثَرِي وَنَافَسَ فِي الْحُطَامِ وَغَالِي
8	كَمْ مِنْ مُلُوكٍ زَالَ عَنْهُمْ مَلِكُهُمْ	فَكَأَنَّ ذَاكَ الْمُلْكَ كَانَ خَيَالَا
9	وَالدَّهْرُ الطُّفَّ خَاتِلٌ لَكَ خَتْلُهُ	وَالدَّهْرُ أَحْكَمُ مَنْ رَمَاكَ نِبَالَا
10	حَتَّى مَتَى تُمَسِّي وَتُصْبِحُ لَاعِبًا	تَبْغِي الْبَقَاءَ وَتَأْمُلُ الْآمَالَا
11	وَلَقَدْ رَأَيْتَ الْحَادِثَاتِ مُلِحَّةً	تَنْفِي الْمُنَى وَتُقَرِّبُ الْأَجَالَا
12	وَلَقَدْ رَأَيْتَ مَسَاكِينًا مَسْلُوبَةً	سُكَّانَهَا وَمَصَانِعًا وَظِلَالَا
13	وَلَقَدْ رَأَيْتَ مُسْلَطَنًا وَمُمْلَكًا	وَمُفْرَهَا قَدْ قِيلَ قَالَ وَقَالَا
14	وَلَقَدْ رَأَيْتَ مَنْ اسْتَطَاعَ بِجُمُعَةٍ	وَبَنَى فَشَيْدَ قَصْرَهُ وَأَطَالَا
15	وَلَقَدْ رَأَيْتَ الدَّهْرَ كَيْفَ يُبِيدُهُمْ	شَيْبًا وَكَيْفَ يُبِيدُهُمْ أَطْفَالَا

16	وَلَقَدْ رَأَيْتَ الْمَوْتَ يُسْرِعُ فِيهِمْ	حَقًّا يَمِينًا مَرَّةً وَشِمَالًا
17	فَسَلِ الْحَوَادِثَ لَا أَبَا لَكَ عَنْهُمْ	وَسَلِ الْقُبُورَ وَأَحْفَهْنَ سُؤَالًا
18	فَلْتُخَيِّرَنَّكَ أَنْتَهُمْ خُلِقُوا لَمَّا	خُلِقُوا لَهُ فَمَضَوْا لَهُ أُرْسَالًا
19	وَلَقَلَّ مَا تَصِفُو الْحَيَاةَ لِأَهْلِهَا	حَتَّى تُبَدِّلَ عَنْهُمْ أَبْدَالًا
20	وَلَقَلَّ مَا دَامَ السَّرُورُ لِمَعَشِرٍ	وَلَطَالَمَا صَالَ الزَّمَانُ وَغَالًا
21	وَلَقَلَّ مَا تَرْضَى خِصَالًا مِنْ أَخٍ	آخِيَّتُهُ إِلَّا سَخِطْتَ خِصَالًا
22	وَلَقَلَّ مَا تَسْخُو بِخَيْرِ نَفْسُهُ	حَتَّى يُقَاتِلَهَا عَلَيْهِ قِتَالًا
23	فَإِذَا أَرَدْتَ النَّاسَ أَنْ يَتَحَمَّلُوا	لِلْعَارِ أَنْتَ فَكُنْ لَهَا حَمَلًا
24	أَخِيَّ إِنَّ الْمَرْءَ حَيْثُ فِعَالُهُ	فَانْظُرْ لِأَحْسَنِ مَنْ يَكُونُ فِعَالًا
25	أَقْصِرْ خُطَاكَ عَنِ الْمَطَامِعِ عِفَّةً	عَنْهَا فَإِنَّ لَهَا صَفًا زَلَالًا
26	وَالْمَالُ أَوْلَى بِاِكْتِسَابِكَ مُنْفَقًا	أَوْ مُمَسِّكًا إِنْ كَانَ ذَاكَ حَالًا
27	وَإِذَا الْحَتُوفُ تَوَاتَرَتْ فَاصْبِرْ لَهَا	أَبَدًا وَإِنْ كَانَتْ عَلَيْكَ ثِقَالًا
28	فَكَفَى بِمُلْتَمِسِ التَّوَاضُعِ رِفْعَةً	وَكَفَى بِمُلْتَمِسِ الْعُلُوِّ سِفَالًا
29	أَخِيَّ مِنْ عَشَقِ الرِّئَاسَةِ خَفْتُ أَنْ	يَطْغَى وَيُحْدِثَ بَدْعَةً وَضَلَالًا
30	أَخِيَّ إِنْ أَمَانًا كُرْبًا لَهَا	شَغَبٌ وَإِنْ أَمَانًا أَهْوَالًا
31	أَخِيَّ إِنْ الدَّارَ مُدْبِرَةً وَإِنْ	كُنَّا نَرَى إِدْبَارَهَا إِقْبَالًا
32	أَخِيَّ لَا تَجْعَلْ عَلَيْكَ لَطَالِبٍ	يَتَّبِعُ الشَّرَاتِ مِنْكَ مَقَالًا
33	فَالْمَرْءُ مَطْلُوبٌ بِمُهْجَةٍ نَفْسِهِ	طَلَبًا يُصَرِّفُ حَالَهُ أَهْوَالًا
34	وَالْمَرْءُ لَا يَرْضَى بِشُغْلٍ وَاحِدٍ	حَتَّى يُوَلِّدَ شُغْلُهُ أَشْغَالًا
35	وَلَرُبَّ ذِي لَغْوٍ لَهُنَّ حَلَاوَةٌ	سَيَعْدُنَ يَوْمًا مَا عَلَيْهِ وَبَالًا
36	وَأَرَى التَّوَاضُّعَ فِي الْحَيَاةِ فَلَا تَدْعُ	لِأَخِيكَ جَهْدَكَ مَا حَيَّيْتَ وَصَالًا
37	أَخِيَّ إِنَّ الْخَلْقَ فِي طَبَقَاتِهِ	يُمَسِّي وَيُصْبِحُ لِلْإِلَهِ عِيَالًا
38	وَاللَّهُ أَكْرَمُ مَنْ رَجَوْتَ نَوَالَهُ	وَاللَّهُ أَعْظَمُ مَنْ يُنِيلُ نَوَالًا
39	مَلِكٌ تَوَاضَعَتِ الْمُلُوكُ لِعِزِّهِ	وَجَلَالِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى
40	لَا شَيْءَ مِنْهُ أَدَقُّ لُطْفٍ إِحَاطَةٍ	بِالْعَالَمِينَ وَلَا أَجَلٌ جَلَالًا ¹⁶²

1 ad-dahru yū'idu furqatan wa-zawālā
wa-ḥuṭūbu-hu la-ka taḍribu l-amṭālā

2 yā rubba 'ayšin kāna yuḡbaṭu ahlu-hu
bi-na'imi-hi qad qīla kāna fa-zālā

¹⁶² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 346-349; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 306-309.

- 3 yā ṭālība d-dunyā yuṭaqqilu nafsa-hu
inna l-muḥiḡfa ġadan la-aḡsanu ḡālā
- 4 in-nā la-fi dārin narā l-iktāra lā
yabqā li-ṡāḡibi-hi wa-lā l-iqlālā
- 5 a-uḡay-ya inna l-māla in qaddamta-hu
la-ka laysa in ḡallafta-hu la-ka mālā
- 6 a-uḡay-ya kullun lā maḡālata zā'ilun
fa-li-man narā-ka tuṭammaru l-amwālā
- 7 a-uḡay-ya ṡa'na-ka bi-l-kafāfi wa-ḡalla man
aṭrā wa-nāfasa fi l-ḡuṭāmi wa-ḡālā
- 8 kam min mulūkin zālā 'an-hum mulku-hum
fa-ka'anna ḡāka l-mulka kāna ḡayālā
- 9 wa-d-dahru aṭṭafu ḡātilin la-ka ḡatlu-hu
wa-d-dahru aḡkamu man ramā-ka nibālā
- 10 ḡattā matā tumsī wa-tuṡbiḡu lā'iban
tabḡī l-baqā'a wa-ta'mulu l-āmālā
- 11 wa-laḡad ra'aytu l-ḡādiyāti muliḡḡatan
tanfi l-munā wa-tuḡarribu l-āḡālā
- 12 wa-laḡad ra'aytu masākinan maslūbatan
sukkānu-hā wa-muṡāni'an wa-zilālā
- 13 wa-laḡad ra'aytu musaltanan mumallakan
wa-mufawwahan qad qila qāla wa-qālā
- 14 wa-laḡad ra'aytu mani statā'a bi-ḡum'atin
wa-banā fa-ṡayyada qasra-hu wa-aṭālā
- 15 wa-laḡad ra'aytu d-dahra kayfa yubīdu-hum
ṡiban wa-kayfa yubīdu-hum aṭfālā
- 16 wa-laḡad ra'aytu l-mawta yusri'u fi-himi
ḡaqqan yamīnan marratan wa-ṡimālā
- 17 fa-sali l-ḡawāḡita lā abā la-ka 'an-hum
wa-sali l-qubūra wa-aḡfi-hunna su'ālā
- 18 fa-lā tuḡbiranna-ka anna-hum ḡuliqū li-mā
ḡuliqū la-hu fa-maḡdaw la-hu arsālā
- 19 wa-la-qalla mā taṡfū l-ḡayātu li-ahli-hā
ḡatta tubaddila 'an-hum abdālā
- 20 wa-la-qalla mā dāma s-surūru li-ma'ṡarin
wa-la-ṭālamā ṡāla z-zamānu wa-ḡālā
- 21 wa-la-qalla mā tarḡā ḡiṡālan min aḡin
āḡayta-hu illā saḡiṭta ḡiṡālā
- 22 wa-la-qalla mā taṡḡū bi-ḡayrin nafsu-hu
ḡattā yuḡātīla-hā 'alay-hi qitālā
- 23 fa-idā aradta n-nāsa an yataḡammalū
li-l-'ari anta fa-kun la-hā ḡammālā
- 24 a-uḡay-ya inna l-mar'a ḡaytu fi'ālu-hu
fa-nzur li-aḡsani man yakūnu fi'ālā
- 25 aqṡir ḡuṭa-ka 'ani l-maṭāmi'ī 'iffatan
'an-hā fa-inna la-hā ṡafan zalālā
- 26 wa-l-mālu awlā bi-ktisābi-ka munfaḡan
aw mumsakan in kāna ḡāka ḡalālā

- 27 wa-idā l-ḥutūfu tawātarat fa-šbir la-hā
abadan wa-in kānat ʿalay-ka tiqālā
28 fa-kafā bi-multamisi t-tawāduʿi rifʿatan
wa-kafā bi-multamisi l-ʿuluwwi sifālā
29 a-uḥay-ya man ʿašaqa r-riʿāsata ḥiftu an
yatgā wa-yuḥdiṭa bidʿatan wa-ḡalālā
30 a-uḥay-ya inna amāma-nā kuraban la-hā
šaḡbun wa-inna amāma-nā aḥwālā
31 a-uḥay-ya inna d-dāra mudbiratun wa-in
kunnā narā idbāra-hā iqbālā
32 a-uḥay-ya lā taḡʿal ʿalay-ka li-ṭālibin
yatatabbaʿu l-ʿašarāti min-ka maqālā
33 fa-l-marʿu maṭlūbun bi-muḡḡati nafsi-hi
ṭalaban yušarrifu ḡala-hu aḥwālā
34 wa-l-marʿu lā yardā bi-šuglin wāḥidin
ḡattā yuwallida šuglu-hu ašḡālā
35 wa-la-rubba ḡi laḡwin la-hunna ḡalāwatun
sa-yaʿudna yawman lā ʿalay-hi wabālā
36 wa-arā t-tawāšula fi l-ḡayāti fa-lā tadaʿ
li-aḡi-ka ḡahda-ka mā ḡayīta wišālā
37 a-uḥay-ya inna l-ḡalqa fi ṭabaqāti-hi
yumsī wa-yušbiḡu li-l-ilāhi ʿiyālā
38 wa-l-lāḡu akramu man raḡawta nawāla-hu
wa-l-lāḡu aʿzamu man yunīlu nawālā
39 malikun tawāḡaʿati l-mulūku li-ʿizzi-hi
wa-ḡalālī-hi subḡāna-hu wa-taʿālā
40 lā šayʿa min-hu adaqqu luṭfin iḡāṭatin
bi-l-ʿālamīna wa-lā aḡallu ḡalālā

W utworze tym anafora występuje aż w 24 wersach. Wśród nich wyróżniają się cztery główne ciągi zbudowane na bazie sekwencji: *a-uḥay-ya* („mój braciszku”), *wa-laḡad raʿaytu* („i oto ujrzałem”) oraz *wa-la-qalla mā* („i jakże rzadko”). Przy czym anafora oparta na pierwszej z tych fraz pojawia się w tym wierszu dwukrotnie, spinając jak klamra pozostałą parę dłuższych ciągów anaforycznych. Zwrot *a-uḥay-ya* rozpoczyna jeszcze dwa inne oddalone od siebie wersy, co w sumie sprawia, że staje się on swego rodzaju motywem przewodnim całego utworu.

2. Prosapodosis:

a)

163 مِنْ تُرَابٍ خُلِقْتَ لَا شَكَّ فِيهِ وَغَدًا أَنْتَ صَائِرٌ لِلتُّرَابِ

min turābin ḡuliqta lā šakka fi-hi
wa-ḡadan anta šāʿirun li-t-turābi

*Z prochuś stworzony – rzecz to jest bezsporna,
a jutro na powrót w proch się obrócisz*

¹⁶³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 55; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 43.

b)

وَالْمَصْدَرُ النَّارُ أَوْ الْمَصْدَرُ الـ جَنَّةُ مَا دُونَهُمَا مَصْدَرٌ¹⁶⁴

wa-l-maṣḍaru n-nāru awi l-maṣḍaru l-
ğannatu mā dūna-humā maṣḍaru

*Źródłem jest piekło, lub źródłem jest raj –
oprócz tych dwojga nic źródłem nie jest.*

3. Anadiploza:

a)

دَارُكَ دَارٌ يَمُوتُ سَاكِئُهَا دَارُكَ يُبْلِي جَدِيدَهَا الْأَبَدُ¹⁶⁵

dāru-ka dārun yamūtu sākinu-hā
dāru-ka yubli ġadida-hā l-abadu

*Dom twój to dom, którego mieszkaniec umiera
W domu twym wieczność wszystko, co nowe niweczy.*

b)

وَأَنْكَ إِذْ خُلِقْتَ خُلِقْتَ فَرْدًا إِلَى أَجَلٍ تُجِيبُ إِذَا دُعِيتَا¹⁶⁶

wa anna-ka id ḥuliqtā ḥuliqtā fardan
ilā ağalin tuğibu idā duʿitā

*A skoroś stworzony, toś raz stworzony,
do czasu – i na wezwanie się stawisz.*

4. Homonim:

يَزِيدُ يَزِيدُ فِي مَنَعٍ وَبُخْلٍ وَيَنْقُصُ فِي التَّوَالٍ وَلَا يَزِيدُ¹⁶⁷

yazīdu Yazīdu fi manʿin wa-buḥlin
wa-yanquṣu fi n-nawāli wa-lā yazīdu

Użyty dwukrotnie na początku wersu wyraz ma za każdym razem inny sens. Najpierw jest to czasownik o znaczeniu: „zwiększać”, a następnie imię męskie¹⁶⁸.

5. Ploke:

1 يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ مَنْقَطَعِي يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ غُرْبَتِيْهِ

2 يَا بَيْتُ بَيْتِ النَّوَى عَنْ كُلِّ ذِي ثِقَةٍ يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ وَحْشَتِيْهِ¹⁶⁹

¹⁶⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 178; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 151.

¹⁶⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 147; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 124.

¹⁶⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 80; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 60.

¹⁶⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 159; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 520.

¹⁶⁸ W transkrypcji imię męskie dla odróżnienia zapisane zostało z dużej litery przy założeniu, że jako podmiot zdania werbalnego stoi ono po orzeczeniu, co jednak – jak wiadomo – nie jest w języku arabskim sztywną regułą. Zadania nie ułatwia też tutaj pismo arabskie, które nie zna rozróżnienia na małe i duże litery. Tak więc o ostatecznej interpretacji decydować będzie zawsze czytelnik lub recytator poprzez odpowiednie rozłożenie intonacji.

¹⁶⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 484; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 436.

- 1 yā baytu bayta r-radā ya bayta munqataʿī
yā baytu bayta r-radā bayta ġurbati-yah
- 2 yā baytu bayta n-nawā ʿan kulli dī tiqatin
yā baytu bayta r-radā bayta waḥṣati-yah

- 1 Domu ów! domu ruin, domu mej rozłqki.
Domu ów! domu ruin, domu mej obcości.
- 2 Domu ów! domu z dala od ufności godnych.
Domu ów! domu ruin, domu mej samotni.

Powtórzone tu kilkakrotnie formy fleksyjne słowa *bayt* (dom) przyjmują za każdym razem nieco inny odcień znaczeniowy nadawany przez kontekst.

6. Poliptoton:

- 1 يَا رَبُّ بَاكِ عَلَى مَيِّتٍ وَبَاكِیَّةٍ لَمْ يَلْبَثَا بَعْدَ ذَاكَ الْمَيِّتِ أَنْ بُكِّيَا
- 2 وَرُبُّ نَاعٍ نَعَى حِينًا أَحَبَّتُهُ مَا زَالَ يَنْعَى إِلَى أَنْ قِيلَ قَدْ نُعِيَ¹⁷⁰

- 1 yā-rubba bākin ʿalā māyyitin wa-bākiyatin
lam yalbatā baʿda dāka l-mayti an bukiyā
- 2 wa-rubba nāʿin naʿā ḥinan aḥibbata-hu
mā zāla yanʿā ilā an qila qad nuʿiyā

W cytowanym fragmencie użyte zostały kilkakrotnie pochodne trzech leksemów: *bākin* (płaczący – przym. l. mn. m.), *bākiyatin* (płaczące – przym. l. mn. ż.), *bukiya* (był opłakiwany), *māyyitin* i *mayti* (zmarły, nieboszczyk – w jęz. ar. oba wyrazy w znaczeniu przymiotnikowym), *nāʿin* (obwieszczający, głoszący czyjś zgon), *naʿā* (obwieścił, ogłosił zgon), *yanʿā* (obwieszcza, ogłasza zgon), *nuʿiya* (jego zgon został obwieszczony, ogłoszony).

B. Powtórzenia w warstwie brzmieniowej

1. Figury słowno-dźwiękowe

a) Figura etymologiczna:

- 1 بَلَيْتَ وَمَا تَبَلَى ثِيَابُ صَبَاكَ كَفَاكَ مِنَ اللَّهْوِ الْمُضِرِّ كَفَاكَ
- 2 أَلَمْ تَرَ أَنَّ الشَّيْبَ قَدْ قَامَ نَاعِيَا مَقَامَ الشَّبَابِ الْعُضِّ ثُمَّ نَعَاكَ
- 3 تَسْمَعُ وَدَعَّ مِنْ أَغْلَقِ الْغَيِّ سَمْعُهُ كَأَنِّي بِدَاعٍ قَدْ أَتَى فِدْعَاكَ
- 4 أَلَا لَيْتَ شِعْرِي كَيْفَ أَنْتَ إِذَا الْقَوَى وَهَتْ وَإِذَا الْكَرْبُ الشَّدِيدُ عَلَاكَ
- 5 تَمُوتُ كَمَا مَاتَ الَّذِينَ نَسِيَتْهُمْ وَنُسِيَ وَتَهْوَى الْعَرْسُ بَعْدُ سَوَاكَ
- 6 تَمَنَيْتَ حَتَّى نِلْتَ ثُمَّ تَرَكَتْهَا تُنْقَلُ بَيْنَ الْوَارِثِينَ مُنَاكَ
- 7 إِذَا لَمْ تَكُنْ فِي مَتَجَرِّ الْبِرِّ وَالتَّقَى خَسِرْتَ نَجَاةً وَاکْتَسَبْتَ هَلَاكَ
- 8 إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعِزَّ عَلَى الصَّبْرِ لِلْأَذَى رَمَيْتَ الَّذِي مِنْهُ الْأَذَى وَرَمَاكَ

¹⁷⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 481; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 432.

- 9 إذا كنت تبغي البرِّ فاكفُفْ عن الأذى وما البرِّ إلا أن تكفَّ إذاكا
10 أخوك الذي من نفسه لك مُنصِفٌ إذا المرءُ لم يُنصِفَكَ ليسَ أخاكاً¹⁷¹

- 1 balita wa-mā tablā tiyābu šibā-kā
kafā-ka mina l-lahwi l-muḍirri kafā-kā
2 a-lam tara anna š-šabāba qad qāmā nā'īyan
maqāma š-šabābi l-ḡaḍḍi tumma na'ā-kā
3 tasamma' wa-da' man aḡlaqa l-ḡayyu sam'a-hu
ka-an-nī bi-dā'in qad atā fa-da'ā-kā
4 a-lā layta šif-r-ī kayfa anta idā l-quwā
wahat wa-idā l-karbu š-šadidu 'alā-kā
5 tamūtu kamā māta l-laḍīna nasīta-hum
wa-tunsā wa-tahwā l-'irsu ba'du sawā-kā
6 tamannayta ḥattā nilta tumma tarakta-hā
tunaqqalu bayna l-wāriṭīna munā-kā
7 idā lam takun fi matḡari l-birri wa-t-tuqā
ḥasirta naḡātan wa-ktasabta halākā
8 idā anta lam ta'zim 'alā š-šabri li-l-aḍā
ramayta l-laḍi min-hu l-aḍā wa-ramā-kā
9 idā kunta tabḡi l-birra fa-kfuf 'ani l-aḍā
wa-mā l-birru illā an takuffa aḍā-kā
10 aḡū-ka l-laḍi min nafi-hi la-ka munṣifun
idā l-mar'u lam yunṣif-ka laysa aḡā-kā

W wierszu tym użyte zostały następujące, oparte na jednakowym rdzeniu pary wyrazów: *balita* – *tablā* (w. 1), *qāmā* – *māqāmā*, *nā'īyan* – *na'ā* (w. 2), *dā'in* – *da'ā* (w. 3), *tamūtu* – *māta*, *nasīta* – *tunsā* (w. 5), *tamannayta* – *munā* (w. 6), *ramayta* – *ramā* (w. 8), *ukfuf* – *takuffa* (w. 9), *munṣifun* – *yunṣif* (w. 10).

b) Paronomazja:

- 1 أطيع الله بجُهدِكَ عامداً أو فوق جُهدِكَ
2 أعطِ مولاكَ الذي تط لبُّ من طاعةِ عبدِكَ¹⁷²

- 1 aṭi'i l-Lāha yughidi-k
'āmidan aw fawqa ḡuhdi-k
2 a'ṭi mawlā-ka l-laḍi taṭ-
lubu min ṭā'ati 'abdi-k

- 1 النَّاسُ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا ذَوُو دَرَجٍ وَالْمَالُ مَا بَيْنَ مَوْقُوفٍ وَمُحْتَلَجٍ
2 مَنْ عَاشَ تُقْضَى لَهُ يَوْماً لُبَانَتُهُ وَلِلْمَضَائِقِ أَبْوَابُ مِنَ الْفَرْجِ
3 مَنْ ضَاقَ عَنْكَ فَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ فِي كُلِّ وَجْهِ مَضِيقٍ وَجْهُ مُنْفَرَجٍ
4 قَدْ يُدْرِكُ الرَّاقِدُ الْهَادِيَ بِرَقْدَتِهِ وَقَدْ يَخِيبُ أَخُو الرُّوحَاتِ وَالذَّلَجِ

¹⁷¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 308; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 265-266 (w wersji 6 zamiast تُنْقَلُ jest تُنْقَلُ).

¹⁷² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 148; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 128.

- 5 خَيْرُ الْمَذَاهِبِ فِي الْحَاجَاتِ أَنْبَجُهَا وَأَضْيَقُ الْأَمْرِ أَقْصَاهُ مِنَ الْفَرَجِ
6 لَقَدْ عَلِمْتُ وَإِنْ قَصَّرْتُ فِي عَمَلِي أَنْ ابْنَ آدَمَ لَا يَخْلُو مِنَ الْحُجَجِ
7 أَمَنْ يَكُونُ تَقِيًّا عِنْدَ ذِي حَرَجٍ مَا يَتَّقِي اللَّهَ إِلَّا كُلُّ ذِي حَرَجٍ¹⁷³

- 1 an-nāsu fi d-dīni wa-d-dunyā dawū darağ
wa-l-mālu mā bayna mawqūfin wa-muḥtalaği
- 2 man ʿāša tuqḍā la-hu yawman lubānātu-hu
wa-li-l-muḍāyiqi abwābun mina l-faraği
- 3 man ḍāqa ʿan-ka fa-arḍu l-Lāhi wāsiʿatun
fi kulli wağhi maḍiqin wağhu munfaraği
- 4 qad yudriku r-rāqidu l-hādi bi-raqdati-hi
wa-qad yaḥibu aḥū r-rawḥāti wa-d-dalaği
- 5 ḥayru l-maḍāhibi fi l-ḥağāti anğāḥa-hā
wa-aḍyaqu l-amri aqṣā-hu mina l-faraği
- 6 la-qad ʿalimtu wa-in qaṣartu fi ʿamal-i
anna bna Ādama la yaḥlū mina l-ḥuğaği
- 7 a-man yakūnu taqiyyan ʿinda ḍi ḥarağin
mā yattaqi l-Lāha illā kullu ḍi ḥaraği

Zestawianie słów o podobnym brzmieniu to, jak się wydaje, ulubiony przez Abū al-ʿAtāhiyę środek pozametrycznej kompozycji tekstu poetyckiego. W całym jego zbiorze poezji trudno byłoby doszukać się choć jednego wiersza całkowicie pozbawionego tej figury słowno-dźwiękowej. Można odnieść wrażenie, że poeta wręcz delectował się tego rodzaju grą słowną. Stopień nasycenia zestawieniami paronomazyjnymi oraz figurami etymologicznymi, jakim charakteryzują się utwory Abū al-ʿAtāhiyi, wyklucza jakąkolwiek przypadkowość zbieżności dźwiękowych.

Dobrym przykładem nagromadzenia tego rodzaju figur słowno-dźwiękowych może być następujący wiersz:

- 1 إِنَّ السَّلَامَةَ أَنْ نَرْضَى بِمَا قُضِيَ لَيْسَلَمَنَّ بِإِذْنِ اللَّهِ مَنْ رَضِيََا
- 2 الْمَرْءُ يَأْمُلُ وَالْأَمَالُ كَاذِبَةٌ وَالْمَرْءُ تَصَحَّبُهُ الْأَمَالُ مَا بَقِيََا
- 3 يَا رَبِّ بَاكِ عَلَى مَيِّتٍ وَبَاكِيَةٍ لَمْ يَلْبَثَا بَعْدَ ذَلِكَ الْمَيِّتِ أَنْ بُكِّيَا
- 4 وَرُبَّ نَاعٍ نَعَى حِينًا أَحَبَّتُهُ مَا زَالَ يَنْعَى إِلَى أَنْ قِيلَ قَدْ نُعِيََا
- 5 عِلْمِي بَأَنِّي أَذُوقُ الْمَوْتَ نَعَّصَ لِي طِيبَ الْحَيَاةِ فَمَا تَصَفُّو الْحَيَاةَ لِيَا
- 6 كَمْ مِنْ أَخٍ تَغْتَدِي دُودُ التَّرَابِ بِهِ وَكَانَ صَبًّا بِحُلُوِّ الْعَيْشِ مُغْتَدِيَا
- 7 يَلِي مَعَ الْمَيِّتِ ذِكْرُ الذَّاكِرِينَ لَهُ مَنْ غَابَ غَيْبَةً مَنْ لَا يُرْتَجَى نُسِيَا
- 8 مَنْ مَاتَ مَاتَ رَجَاءُ النَّاسِ مِنْهُ فَوَ لَوْهُ الْجَفَاءَ وَمَنْ لَا يُرْتَجَى جُفِيَا

¹⁷³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 109; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 90 (w wersji 2 zamiast تُقْضَى لَهُ يَوْمًا لُبَانَتُهُ jest تُقْضَى لَهُ يَوْمًا لُبَانَتُهُ, w wersji 3 zamiast مَضِيْقٌ فِي كُلِّ وَجْهِ مَضِيْقٌ jest مَضِيْقٌ فِي كُلِّ وَجْهِ مَضِيْقٌ, w wersji 5 zamiast أَذْنَاهُ jest أَذْنَاهُ, w wersji 7 zamiast أَمَنْ jest أَمَنْ).

- 9 إِنَّ الرَّحِيلَ عَنِ الدُّنْيَا لَيُزْعِجُنِي إِنَّ لَمْ يَكُنْ رَائِحاً بِي كَانَ مُغْتَدِيَا
 10 الْحَمْدُ لِلَّهِ طُوبَى لِلسَّعِيدِ وَمَنْ لَمْ يُسْعِدِ اللَّهَ بِالتَّقْوَى فَقَدْ شَقِيَا
 11 كَمْ غَافِلٍ عَنْ حِيَاضِ الْمَوْتِ فِي لَعِبٍ يُمَسِّي وَيُصْبِحُ رَكَاباً لِمَا هُوَا
 12 وَمُنْقَضٍ مَا تَرَاهُ الْعَيْنُ مُنْقَطِعٍ مَا كُلُّ شَيْءٍ بَدَأَ إِلَّا لَيَنْقُضِيَا¹⁷⁴

- 1 inna s-salāmata an narḏā bi-mā quḏiyā
la-yaslamanna bi-dni l-Lāhi man raḏiyā
- 2 al-marʿu yaʿmulu wa-l-āmālu kāḏibatun
wa-l-marʿu taṣḥabu-hu l-āmālu mā baqiyā
- 3 ya rubba bākin ʿalā maytin wa-bākiyatin
lam yalbaṭa baʿda ḏāka l-mayti an bukiyā
- 4 wa-rubba nāʿin naʿā ḥinan aḥibbata-hu
mā zāla yanʿā ilā an qila qad nuʿiyā
- 5 ʿilm-i bi-an-nī aḏūqu l-mawta naḡḡaša l-i
ṭiba l-ḥayāti fa-mā taṣfū l-ḥayātu li-yā
- 6 kam min aḥin taḡtaḏī dūdu t-turābi bi-hi
wa-kāna ṣabban bi-ḥulwi l-ʿayši muḡtaḏiyā
- 7 yablā maʿa l-mayti ḏikru d-ḏākirīna la-hu
man ḡāba ḡaybata man lā yurtaḡā nusiya
- 8 man māta māta raḡāʿu n-nāsi min-hu fa-wal-
law-hu l-ḡafāʿa wa-man lā yurtaḡā ḡufiyā
- 9 inna r-raḥīla ʿani d-dunyā la-yuzʿiḡu-nī
in lam yakun rāʿiḥan b-i kāna muḡtaḏiyā
- 10 al-ḥamdu li-l-Lāhi ṭūbā li-s-saʿīdi wa-man
lam yusʿīdi l-Lāha bi-t-taqwā fa-qad ṣaqiyā
- 11 kam ḡāfilin ʿan ḥiyāḏi l-mawti fi laʿibin
yumsī wa-yuṣbiḥu rakkāban li-mā hawiyā
- 12 wa-munqaḏin mā tarā-hu l-ʿaynu munqaṭiʿin
mā kullu šayʿin badā illā li-yanqaḏiyā

W utworze tym zwraca uwagę bogactwo figur etymologicznych: *salāmata* – *yaslamanna*, *narḏā* – *raḏiyā* (w. 1), *yaʿmulu* – *āmālu* (w. 2), *bākin* – *bākiyatin* – *bukiya* (w. 3), *nāʿin* – *naʿā* – *yanʿā* – *nuʿiya* (w. 4), *taḡtaḏī* – *muḡtaḏiyā* (w. 6), *ḏikru* – *ḏākirīna*, *ḡāba* – *ḡaybata* (w. 7), *yurtaḡā* – *raḡāʿu*, *ḡafāʿa* – *ḡufiyā* (w. 8), *yakun* – *kāna* (w. 9), *saʿīdi* – *yusʿīdi* (w. 10), *munqaḏin* – *yanqaḏiyā* (w. 12). Brzmieniowej ornamentyki dopełniają zestawienia paranomazyjne: *nusiya* – *nāsi*, *munqaḏin* – *munqaṭiʿin* (w. 12), powtórzenia leksykalne: *rubba*, *mayti* (w. 3, 7), *hayāt* (w. 5), *māta* (w. 8), *man lā* (w. 7, 8), a także poliptoton: *bākin* – *bākiyatin* (w. 3), *naʿā* – *yanʿā* – *nuʿiya* (w. 4), *ḥayāti* – *ḥayātu* (w. 5) oraz płoke: *man māta māta* (w. 8).

c) Rym wewnętrzny:

- 1 مَنْ سَالَمَ النَّاسَ سَلِمَ مَنْ شَاتَمَ النَّاسَ شَتِمَ

¹⁷⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 481; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 432-433 (w wersji 6 zamiast صَبَا jest حَيَا, w wersji 12 zamiast مُنْقَطِعٍ jest مُنْقَطِعٌ, zamiast بَدَأَ jest يُرَى).

2	مَنْ ظَلَمَ النَّاسَ أَسَا	مَنْ رَجِمَ النَّاسَ رُجِمَ
3	مَنْ طَلَبَ الْفَضْلَ إِلَى	غَيْرِ ذَوِي الْفَضْلِ حُرِمَ
4	مَنْ حَفِظَ الْعَهْدَ وَفَى	مَنْ أَحْسَنَ السَّمْعَ فَهِمَ
5	مَنْ صَدَّقَ اللَّهَ عَلَا	مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ عَلِمَ
6	مَنْ خَالَفَ الرَّشْدَ غَوَى	مَنْ تَبَعَ الْغَيَّ نَدِمَ
7	مَنْ لَزِمَ الصَّمْتَ نَجَا	مَنْ قَالَ بِالْخَيْرِ غَنِمَ
8	مَنْ عَفَّ وَاکْتَفَى زَكَا	مَنْ جَحَدَ الْحَقَّ أَثِمَ
9	مِنْ مَسَّهُ الضَّرُّ شَكَا	مَنْ عَضَّه الدَّهْرُ أَلِمَ
10	لَمْ يَعُدْ حَيًّا رِزْقُهُ	رِزْقُ امْرِئٍ حَيْثُ قُسِمَ ¹⁷⁵

- 1 man sālama n-nāsa salim
man šātama n-nāsa šutim
- 2 man ḡalama n-nāsa asā
man raḡima n-nāsa ruḡim
- 3 man ṭalaba l-faḍla ilā
ḡayri dawī l-faḍli ḡurim
- 4 man ḡafiẓa l-ʿahda wafā
man aḡsana s-samʿa fahim
- 5 man ṣaddaqa l-lāha ʿalā
man ṭalaba l-ʿilma ʿalim
- 6 man ḡalafa r-ruṣḡda ḡawā
man tabiʿa l-ḡayya nadim
- 7 man lazima ṣ-ṣamta naḡā
man qāla bi-l-ḡayri ḡanim
- 8 man ʿaffa wa-ktaffa zakā
man ḡaḡada l-ḡaqqā aṭim
- 9 man massa-hu ḡ-ḡarru šakā
man ʿaḡḡa-hu d-dahru alim
- 10 lam yaʿud ḡayyan rizqu-hu
rizqu mriʿin ḡayṭu qusim

W tym wypadku mamy do czynienia z dodatkowym, odmiennym od klauzulowego rymem średniówkowym. Zakończenia większości hemistychów początkowych łączy tu paroksytoneza oraz jednakowy wygłos na długą samogłoskę -ā¹⁷⁶. Jednakże tak rozbudowany rym wewnętrzny jest u Abū al-ʿAtāhiyi raczej rzadkością. Na ogół poeta ogranicza się tylko do nieregularnych, w różny sposób w wierszu rozłożonych rymowań wewnątrzwersowych, jak np. w tym oto fragmencie:

¹⁷⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 394-395; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 349-350.

¹⁷⁶ Według wersologii arabskiej jest to tzw. rym zamknięty (*qāfiya muqayyada*), którego głównym komponentem jest *alif maqṣūra*, czyli *de facto* etymologicznie długa samogłoska. Szerzej na ten temat zob. P. Siwiec, *Rytm staroarabskiej kasydy*, s. 80-81 oraz tego samego autora *Zarys poetyki...*, s. 56-70.

1	وَكَاَنَّ الْقَوْمَ قَدْ قَا	مُوا فَقَالُوا أَذْرِكُوهُ
2	سَائِلُوهُ كَلِّمُوهُ	حَرِّكُوهُ لَقِّنُوهُ
3	فَإِذَا اسْتَيْأَسَ مِنْهُ	لَهُ الْقَوْمُ قَالُوا أَحْرِقُوهُ
4	حَرَّفُوهُ وَجَّهُوهُ	مَدَّدُوهُ غَمَّضُوهُ
5	عَجَّلُوهُ لِرَحِيلٍ	عَجَّلُوا لَا تَحْبِسُوهُ
6	إِرْفَعُوهُ غَسَّلُوهُ	كَفَّنُوهُ حَنَطُوهُ
7	فَإِذَا لُفَّ فِي الْأَكِّ	فَنَانٍ قَالُوا فَاحْمِلُوهُ
8	أَخْرِجُوهُ فَوْقَ أَعْوَا	دِ الْمَنَآيَا شَيِّعُوهُ
9	فَإِذَا صَلُّوا عَلَيْهِ	قِيلَ هَاتُوا وَاقْبِرُوهُ
10	فَإِذَا مَا اسْتَوْدَعُوهُ	هُ الْأَرْضَ رَهْنًا تَرَكُوهُ
11	خَلَّفُوهُ تَحْتَ رَمْسٍ	أَوْقَرُوهُ اثْقَلُوهُ
12	أُبْعِدُوهُ أَسْحَقُوهُ	أَوْحَدُوهُ أَفْرَدُوهُ
13	وَدَّعُوهُ فَارَقُوهُ	أَسْلَمُوهُ خَلَّفُوهُ
14	وَانْتَنُوا عَنْهُ وَخَلَّوْا	هُ كَأَنَّ لَمْ يَعْرِفُوهُ ¹⁷⁷

- 1 wa-ka'anna l-qawmu qad qā-
mū fa-qālū adrikū-hu
- 2 sā'ilū-hu kallimū-hu
ḥarrikū-hu laqqinū-hu
- 3 fa-idā stay'asa min-
hu l-qawmu qālū aḥriqū-hu
- 4 ḥarriḥū-hu waḡḡihū-hu
maddidū-hu ḡammiḍū-hu
- 5 'aḡḡilū-hu li-raḥīlin
'aḡḡilū lā taḥbisū-hu
- 6 irfa'ū-hu ḡassilū-hu
kaffinū-hu ḥanniṭū-hu
- 7 fa-idā mā luffa fi l-ak-
fāni qālū fa-ḥmilū-hu
- 8 aḥriḡū-hu fawqa a'wā-
di l-manāyā šayyi'ū-hu
- 9 fa-idā šallaw 'alay-hi
qīla hātū wa-qbirū-hu
- 10 fa-idā mā stawda'ū-
hu l-arḍa rahnan tarakū-hu
- 11 ḥallafū-hu taḥta ramsin
awqarū-hu aṭqalū-hu

¹⁷⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 472-473; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 421-422 (w wersji 4 zamiast أَحْرِقُوهُ jest حَرَّفُوهُ).

- 12 abʿadū-hu aṣḥaqū-hu
awḥadū-hu afradū-hu
- 13 waddaʿū-hu fāraqū-hu
aṣlamū-hu ḥallafū-hu
- 14 wa-nṭanau ʿan-hu wa-ḥallaw-
hu kaʿan lam yaʿrifū-hu

Rymowanie wewnątrzwersowe zgadza się tu, jak widać, ze współbrzmieniem klauzulowym. Zwraca uwagę jego gramatyczny charakter – rymujące się wyrazy mają zawsze formę trybu rozkazującego 2 os. l. mn. albo formę perfekturna 3 os. l. mn. Utwór sprawia wrażenie, jakby był stylizowany na wiersz ludowy.

Granice rymujących się wewnątrz wiersza wyrazów mogą pokrywać się z granicami stóp, co sprawia, że rytm podstawowy narzucony przez wzorzec metryczny nabiera szczególnej wyrazistości:

1	وَمَنْ كُنَّا نُتَاجِرُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُعَامِلُهُ
2	وَمَنْ كُنَّا نُعَاشِرُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُدَاخِلُهُ
3	وَمَنْ كُنَّا نُفَاحِرُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُطَاوِلُهُ
4	وَمَنْ كُنَّا نُشَارِبُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُؤَاكِلُهُ
5	وَمَنْ كُنَّا نُرَافِقُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُنَازِلُهُ
6	وَمَنْ كُنَّا نُكَارِمُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُجَامِلُهُ ¹⁷⁸

- 1 wa-man kunnā nuṭāḡiru-hu
wa-man kunnā nuʿāmilu-hu
- 2 wa-man kunnā nuʿāširu-hu
wa-man kunnā nuḍāḡilu-hu
- 3 wa-man kunnā nufāḡiru-hu
wa-man kunnā nuṭāwilu-hu
- 4 wa-man kunnā nušāribu-hu
wa-man kunnā nuʾākilu-hu
- 5 wa-man kunnā nurāfiḡu-hu
wa-man kunnā nunāzilu-hu
- 6 wa-man kunnā nukārimu-hu
wa-man kunnā nuḡāmilu-hu

Fragment ten pochodzi z utworu zbudowanego z 39 wersów w oparciu o cztero-stopowy akatalektyczny format metrum *wāfir*, polegającego na powtarzalności stopy ٠—٠—. Każdy hemistich rozpoczyna ta sama anaforyczna fraza *wa-man kunnā*, która dokładnie wpasowuje się w stopę ٠—٠—. Natomiast budowa iloczасowo-sylabiczna każdej z rymujących się fraz średniówkowych i klauzulowych odpowiada stopie ٠—٠—٠—. Jak łatwo przy tym zauważyć, współbrzmienie głoskowe pomiędzy średniówką a klauzulą nie jest dokładne. Rym zakończeń wersowych w tym wierszu ma bowiem stałą strukturę *-āCilu-hu* (tzw. *qāfiya muʿassasa*), gdzie *C* oznacza

¹⁷⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 365; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 328-329.

dowolną spółgłoskę, zaś elementem konstytutywnym (tzw. *rawī*) jest spółgłoska *l*, tymczasem w wyrazach zamykających człony przedśredniówkowe w miejscu *rawī*, zamiast spodziewanego *l*, pojawia się inna spółgłoska. Zgodnie z regułami klasycznej arabskiej wersyfikacji rymy takie należałoby uznać za ułomne, co jednak w żaden sposób nie umniejsza ich obiektywnie bogatej harmonii brzmieniowej. Niezgodność głównych komponentów rekompensuje w pełni odpowiedniość prozodyczna pozostałych składników zakończeń poszczególnych hemistychów w cytowanym fragmencie wiersza. Przy czym owa odpowiedniość prozodyczna determinowana jest w tym przypadku przez zastosowanie wyrażen o identycznej budowie gramatycznej i morfologicznej. Trzon każdego z tych wyrażen stanowi czasownik 1 os. l. mn. imperfectum utworzony na bazie tematu derywowanego o schemacie CVCVC, po którym następuje zaimek sufigowany 3 os. l. poj. w funkcji dopełnienia bliższego.

Zdarza się też, że rymowanie wewnątrz wersów przebiega niejako w poprzek porządku stopowego, czyli że zakończenia rymowe nie zbiegają się z zakończeniami stóp, jak np. w następującym fragmencie:

1 يَوْمُ النَّوْازِلِ وَالزَّلَازِلِ وَالْحَوَا مِلِّ فِيهِ إِذْ يَقْدِفَنَّ بِالْأَحْمَالِ
2 يَوْمُ التَّعَابُنِ وَالتَّبَايُنِ وَالتَّنَا زُلِّ وَالْأُمُورِ عَظِيمَةِ الْأَهْوَالِ¹⁷⁹

- 1 yawmu n-nawāzili wa-z-zalāzili wa-l-ḥawā
mili fi-hi id yaqdifna bi-l-aḥmāli
- 2 yawmu t-tagābuni wa-t-tabāyuni wa-t-tanā
zuli wa-l-umūri ʿaẓīmati l-ahwāli

W tym wypadku rymy przecinają stopy wierszowe. Na dodatek likwidacji uległa średniówka – granica pomiędzy iloczynowo wyodrębnionymi połówkami wersów wypada również w środku wyrazów (odpowiednio: *ḥawā // mili* oraz *tanā // zuli*). Najczęściej jednak stosowanie rymu wewnętrznego ogranicza się tylko do pojedynczych wersów utworu¹⁸⁰.

C. Powtórzenia w warstwie prozodyjnej

1. Segmentacja rytmiczna:

a)

1 يا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ مُنْقَطِعِي يا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يا بَيْتَ غُرْبَتِيهِ
2 يا بَيْتُ بَيْتِ النَّوَى عَنْ كُلِّ ذِي ثِقَةٍ يا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يا بَيْتَ وَحْشَتِيهِ
3 يا نَائِي مُنْتَجِعِي يا هَوْلَ مُطَّلَعِي يا ضَيْقَ مُضْجَعِي يا بُعْدَ شَقَّتِيهِ
4 يا عَيْنُ كَمْ عَبْرَةٍ لِي غَيْرِ مُشْكِلَةٍ إِنْ كُنْتُ مُنْتَفِعًا يَوْمًا بِعَبْرَتِيهِ
5 يا عَيْنُ فَانْهَمَلِي إِنْ شِئْتَ أَوْ فِدَعِي أَمَّا الزَّمَانُ فَقَدْ أَوْدَى بِجِدَّتِيهِ¹⁸¹

¹⁷⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 326; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 283.

¹⁸⁰ Jak powyższy cytat, który pochodzi z wiersza składającego się z prawie 50 wersów.

¹⁸¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 484; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 436.

- 1 yā baytu bayta r-riḏā / ya bayta munqaṭaʿī
yā baytu bayta r-riḏā / bayta ġurbati-yah
- 2 yā baytu bayta n-nawā / ʿan kulli dī ṭiqatin
yā baytu bayta r-riḏā / bayta waḥṣati-yah
- 3 yā naʿya muntaġaʿ-ī / yā hawla muṭṭalaʿ-ī
yā ḏayqa muẓẓaġaʿ-ī / yā buʿda ṣuqqati-yah
- 4 yā ʿaynu kam ʿabratin / l-ī ġayri muṣkilatin
in kuntu muntafiʿan / yawman bi-ʿabrati-yah
- 5 yā ʿaynu fa-nhamilī / in šiʿti aw fa-daʿī
ammā z-zamānu fa-qad / awdā bi-ġiddati-yah

b)

- 1 الدَّهْرُ ذُو دَوْلٍ وَالْمَوْتُ ذُو عِلَلٍ وَالْمَرْءُ ذُو أَمَلٍ وَالنَّاسُ أَشْبَاهُ
- 2 وَلَمْ تَزَلْ عِبْرٌ فِيهِنَّ مُعْتَبَرٌ يَجْرِي بِهَا قَدْرُ اللَّهِ أَجْرَاهُ
- 3 يَبْكِي وَيَضْحَكُ ذُو نَفْسٍ مُصَرَّفَةٍ وَاللَّهُ أَضْحَكُهُ وَاللَّهُ أَبْكَاهُ¹⁸²

- 1 ad-dahru dū duwalin / wa-l-mawtu dū ʿilalin
wa-l-marʿu dū amalin / wa-n-nāsu ašbāhu
- 2 wa-lam tazal ʿibarun / fi-hinna muʿtabarun
yaġrī bi-hā qadarun / wa-l-lāhu aġrā-hu
- 3 yabki wa-yadḥaku dū / nafsīn muṣarrifatin
wa-l-lāhu aḏḥaka-hu / wa-l-lāhu abkā-hu

W obu tych przykładach zaczerpniętych z wierszy skomponowanych w oparciu o metrycznie dwudzielny ośmiostopowy wzorec *basīṭ* występuje – zarówno w pierwszym, jak i drugim hemistychu – dodatkowe członowanie rytmiczne. Granice wewnątrzwersowych podziałów pokrywają się z granicami wyrazów, a ich wyrazistości dopełnia mniej lub bardziej dokładny, różny od klauzulowego rym wewnętrzny, któremu towarzyszy harmonijny rozkład akcentów wyrazowych. W efekcie daje to układ symetrycznych cząsteczek rytmicznych, z których każda zawiera po dwa analogiczne zestroje akcentowe.

2. Paralelizm intonacyjno-składniowy:

- 1 وَإِنْ كَانَ لِي شَيْءٌ تَصَدَّقُوا لِأَخِيهِ وَإِنْ جِئْتُ أَبْغِي شَيْئَهُمْ مَنَعُونِي
- 2 وَإِنْ نَالَهُمْ رِفْدِي فَلَا شُكْرَ عِنْدَهُمْ وَإِنْ أَنَا لَمْ أَبْذُلْ لَهُمْ شَتْمُونِي
- 3 وَإِنْ وَجَدُوا عِنْدِي رَحَاءً تَقَرَّبُوا وَإِنْ نَزَلْتُ بِي شِدَّةٌ خَذَلُونِي
- 4 وَإِنْ طَرَقْتَنِي نَكْبَةً فَكِهْوَ بِهَا وَإِنْ صَحِبْتَنِي نِعْمَةً حَسَدُونِي¹⁸³

- 1 wa-in kāna l-ī šayʿun taṣaddaw li-aḥḏi-hi
wa-in ġiʿtu abġi šayʿa-hum manaʿū-nī
- 2 wa-in nāla-hum rifd-ī fa-lā šukra ʿinda-hum
wa-in anā lam abdul la-hum šatamū-nī

¹⁸² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 470; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 419.

¹⁸³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 415; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 365.

- 3 wa-in waḡadū 'ind-ī raḡā'an taqarrabū
wa-in nazalat b-ī šiddatun ḡaḡalū-nī
4 wa-in ṭaraqat-nī nakbatun fakihū bi-hā
wa-in šaḡibat-nī ni'matun ḡasadū-nī

Wszystkie wersy w tym cytacie są zdaniami warunkowymi tego samego typu, gdzie antykadencji poprzednika odpowiada zawsze kadencja następnika.

Analiza dorobku twórczego Abū al-°Atāhiyi pokazuje, że był on poetą o niepospolitej wrażliwości muzycznej, przywiązującym wielką wagę do walorów brzmieniowych tekstu poetyckiego. Jego wiersze charakteryzują się wysokim stopniem instrumentacji dźwiękowej, wykorzystując skwapliwie bogactwo środków, jakie niesie z sobą zasada powtarzalności, stanowiąca główne narzędzie języka poezji. Dobitym tego przykładem jest ten oto utwór:

1	أَجَلُ الْفَتَى مِمَّا يُؤْمَلُ أَسْرَعُ	وَأَرَاهُ يَجْمَعُ دَائِبًا لَا يَشْبَعُ
2	قُلْ لِي لِمَنْ أَصْبَحَتْ تَجْمَعُ مَا أَرَى	أَلْيَعِ عَرِسِكَ لَا أَبَا لَكَ تَجْمَعُ
3	لَا تَنْظُرَنَّ إِلَى الْهَوَى وَانْظُرْ إِلَى	رَيْبِ الزَّمَانِ بِأَهْلِهِ مَا يَصْنَعُ
4	الْمَوْتُ حَقٌّ لَا مَحَالَةَ دُونَهُ	وَلِكُلِّ مَوْتٍ عِلَّةٌ لَا تُدْفَعُ
5	الْمَوْتُ دَاءٌ لَيْسَ يَدْفَعُهُ الدَّوَا	وَإِذَا أَتَى وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعُ
6	كَمْ مِنْ أَخِيَّ حِيلَ دُونَ لِقَائِهِ	قَلْبِي إِلَيْهِ مِنَ الْجَوَانِحِ مَنْرَعُ
7	وَإِذَا كَبُرَتْ فَهَلْ لِنَفْسِكَ لَذَّةٌ	مَا لِلْكَبِيرِ بِلَذَّةٍ مُتَمَتِّعُ
8	وَإِذَا قَنَعَتْ فَأَنْتَ أَغْنَى مَنْ غَنَى	إِنَّ الْفَقِيرَ لِكُلِّ مَنْ لَا يَقْنَعُ
9	وَإِذَا طَلَبْتَ فَلَا إِلَى مُتَضَائِقِ	مَنْ ضَاقَ عَنْكَ فَرِزْقُ رَبِّكَ أَوْسَعُ
10	إِنَّ الْمَطَامِعَ مَا عَلِمْتَ مَزَلَّةً	لِلطَّامِعِينَ وَأَيْنَ مَنْ لَا يَطْمَعُ
11	إِفْنَعْ وَلَا تُنْكِرْ لِرَبِّكَ قُدْرَةً	فَاللَّهُ يَخْفِضُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْفَعُ
12	وَلَرُبَّمَا انْتَفَعَ الْفَتَى بِضَرَارٍ مَنْ	يَنْوِي الضَّرَارَ وَضَرَّهُ مَنْ يَنْفَعُ
13	لَا شَيْءَ أَسْرَعُ مِنْ تَقَلُّبٍ مَنْ لَهُ	أُذُنٌ تُسَمِّعُهُ الذِّى لَا يَسْمَعُ
14	كُلُّ امْرِئٍ مُتَفَرِّدٌ بِطَبَاعِهِ	لَيْسَ امْرُؤٌ إِلَّا عَلَى مَا يُطْبِعُ ¹⁸⁴

- 1 aḡalu l-fatā mimma yu'ammilu asra'u
wa-arā-hu yaḡma'u dā'iban lā yašba'u

¹⁸⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 248. W wersji Šukriego Fayšala (*op. cit.*, s. 208-209) utwór w kilku miejscach różni się: w wersji 5 zamiast دَوَا jest دَوَا oraz zamiast إِذَا jest إِذَا, w wersji 6 zamiast أَخِيَّ jest أَخِيَّ, w wersji 7 zamiast كَبُرَتْ jest كَبُرَتْ, w wersji 8 zamiast غَنَى jest مَشَى, w wersji 10 zamiast مَزَلَّةً jest مَزَلَّةً, w wersji 11 zamiast إِفْنَعْ jest سَلَّمَ. Ponadto ostatnie dwa wersy są w odwrotnym porządku, natomiast między linijkami 6 i 7 znalazły się dwa dodatkowe wersy:

شَبِعَتْهُ ثُمَّ انْصَرَفَتْ مُؤَلَّبًا عَنْ قَبْرِهِ مُسْتَعِيرًا أَسْتَرْجِعُ
فَعَلَى الصَّبَا مِنِّي السَّلَامُ وَأَهْلِهِ مَا بَعْدَ ذَا فِي أَنْ أَخْلَدَ مَطْمَعُ

- 2 qul l-i li-man aṣḥaḥta tağmaʿu mā arā
a-li baʿli ʿirsi-ka lā abā la-ka tağmaʿu
- 3 lā tanzuranna ilā l-hawā wa-nzur ilā
raybi z-zamāni bi-ahli-hi mā yaṣnaʿu
- 4 al-mawtu ḥaqqun lā maḥālata dūna-hu
wa-li-kulli mawtin ʿullatun lā tudfaʿu
- 5 al-mawtu dāʿun laysa yadfaʿu-hu d-dawā
ʿu idā atā wa-li-kulli ḡanbin maṣraʿu
- 6 kam min uḥayyin ḥila dūna liqāʿi-hi
qalb-i ilay-hi mina l-ḡawāniḥi manzaʿu
- 7 wa-idā kaburta fa-hal li-nafsi-ka laḍḍatun
mā li-l-kabīri bi-laḍḍatin mutamattaʿu
- 8 wa-idā qaniʿta fa-anta aḡnā man ḡanī
inna l-faḡira la-kullu man lā yaqnaʿu
- 9 wa-idā ṭalabta fa-lā ilā mutaḍāyiqin
man ḍāqa ʿan-ka fa-rizqu rabbi-ka awsaʿu
- 10 inna l-maṭāmiʿu mā ʿalimta mazallatun
li-ṭ-ṭāmiʿīna wa-ayna man lā yaṭmaʿu
- 11 iqnaʿ wa-lā tunkir li-rabbi-ka qudratan
fa-l-Ḥāhu yaḥfiḍu man yaṣāʿu wa-yarfaʿu
- 12 wa-la-rubbamā ntafaʿa l-fatā bi-ḍirāri man
yanwī ḍ-ḍirāra wa-ḍarra-hu man yanfaʿu
- 13 lā ṣayʾa asraʿu min taqallubi man la-hu
uḍnun tusammiʿu-hu l-laḍī lā yasmaʿu
- 14 kullu mriʾin mutafarridun bi-ṭibāʿi-hi
laysa mruʾun illā ʿalā mā yuṭbaʿu

Wiersz ten zawiera cały wachlarz powtórzeń:

1. anafora: w. 4-5 (*al-mawtu*) oraz w. 7-9 (*wa-idā*);
 2. paralelizm składniowo-intonacyjny: w. 7-9 – zdania czasowo-warunkowe;
 3. powtórzenie wyrazu:
 - a) w takiej samej formie: w. 1-2 (*arā*), w. 2 (*tağmaʿu*),
 - b) w różnych formach fleksyjnych (poliptoton): w. 4 (*al-mawtu* – *mawtin*), w. 4-5 (*tudfaʿu* – *yadfaʿu*), w. 7 (*laḍḍatun* – *laḍḍatin*), w. 8 (*qaniʿta* – *yaqnaʿu*), w. 12 (*ḍirāri* – *ḍirāra*), w. 14 (*mriʾin* – *mriʾun*), w. 9 (*mutaḍāyiqin* – *ḍāqa*);
 4. figura etymologiczna: w. 3 (*tanzuranna* – *nzur*), w. 5 (*dāʿun* – *dawāʿu*), w. 7 (*kaburta* – *kabīri*), w. 8 (*aḡnā* – *ḡanī*), w. 10 (*maṭāmiʿu* – *ṭāmiʿīnā* – *yaṭmaʿu*), w. 12 (*ntafaʿa* – *yanfaʿu*, *ḍirāra* – *ḍarra*), w. 13 (*tusammiʿu* – *yasmaʿu*);
 5. tok dierezowy w wersach 3, 12 i 14 – granice każdej stopy w obu hemistychach zbiegają się z zakończeniami wyrazów.
- Dzięki mistrzowskiemu wykorzystaniu instrumentu powtarzalności Abū al-ʿAtāhiya potrafił – bez popadania w przesadę – nadać swoim utworom tę właśnie lekkość, którą dostrzegali już jemu współcześni. Nie bez powodu jeden z największych ówczesnych muzyków arabskich Ibrāhīm al-Mawṣilī (742-804) tak chętnie sięgał po jego wiersze, by uczynić z nich pieśni.

III. WARSTWA ZNACZENIOWA

Figura najchętniej wykorzystywana przez Abū al-ʿAtāhiyę to antyteza. Używał jej tak często, że można ją śmiało uznać za jeden z wyróżników jego poezji. Bardzo często przenika ona cały utwór. Dobrym przykładem jest następujący wiersz:

1	الخَيْرُ وَالشَّرُّ عَادَاتٌ وَأَهْوَاءُ	وقد يكونُ مِنَ الْأَحْبَابِ أَعْدَاءُ
2	لِلْحُكْمِ شَاهِدٌ صِدْقٍ مَن تَعَمَدَهُ	وللحليمِ عَنِ الْعَوْرَاتِ إِغْضَاءُ
3	كُلُّ لُهُ سَعِيُهُ وَالسَّعْيُ مُخْتَلِفٌ	وكل نفسٍ لها في سَعِيهَا شَاءُ
4	لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ عِنْدَ عَالِمِهِ	مَنْ لَمْ يَكُنْ عَالِماً لَمْ يَدْرِ مَا الدَّاءُ
5	الْحَمْدُ لِلَّهِ يَقْضِي مَا يَشَاءُ وَلَا	يُقْضَى عَلَيْهِ وَمَا لِلْخَلْقِ مَا شَاءُوا
6	لَمْ يُخْلَقِ الْخَلْقُ إِلَّا لِلْفَنَاءِ مَعاً	تَفْنَى وَتَبْقَى أَحَادِيثُ وَأَسْمَاءُ
7	يَا بُعْدَ مَنْ مَاتَ مِمَّنْ كَانَ يُلْطِفُهُ	قَامَتْ قِيَامَتُهُ وَالنَّاسُ أَحْيَاءُ
8	يُقْضِي الْخَلِيلُ أَخَاهُ عِنْدَ مِيتَتِهِ	وَكُلُّ مَنْ مَاتَ أَقْصَتُهُ الْأَخْلَاءُ
9	لَمْ تَبِكْ نَفْسُكَ أَيَّامَ الْحَيَاةِ لِمَا	تَخْشَى وَأَنْتَ عَلَى الْأَمْوَاتِ بَكَاءُ
10	أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ ذَنْبِي وَمِنْ سَرَفِي	إِنِّي وَإِنْ كُنْتُ مَسْتَوِراً لَخَطَّاءُ
11	لَمْ تَقْتَحِمْ بِي دَوَاعِي النَّفْسِ مَعْصِيَةً	إِلَّا وَبَيْنِي وَبَيْنَ التَّوَرِّ ظَلَمَاءُ
12	كَمْ رَاتِعٍ فِي رِيَاضِ الْعَيْشِ تَتَبَعُهُ	مِنْهُمْ دَاهِيَةٌ تَرْتَجُّ دَهِيَاءُ
13	وَلِلْحَوَادِثِ سَاعَاتٌ مُصَرَّفَةٌ	فِيهِنَّ لِلْحَيْنِ إِذْنَاءُ وَإِقْصَاءُ
14	كُلُّ يُنْقَلُ فِي ضَيْقٍ وَفِي سَعَةٍ	وَلِلزَّمَانِ بِهِ شَدٌّ وَإِرْخَاءُ ¹⁸⁵

- 1 al-ḥayru wa-š-šarru ʿādātun wa-ahwāʿu
wa-qad yakūnu mina l-aḥbābi aʿdāʿu
- 2 li-l-ḥukmi šāhidu šidqin man taʿammada-hu
wa-li-l-ḥalimi ʿani l-ʿawrāti iġdāʿu
- 3 kullun la-hu saʿyu-hu wa-s-saʿyu muḥtalifun
wa-kullu nafsin la-hā fi saʿyi-hā šāʿu¹⁸⁶
- 4 li-kulli dāʿin dawāʿun ʿinda ʿālimi-hi
man lam yakun ʿāliman lam yadri ma d-dāʿu
- 5 al-ḥamdu li-l-Lāhi yaqḏī mā yašāʿu wa-lā
yuqḏā ʿalay-hi wa-mā li-l-ḥalqi mā šāʿū
- 6 lam yuḥlaqi l-ḥalqu illā li-l-fanāʿi maʿan
tafnā wa-tabqā aḥādītun¹⁸⁷ wa-ʾasmāʿu
- 7 yā buʿda man māta mimman kāna yuḥṭifu-hu
qāmat qiyāmatu-hu wa-n-nāsu aḥyāʿu

¹⁸⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 11-12; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 1-2.

¹⁸⁶ Neologistyczna, wymuszona rymem forma liczby mnogiej rzeczownika *šīʿaʿum*.

¹⁸⁷ Odstępstwo od normy gramatycznej jako *licentia poetica* w celu wypełnienia segmentu komplementarnego stopy długą sylabą (powinno być *aḥādītu*).

- 8 yuqṣī l-ḥalilu aḥā-hu ʿinda mīṭati-hi
wa-kullu man māta aqṣat-hu aḥillāʿu
- 9 lam tabki nafsu-ka ayyāma l-ḥayāti li-mā
taḥṣā wa-anta ʿalā l-amwāti bakkāʿu
- 10 astagfiru l-Lāha min ḍanb-ī wa-min saraf-ī
inna-nī wa-in kuntu mastūran la-ḥaṭṭāʿu
- 11 lam taqtaḥim b-ī dawāʿī n-nafsi maʿṣiyatan
illā wa-bayn-ī wa-bayna n-nūri ḡalmāʿu
- 12 kam rātiʿin fī riyāḍi l-ʿayṣi tatbaʿu-hu
min-hunna dāhiyatun tartagḡu dahyāʿu
- 13 wa-li-l-ḥawāḍiṭi sāʿātun muṣarrafatun
fī-hinna li-l-ḥayni idnāʿun wa-iqṣāʿu
- 14 kullun yunaqqalu fī ḍiqin wa-fī saʿatin
wa-li-z-zamāni bi-hi ṣaddun wa-irḥāʿu
-
- 1 *Dobro i zło lubości to i nałogi,*
wszakże i wśród braci bywają też wrogci.
- 2 *Sądowi świadkiem, kto czynu swego świadom,*
cnotliwemu słabości nikt nie wypomni.
- 3 *Każdy gdzieś podqża, a podqża różnie,*
każda dusza ma w swym dążeniu cel jakiś.
- 4 *Na każdą niemoc lek ma, kto wiedzę posiadał,*
kto zaś wiedzy nie ma, nie wie, czym jest niemoc.
- 5 *Chwała bądź Bogu! On, co zechce, zakończy,*
On nieskończony – człek zaś, czego chciał nie ma.
- 6 *Człek został stworzony jeno na swą zgubę;*
zginie, a przetrwają imiona i klechdy.
- 7 *O, jak daleko trup od swego łaskawcy;*
piekli się i piekli, gdy inni wciąż żywi.
- 8 *Brat od brata stroni, gdy temu się zemrze,*
wszak od tego, co zmarł, stronią przyjaciele.
- 9 *Dusza twa za życia łez nie lała nad tym,*
co ją trwoży, a ty nad zmarłymi płaczesz?
- 10 *Boże przebacz mi winę i próżność moją,*
przecie, choćby w ukryciu, tom i tak grzeszny.
- 11 *Pokusy duszy mnie gnębią – nie żem hardy,*
ale że między mną a światłością ciemność.
- 12 *Iluż z tych, co na łakach życia się pasą,*
miota się, kiedy ich złe fatum dopada.
- 13 *Już apokalipsy godziny zliczone,*
zagłady czas się zbliża, to znów oddala.
- 14 *Wszystko się kłębi – to w dostatku, to w znoju,*
raz czasy ucisku, raz czasy spokoju.

Jak widać wyraźnie, antyteza stała się dominantą stylistyczną tego utworu – obecna jest niemal w każdej jego linijce. Przejawia się nagromadzeniem kontrastujących ze sobą znaczeniowo elementów tekstu jak antonimy. Wspomaga ją i uwypukla intensywne wykorzystanie różnego rodzaju powtórzeń i paraleli-

zmów. Widać to już w pierwszym wersie, gdzie na obu jego krańcach rozmieszczone zostały symetrycznie starannie dobrane dwie pary antonimów: *al-ḥayru wa-š-šarru* oraz *aḥbābi aʿdāʾu*. Jakby dla zrównoważenia kontrastu semantycznego, wyrazy w obrębie każdej z tych par charakteryzują się analogiczną budową morfologiczną. Pierwsza dwójka to rzeczowniki w l. poj. o temacie wyrazowym $C_1aC_2C_3$, zaś druga to rzeczowniki w l. mn. o temacie $aC_1C_2āC_3$. Z kolei każda z tych par tworzy analogiczny ciąg iloczynowy (—○—○), a z drugiej strony różnią się one między sobą strukturą sylabiczną; w pierwszej mamy bowiem do czynienia z sylabami długimi z pozycji (CvC), natomiast w drugiej – długimi z natury (Cv̄).

Dodatkowo przeciwstawione zostały sobie zakończenia hemistychów (*ahwāʾu* – *aʿdāʾu*). Także tutaj dla uwydatnienia kontrastu znaczeniowego wykorzystał autor paralelizmy; paroksytoniczny rym, identyczna forma wyrazowa (rzeczowniki l. mn. łamanej o tym samym schemacie morfologicznym).

Na przestrzeni pozostałych trzynastu wersów też nie brak podobnych opozycyjnych znaczeniowo par: *dāʾ* – *dawāʾ* (w. 4), *yaqdī* – *yuqdā ʿalay-hi* (w. 5), *tafnā* – *tabqā* (w. 6), *man māta* – *aḥyāʾ* (w. 7), *ayyāma l-ḥayāti* – *amwāti* (w. 9), *nūr* – *ḡalmāʾ* (w. 11), *idnāʾ* – *iḡṣāʾ* (w. 13), *ḡīq* – *saʿa* (w. 14), *šadd* – *irḡāʾ* (w. 14).

Na domiar cały utwór w charakterystyczny dla Abū al-ʿAtāhiyi sposób przesycony jest ornamentyką słowną:

- a) powtórzenia leksykalne:
 - trzykrotne użycie leksemu *saʿy* – dwa razy z enklityką w postaci zaimka sufigowanego i raz w formie określonej przedimkiem (w. 3);
 - powtórzenie leksemu *dāʾ* w klauzuli (w. 4);
 - dwukrotne wystąpienie leksemu *ʿālim* (w. 5);
- b) rym wewnętrzny: *idnāʾun* – *iḡṣāʾu* (w. 13);
- c) parechesis: *tafnā* – *tabqā* (w. 6);
- d) antymetabola: *yuḡṣī l-ḡalīlu* – *aḡṣat-hu aḡillāʾu* (w. 8);
- e) paralelizm syntaktyczny:
 - otwarcie obu hemistychów analogiczną frazą nominalną: *kullun la-hu* – *wa-kullu naḡṣin la-hā* (w. 3);
- f) paronomazja:
 - gra słów *dāʾin* – *dawāʾun* oparta na podobieństwie dźwiękowym i jednoczesnym kontraście znaczeniowym (w. 4);
 - *yaqdī* – *yuqdā* oraz *mā yaṣāʾu* – *mā ṣāʾū* (w. 5);
 - *yuḡlaq* – *ḡalqu* oraz *fanāʾ* – *tafnā* (w. 6);
 - *qāmat qiyāmatu* (w. 7);
 - *mītatū* – *māta*; *yuḡṣī* – *aḡṣat* oraz *ḡalīlu* – *aḡillāʾu* (w. 8);
 - *tabki* – *bakkāʾu* (w. 9);
 - *dāḡiyatun* – *dahyāʾu* (w. 12).

Często sięgał też Abū al-°Atāhiya po hiperbole¹⁸⁸, jak np. w tym oto fragmencie przedstawiającym wizję ziemskiego padołu:

- 1 فُنُونُ رَدَاكِ يَا دُنْيَا لَعَمْرِي فَوْقَ مَا أَصِيفُ
2 فَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ الظُّلُ مُ وَالْعُدْوَانُ وَالسَّرَفُ
3 فَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ الْهَمُّ وَالْأَحْزَانُ وَالْأَسَفُ
4 فَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ الْعَدُوُّ وَالْتَنَغِيصُ وَالْكُلْفُ
5 وَفِيكَ الْحَبْلُ مُضْطَرِبٌ وَفِيكَ الْبَالُ مُنْكَسِفُ
189 وَفِيكَ لِسَاكِنِيكَ الْغَبُّ ن وَالْآفَاتُ وَالتَّلَفُ 6

- 1 funūnu radā-ki yā dunyā
la-°amr-i fawqa mā ašifu
2 fa-anti d-dāru fi-ki ḡ-ḡul
mu wa-l-°udwānu wa-s-sarafu
3 fa-anti d-dāru fi-ki l-ham
mu wa-l-aḥzānu wa-l-asafu
4 fa-anti d-dāru fi-ki l-ḡad
ru wa-t-tanḡišu wa-l-kulafu
5 wa-fi-ki l-ḥablu muḡṭaribun
wa-fi-ki l-bālu munkasifu
6 wa-fi-ki li-sākini-ki l-ḡab
nu wa-l-āfātu wa-t-talafu

- 1 Barw destrukcji twej, padole,
więcej, niż opisać zdołam.
2 Jesteś domem pełnym krzywdy,
rozrzutności i agresji.
3 Jesteś domem, w którym troski
i smutki, i rozżalenie.
4 Jesteś domem, w którym zdrada,
zohydzenie i przykrości.
5 I więzi w tobie rozchwane,
i umysł w tobie przyćmiony.
6 I w tobie dla twych mieszkańców
fałsz, choroby i ruina.

Hiperbola wzmocniona została w tym utworze poprzez intensywne wykorzystanie powtórzeń takich jak anafora, rymy wewnętrzne, a także poprzez tok cezurowy w części hemistychów.

¹⁸⁸ Na skłonność zwraca uwagę Maysūn Šawwa w artykule °*Anāšir at-taḥyil fi aš-ši°r al-°arabī Abū al-°Atāhiya namūdaḡan*, „At-Turāṭ al-°Arabī” nr 95, Dimašq 2004, s. 33-52).

¹⁸⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 280; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 242 (w wersji 6 zamiast حَيْنُ jest حَيْنُ, a w dalszej części utworu dodany został wers:

وَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ بَغِيٌّ وَيُّ الْبَغْدَاءُ وَالشَّنْفُ

EKSPRESJA SKŁADNIOWO-STYLISTYCZNA

Abū al-°Atāhiya potrafił znakomicie rozpoznać i wykorzystać walory stylistyczne, jakie kryje w sobie arabska składnia. Pomagał mu w tym z pewnością jego poetycki instynkt, ale także empiryczna wiedza wyniesiona z podpatrywania oratorskich popisów różnego autoramentu mówców, kaznodziejów i religijnych kontestatorów, których przecież nie brakowało we współczesnej mu Kufie, Basrze czy Bagdadzie. Doskonale wiedział, jak wykorzystać rodzaje zdań, by najlepiej posłużyły wzmocnieniu filozoficznych treści lub moralizatorskiego przesłania uprawianej przez siebie poezji. Można to dostrzec niemal w każdym z jego wierszy.

Szczególnie chętnie sięgał po formy wokatywne, co szło w parze z upodobaniem do stosowania apostrofy, przybierającym wręcz charakter tendencji retorycznej. W ten sposób poeta-mentor zwraca się bezpośrednio do każdego z żyjących, chcąc przekazać napomnienia, pouczenia i przestrogi, ale też – co pokazuje następujący cytat – do tych, których już nie ma wśród żywych, by zadumać się nad ich losem oraz nad losem tych, co za czas jakiś pójdą w ich ślady:

1	أَهْلَ الْقُبُورِ مَحَا الثَّرَابُ وَجُوهَكُمْ	أَهْلَ الْقُبُورِ تَغَيَّرَتْ تِلْكَ الْحُلَى
2	أَهْلَ الْقُبُورِ كَفَى بِنَايِ دِيَارِكُمْ	إِنَّ الدِّيَارَ بِكُمْ لَشَاحِطَةُ النَّوَى
3	أَهْلَ الْقُبُورِ لَا تَوَاصَلْ بَيْنَكُمْ	مَنْ مَاتَ أَصْبَحَ حَبْلُهُ رَثَّ الْقَوَى ¹⁹⁰

- 1 ahla l-qubūri maḥā t-turābu wuḡūha-kum
ahla l-qubūri taḡayyarat tilka l-ḥulā
- 2 ahla l-qubūri kafā bi-naʿyi diyāri-kum
inna d-diyāra bi-kum la-šāḥiṭatu n-nawā
- 3 ahla l-qubūri lā tawāṣula bayna-kum
man māta aṣbaḥa ḥablu-hu ratta l-quwā

- 1 *Mieszkańcy mogił! oblicza wasze proch zatarł,
Mieszkańcy mogił! zmieniły się owe cacka.*
- 2 *Mieszkańcy mogił! domy wasze dziś daleko.
Domy wasze hen daleko, w dali bezkresnej.*

¹⁹⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 28; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 16. Partykuła wokatywna uległa tu elizji – o wołaczku świadczy jednak akuzatyw *ahla*.

- 3 Mieszkańcy mogli! między wami jakież więzi?
Wszak kto pomarł, to i więzi jego sparciałe.

Przeważnie jednak adresatem tego rodzaju eksklamacji bywają przedmioty, zjawiska lub byty transcendentne, nierzadko spersonifikowane:

a)

يا بَيْتُ الرَّدَى بَيْتٌ مُنْقَطِعِي	يا بَيْتُ الرَّدَى يا بَيْتَ غُرْبَتِيهِ	1
يا بَيْتُ بَيْتِ النُّوَى عَنْ كُلِّ ذِي ثِقَةٍ	يا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يا بَيْتَ وَحْشَتِيهِ	2
يا نَائِي مُنْتَجَعِي يا هَوَلٌ مُطْلَعِي	يا ضَبِيقَ مُضْجَعِي يا بُعْدَ شُقَّتِيهِ ¹⁹¹	3

- 1 yā baytu bayta r-radā yā bayta munqaṭaʿi
yā baytu bayta r-radā yā bayta ġurbati-yah
- 2 yā baytu bayta n-nawā ʿan kulli dī ṭiqatin
yā baytu bayta r-radā yā bayta waḥṣati-yah
- 3 yā naʿya muntaḡaʿ-ī yā hawla muṭṭalaʿ-ī
yā ḏiqa muḏḏaḡaʿ-ī yā buʿda šuqqati-yah

- 1 *Domu ów! domu ruin, domu mej rozłąki.*
Domu ów! domu ruin, domu mej obcości.
- 2 *Domu ów! domu z dala od ufności godnych.*
Domu ów! domu ruin, domu mej samotni.
- 3 *Azylu mój w bezkresie, koszarze widoków,*
ciasnoto postania, izby dali niezmierna!

b)

يا مَوْتُ يا مَوْتُ كَمْ أَخِي ثِقَةٍ	كَلَفْتَنِي غَمُضَ عَيْنِيهِ يَدِي	1
يا مَوْتُ يا مَوْتُ كَمْ أَضَفْتُ إِلَى الـ	خَلَّةٍ مِنْ ثَرْوَةٍ وَمِنْ عُدَدٍ	2
يا مَوْتُ يا مَوْتُ صَبَحْتَنَا بِكَ الشَّمْسُ	سُ وَاوَسَّتْ كَوَاكِبُ الْأَسَدِ	3
يا مَوْتُ يا مَوْتُ لَا أَرَاكَ مِنْ الـ	خَلْقٍ جَمِيعاً تُبْقِي عَلَى أَحَدٍ ¹⁹²	4

- 1 yā mawtu yā mawtu kam aḥī ṭiqatin
kallafta-nī ġamḏa ʿayni-hi bi-yadī
- 2 yā mawtu yā mawtu kam aḏafta ilā l-
qillati min ṭarwatin wa-min ʿudadi
- 3 yā mawtu yā mawtu šabbaḡat-na bi-ka š-šam
su wa-massat kawākibu l-asadi
- 4 yā mawtu yā mawtu lā arā-ka mina l-
ḥulqi ġamīʿan tubqī ʿalā aḡadi

- 1 *O, śmierci, śmierci! Iluż to poległym*
powierzałaś mi oczy dłonią zamykać?
- 2 *O, śmierci, śmierci! Ile w czas niedostatku*
przysporzyłaś majątności i dobytku?

¹⁹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 484; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 436.

¹⁹² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 123; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 105.

- 3 O, śmierci, śmierci! Słońcem nas rankiem witasz,
nocą z gwiazdami Lwa się współ wylaniasz.
- 4 O, śmierci, śmierci! Jakże mi wierzyć, że ty,
ze wszech stworzeń, choćby jednemu odpuszczisz.

Zdarza się, że w taki sam sposób poeta przemawia do samego siebie:

- 1 يَا نَفْسِ مَا هُوَ إِلَّا صَبْرٌ أَيَّامٍ كَأَنَّ لَذَائِهَا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ
2 يَا نَفْسِ مَا لِي لَا أَنْفَكُ مِنْ طَمَعٍ طَرَفِي إِلَيْهِ سَرِيعٌ طَامِحٌ سَامٍ
3 يَا نَفْسِ كُونِي عَنِ الدُّنْيَا مُبْعَدَةً وَخَلْفِيهَا فَإِنَّ الْخَيْرَ قُدَّامِي
4 يَا نَفْسِ مَا الدُّخْرُ إِلَّا مَا انْتَفَعْتَ بِهِ بِالْقَبْرِ يَوْمَ يَكُونُ الدَّفْنُ إِكْرَامِي¹⁹³

- 1 yā nafsī mā huwa illā ṣabru ayyāmi
ka-anna laddāti-hā aḍḡaṭu aḥlāmi
2 yā nafsī mā li-ya lā anfakku min ṭamaʿin
ṭarf-i ilay-hi sarīʿun ṭamiḥun sāmi
3 yā nafsī kūnī ʿani d-dunyā mubaʿadatan
wa-ḥallifi-hā fa-inna l-ḥayra quddām-i
4 yā nafsī mā d-duḥru illā mā ntafaʿti bi-hi
bi-l-qabri yawma yakūnu d-dafnu ikrām-i

- 1 Duszo moja! tylko mi przetrwać dni owe,
których radości niczym omam ułudny.
- 2 Duszo moja! czemu niezmiennie trwam w żądzach,
a wzrok mój chciwy żwawo ku nim się wznosi?
- 3 Duszo moja! trzymaj się z dala od świata,
zostaw go z tyłu, wszakże przede mną dobro.
- 4 Duszo moja! zasobem twoim grób tylko
w dniu, w którym pochówek będzie mi honorem.

Wprowadzenie form wokatywnych, zwłaszcza gdy powtarzają się w kolejnych wersach tego samego utworu, przydaje często wypowiedzi poetyckiej stylu podniosłego. Wzmacnia również dydaktyczną wymowę tekstu, dzięki czemu nabiera on charakteru niemal kaznodziejskiego, by w zamierzeniu autora jeszcze bardziej oddziaływać na odbiorcę. Niekiedy forma eksklamacji nadaje utworowi lub poszczególnym jego partiom wydźwięku skargi lub bładania. Dotyczy to przede wszystkim form z użyciem partykuły *yā*, która dość powszechnie bywa w języku arabskim stosowana w miejsce typowo „lamentacyjnej” partykuły *wā*. Poezja Abū al-ʿAtāhiyi dostarcza wszelkich odmian występujących w arabszczyźnie fraz wokatywnych, zarówno z użyciem partykuł (*ʾa*, *ʾā*, *yā*, *ʾayā* etc.)¹⁹⁴, jak i z ich pominięciem, jak choćby w przykładzie na s. 66-67.

¹⁹³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 391; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 345 (w wersji 3 zamiast مُبْعَدَةً jest مُبَاعَدَةً, zamiast خَيْرٍ ḥayra jest خَوْءٌ).

¹⁹⁴ Zgodnie z regułami arabskiej gramatyki partykuły *ʾa* oraz *ʾay* stosowane być powinny wtedy, gdy adresat zawołania jest relatywnie blisko. Natomiast wszystkie pozostałe (*ʾā*, *ʾayā*, *yā*, *ʾayā*, *hayā*) wtedy, gdy znajduje się on w dalszej odległości od mówiącego (zob. Siwiec, *Zarys poetyki...*, s. 135-137).

Niemal równie chętnie posługuje się poeta pytaniem retorycznym. Ono także wzbogaca tekst o ładunek emocjonalny, który przejawiać się może na przykład nutą sarkazmu, jak w tym oto fragmencie:

أَيْنَ الْقُرُونُ وَأَيْنَ الْمُبْتَنُونَ لَنَا	هَذِي الْمَدَائِنَ فِيهَا الْمَاءُ وَالشَّجَرُ	1
وَأَيْنَ كَسَرَى أَنْوَشَرْنَا مَالَ بِهِ	صَرَفْتُ الزَّمَانَ وَأَفْنَى مُلْكَهُ الْغَيْرُ	2
بَلْ أَيْنَ أَهْلُ التَّقَى وَالْأَنْبِيَاءِ وَمَنْ	جَاءَتْ بِفَضْلِهِمُ الْآيَاتُ وَالسُّورُ ¹⁹⁵	3

- 1 ayna l-qurūna wa-ayna l-mubtanūna la-nā
hāḍi l-madā'ina fi-hā l-mā'u wa-š-šağaru
- 2 wa-ayna l-Kisrā Ānūšarwānu māla bi-hi
šarfu z-zamāni wa-afnā mulka-hu ġiyaru
- 3 bal ayna ahlu t-taqā wa-l-anbiyā'u wa-man
ğā'at bi-faḍli-himi l-āyātu wa-s-suwaru

- 1 Gdzież te czasy i ci, co nam te miasta
wzniesli, w których wody i drzew obfitość?
- 2 Gdzież Chosrow Anoszirwan? Nurt go porwał
czasu, a zły los królestwo zniweczył.
- 3 Gdzież lud nabożny, gdzie prorocy, gdzie ci,
których zasług sury i wersety?

Pytanie retoryczne może też uwydatniać niepodlegające dyskusji prawdy oczywiste, np.:

أَلَا كُلَّ شَيْءٍ زَالَ فَاللَّهُ بَعْدَهُ	كَمَا كُلَّ شَيْءٍ كَانَ فَاللَّهُ قَبْلَهُ	1
أَلَا كُلَّ شَيْءٍ مَا سِوَى اللَّهِ زَائِلٌ	أَلَا كُلَّ ذِي نَسْلٍ يَمُوتُ وَنَسْلُهُ	2
أَلَا كُلَّ مَخْلُوقٍ يَصِيرُ إِلَى الْبَلَى	أَلَا إِنَّ يَوْمَ الْمَيِّتِ لِلْحَيِّ مِثْلُهُ	3
أَلَا مَا عَلامَاتُ الْبَلَى بِخَفِيَّةٍ	وَلَكِنَّمَا غَرَّ ابْنُ آدَمَ جَهْلُهُ ¹⁹⁶	4

- 1 a-lā kullu šay'in zāla fa-l-Lāhu ba'ḍa-hu
kamā kullu šay'in kāna fa-l-Lāhu qabla-hu
- 2 a-lā kullu šay'in mā siwā l-Lāhi zā'ilun
a-lā kullu ḍi naslin yamūtu wa-naslu-hu
- 3 a-lā kullu maḥlūqin yaširu ilā l-bilā
a-lā inna yawma l-mayti li-l-ḥayyi miṭlu-hu
- 4 a-lā mā 'alāmātu l-bilā bi-ḥaḥfiyyatin
wa-lakinnamā ġarra bna ādama ġahlu-hu

- 1 Czyż nie wszystko prócz Boga istnieć przestaje,
tak jak i przed Bogiem niczego nie było?
- 2 Czyż nie wszystko prócz Boga jest przemijalne,
czyż nie każdy umrze – tak rodzic, jak dziecię?

¹⁹⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 180; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 154.

¹⁹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 373; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 337.

- 3 Czyż nie każde stworzenie brnie ku zagładzie,
czyż nie jest dzień agonii dniu życia równy?
- 4 Czyż to, co znakiem zguby, nie jest w ukryciu,
głupota zaś tym, co ród Adama zwiodło?

Innym składniowym zabiegiem stylistycznym, który często pojawia się w wierszach Abū al-ʿAtāhiyi jest wykorzystanie trybu rozkazującego dla przekazania treści odbiegających od pierwotnie przypisanej mu funkcji semantycznej (rozkaz lub zakaz). Najczęściej – co wynika z przeważająco moralizatorskiego nacechowania tej poezji – tryb ów wyraża radę, pouczenie lub prośbę, jak np.:

- 1 سَامِحِ النَّاسَ فَإِنِّي أَرَاهُمُ أَصْبَحُوا إِلَّا قَلِيلًا ذِيَابَا
- 2 أَفْشِ مَعْرُوفَكَ فِيهَا وَأَكْثِرْ ثُمَّ لَا تَبْغِ عَلَيْهِمْ ثَوَابَا
- 3 وَاسْأَلِ اللَّهَ إِذَا خِفْتَ فَقَرًّا فَهُوَ يُعْطِيكَ الْعَطَايَا الرِّغَابَا¹⁹⁷

- 1 sāmiḥi n-nāsa fa-in-nī arā-hum
aṣḥabū illā qalilan diyābā
- 2 ifši maʿrūfa-ka fi-hā wa-aktir
tumma lā tabgi ʿalay-him ṭawābā
- 3 wa-sʿali l-Lāha idā ḥifta faqran
fa-hwa yuʿṭi-ka l-ʿaṭāyā r-rigābā

- 1 Miej zrozumienie dla ludzi, bo widzę
że tylko nieliczni z nich są wilkami.
- 2 Szerz wśród nich swą dobroć i ją pomnażaj,
a potem nie żądaj od nich pochwały.
- 3 Proś Boga, jeśli ubóstwa się boisz,
On cię obdarzy darem upragnionym.

Dobrym przykładem na to, jak chętnie Abū al-ʿAtāhiya sięgał do walorów warstwy stylistycznej składni, jest ten oto wiersz:

- 1 الْمَنَايَا تَجُوسُ كُلَّ الْبِلَادِ وَالْمَنَايَا تُفْنِي جَمِيعَ الْعِبَادِ
- 2 لَتَنَالَنَّ مِنْ قُرُونٍ أَرَاهَا مِثْلَ مَا نَلَنَ مِنْ ثَمُودٍ وَعَادِ
- 3 هُنَّ أَفْتِنَنَّ مَنْ مَضَى مِنْ نِزَارٍ هُنَّ أَفْتِنَنَّ مَنْ مَضَى مِنْ إِيَادِ
- 4 هَلْ تَذَكَّرْتَ مَنْ خَلَا مِنْ بَنِي سَا سَانَ أَرْبَابِ فَارِسِ وَالسَّوَادِ
- 5 هَلْ تَذَكَّرْتَ مَنْ مَضَى مِنْ بَنِي الْأَصَدِ فَرِ أَهْلِ الْقِبَابِ كَالْأَطْوَادِ
- 6 أَيْنَ دَاوُدُ أَيْنَ أَيْنَ سُلَيْمَانُ أَيْنَ الْمَنْبِيعُ الْأَغْرَاضِ وَالْأَجْنَادِ
- 7 رَاكِبُ الرِّيحِ قَاهِرُ الْجَنِّ وَالْإِنْدِ سِ بِسُلْطَانِهِ مُذِلُّ الْأَعَادِ

¹⁹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 53; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 41 (w wersji ostatnim zamiast وَاسْأَلِ اللَّهَ (وَسْأَلِ)).

- 8 أَيْنَ نُمْرُودُ وَابْنُهُ أَيْنَ قَارُو
9 إِنَّ فِي ذِكْرِهِمْ لَنَا لَاعْتِبَاراً
10 وَرَدُوا كُلُّهُمْ حِيَاضَ الْمَنَايَا
11 أَيُّهَا الْمُزْمِعُ الرَّحِيلَ عَنِ الدُّنْيَا
12 لَتَنَالَنَّكَ اللَّيَالِي وَشِكَاً
13 أَتَنَاسَيْتَ أَمْ نَسِيتَ الْمَنَايَا
14 أَنْسَيْتَ الْقُبُورَ إِذْ أَنْتَ فِيهَا
15 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ السِّبَاقِ وَإِذْ أَنْ
16 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْفِرَاقِ وَإِذْ نَفْ
17 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْفِرَاقِ وَإِذْ أَنْ
18 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الصُّرَاخِ وَإِذْ يَدُ
19 بَاكِياتٍ عَلَيْكَ يَنْدُبْنَ شَجْوَاً
20 يَتَجَاوَبْنَ بِالرَّيْنِ وَيَذْرِفَ
21 أَيُّ يَوْمٍ نَسِيتَ يَوْمَ التَّلَاقِ
22 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْوُقُوفِ إِلَى اللَّهِ
23 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْمَمَرِّ عَلَى النَّا
24 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْخَلَاصِ مِنَ النَّا
25 كَمْ وَكَمْ فِي الْقُبُورِ مِنْ أَهْلِ مُلْكٍ
26 كَمْ وَكَمْ فِي الْقُبُورِ مِنْ أَهْلِ دُنْيَا
27 لَوْ بَدَلْتُ النَّصْحَ الصَّحِيحَ لِنَفْسِي
28 لَوْ بَدَلْتُ النَّصْحَ الصَّحِيحَ لِنَفْسِي
29 بُؤْسَ لِي بُؤْسَ مَيِّتاً يَوْمَ أُبْكِي
30 كَيْفَ أَلْهُو وَكَيْفَ أَسْلُو وَأَنْسَى أَلْ
31 أَيُّهَا الْوَاصِلِي سَتَرْفُضُ وَصْلِي
32 يَا طَوِيلَ الرُّقَادِ لَوْ كُنْتَ تَدْرِي
- نُ وَهَامَانُ ذُو الْأَوْتَادِ
وَدَلِيلاً عَلَى سَبِيلِ الرُّشَادِ
ثُمَّ لَمْ يَصْدِرُوا عَنِ الْإِيرَادِ
تَزَوَّدَ لِذَاكَ مِنْ خَيْرِ زَادِ
بِالْمَنَايَا فَكُنْ عَلَى اسْتِعْدَادِ
أَنْسَيْتَ الْفِرَاقَ لِلْأَوْلَادِ
بَيْنَ ذُلٍّ وَوَحْشَةٍ وَانْفِرَادِ
سَتَ تُنَادَى فَمَا تُجِيبُ الْمُنَادِي
سُكَّ تَرْقَى عَنِ الْحَشَا وَالْفُؤَادِ
سَتَ مِنَ النَّزْعِ فِي أَشَدِّ الْجِهَادِ
طَمَنَ حَرَّ الْوُجُوهِ وَالْأَجْيَادِ
خَافِقَاتِ الْقُلُوبِ وَالْأَكْبَادِ
نَ دُمُوعاً تَفِيضُ فَيُضِ الْمَزَادِ
أَيُّ يَوْمٍ نَسِيتَ يَوْمَ التَّنَادِ
وَيَوْمَ الْحِسَابِ وَالْإِشْهَادِ
رِ وَأَهْوَالِهَا الْعِظَامِ الشَّدَادِ
رِ وَهَوْلِ الْعَذَابِ وَالْأَصْفَادِ
كَمْ وَكَمْ فِي الْقُبُورِ مِنْ قُودِ
كَمْ وَكَمْ فِي الْقُبُورِ مِنْ زُهَادِ
لَمْ تَذُقْ مُقْلَتَايَ طَعْمَ الرُّقَادِ
هَمْتُ أُخْرَى الرِّمَانِ فِي كُلِّ وَادِ
بَيْنَ أَهْلِي وَحَاضِرِ الْعُودِ
مَمُوتَ وَالْمَمُوتِ رَائِحَ بِي وَغَادِ
عَنْكَ لَوْ قَدْ أُذِقْتَ طَعْمَ اقْتِنَادِي
كُنْتَ مَيِّتَ الرُّقَادِ حَيَّ الشَّهَادِ¹⁹⁸

¹⁹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 131-133; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 112-114 (w wersji 5 zamiast الْأَوْتَادِ jest كَالْأَوْتَادِ, po wersji 5 występuje dodatkowy wers: أَيْنَ أَيْنَ النَّبِيُّ صَلَّى عَلَيْهِ / اللَّهُ مِنْ مُهْتَدٍ رَشِيدٍ وَهَادٍ, zamiast الْأَوْتَادِ ذُو الْأَوْتَادِ أَيْنَ ذُو الْأَوْتَادِ jest إِنَّ فِي ذِكْرِنَا لَهُمْ لَاعْتِبَاراً, w wersji 9 zamiast لَاعْتِبَاراً لَنَا لَاعْتِبَاراً jest إِنَّ فِي ذِكْرِهِمْ لَنَا لَاعْتِبَاراً, w wersji 18 zamiast الْأَسَادِ jest وَالْأَجْيَادِ, w wersji 21 zamiast الْمَعَادِ jest التَّنَادِ, w wersji 30 zamiast (بِي غَادِ jest ثُمَّ غَادِ).

- 1 al-manāyā taġūsu kulla l-bilādi
wa-l-manāyā tufnī ġamī'a l-ibādi
- 2 la-tanālanna min qurūnin arā-ha
miṭṭla mā nilna min Tamūdin wa-ĊĀdi
- 3 hunna afnayna man maḍā min Nizārin
hunna afnayna man maḍā min Iyādi
- 4 hal taḍakkarta man ḥalā min banī Sā
sāna arbābi Fārisin wa-s-Sawādi
- 5 hal taḍakkarta man maḍā min banī l-Aṣ
fari ahli l-qibābi wa-l-aṭwādi
- 6 ayna Dāwudu ayna ayna Sulaymā
nu l-manī'u l-a'rāḍi wa-l-aġnādi
- 7 rākibu r-rīḥi qāhiru l-ġinni wa-l-in
si bi-sulṭāni-hi muḍillu l-a'ādi
- 8 ayna Numrūdu wa-bnu-hu ayna Qārū
nu wa-Hāmānu ayna ḍū l-awtādi
- 9 inna fi ḍikri-him la-nā la-ṭibāran
wa-dalilan 'alā sabili r-rišādi
- 10 waradū kullu-hum ḥiyāḍa l-manāyā
ṭumma lam yaṣḍirū 'ani l-irādi
- 11 ayyuhā l-muzmi'u r-raḥīla 'ani d-dun
yā tazawwad li-ḍāka min ḥayri zādi
- 12 la-tanālanna-ka l-layālī wašikan
bi-l-manāyā fa-kun 'alā sti'dādi
- 13 a-tanāsayta am nasīta l-manāyā
a-nasīta l-firāqa li-l-awlādi
- 14 a-nasīta l-qubūra id anta fi-hā
bayna ḍullin wa-waḥšatin wa-nfirādi
- 15 ayyu yawmin yawmu s-sibāqi wa-id an
ta tunādā fa-mā tuġību l-munādi
- 16 ayyu yawmin yawmu l-firāqi wa-id naf
suka tarqā 'ani l-ḥašā wa-l-fu'ādi
- 17 ayyu yawmin yawmu l-firāqi wa-id an
ta mina n-naz'ī fi ašaddi l-ġihāhi
- 18 ayyu yawmin yawmu ṣ-ṣurāḥi wa-id yal
ṭimna hurru l-wuġūhi wa-l-āsādi
- 19 bākiyātin 'alay-ka yandubna šaġwan
ḥāfiqāti l-qulūbi wa-l-akbādi
- 20 yataġāwabna bi-r-ranīni wa-yadrif
na dumū'an tafiḍu fayḍa l-mazādi
- 21 ayyu yawmin nasīta yawmu t-talāqī
ayyu yawmin nasīta yawmu l-ma'ādi
- 22 ayyu yawmin yawmu l-wuqūfi ilā l-Lā
hi wa-yawmu l-ḥisābi wa-l-išhādi
- 23 ayyu yawmin yawmu l-mamarri 'alā n-nā
ri wa-ahwāli-ha l-izāmi š-šidādi
- 24 ayyu yawmin yawmu l-ḥalāši mina n-nā
ri wa-hawli l-ādābi wa-l-aṣfādi

- 25 kam wa-kam fi l-qubūri min ahli mulkin
kam wa-kam fi l-qubūri min quwwādi
- 26 kam wa-kam fi l-qubūri min ahli dunyā
kam wa-kam fi l-qubūri min zuhhādi
- 27 law baḍaltu n-nuṣṣa ṣ-ṣaḥīḥa li-nafs-i
lam taḍuq muqlatā-ya ṭaʿma r-ruqādi
- 28 law baḍaltu n-nuṣṣa ṣ-ṣaḥīḥa li-nafs-i
himtu uḥrā z-zamāni fi kulli wādi
- 29 buʿsa l-i buʿsa mayyitan yawma ubkā
bayna ahl-i wa-ḥāḍiri l-ʿuwwādi
- 30 kayfa alhū wa-kayfa aslū wa-ansā l-
mawta wa-l-mawtu rāʾiḥun b-i wa-ḡādi
- 31 ayyuhā l-wāṣil-i sa-tarfuḍu waṣl-i
ʿan-ka law qad uḍiqta ṭaʿma ftiqādi
- 32 yā ṭawīla r-ruqādi law kunta tadrī
kunta mayta r-ruqādi ḥayya s-suhādi
-
- 1 *Los wszystkie krainy świata przetrzęsa
nikomu z ludzkiej rasy nie przepuści.*
- 2 *Tyle od dzisiejszych pokoleń zbierze,
ile od Tamuda i Ada zebrał.*
- 3 *On w niwecz obrócił Nizara plemię
on w niwecz obrócił Iyada plemię.*
- 4 *Czy pomnisz jak Asfarów lud wyginął,
mieszkańców namiotów w górach strzelistych?*
- 5 *Czy pomnisz jak Sasana lud wyginął,
Persów włodarzy, panów Międzyrzecza?*
- 6 *Gdzież Dawid jest, gdzie podział się Salomon
niezwyciężony, gdzie jego żołnierze?*
- 7 *Ten co wichrem pędzi, pogromca dzinnów
i ludzi, który swych wrogów ukorzył.*
- 8 *Gdzie Nemrod jest i syn jego, gdzie Korach
i gdzie Haman, co z Ramzesem się stało?*
- 9 *Pamięć o nich niech nam będzie nauką,
i na drodze ku prawości wskazówką.*
- 10 *Wszyscy oni nad studnię śmierci doszli
a potem stamtąd uciec już nie mogli.*
- 11 *Ty, któryś padół ten porzucić skory,
nim w drogę ruszysz, dobrze się zaopatrz.*
- 12 *Bo wkrótce już noc cię dopadnie ciemna
ze śmiercią pospołu – bądźże więc gotów.*
- 13 *Udajesz li, czyś o śmierci zapomniął,
o tym, że z dziatwą przyszło ci się rozstać?*
- 14 *Czyś zapomniął o grobach, gdzie wszak jesteś
w sromocie, w przygnębieniu, w samotności?*
- 15 *Cóż za dzień, dzień próby, gdy głos cię woła,
a ty na wołanie nie odpowiadasz*
- 16 *Cóż za dzień, dzień rozstania, gdy twa dusza
z trzewi i z serca w górę się unosi.*

- 17 *Cóż za dzień, dzień rozstania, gdy z agonią
najzaciętsze boje przyszło ci toczyć.*
- 18 *Cóż za dzień, dzień lamentu, włosów rwania
i twogi niczym na lwiej bestii widok.*
- 19 *Nad tobą szloch żalobnej jeremiady,
serc palpitacje i w trzewiach pieczenie.*
- 20 *Płaczek biadanie w jeden chór się łączy,
a łzy ich rzewne leją się rzęsiście.*
- 21 *Cóż za dzień, czyś zapomniął, dusz spotkanie,
Cóż za dzień, czyś zapomniął – zmartwychwstanie.*
- 22 *Cóż za dzień, dzień kiedy staniesz przed Bogiem,
dzień Ostatniego Sądu, dzień świadectwa.*
- 23 *Cóż za dzień, dzień gdy nad Gehenną przejdiesz,
nad okropnościami jej plugawymi.*
- 24 *Cóż za dzień, dzień od gehenny zbawienia,
od mąk strasznych i piekielnych okowów.*
- 25 *Iluz to, ilu wielkich panów w grobach,
iluż to, ilu włodarzy jest w grobach?*
- 26 *Iluz to, ilu świata żądnych w grobach?
iluż to, ilu ascetów jest w grobach.*
- 27 *Gdybym dobrą radę mógł dać mej duszy,
to by me żrenice snu nie zaznały.*
- 28 *Gdybym dobrą radę mógł dać mej duszy,
to bym się jeszcze po dolinach błąkał.*
- 29 *Żal mi, ach żal, że kiedyś martwym legnę
wśród płaczu bliskich, i nawiedzających.*
- 30 *Jakże mi się weselić, jak zbyt kochać,
zapomnieć o śmierci, co wciąż nachodzi?*
- 31 *Ty, który bliżnim mi jesteś, poniechasz
mnie, kiedy rozstania smaku skosztujesz.*
- 32 *Ty, któryś snem zmorzony, gdybyś wiedział,
że martwy legniesz, żyłbyś w bezsenności.*

W tym jednym utworze skupiły się w wyjątkowym nasyceniu wszystkie omówione przed chwilą typy zdań:

1) forma wołacza:

- w. 11 – *ayyuhā l-muzmiʿu* – Ty, któryś (...) skory,
- w. 31 – *ayyuhā l-wāṣil-ī* – Ty, który bliżnim mi jesteś,
- w. 32 – *yā ṭawīla r-ruqādi* – Ty, któryś snem zmorzony;

2) pytanie:

w. 4-5 – *hal taḍakkarta* – Czy pomnisz? (dosł. „czy przypomniałeś sobie?”, w domyśle: „czy pamiętasz?”). Pytanie to należy rozumieć raczej jako wyrażenie nadziei, że jego adresat nie zapomniął o tym, czego ono dotyczy. A więc coś w rodzaju: „mam nadzieję, że nie zapomniałeś”,

w. 6, 8 – *ayna Dāwudu* – Gdzież Dawid?, *ayna ayna Sulaymānu* – gdzie podział się Salomon? (dosł.: gdzież, gdzież Salomon?), *ayna Numrūdu wa-bnu-hu*

– gdzie Nemrod¹⁹⁹ jest i syn jego? *ayna Qārūnu wa-Hāmānu*²⁰⁰ – gdzie Korach²⁰¹ i gdzie Haman?²⁰²,

w. 13 – *a-tanāsayta am nasīta l-manāyā* – Udajesz li, czyś o śmierci zapomniiał, *a-nasīta l-firāqa li-l-awlādi* – [czyś zapomniiał] o tym, że z dziatwą przyszło ci się rozstać,

w. 14 – *a-nasīta l-qubūra* – czyś zapomniiał o grobach,

w. 15-18, 21-24 – *ayyu yawmin* – coś za dzień,

w. 25-26 – *kam wa-kam* – iluż to, ilu,

w. 30 – *kayfa alhū wa-kayfa aslū wa-ansā l-mawta* (jakże mi się weselić, jak zbytować;

3) tryb rozkazujący:

w. 11 – *tazawwad* – zaopatrz się,

w. 12 – *kun ʿalā stiʿdādi* – bądźże więc gotów.

¹⁹⁹ Chodzi o biblijnego króla Dawida i króla Salomona oraz Nimruda, prawnuka Noego.

²⁰⁰ W obu tych wersach mamy do czynienia z pytaniami retorycznymi.

²⁰¹ Biblijny Korah (Księga liczb XVI). W Koranie wymieniony trzykrotnie (XXVIII, 76-82; XXIX, 38-39; XL 24-25) jako jeden z ministrów faraona

²⁰² W Koranie jeden z wysokich urzędników faraona. Występuje zawsze razem z Qārūnem.

WIERSE WYBRANE

(1)

أَلَا نَحْنُ فِي دَارٍ قَلِيلٍ بَقَاؤُهَا سَرِيعٍ تَدَاعِيهَا وَشَيْكٍ فَنَاؤُهَا
 تَزَوَّدَ مِنَ الدُّنْيَا التُّقَى وَالنَّهْيَ فَقَدْ تَنَكَّرَتِ الدُّنْيَا وَحَانَ انْتِقَاضُهَا
 غَدًا تَحْرَبُ الدُّنْيَا وَيَذْهَبُ أَهْلُهَا جَمِيعًا وَتُطْوَى أَرْضُهَا وَسَمَاؤُهَا
 تَرْقُ مِنَ الدُّنْيَا إِلَى أَيِّ غَايَةٍ سَمَوْتَ إِلَيْهَا فَالْمَنَايَا وَرَاءَهَا
 وَمَنْ كَلَّفَتْهُ النَّفْسُ فَوْقَ كَفَافِهَا فَمَا يَنْقُضِي حَتَّى الْمَمَاتِ عَنَاؤُهَا²⁰³

*Żyjemy w domu, co krótki ma żywot,
 wnet się zawali i w niwecz obróci.
 Nad świat przedkłada pobożność i rozum,
 świat na złe schodzi i kres jego bliski.
 Świat jutro zniszczeje, a ludzkość cała
 przepadnie i ziemia się z niebem zewrze.
 Ze świata wleć do celu bądź jakiego,
 a gdy się doń wzniesiesz, śmierć za nim znajdziesz.
 Kto ponad miarę zadań na się włożył,
 ich trud aż do śmierci go nie opuści.*

- 1 a-lā naḥnu fi dārin qalilin baqāʾu-hā
 sarīʿin tadāʿī-hā wašikin fanāʾu-hā
- 2 tazawwad mina d-dunyā t-tuqā wa-n-nuhā faqad
 tanakkarati d-dunyā wa-ḥāna nqiḍāʾu-hā
- 3 ḡadan taḥrabu d-dunyā wa-yaḍhabu ahlu-hā
 ḡamiʿan wa-tuṭwā arḍu-hā wa-samāʾu-hā
- 4 taraqqa mina d-dunyā ilā ayyi ḡāyatin
 samawta ilay-hā fa-l-manāyā warāʾa-hā
- 5 wa-man kallafat-hu n-nafsu fawqa kafāfi-hā
 fa-mā yanqaḍi ḥattā l-mamāti ʿanāʾu-hā

1	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _
2	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _
3	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _
4	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _
5	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ _

²⁰³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 14; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 4 (w wersji 1 zamiast تَدَاعِيهَا jest تَدَانِيهَا, dwa ostatnie wersy są w odwrotnym porządku).

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl*²⁰⁴ o klauzulach synkopowanych²⁰⁵ z rymem proparoksytonicznym na *-ā²u-hā*²⁰⁶. Oba hemistychy wersu 1 rymują się. W wersach 2, 3 i 4 średniówka jest mniej czytelna, ponieważ przecina spójne całości składniowe.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *dunyā* (w. 2-4);
- b) Tok dierezowy w wersach 1-2 oraz w hemistychach początkowych wersów 3-4 – diereza wypada po drugiej stopie;
- c) Paralelizm morfologiczny:
 - *qalilīn – sarī^cīn – wašīkīn* (w. 1),
 - *tuqā – nuhā*;
- d) Paralelizm syntaktyczny:
 - *qalilīn baqā²u-hā – sarī^cīn tadā^cī-hā – wašīkīn fanā²u-h*,
 - *tazawwad minā d-dunyā – taraqqa minā d-dunyā*.

(2)

ما أَغْفَلَ النَّاسَ عَنْ بَلَائِي وَعَنْ عَنَائِي وَعَنْ شَقَائِي
 يَلُومُنِي النَّاسُ فِي صَدِيقٍ وَالنَّاسُ لَا يَعْرِفُونَ دَائِي
 يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى خَلِيلٍ أَصْبَحَ فِي بُعْدِهِ شَقَائِي
 صَبَّرَنِي نَأْيُهُ غَرِيبًا فِي غَيْرِ أَرْضِي وَلَا سَمَائِي
 قَدْ بَلَغَ الْحُزْنَ بِي مَدَاهُ فَمَا اصْطَبَارِي وَمَا عَزَائِي
 أَنْتَ بَلَائِي وَأَنْتَ دَائِي وَأَنْتَ تَدْرِي مَا دَوَائِي
 وَأَنْتُمْ الْهَمُّ فِي صَبَاحِي وَأَنْتُمْ الْهَمُّ فِي مَسَائِي²⁰⁷

Czemuż mej niedoli ludzie widzieć nie chcą
 i mego mozołu, i mego cierpienia?
 O przyjaciela ludzie wyrzut mi czynią,
 a czym jest ma przypadłość ludzi nie wiedzą.
 O, jakże boleje ma dusza nad druhem,
 z którym rozłąka utrapieniem się stała,
 W dziwakam się zmienił przez to rozłączenie,
 na nie swojej ziemi i w nie swoim niebie.
 Żałość, jaka we mnie, granice przekracza –
 gdzież mój pokój ducha, gdzież me ukojenie?
 Tyś jest mym nieszczęściem, tyś moją niemocą,
 tobie tylko lek znany, co mnie uzdrowi.

²⁰⁴ Zbudowany na bazie wątku metrycznego ٠٠٠٠|٠٠٠٠٠.

²⁰⁵ Tzw. *maqḥūd* – w miejsce ٠٠٠٠ jako postaci wyjściowej.

²⁰⁶ Tzw. *qāfiya mu²assasa*.

²⁰⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 19; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 477 (w wersji 6 zamiast ما jest فَمَا).

*A wy zgryzotą moją jesteście rankiem,
a wy zgryzotą moją jesteście nocą.*

- 1 mā aġfala n-nāsa ʿan balāʾ-i
wa-ʿan ʿanāʾ-i wa-ʿan šaqāʾ-i
- 2 yalūmu-nī n-nāsu fi šadiqin
wa-n-nāsu lā yaʿrifūna dāʾ-i
- 3 yā lahfā nafs-i ʿalā ḥalilin
ašbaḥa fi buʿdi-hi šaqāʾ-i
- 4 šayyara-nī naʾyu-hu ġarīban
fi ġayri arḍ-i wa-lā samāʾ-i
- 5 qad balaġa l-ḥuznu b-i madā-hu
fa-mā šṭibār-i wa-mā ʿazāʾ-i
- 6 anta balāʾ-i wa-anta dāʾ-i
wa- anta tadrī mā dawāʾ-i
- 7 wa-antum l-hammu fi šabāḥ-i
wa-antum l-hammu fi masāʾ-i

1 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡	
2 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡	
3 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡	
4 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡	
5 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡	
6 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ²⁰⁸	
7 ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡ ◡◡◡ ◡◡ ◡◡◡	

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *basīṭ*²⁰⁹ o regularnej, zgodnej z podziałem metrycznym średniówce. Zakończenia obu hemistychów mają identyczną postać katalektyczną (tzw. *muḥallaʿ al-basīṭ*) z rymem paroksytonicznym na -āʾ²¹⁰ poszerzonym o zgodność krótkiej samogłoski sylaby poprzedzającej (a). Oba hemistychy w wersach 1 i 6 rymują się. W obu też występuje dodatkowy rym wewnętrzny – ʿanāʾ-i (w. 1) oraz balāʾ-i (w. 2).

Elementem dominującym w tym wierszu jest *ego* podmiotu lirycznego – wygłos wszystkich rymujących się wyrazów (-i) to zaimek sufigowany 1 os. l. poj. Zaimek ten widoczny jest także w kilku innych wyrazach: *yalūmu-nī* (w. 2), *nafs-i* (w. 3), *šayyara-nī* i *arḍ-i* (w. 4), *b-i* i *šṭibār-i* (w. 5).

²⁰⁸ Postać stopy środkowej drugiego hemistychu narusza wzorzec metryczny (zamiast ◡◡◡ powinno być ◡◡◡ lub ◡◡◡). To istotny błąd wersyfikacyjny. Nie wiadomo, czy jest to niedopatrzenie samego poety, czy też rezultat pomyłki któregoś z dawnych kopistów. W antologii opracowanej przez Śukriego Fayśala końcówka tego wersu wygląda następująco: فَمَا دَوَاعِي. Autor opracowania – jak zaznacza w przypisie – arbitralnie wprowadził spójnik ف, by skorygować metrum (zob. Śukri Fayśal, *op. cit.*, s. 477).

²⁰⁹ Zbudowany na bazie wątku metrycznego ◡◡◡◡|◡◡◡◡, (segmenty konstytutywne mają postać jambiczną ◡◡).

²¹⁰ *Qāfiya murdaḥfa*.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne: *nāsu* (w. 1 i 2);

b) anafora:

- *anta* (w. 6),

- *wa-antum l-hammu fi* (w. 7);

c) synonimia: *bu^cdi* – *na³yu* (w. 3-4);

d) antonimia: *ṣabāḥ-ī* ≠ *masā^c-ī* (w. 7);

e) paralelizm syntaktyczny:

- trzykrotne powtórzenie wyrażenia przyimkowego z użyciem *‘an*,

- analogiczna struktura zdań nominalnych w dwu ostatnich wersach,

- dwukrotne użycie takiej samej formy pytajnej z zaimkiem pytajnym *mā* (w. 5) – *mā* w następnym wersie jest zaimkiem względnym.

(3)

أَمَّا مِنَ الْمَوْتِ لِحَيٍّ لَجَا كُلُّ امْرِئٍ آتٍ عَلَيْهِ الْفَنَاءُ
تَبَارَكَ اللَّهُ وَسُبْحَانَهُ لِكُلِّ شَيْءٍ مُدَّةٌ وَانْقِضَا
يُقَدَّرُ الْإِنْسَانُ فِي نَفْسِهِ أَمْرًا وَيَأْبَاهُ عَلَيْهِ الْقَضَا
وَيُرْزَقُ الْإِنْسَانُ مِنْ حَيْثُ لَا يَرْجُو وَأَحْيَانًا يَضِلُّ الرَّجَا
الْيَأْسُ يَحْمِي لِلْفَتَى عِرْضَهُ وَالطَّمَعُ الْكَاذِبُ دَاءٌ عَيَا
مَا أَزَيْنَ الْحِلْمَ لِأَصْحَابِهِ وَغَايَةُ الْحِلْمِ تَمَامُ التَّقَى
وَالْحَمْدُ مَنْ أَرْبَحَ كَسَبَ الْفَتَى وَالشُّكْرُ لِلْمَعْرُوفِ نِعَمَ الْجَزَا
يَا أَمِينَ الدَّهْرِ عَلَى أَهْلِهِ لِكُلِّ عَيْشٍ مُدَّةٌ وَانْتِهَا
بَيْنَا يُرَى الْإِنْسَانُ فِي غِبْطَةٍ أَصْبَحَ قَدْ حَلَّ عَلَيْهِ الْبَلَى
لَا يَفْخَرُ النَّاسُ بِأَحْسَابِهِمْ فَأَتَمَّا النَّاسُ تُرَابٌ وَمَا²¹¹

Czy kto żyw nie ma od śmierci ucieczki?

Czy na każdego człeka przyjdzie kreska?

Bądź uwielbiony, Boże w majestacie!

Wszelka rzecz ma trwanie i finał pewny.

Człek sobie w duszy coś wykalkuluje,

a przeznaczenie nic się tym nie przejmie.

Człowiek dostaje, skąd się nie spodziewa,

bo nieraz pobłądzi jego nadzieja.

Bezradność uchroni honor młodzieńca,

obłudna chciwość plagą jest śmiertelną.

Cóż bardziej zdobnego jest niż łagodność?

Metą łagodności szczyt nabożności.

²¹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 21; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 8 (w wersji 1 zamiast لَجَا jest نَجَا).

*Pochwała najdroższym młodzieńca laurem,
 podzięka za grzeczność istną nagrodą.
 O, wiekiuisty ludzkich losów Panie,
 wszak żywot to trwanie a potem... basta.
 Jeszcze się człowiek szczęściem rozkoszuje,
 a nad nim już niemoc władzę przejmuje.
 Niech się zaszczytami ludzie nie chełpią,
 bo ludzie prochem są tylko i wodą.*

- 1 a-mā mina l-mawti li-ḥayyin laḡā
 kullu mriʿin ātin ʿalay-hi l-fanā
- 2 tabāraka l-Lāhu wa-subḥāna-hu
 li-kulli šayʿin muddatun wa-nqidā
- 3 yuqaddiru l-insānu fi nafsi-hi
 amran wa-yaʿbā-hu ʿalay-hi l-qadā
- 4 wa-yurzaqu l-insānu min ḥayṭu lā
 yarḡū wa-aḥyānan yaḍallu r-raḡā
- 5 al-yaʿsu yaḥmī li-l-fata ʿirda-hu
 wa-t-ṭamaʿu l-kāḍibu dāʿun ʿayā
- 6 mā azyana l-ḥilma li-aṣḥābi-hi
 wa-ḡāyatu l-ḥilmi tamāmu t-tuqā
- 7 wa-l-ḥamdu min arbaḥi kasbi l-fatā
 wa-š-šukru li-l-maʿrūfi niʿma l-ḡazā
- 8 yā āmina d-dahri ʿalā ahli-hi
 li-kulli ʿayšin muddatun wa-ntihā
- 9 baynā yurā l-insānu fi ḡibṭatin
 aṣḥaḥa qad ḥalla ʿalay-hi l-bilā
- 10 lā yaflḥari n-nāsu bi-aḥsābi-him
 fa-innamā n-nāsu turābun wa-mā

1	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
2	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
3	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
4	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
5	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
6	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
7	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
8	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
9	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-
10	u-u- u-u- u-		u-u- u-u- u-

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *sari*²¹² o identycznych katalektycznych zakończeniach w obu hemistychach²¹³. Paroksytoniczny rym ogranicza się do wspólnego brzmienia wygłosowej samogłoski -ā. W wersach 1 i 7 rymują się oba hemistychy.

²¹² Metrum to zbudowane jest na bazie sekwencji złożonej z dwóch stóp typu uuu- oraz jednej z form uważanych tradycyjnie za katalektyczne odmiany istniejącej tylko w teorii stopy uu-uu.

²¹³ Tzw. *maṭwī maksūf*.

Zwraca uwagę – jak się wydaje nieprzypadkowy – dobór rymujących się wyrazów. Ich użycie w rymie wiązało się w zdecydowanej większości z koniecznością skorzystania z licencji poetyckiej dopuszczającej elizję ostatniej sylaby wyrazu w celu zachowania porządku metrycznego: *lağā, fanā, wa-nqidā, qadā, rağā, ʿayā, ġazā, wa-ntihā, mā*, zamiast językowo poprawnych: *lağāʿu, fanāʿu, wa-nqidāʿu, qadāʿu, rağāʿu, ʿayāʿu, ġazāʿu, wa-ntihāʿu, māʿu*.

Przedział śródwersowy w dwóch miejscach uległ zatarciu: w wersie 4 dopełnienie bliższe (*amran*) znalazło się w drugiej połówce wersu, zaś w wersie 5 średniówka wypada pomiędzy partykułą przeczącą (*lā*) a czasownikiem (*yarğū*).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *al-insānu* (w. 3, 4, 9),
- *ḥilm* (w. 6),
- *an-nāsu* (w. 10);

b) paralelizm składniowy: drugi hemistych w wersach 2 i 8;

c) paronomazja: *yarğū – rağā* (w. 4).

(4)

إِنَّ الطَّبِيبَ بِطَبِّهِ وَدَوَائِهِ لَا يَسْتَطِيعُ دِفَاعَ مَكْرُوهِهٖ أَتَى
 مَا لِلطَّبِيبِ يَمُوتُ بِالْدَاءِ الَّذِي قَدْ كَانَ يُبْرِئُ مِنْهُ فِيمَا قَدْ مَضَى
 ذَهَبَ الْمُدَاوِي وَالْمُدَاوَى وَالَّذِي جَلَبَ الدَّوَاءَ وَبَاعَهُ وَمِنْ أَشْرَرَى²¹⁴

*Żaden lekarz leczeniem swym ani lekami
 dać opór złu nie podola, gdy to nadchodzi.
 Bowiem i lekarz zemrze na chorobę, z której
 niedawno jeszcze innych dał radę uzdrowić.
 Tak i leczący, i leczony odszedł, i ten,
 kto lek przyniósł, i kto go sprzedał, i kto kupił.*

- 1 inna ṭ-ṭabība bi-ṭibbi-hi wa-dawāʿi-hi
 lā yastaṭīʿu difāʿa makruhin atā
- 2 mā li-ṭ-ṭabībi yamūtu bi-d-dāʿi l-laḍī
 qad kāna yubriʿu min-hu fī-mā qad maḍā
- 3 ḍahaba l-mudawī wa-l-mudawā wa-l-laḍī
 ḡalaba d-dawāʿa wa-bāʿa-hu wa-mani štarā

- 1 _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _
- 2 _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _
- 3 _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ _

²¹⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 29; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 18 (w wersie 2 zamiast *يُبْرِئُ مِنْهُ فِيمَا قَدْ مَضَى* jest *يُبْرِئُهُ جُرْحُهُ فِيمَا مَضَى*).

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *kāmil*²¹⁵ o klauzulach paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do wygłosowej samogłoski długiej (-ā).

Zwraca uwagę symetryczne rozłożenie wariantów stopowych (⏏⏏⏏⏏ i ⏏⏏⏏⏏) rozpoczynających hemistichy oraz ich odwrotny porządek w zakończeniach półwersów. W wersach 2 i 3 średniówka jest zatarta, ponieważ przecina zdanie podrzędne bezpośrednio po otwierającym je zaimku względnym.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *ṭabīb* (w. 1, 2),
- *dawā*^o (w. 1, 3);

b) paronomazja:

- *ṭabība* – *ṭibbi*,
- *dawā*^o – *dā*^o (gra słów oparta na antytezie),
- *mudāwī* – *mudāwā*.

(5)

لا عُذِرَ لِي قَدْ أَتَى الْمَشِيبُ فَلَيْتَ شِعْرِي مَتَى أَتَوُبُ
إِبْلِيسُ قَدْ غَرَّنِي وَنَفْسِي وَمَسَّنِي مِنْهُمَا اللُّغُوبُ
وَلَسْتُ أَذْرِي إِذَا أَتَانِي رَسُولُ رَبِّي بِمَا أُجِيبُ
هَلْ أَنَا عِنْدَ الْجَوَابِ مِثِّي أُخْطِئُ فِي الْقَوْلِ أَمْ أُصِيبُ
أَمْ أَنَا يَوْمَ الْحِسَابِ نَاجٍ أَمْ لِي فِي نَارِهِ نَصِيبُ
يَا رَبِّ جُدْ لِي عَلَى رَجَائِي بِمِنَّةٍ مِنْكَ لَا أُخِيبُ²¹⁶

*Cóż mi począć, gdy głowa siwa?
Jak się kajać, skruczę okazać?
Diabeł mnie zwiódł i moja dusza,
i boleść mam z tego okrutną.
Gdyby wysłannik Pana mego
przybył, nie wiem, co mu odpowiem.
Czy gdy mu będę odpowiadał,
omylę się, czy w sedno trafię?
Czy w Sądzie Dzień ocalę duszę,
czy ogień piekielny mnie czeka?
O Panie, usłysz me błagania,
łaską swą darz, bym się nie zawiódł.*

²¹⁵ Zbudowany na bazie powtarzalności stopy ⏏⏏⏏⏏.

²¹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 38; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 26.

- 1 lā ʿuḍra lī qad atā l-mašibu
fa-layta šīʿrī matā atūbu
- 2 iblisu qad ġarra-nī wa-nafs-ī
wa-massa-nī min-huma l-luġūbu
- 3 wa-lastu adrī idā atā-nī
rasūlu rabb-ī bi-mā uġību
- 4 hal anā²¹⁷ ʿinda l-ġawābi min-nī
uḥṭīʿu fī l-qawli am uṣību
- 5 am anā yawma l-ḥisābi nāġin
am li-ya fī nāri-hi našību
- 6 yā rabbi ġud l-ī ʿalā raġāʿ-ī
bi-minnatin min-ka lā aḥību

- 1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 5 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 6 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *basīṭ* o regularnej, zgodnej z podziałem metrycznym średniówce. Zakończenia obu hemistychów mają identyczną postać katalektyczną (tzw. *muḥallaʿ al-basīṭ*) z rymem paroksytonicznym na *-ī/ūbu*²¹⁸. W wersji pierwszym oba człony rymują się. Średniówka w wersji 3 została wyraźnie osłabiona na skutek rozdzielenia grupy orzeczenia *atā-nī* od grupy podmiotu *rasūlu rabb-ī* pomiędzy oba hemistychy.

Środki stylistyczne:

- a) rym wewnętrzny: *ġawābi* – *ḥisābi* (w. 4, 5);
- b) symetria iloczynowa wyrazów: hemistychy początkowe wersów 4 i 5;
- c) paralelizm składniowy (w. 5).

(6)

قد سَمِعْنَا الْوَعْدَ لَوْ يَنْفَعُنَا
كُلُّ نَفْسٍ سَتُوفِي سَعْيَهَا
جَفَّتِ الْأَقْلَامُ مِنْ قَبْلُ بَمَا
حَتَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَكَتَبَ
كَمْ رَأَيْنَا مِنْ مُلُوكٍ سَادَةٍ
رَجَعَ الدَّهْرُ عَلَيْهِمْ فَانْقَلَبَ
وَعَبِيدٌ خُوُلُوا سَادَاتِهِمْ
فَاسْتَقَرَّ الْمُلْكُ فِيهِمْ وَرَسَبَ
لَا تَقُولَنَّ لشيءٍ قد مَضَى
لَيْتَهُ لَمْ يَكْ بِالْأَمْسِ ذَهَبَ

²¹⁷ Samgłoska wygłosowa zaimka 1 os. l. poj., choć formalnie długa, to konwencjonalnie pod względem metrycznym traktowana jest jako krótka. Podobnie jest w następnym wersie.

²¹⁸ *Qāfiya murdaḥfa*.

واقْتَعِ الْيَوْمَ وَدَعْ هَمَّ غَدٍ كُلُّ يَوْمٍ لَكَ فِيهِ مُضْطَرَبٌ
 يَهْرُبُ الْمَرءُ مِنَ الْمَوْتِ وَهَلْ يَنْفَعُ الْمَرءَ مِنَ الْمَوْتِ الْهَرَبُ
 كُلُّ نَفْسٍ سَتُقَاسَى مَرَّةً كُرْبُ الْمَوْتِ فَلِلْمَوْتِ كُرْبُ
 أَيُّهَا ذَا النَّاسِ مَا حَلَّ بِكُمْ عَجَبًا مِنْ سَهْوِكُمْ كُلِّ الْعَجَبِ
 وَسَقَامٍ ثُمَّ مَوْتٍ نَازِلٍ ثُمَّ قَبْرِ وَنُزُولٍ وَجَلَبِ
 وَحِسَابٍ وَكِتَابٍ حَافِظٍ وَمَوَازِينٍ وَنَارٍ تَلْتَهِبُ
 وَصِرَاطٍ مَنْ يَقَعُ عَنْ حَدِّهِ فَإِلَى خِزْيٍ طَوِيلٍ وَنَصَبِ
 حَسْبِيَ اللَّهُ إِلَهًا عَادِلًا لَا لَعَمْرُ اللَّهِ مَا ذَا يَلْعَبُ ²¹⁹

*Posłuchałbym kazań, gdyby mi co dały,
 przeczytałbym wszystkie świętych ksiąg wersety.
 Każda istota swej wędrówki dopełni,
 nieodwołalnie ustalony jej termin.
 Inkaust w piórach już wysechł – Bóg sam wszakże
 wyroki swe wydał i wszystko zapisał.
 Iluż to królów widzieliśmy i władców,
 co się od nich los odwrócił i odmienił!
 Iluż niewolników przez panów puszczonech
 do majątku doszło i go pomnożyło!
 Nie mówże mi przeto o tym, co minęło:
 „Niechby się nie stało to, co wczoraj było”.
 Ciesz się tym, co dzisiaj, troski jutra porzuć,
 bo każdy z dni twoich nową troskę kryje.
 Człowiek bez ustanku umyka przed śmiercią,
 lecz czy ta ucieczka korzyść mu przyniesie?
 Każde stworzenie zakosztuje raz jeden
 udręki śmierci, bo też śmierć to udręka.
 Hejże, wy tam ludzie! Cóż was omotało?
 Dziw to jest nad dziwy! Skąd w was ta niebaczość?
 Przecie tu choroby, potem śmierć dopada,
 dalej grób i pogrzeb, i lamentów wrzawa.
 A potem Dzień Sądu i księga uczynków,
 potem dusz ważenie, ogień gorejący
 I dróżka niż włos węższa, a kto z niej spadnie,
 ten na potępienie wieczne i katusze.
 Ufność moja w Bogu, że On sprawiedliwy.
 Boże Wiekuisty, toż to nie są igry!*

²¹⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 42-43; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 29-30.

- 1 qad sami²nā l-wa^cza law yanfa^cu-nā
wa-qara²nā ġulla āyāti l-kutub
- 2 kullu nafsīn sa-tuwāfi sa^cya-hā
wa-la-hā miqātu yawmin qad waġab
- 3 ġaffāti l-aqlāmu min qablu bi-mā
ḥatama l-Lāhu ^calay-nā wa-katab
- 4 kam ra²ayna min mulūkin sādatin
raġa^ca d-dahru ^calay-him fa-nqalab
- 5 wa-^cabidin ḥuwwilū sādāti-him
fa-staqarra l-mulku fi-him wa-rasab
- 6 lā taqūlanna li-šay²in qad maḍā
layta-hu lam yaku bi-l-amsi ḍahab
- 7 wa-qna²i l-yawma wa-da^c hamma ġadin
kullu yawmin la-ka fi-hi muḍṭarab
- 8 yahrubu l-mar²u mina l-mawti wa-hal
yanfa^cu l-mar²a mina l-mawti l-harab
- 9 kullu nafsīn sa-tuqāsī marratan
kuraba l-mawti fa-li-l-mawti kurab
- 10 ayyuha ḍā n-nāsu mā ḥalla bi-kum
^caġaban min saḥwi-kum kulla l-^caġab
- 11 wa-saqāmūn ṭumma mawtun nāzilun
ṭumma qabrun wa-nuzūlun wa-ġalab
- 12 wa-ḥisābun wa-kitābun ḥāfiḏun
wa-mawāzinun wa-nārun taltahib
- 13 wa-širāṭun man yaqa^c ^can ḥaddi-hi
fa-ilā ḥizyin ṭawīlin wa-naṣab
- 14 ḥasbi-ya l-Lāhu ilāhan ^cādilan
lā la-^camru l-Lāhi mā ḍā bi-la^cib

1	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
2	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
3	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
4	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
5	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
6	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
7	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
8	⏏⏏⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
9	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
10	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
11	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
12	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
13	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏
14	⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏		⏏⏏⏏ ⏏⏏⏏ ⏏⏏

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *ramal*²²⁰ o identycznej kataleksie w obu członach wersowych oraz paroksytonicznych klauzulach z rymem zakończonym

²²⁰ Zbudowany w oparciu o powtarzalność stopy ⏏⏏⏏⏏⏏. Segmenty komplementarne na granicy stóp nie mogą być jednocześnie krótkie (tzw. *mu^cāqaba*).

na spółgłoskę²²¹ o współbrzmieniu ograniczonym do sekwencji głosek *-ab*²²². Każdy z rymujących się wyrazów ma formę pauzalną. Poza trzema (w. 4, 7, 12) wszystkie są też trójsylabowe.

Utwór w całości jest wierszem średniówkowym, jednak w wersach 3 i 8 średniówka uległa zatarciu. W pierwszym przypadku wypada ona bezpośrednio po partykułe pytajnej *hal*, zaś w drugim po zaimku względnym *mā* rozpoczynającym zdanie podrzędne. Zwraca przy tym uwagę zdecydowana przewaga proparoksytonów w średniówce (za wyjątkiem wersów 3, 6, 7, 8 i 10²²³).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *mawt* (w. 8, 9, 11),
- *kullu nafsin* (w. 2, 9),
- *mar*²²⁴ (w. 8);

b) paralelizm morfologiczny: *saqāmun* (w. 11), *ḥisābun* (w. 12), *kitābun* (w. 12), *ṣirāṭun* (w. 13);

c) paralelizm składniowy: w. 2 i 9 oraz 11-13;

d) paronomazja:

- *yahrubu* – *harab* (w. 8),
- *kuraba* – *kurab* (w. 9),
- *ʿaḡaban* – *ʿaḡab* (w. 10),
- *nāzilun* – *nuzūlun* (w. 11).

(7)

بَكَيتُ عَلَى الشَّبَابِ بَدَمْعَ عَيْنِي فَلَمْ يُغْنِ الْبُكَاءُ وَلَا النَحِيبُ
فِيَا أَسْفًا أَسْفْتُ عَلَى شَبَابٍ نَعَاهُ الشَّيْبُ وَالرَّأْسُ الْخَضِيبُ
عَرِيتُ مِنَ الشَّبَابِ وَكَانَ غُصْنًا كَمَا يَعْرِى مِنَ الْوَرَقِ الْقَضِيبُ
فِيَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ²²⁴

*Oplakiwałem młodość łzami rzewnymi,
ale nic nie pomógł płacz mój ni szlochanie.
Ach, jakże mi tęskno, tęskno za młodością,
której skon obwieścił siwy włos na głowie.
Opadłem z młodości, co jak gałąź była,
podobnie jak z listowia gałąź opada.*

²²¹ Tzw. *qāfiya muqayyada*.

²²² W wersach 1, 12 i 14 widoczna jest niezgodność wokalizmu ostatniej sylaby przestrzeni rymowej, co zgodnie z klasycznymi normami wersyfikacyjnymi uznawane jest za błąd w sztuce rymotwórczej (tzw. *sinād at-tawḡih*).

²²³ Jeśli przyjąć zamierzoną transakcentuację w wersie 6 z naciskiem na *qad*, wówczas zakończenie hemistychu inicjalnego uzyska również postać proparoksytoniczną.

²²⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 46; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 32.

*Ach, żeby tak młodość jeszcze powróciła,
bym jej mógł powiedzieć, co starość sprawiła.*

- 1 bakaytu ʿalā š-šabābi bi-damʿi ʿayn-ī
fa-lam yuġni l-bukāʿu wa-lā n-naḥību
- 2 fa-yā asafan asiftu ʿalā šabābin
naʿā-hu š-šaybu wa-r-raʿsu l-ḥaḍību
- 3 ʿarītu mina š-šabābi wa-kāna ġuṣnan
kamā yaʿrā mina l-waraqī l-qadību
- 4 fa-yā layta š-šabāba yaʿūdu yawman
fa-uḥbira-hu bi-mā faʿala l-mašību

1 ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠-	
2 ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠-	
3 ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠-	
4 ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠- ٠-٠-٠-	

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir*²²⁵. Rym paroksytoniczny na *-ību*²²⁶. Zwraca uwagę odwrócony porządek wariantów stóp rozpoczynających hemistichy inicjalne i średniówkowe. Średniówka w pełni zachowana.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *šabāb* (w. 1, 2, 3, 4);
- b) paronomazja:
 - *bakaytu* – *bukāʿu* (w. 1),
 - *asafan* – *asiftu* (w. 2),
 - *ʿarītu* – *yaʿrā* (w. 3),
 - *šabāb* – *šayb* – *mašīb* (w. 2, 4) – z jednoczesną antytezą.

(8)

مَا لِلْمَقَارِيرِ لَا تُجِيبُ إِذَا دَعَاهُنَّ الْكَثِيبُ
 حُفْرٌ مُسَقَّفٌ عَلَيَّ هُنَّ الْجَنَادِلُ وَالْكَثِيبُ
 فِيهِنَّ وَلَدَانٌ وَأَطْفَالٌ لَّ شُبَّانٌ وَشَيْبُ
 كَمْ مِنْ حَبِيبٍ لَمْ تَكُنْ نَفْسِي بِفُرْقَتِهِ تَطِيبُ
 غَادَرْتُهُ فِي بَعْضِهِ مِنْ مُجَدَّلٍ وَهُوَ الْحَبِيبُ
 وَسَلَوْتُ عَنْهُ وَإِنَّمَا عَهْدِي بِرُؤُوسِهِ قَرِيبُ²²⁷

²²⁵ Zbudowany na bazie powtarzalności stopy ٠-٠-٠-٠-٠-٠-. Format pełny, sześciostopowy charakteryzuje się identyczną kataleksą w średniówce i klauzuli.

²²⁶ *Qāfiya murdaḥa*.

²²⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 48; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 35 (w wersji 2 zamiast مُسَقَّفٌ jest مُسَرَّةٌ).

Czemuż mogiły nie odpowiedzą,
 gdy do nich wołasz żałobą zdjęty?
 Doły zasklepione a nad nimi
 głazy i kopczyki usypane.
 W nich niemowlęta i starsza dziatwa,
 i młodzieniaszki, i staruszkowie.
 Jak wielu tych, których miłowałem,
 których rozłąka dla duszy męką,
 Samym ich sobie tu zostawiłem,
 w ziemię rzuconych, a tak kochanych!
 Ma pamięć o nich rychło wygaśa,
 choć wkrótce z nimi znów się zobaczę.

- 1 mā li-l-maqābiri lā tuḡī
 bu idā da°ā-hunna l-ka°ibu
- 2 ḥufarun musaqqafatun °alay-
 hinna l-ḡanādilu wa-l-kaṭību
- 3 fi-hinna wildānun wa-aṭfā
 lun wa-šubbānun wa-šību
- 4 kam min ḥabibin lam takun
 nafs-i bi-furqati-hi taṭību
- 5 ḡādartu-hu fi ba°di-hin
 na muḡaddalan wa-huwa l-ḥabibu
- 6 wa-salawtu °an-hu wa-innamā
 °ahd-i bi-ru°yati-hi qarību

1	--- ---		--- ---
2	--- ---		--- ---
3	--- ---		--- ---
4	--- ---		--- ---
5	--- ---		--- ---
6	--- ---		--- ---

Wzorzec metryczny: czterostopowy²²⁸ hiperkatalektyczny²²⁹ *kāmil*. Rym paroksytoniczny na -*ibu*²³⁰. Jest to wiersz właściwie bezśredniówkowy. W większości wersów dwudzielności metrycznej nie odpowiada dwudzielność rytmiczna na poziomie tekstu, czego odzwierciedleniem jest forma graficzna utworu – sztuczne rozerwanie wyrazów wypadających na granicy członów metrycznych. Jedynie w wersach 4 i 6 zakończenie pierwszego członu metrycznego zbiega się z końcem wyrazu, przy czym przedział śródwersowy i tak jest mało widoczny, ponieważ – jak widać – w obu przypadkach przecina spójne frazy syntaktyczne.

²²⁸ Tzw. *maḡzū° al-kāmil*.

²²⁹ Tzw. *muraffal*.

²³⁰ *Qāfiya murdafa*.

Podobnie jak w poprzednim utworze, uwagę zwraca odwrotny porządek wariantów stóp inicjalnych w przeciwnych hemistychach.

Środki stylistyczne:

- a) paronomazja: *šubbānun* – *šibu* (w. 3) – uwydatniająca antytezę zawartą w tej parze wyrazów (*młodzieniaszki* ≠ *staruszkowie*);
b) pytanie retoryczne: w. 1 oraz w. 4-7 (tu o charakterze eksklamatywnym).

(9)

مِنْ تُرَابٍ خُلِقْتَ لَا شَكَّ فِيهِ وَغَدًا أَنْتَ صَائِرٌ لِلتُّرَابِ
كَيْفَ تَلْهُو وَأَنْتَ فِي حَمَاقَةِ الطَّيْرِ وَتَمْشِي وَأَنْتَ ذُو إِعْجَابِ
تَسْأَلُ اللَّهَ زُلْفَةً وَاعْتِصَابًا وَخَلَاصًا مِنْ مُؤَلِّمَاتِ الْعَذَابِ
فَخَفِ اللَّهَ وَاتْرُكِ الزَّهْوَ وَادْكُرْ مَوْقِفَ الْخَاطِئِ فِي يَوْمِ الْحِسَابِ²³¹

*Z prochuś stworzony – rzecz to jest bezsporna,
a jutro na powrót w proch się obrócisz.
Jak igrać możesz, przechadzać się dumnie,
gdy w grudzie błota przecie tkwisz na dobre?
Wypraszasz u Boga fawor i łaskę,
i wybawienie od męki piekielnej.
Bój się więc Boga i porzuć uciechy,
wspomnij na dolę grzesznika w Dzień Sądu.*

- 1 min turābin ḥuliqta lā šakka fi-hi
wa-ḡadan anta šāʾirun li-t-turābi
2 kayfa talhū wa-anta fi ḥamʾati ṭ-ṭi
ni wa-tamši wa-anta dū iʿḡābi
3 tasʾalu l-Lāha zulfatan wa-ʿtiṣāban
wa-ḥalāṣan min muʿlimāti l-ʿadābi
4 fa- ḥafi l-Lāha wa-truki z-zahwa wa-ḡkur
mawqifa l-ḥāṭiʾi fi yawmi l-ḥisābi

- 1 ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠
2 ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠
3 ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠
4 ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif*²³² z rymem paroksytonicznym na *-ābi*²³³. Także i tutaj zastanawia odwrocony porządek wariant-

²³¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 55; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 43 (wersy 3 i 4 są w odwrotnej kolejności i zawierają następujące różnice: zamiast تَسْأَلُ jest وَسْأَلِي, zamiast عَذَابِ jest عِقَابِ, zamiast خَاطِئِي فِي يَوْمِ jest خَاطِئِينَ يَوْمَ).

²³² Wątkiem metrycznym tego wzorca jest sekwencja ٠٠٠٠|٠٠٠|٠٠٠.

²³³ *Qāfiya murdafa*.

tów stóp inicjalnych w przeciwległych hemistychach. Postać metryczna klauzuli w wersji drugim, choć wydaje się odbiegać od wzorca, zgodna jest z regułami klasycznej wersyfikacji arabskiej. Jest ona efektem dopuszczalnego w stopie ٢٠٠٠٠ stłumienia (*ziḥāf*)²³⁴. Wers 2 jest bezśredniówkowy, co uwiadamia nienaturalne rozerwanie wyrazu *ṭīni* między dwa hemistychy. W wersji ostatniej średniówka jest zatarta, ponieważ wypada w środku spójnej całości syntaktycznej.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *turāb* (w. 1),
- *l-Lāha* (w. 3, 4);

b) paralelizm syntaktyczny:

- powtórzenie analogicznej konstrukcji okolicznikowej rozpoczynającej się od wyrażenia *wa-anta* (w. 2),
- dwukrotne użycie takiej samej formy imperatywnej (w. 4).

(10)

لَمْ لَا نُبَادِرُ مَا نَرَاهُ يَفُوتُ إِذْ نَحْنُ نَعْلَمُ أَنَّنَا سَمُوتُ
مَنْ لَمْ يُوَالِ اللَّهَ وَالرُّسُلَ الَّتِي نَصَحَتْ لَهُ فَوَلَّيْتُهُ الطَّاغُوتُ
عَلَمَّاؤُنَا مِنَّا يَرَوْنَ عَجَائِبًا وَهُمْ عَلَى مَا يُتَصَرَّوْنَ سُكُوتُ
تُفْنِيهِمِ الدُّنْيَا بِوَشَاكِ زَوَالِهَا فَجَمِيعُهُمْ بِغُرُورِهَا مَبْهُوتُ
وَيَحْسَبُ مَنْ يَسْمُو إِلَى الشَّهَوَاتِ مَا يَكْفِيهِ مِنْ شَهَوَاتِهِ وَيَقُوتُ
يَا بَرَزَخَ الْمَوْتَى الَّذِي نَزَلُوا بِهِ فَهُمْ رُقُودٌ فِي تَرَاهُ خُفُوتُ
كَمْ فِيكَ مِمَّنْ كَانَ يُوَصِّلُ حَبْلُهُ قَدْ صَارَ بَعْدُ وَحَبْلُهُ مَبْتُوتُ²³⁵

*Czemu za nic mamy, co oczom umyka,
skoro nam wiadomo, że wszyscy pomrzemy?
Kto Boga nie słucha i postaćców jego,
ten za sprzymierzeńca ma diabła samego.
Dziwują się nam niby w piśmie uczeni,
lecz sami, co wiedzą, milczeniem zbywają.
Świat obróci ich w niwecz, nim kresu dojdzie,
gdyż próżnościami jego są omamieni.
Im bardziej kto żądzom folguje, tym żądz swych
mniej syty i więcej domaga się strawy.
O, niszo czyścowa, gdzie im przyszło osiąść!
Leżą tam na ziemi w bezruchu i bladzi.*

²³⁴ Tzw. *tašcīt*.

²³⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 70; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 53.

*Nie jeden, gdy sznur mu rzucony pochwyci,
rychło się przekona, że sznur ów odcięty.*

- 1 lima lā nubādiru mā narā-hu yafūtu
iḏ naḥnu naʿlamu anna-nā sa-namūtu
- 2 man lam yuwāli l-Lāha wa-r-rusula llatī
naṣaḥat la-hu²³⁶ fa-waliyyu-hu ṭ-ṭāgūtu
- 3 ʿulamāʾu-nā min-nā yarawna ʿaḡāʾiban²³⁷
wa-humu²³⁸ ʿalā mā yubṣirūna sukūtu
- 4 tufnī-himi d-ḏunyā bi-waški zawāli-hā
fa-ḡamīʿu-hum bi-ḡurūri-hā mabhūtu
- 5 wa-bi-ḥasbi man yasmū ilā š-šahwāti mā
yakfi-hi min šahwāti-hi wa-yaqūtu
- 6 yā barzaḥa l-mawtā llaḏī nazalū bi-hi
fa-humu ruqūdun fi ṭarā-hu ḥufūtu
- 7 kam fi-ka mimman kāna yūṣalu ḥablu-hu
qad šāra baʿdu wa-ḥablu-hu mabtūtu

1	u u u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u u
2	u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u u
3	u u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u u
4	u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u u
5	u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u u
6	u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u u
7	u u u u u u u u u u		u u u u u u u u u u

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny²³⁹ *kāmil*. Rym paroksytoniczny na -ūtu²⁴⁰. W wersie 1 oba człony rymują się. Utwór jest w pełni średniówkowy, jednak w wersach 2 i 5 przedział śródwersowy uległ zatarciu. W obu przypadkach przecina on zdanie podrzędne tuż po zaimku względnym.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *šahwāti* (w. 5),
- *ḥablu* (w. 7);

b) paronomazja: *yuwāli* – *waliyyu* (w. 2).

²³⁶ Samogłoska zaimka suff. 3 os. r. m. l. poj., z uwagi na wymóg wzorca metrycznego, liczona jest tutaj jako długa. Podobnie jest w zakończeniach członów inicjalnych w wersach 6 i 7.

²³⁷ *Licentia poetica* – zgodnie z zasadami gramatyki powinno być *ʿaḡāʾiba*, chodzi jednak o wypełnienie wzorca metrycznego.

²³⁸ Wygłos wokaliczny tego zaimka osobowego liczy się jako długa samogłoska, mimo że notacja sugeruje samogłoskę krótką. Analogiczna sytuacja występuje w wersie przedostatnim.

²³⁹ Tzw. *maqṭūʿ*.

²⁴⁰ *Qāfiya murdafa*.

الْخَيْرُ أَفْضَلُ مَا لَزِمْنَا وَالشَّرُّ أَخْبَثُ مَا طَعِمْنَا
 وَالنَّاسُ مَا سَلِمُوا عَلَى الْيَوْمِ مِنْكَ وَقَدْ سَلِمْنَا
 أَمَّا الزَّمَانُ فَوَاعِظٌ وَمُبَيِّنٌ لَكَ إِنْ فَهِمْنَا
 وَكَفَى بِعِلْمِكَ فِي الْأُمُورِ إِنْ انْتَفَعْتَ وَمَا عَلِمْنَا
 أَنْتَ الْمُهْدَبُ إِنْ رَضِيَ نَبِيٌّ بِمَا رُزِقْتَ وَمَا حُرِمْنَا
 إِنْ الْأَلَى طَلَبُوا التَّقَى يَتَّقِظُونَ وَأَنْتَ نِمْنَا
 أَحْسَنَ وَإِلَّا لَمْ تُصِبْ إِنْ أَنْتَ لَمْ تُحْسِنْ نَدِمْنَا
 وَإِذَا نَقِمْتَ عَلَى أَمْرٍ خُلِقَ فَجَانِبْ مَا نَقِمْنَا
 وَارْحَمْ لِرَبِّكَ خَلْقَهُ فَلْيَرْحَمَنَّكَ إِنْ رَحِمْنَا
 لَا تَظْلِمَنَّ تَكُنْ مِنَ الْبَرِّ أَوْ اعْطِفْ إِنْ ظَلَمْنَا
 وَإِذَا اتَّقَيْتَ اللَّهَ فِي كُلِّ الْأُمُورِ فَقَدْ غَنِمْنَا²⁴¹

Dobro najlepszym, czegoś się uchwycił,
 a zło najpodlejszą dla ciebie strawą.
 Ludzie się przed tobą nie uchronili,
 a tyś w dni owe się przecie uchronił.
 Czas ci nauki nieustannie prawi,
 objaśnia – obyś je tylko mógł pojąć.
 Wszak tyle ci wiedzy o sprawach starczy,
 ile korzyści masz z tego, coś poznał.
 Zacny człek z ciebie, jeśliś z tego kontent,
 co masz, i z tego, czegoś pozbawiony.
 Ci, co bogobojności są złaknieni,
 czuwać nie ustają, a tyś wszak zaspał.
 Czyńże więc dobro, bo nic nie osiągniesz;
 pożałujesz, jeśli dobra zaniechasz.
 Gdy kogo nie cierpisz z racji wad jego,
 stróż od tego, czego w nim nie cierpisz.
 I, przebóg, dla ludzi miej miłosierdzie
 jak Pan dla ciebie, gdyś sam miłosierny.
 Nie czyń źle innym, a do sprawiedliwych
 dołączysz; i współczuj, gdy kogo zranisz.
 Jeśli się Boga bać będziesz we wszelkich
 sprawach, to i dostatku ci nie zbraknie.

²⁴¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 80; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 61 (w wersji 10 zamiast *إِنْ ظَلَمْنَا* jest *أَبْرَارٍ وَاعْطِفْ إِذَا ظَلَمْنَا*).

- 1 al-ḥayru afḍalu mā lazimtā
wa-š-šarru aḥbaṭu mā ṭaʿimtā
- 2 wa-n-nāsu mā salimū ʿalā l-
ayyāmi min-ka wa-qad salimtā
- 3 ammā z-zamānu fa-wāʿizun
wa-mubayyinun la-ka in fahimtā
- 4 wa-kafā bi-ʿilmi-ka fi l-umū
ri ini ntafāʿta bi-mā ʿalimtā
- 5 anta l-muḥaddābu in raḍi
ta bi-mā ruziqta wa-mā ḥurimtā
- 6 inna l-ulā ṭalabū t-tuqā
yatayaqqazūna wa-anta nimtā
- 7 aḥsin wa-illā lam tuṣib
in anta lam tuḥsin nadimtā
- 8 wa-idā naqimta ʿalā mriʿin
ḥuluqan fa-ḡānib mā naqimtā
- 9 wa-rḥam li-rabbi-ka ḥalqa-hu
fa-l-yarḥamanna-ka in raḥimtā
- 10 lā taẓlimanna takun mina l-
abrāri wa-ʿṭif in ẓalamtā
- 11 wa-idā ttaqayta l-Lāha fi
kulli l-umūri fa-qad ḡanimtā

1	--- vvv---		--- vvv---
2	--- vvv---		--- vvv---
3	--- vvv---		vvv--- vvv---
4	vvv--- vvv---		vvv--- vvv---
5	--- vvv---		vvv--- vvv---
6	--- vvv---		vvv--- vvv---
7	--- ---		--- ---
8	vvv--- vvv---		vvv--- vvv---
9	--- vvv---		--- vvv---
10	--- vvv---		--- ---
11	vvv--- ---		--- vvv---

Wzorzec metryczny: czterostopowy hiperkatalektyczny²⁴² *kāmil* z rymem paroksytonicznym na *-imtā*. Wszystkie rymujące się wyrazy to formy 2 os. r. m. l. poj. perfectum²⁴³. W wersji początkowym oba hemistichy rymują się. W utworze widoczna jest wyraźna tendencja do likwidacji średniówki – w wersach 2, 4, 5 i 10 przedział śródwersowy został całkowicie zniesiony, natomiast w wersach 8 i 11 jest osłabiony w wyniku rozerwania spójnych całości syntaktycznych pomiędzy dwa hemistichy.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *naqimta* (w. 8);

²⁴² Tzw. *muraffal*.

²⁴³ W zapisie sufiks koniugacyjny zakończony konwencjonalnie na literę *alif* pełniącą rolę *litera productionis*.

b) paronomazja:

- *salimū – salimtā* (w. 2),
- *‘ilmi-ka – ‘alimtā* (w. 4),
- *aḥsin – tuḥsin* (w. 7),
- *wa-rḥam – yarḥamanna-ka – raḥimtā* (w. 9),
- *taẓlimanna – ẓalimtā* (w. 10);

c) paralelizm syntaktyczny:

- identyczny typ zdania względnego użyty w obu hemistychach wersu początkowego; dodatkowo pełna symetria zarówno co do porządku wyrazów w każdym z półwersów, jak i co do ich budowy morfologicznej,
- analogiczna konstrukcja zdania warunkowego z wykorzystaniem formy trybu rozkazującego czasownika w poprzedniku (w. 7 i 8),
- analogiczna konstrukcja poprzednika zdania czasowo-warunkowego (w. 8 i 11);

d) wiersz niemal w całości oparty na antytezie. Najbardziej figura ta widoczna jest w pierwszej linijce utworu, ale właściwie każdy wers zawiera w sobie jakieś przeciwieństwo.

(12)

إِيتِ الْقُبُورَ فَنادِها أَصْواتا فَإِذا أَجَبْنَ فَسائِلِ الأَمْواتا
أَيْنَ المُلُوكِ بَنُو المُلُوكِ فَكُلُّهُمْ أَمسى وَأَصْبَحَ في التُّرابِ رُفاتا
كَمْ مِنْ أبٍ وَأَبي أبٍ لَكَ تَحْتَ أَطْ باقِ الثَّرى قَدْ قِيلَ كانَ فَماتا
والدَّهْرُ يَوْمٌ أَنْتَ فِيهِ وَارَرَّ تَرْجُوهُ أَوْ يَوْمٌ مَضَى بِكَ فاتا
هَيْهاتَ إِنَّكَ لِلخُلُودِ لَمُرْتَجٍ هَيْهاتَ مِمَّا تَرْتَجِي هَيْهاتَا
ما أَسْرَعَ الأَمْرَ الَّذي هُوَ كائِنْ لا بُدَّ مِنْهُ وَأَقْرَبَ المِيقاتا²⁴⁴

*Przybądź na mogiły i w głos do nich wołaj,
a gdy odpowiedzą, rozpytuj umarłych.
Gdzież królowie, co królów byli synami?
Wszyscy odeszli, jeno szczątki ich w prochu.
Tam ojciec i ojca ojciec pod skorupą
leży... Cóż o nim mówią? Że był i umarł.
Wszak los to dzień, w którym jesteś. I ów drugi,
co nań czekasz, lub ten, co minął i przepadł.
A wieczność upragniona hen, hen daleko;
daleko nadziei spełnienie, daleko...
Jak szybko przemija to, co jest istnieniem;
nie masz na to rady, a czas coraz krótszy.*

²⁴⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 83; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 63 (w wersji 3 zamiast تَحْتَ jest يَبِينَ).

- 1 īti l-qubūra fa-nādi-hā aṣwātā²⁴⁵
fa-idā aḡabna fa-sāʿili l-amwātā
2 ayna l-mulūku banū l-mulūki fa-kullu-hum
amsā wa-aṣbaḡa fī t-turābi rufātā
3 kam min abin wa-abī abin la-ka taḡta aṭ
bāqi t-tarā qad qīla kāna fa-mātā
4 wa-d-dahru yawmun anta fi-hi wa-aḡarun²⁴⁶
tarḡū-hu aw yawmun maḡā bi-ka fātā
5 hayhāta inna-ka li-l-ḡulūdi la-murtaḡin
hayhāta mimmā tartaḡī hayhātā
6 mā asraʿa l-amra llaḡi huwa kāʿinun
lā budda min-hu wa-aqraba l-mīqātā

1	--- vvv ---		vvv vvv ---
2	--- vvv vvv-		--- vvv vvv-
3	--- vvv vvv-		--- --- vvv-
4	--- --- vvv-		--- --- vvv-
5	--- vvv vvv-		--- --- ---
6	--- --- vvv-		--- vvv ---

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny²⁴⁷ *kāmil*. Rym paroksytoniczny na -āṭā²⁴⁸. W wersji początkowym oba człony rymują się. W wersji 3 średniówka została zniesiona – wyraz *aṭbāqi* znalazł się na granicy członów metrycznych i w notacji został konwencjonalnie rozłamany pomiędzy oba hemistichy. Natomiast w wersach 2 i 4 średniówka jest poważnie osłabiona, ponieważ – co widać wyraźnie – wypada wewnątrz spójnych całości syntaktycznych.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *mulūk* (w. 2),
- *ab* (w. 3),
- *yawm* (w. 4),
- *hayhāt* (w. 5);

b) paralelizm syntaktyczny: dwukrotne użycie frazy wykrzyknikowej rozpoznającej się partykułą *hayhāt* (w. 5).

(13)

نَفْسِي زُورِي الْقُبُورَ وَاعْتَبِرْ بِهَا حَيْثُ فِيهَا لِمَنْ يَزُورُ عِظَاتُ
وَانْظُرْ كَيْفَ حَالُ مَنْ فِيهَا بَعْدَ عِزِّ وَهُمْ بِهَا أَمْوَاتُ
حَرَصُوا أَمَلُوا كَحَرَصِكَ يَا نَفْسُ وَوَفَاهُمْ الْجَمَامُ فَمَاتُوا

²⁴⁵ Wygłos wokaliczny rymu traktowany jest zawsze jako samogłoska długa, a gdy jest nim samogłoska *a*, wówczas znajduje to odbicie w notacji (w postaci litery *alif*).

²⁴⁶ *Licentia poetica* podyktowana wymogami metrycznymi – powinno być *aḡaru*.

²⁴⁷ Tzw. *maqṭūʿ*.

²⁴⁸ Tzw. *qāfiya murdafa*.

فَالسَّرَاةُ الْعِظَامُ مِنْهُمْ عِظَامٌ فِي بُطُونِ الثَّرَى حُطَامٌ رُفَاتٌ
فَكَأَنَّ قَدْ حَلَلْتُ فِي مَصْرَعِ الْقَوِّ مِ وَحَلَلْتُ بِجِسْمِكَ الْمَثَلَاتُ²⁴⁹

*Serce me, odwiedź groby i honor im oddaj,
bo ten, co je odwiedza, znajdzie tam nauki.
Zobacz, jak się miewają ci, co tam spoczęli,
naonczas tak mocarni, a dzisiaj tam martwi.
Dwoili się, troili jak ty, serce moje,
aż ich kostucha raptem dopadła i zmarli.
I tak po wielkich magnatach zostały gnaty,
doczesne szczątki i prochy w ziemskiej otchłani.
Przeto gdy nad mogiłami poległych staniesz,
to jakby ich przewiny w twe ciało wstąpiły.*

- 1 nafi-si-ya zūri l-qubūra wa-ʿtabirī-hā
ḥaytu fi-hā li-man yazūru ʿizātu
- 2 wa-nzūrī kayfa ḥālu man ḥalla fi-hā
baʿda ʿizzin wa-hum bi-hā amwātu
- 3 ḥaraṣū amallū ka-ḥirṣi-ka yā naf
su wa-wāfā-humu l-ḥimāmu fa-mātū
- 4 fa-s-sarātu l-ʿizāmu min-hum ʿizāmun
fi buṭūni t-tarā ḥuṭāmūn rufātu
- 5 fa-kaʿan qad ḥalalta fi maṣraʿi l-qaw
mi wa-ḥallat bi-ḡismi-ka l-maṭulātu

1	_ v _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _
2	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _
3	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _
4	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _
5	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Wzorzec metryczny: akatalektyczny sześciostopowy *ḥafif*. Zjawiskiem nietypowym, niezwykle rzadko zdarzającym się w klasycznym wierszu arabskim jest tutaj anakruza²⁵⁰, czyli naddana sylaba poprzedzająca stopę otwierającą wers 1. Średniówka w wersach 3 i 5 uległa likwidacji. Rym paroksytoniczny na -ātu/ū²⁵¹. Dodatkowy, odmienny od klauzulowego rym wewnętrzny w wersach 1 i 2: wa-ʿtabirī-hā – ḥaytu fi-hā – ḥalla fi-hā.

a) paronomazja:

- zūri – yazūru (w. 1),
- ḥālu – ḥalla (w. 2),
- ḥaraṣū – ḥirṣi (w. 3),

²⁴⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 97; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 81.

²⁵⁰ Tzw. *ḥazm*.

²⁵¹ Tzw. *qāfiya murdafa*.

- *‘izāmu* – *‘izāmun* (w. 4),
 - *ḥalalta* – *ḥallat* (w. 5);
- b) anafora: *fa-* (w. 4 i 5).

(14)

أَلَا كُلُّ مَوْلُودٍ فَلِلْمَوْتِ يُؤَلَدُ وَلَسْتُ أَرَى حَيًّا لَشَيْءٍ يُخَلَدُ
تَجَرَّدَ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّكَ إِنَّمَا سَقَطْتَ إِلَى الدُّنْيَا وَأَنْتَ مُجَرَّدُ
وَأَفْضَلُ شَيْءٍ نَلْتَ مِنْهَا فَإِنَّهُ مَتَاعٌ قَلِيلٌ يَصْمَحِلُ وَيَنْفَدُ
وَكَمْ مِنْ عَزِيزٍ أَذْهَبَ الدَّهْرُ عِزَّهُ فَأَصْبَحَ مَحْرُومًا وَقَدْ كَانَ يُحْسَدُ
فَلَا تَحْمَدِ الدُّنْيَا وَلَكِنْ ذُمَّهَا وَمَا بَالُ شَيْءٍ ذَمَّهُ اللَّهُ يُحْمَدُ²⁵²

*Każdy, kto się rodzi, dla śmierci zrodzony –
nie widzę nikogo, kto jest nieśmiertelny.
Obnaż się tedy ze świata, bo gdyś na ten
świat przychodził, byłeś przecie obnażony.
Wszystko coś uzyskał, choćby ci najdroższe
marnym jest dobytkiem – skurczy się i zniknie.
Iluz to potężnym los potęgę odjął,
wpierw zazdrość budzącym, a teraz w potrzebie.
Miał więc świat wychwalać, raczej miej go za nic,
bo co Bóg ma za nic, czemuż nam wychwalać?*

- 1 a-lā kullu mawlūdin fa-li-l-mawti yūladu
wa-lastu arā ḥayyan li-šayʿin yuḥalladu
- 2 tağarrad mina d-dunyā fa-inna-ka innamā
saqatta ilā d-dunyā wa-anta muğarradu
- 3 wa-afḍalu šayʿin nalta min-hā fa-inna-hu
matāʿun qalilun yaḍmaḥallu wa-yanfadu
- 4 wa-kam min ʿazizin aḍhaba d-dahru ʿizza-hu
fa-aṣbaḥa maḥrūman wa-qad kāna yuḥsadu
- 5 fa-lā taḥmadi d-dunyā wa-lākin ḍumma-hā
wa-mā bālu šayʿin ḍamma-hu l-Lāhu yuḥmadu

- 1 ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ _ ٠ || ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ _ ٠
- 2 ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ ٠ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ ٠ | ٠ _ _ ٠
- 3 ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ ٠ | ٠ _ _ ٠
- 4 ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ _ ٠
- 5 ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ _ ٠

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach synkopowanych, proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do *-adu*. Hemi-

²⁵² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 128; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 109.

stychy wersu 1 rymują się. Średniówka zachowana, jednak w wersach 2 i 3 jest zatarta, gdyż przecina spójną syntaktycznie frazę. W pierwszych dwu wersach występuje dodatkowy przedział rytmiczny w postaci dierezy po wyrazach *mawlūdin* i *ḥayyan* oraz *dunyā* (w. 2 – oba hemistychy).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne: *dunyā* (w. 2, 5);

b) paronomazja:

- *mawlūdin* – *yūladu* (w. 1),
- *tağarrad* – *muğarradu* (w. 2),
- *‘azīzin* – *‘izza* (w. 4),
- *taḥmadi* – *yuhmadu* (w. 5),
- *dumma* – *damma* (w. 5).

(15)

الْمَوْتُ لَا وَالِدًا يُتَقَى وَلَا وَلَدًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا شَيْخًا وَلَا أَحَدًا
لِلْمَوْتِ فِينَا سِهَامٌ غَيْرُ مُخْطِئَةٍ مَنْ فَاتَهُ الْيَوْمَ سَهْمٌ لَمْ يَفْتَهُ عَدَا
مَا ضَرَّ مَنْ عَرَفَ الدُّنْيَا وَغَرَّتْهَا أَلَا يُنَافِسَ فِيهَا أَهْلُهَا أَبَدًا²⁵³

*Śmierć nie zostawi ni ojca, ni syna,
ni młodego, ni starca, ni nikogo.
Śmierci strzała celu nigdy nie chybia;
kto dziś jej umknie, jutro go nie minie.
Nie jest złym, kto świat pozna i blichtr jego,
byle na bliźnich nigdy nie nastawał.*

- 1 al-mawtu lā wālidan yubqī wa-lā waladā
wa-lā ṣağiran wa-la šayḥan wa-la aḥadā
- 2 li-l-mawti fi-nā siḥāmūn ġayru muḥṭiʾatin
man fāta-hu l-yawma saḥmun lam yafut-hu ġadā
- 3 mā ḍarra man ʿarafa d-dunya wa-ğirrata-ḥā
allā yunāfisa fi-ḥā aḥla-ḥā abadā

1	__ __ __ __ __ __ __ __		__ __ __ __ __ __ __ __
2	__ __ __ __ __ __ __ __		__ __ __ __ __ __ __ __
3	__ __ __ __ __ __ __ __		__ __ __ __ __ __ __ __

Wzorzec metryczny: ośmiostopowy akatalektyczny *basīṭ* o identycznej synkopowanej postaci stóp końcowych we wszystkich hemistychach oraz proparoksytonicznych klauzulach²⁵⁴ i współbrzmieniu rymowym obejmującym sekwen-

²⁵³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 130; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 111 (po pierwszej linijce utworu dodany został następujący wers: كَأَنَّ النَّبِيَّ فَلَمْ يَخْلُدْ لِأَمَّتِهِ // لَوْ خَلَدَ اللَّهُ حَيًّا قَبْلَهُ خَلَدًا).

²⁵⁴ Odstępstwo od proparoksytonezy w postaci wyrazu dwusylabowego na końcu wersu 2 mogło być rekompensowane na drodze transakcentuacji w trakcie deklamowania wiersza.

cję głosek -*adā*. W wersji 1 rymują się oba hemistychy. Średniówka w pełni zachowana.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *mawt* (w. 1, 2);
- b) paronomazja:
 - *wālidan* – *waladā* (w. 1),
 - *sihāmun* – *sahmun* (w. 2),
 - *fāta* – *yafut* (w. 2);
- c) paralelizm syntaktyczny: pięciokrotne użycie konstrukcji przeczącej złożonej z partykuły *lā* oraz rzeczownika nieokreślonego w akuzatywie.

(16)

فَمَا لَكَ لَيْسَ يَعْمَلُ فِيكَ وَعَظٌ وَلَا زَجْرٌ كَأَنَّكَ مِنْ جَمَادٍ
 سَتَنْدِمُ إِنْ رَحَلْتَ بِغَيْرِ زَادٍ وَتَشْقَى إِذْ يُنَادِيكَ الْمُنَادِي
 فَلَا تَأْمَنُ لِدُنْيَا صَلَاحًا فَإِنَّ صَلَاحَهَا عَيْنُ الْفَسَادِ
 وَلَا تَفْرَحْ بِمَالٍ تَقْتْنِيهِ فَإِنَّكَ فِيهِ مَعَكُوسُ الْمُرَادِ
 وَتُبِّ مِمَّا جَنَيْتَ وَأَنْتَ حَيٌّ وَكُنْ مُتَنَبِّهًا قَبْلَ الرِّقَادِ
 أَتَرْضَى أَنْ تَكُونَ رَفِيقَ قَوْمٍ لَهُمْ زَادٌ وَأَنْتَ بِغَيْرِ زَادٍ²⁵⁵

*Cóż ci to, że kazania na cię nie skutkują
 ani reprimendy – jakobyś był z kamienia?
 Pożałujesz, jeśli bez zapasów wyruszysz,
 niepokieszonym będziesz, kiedy cię Głos wezwie.
 Przeto nie miej ufności w dobroć tego świata,
 bowiem dobroć jego bywa źródłem zepsucia.
 Nie ciesz się bogactwem, co je skrzętnie gromadzisz,
 wszak czasem odwrotny skutek ono przynosi.
 Żałuj za swe przewiny, pókiś jeszcze żywy,
 i miej baczenie, zanim w wieczny sen zapadniesz.
 Azaliż to godzi się, by ziomkowie twoi
 zasobni byli, kiedy ty o pustych rękach?*

- 1 fa-mā la-ka laysa ya'valu fi-ka wa'zun
 wa-lā zağrun ka-ʿanna-ka min ġamadi
- 2 sa-tandamu in raħalta bi-ğayri zādin
 wa-tašqā id yunādi-ka l-munādi
- 3 fa-lā taʿman li-đi d-dunyā šalāħan
 fa-inna šalāħa-hā ʿaynu l-fasādi
- 4 wa-lā tafaħ bi-mālin taqtanī-hi
 fa-inna-ka fi-hi maʿkūsu l-murādi

²⁵⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 138; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 115 (w przypisie).

- 5 wa-tub mimmā ḡanayta wa-anta ḡayyun
wa-kun mutanabbihan qabla r-raqādi
6 a-tardā an takūna rafīqa qawmin
la-hum zādun wa-anta bi-ḡayri zādi

1	u--- u--- u--		u--- u--- u--
2	u--- u--- u--		u--- u--- u--
3	u--- u--- u--		u--- u--- u--
4	u--- u--- u--		u--- u--- u--
5	u--- u--- u--		u--- u--- u--
6	u--- u--- u--		u--- u--- u--

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir* o rymie paroksytonicznym na *-ādi/i*²⁵⁶. Utwór jest w całości średniówkowy. W wersie drugim widoczny rym wewnętrzny *zādin* – *munādī*.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
- *zād* (w. 2, 6),
 - *ṣalāḥ* (w. 3);
- b) paronomazja: *yunādī* – *munādī* (w. 2).

(17)

كَأَنَّا وَإِنْ كُنَّا نِيَامًا عَنِ الرَّدَى غَدًا تَحْتَ أَحْجَارِ الصَّفِيحِ الْمُنْضَدِ
نُرْجِي خُلُودَ الْعَيْشِ جُبْنًا وَضِلَّةً وَلَمْ نَرِ مِنْ آبَائِنَا مِنْ مُخَلَّدِ
لَنَا فِكْرَةٌ فِي أَوَّلِنَا وَعِبْرَةٌ بِهَا يَفْتَدِي ذُو الْعَقْلِ مِنْهَا وَيَهْتَدِي
وَلَكِنَّا نَأْتِي الْعَمَى وَغَيُونَا إِلَيْهِ رَوَانٍ هَكَذَا عَنْ تَعْمُدِ
كَأَنَّا سَفَاهًا لَمْ نَصَبْ بِمُصِيبَةٍ وَلَمْ نَرِ مِنَّا مِثْلًا جَوْفَ مَلْحَدِ
بَلَى كَمْ أَخٍ لِي ذِي صَفَاءٍ حَثَوْتُهُ عَلَى الرِّغْمِ مِنِّي مَلْحَدَ الرَّمْسِ بِالْيَدِ
أُهِيلُ عَلَيْهِ التُّرْبُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ أَرَى ذَاكَ مِنِّي حَقَّ زَادِ الْمُزَوَّدِ
وَقَدْ كُنْتُ أَفْدِيهِ وَأَحْذَرُ نَائِيَهُ إِذَا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ بَرٍّ مُمَجَّدِ²⁵⁷

*Zdało się, że czas zatruty przespać się uda,
a wszak jutro kamienna nas płyta przykryje.
W błędzie i w trwodze nieśmiertelność nam się marzy,
gdy żaden z ojców naszych nieśmiertelnym nie był.*

²⁵⁶ Tzw. *qāfiya murdaḡa*.

²⁵⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 142; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 125-126. Dodatkowy wers 9, a oprócz tego drugi hemistych wersu 8 różni się – końcówka utworu wygląda zatem następująco:

وَأَفْرَعُ إِمَّا بَاتَ غَيْرَ مُمَهَّدِ
لِكُلِّ أَخِي نُكُلٍ عَرَاءٍ وَأُسُوَّةٍ إِذَا كَانَ مِنْ أَهْلِ الثَّقَى فِي مُحَمَّدِ

*O naszych przodkach osąd mamy i mniemanie,
 kto rozum ma, nim się kieruje, a nie zbłądzi.
 Lecz my niczym ślepcy przychodzimy – także to
 u nas zawziętość – choć oczy nasze wpatrzone.
 Jakbyśmy głupim trafem przez zły los nie tknięci,
 martwego ziomka nigdy nie widzieli w grobie.
 Niejednogom już brata prawością sławnego
 własną ręką w mogile wbrew sobie zakopał,
 Ziemię nań to z jednej, to z drugiej strony sypiąc,
 jakby to moje dlań było zaopatrzenie.
 Przeciem mógł go wybawić, rozłękę zażegnać,
 boć on z tych, co bogobojnością przepętnieni.*

- 1 ka'an-nā wa-in kunnā niyāman ʿani r-radā
 ḡadan taḥta aḥḡāri ṣ-ṣafiḥi l-munaḡḡadi
- 2 nuraḡḡi ḥulūda l-ʿayṣi ḡubnan wa-ḡillatan
 wa-lam nara min ābāʾi-nā min muḡalladi
- 3 la-nā fikratun fi awwalī-nā wa-ʿibratun
 bi-hā yaqtadī dū l-ʿaqli min-hā wa-yahtadī
- 4 wa-lākinna-nā naʿti l-ʿamā wa-ʿuyūnu-nā
 ilay-hi rawānin ḥakaḡā ʿan taʿammudi
- 5 ka'an-nā safāhan lam nuṣab bi-muṣibatun
 wa-lam nara min-nā mayyitan ḡawfa malḡadi
- 6 balā kam aḡin l-ī dī ṣafāʾin ḡatawtu-hu
 ʿalā r-raḡmi min-nī muḡḡada r-ramsī bi-l-yadi
- 7 uḡilu ʿalay-hi t-turba min kulli ḡānibin
 arā dāka min-nī ḡaḡqa zādi l-muzawwidi
- 8 wa-qad kuntu afdī-hi wa-aḡḡaru naʿya-hu
 idā kāna min aṣḡābi birraḡ mumaḡḡadi

1	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
2	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
3	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
4	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
5	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
6	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
7	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--
8	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-- u--

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o identycznej, synkopowanej postaci stóp końcowych w hemistychach oraz proparoksytonicznych klauzulach²⁵⁸ ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji *-adi/ī*. Średniówka w pełni zachowana, choć w wersie 4 została nieco osłabiona na skutek rozdzielania grupy podmiotu *ʿuyūnu-nā* od orzecznika *ilay-hi rawānin*.

²⁵⁸ W wersie 6 mamy najprawdopodobniej do czynienia z zamierzoną transakcentuacją w wyrażeniu przyimkowym بِالْيَدِ.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *ka'an-nā* (w. 1, 7),
- *wa-lam nara min* (w. 2, 5);

b) paronomazja:

- *ḥulūda* – *muḥalladi* (w. 2),
- *yaqtadī* – *yahtadī* (w. 3),
- *ʿamā* – *taʿammudi* (w. 4),
- *nuṣab* – *muṣibatin* (w. 5),
- *zādi* – *muzawwidi* (w. 7);

c) paralelizm morfologiczny: *fikratun* – *ʿibratun*, *yaqdadī* – *yahtadī* (w. 3);

d) paralelizm syntaktyczny (w. 2, 5) – identyczna budowa zdania przeczącego z użyciem partykuły *lam* w drugiej połowie wersu.

(18)

كُلُّ يَوْمٍ يَأْتِي بِرِزْقٍ جَدِيدٍ مِنْ مَلِكٍ لَنَا غَمِيٍّ حَمِيدٍ
قَاهِرٍ قَادِرٍ رَحِيمٍ لَطِيفٍ ظَاهِرٍ بَاطِنٍ قَرِيبٍ بَعِيدٍ
حَجَبَتْهُ الْغُيُوبُ عَنْ كُلِّ عَيْنٍ وَهُوَ فِيهَا أُنْسٌ لِكُلِّ وَحِيدٍ
حَسْبُنَا اللَّهُ رَبُّنَا هُوَ مَوْلَى خَيْرٍ مَوْلَى وَنَحْنُ شَرُّ عَبِيدِ
خَلَقَ الْخَلْقَ لِلْفَنَاءِ فَهُمْ بَيْنَ نَ شَقِيٍّ مِنْهُمْ وَبَيْنَ سَعِيدِ
لَيْتَ شِعْرِي فَكَيْفَ حَالِكٍ يَا نَفْسُ غَدًا بَيْنَ سَابِقٍ وَشَهِيدِ
كُنَّا صَائِرًا إِلَى الْمَلِكِ الدَّيَا نِ رَبِّ الْأَرْبَابِ يَوْمَ الْوَعِيدِ
وَالْمَنَايَا تَأْتِي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَالْبَلَى مَرَصَدٌ لِكُلِّ جَدِيدِ²⁵⁹

Każdy dzień błogosławieństwo przynosi nowe

od króla, co najmożniejszy, najchwalebniejszy,

Wszechmocny, potężny, litościwy, łagodny,

widzialny, utajony, bliski i odległy.

Tajemnica go skrywa przed okiem stworzenia,

życzliwy On dla każdej opuszczonej duszy.

To sam Bóg jest i Pan nasz, jakżeby inaczej,

włodarz nad włodarze, my zaś sługi nikczemne.

On wszelkie istoty stworzył na zatrącenie,

te, co znoszą niedolę, i te, co szczęśliwe.

O, gdybym wiedział, duszo, co jutro cię czeka

między przewodnikiem a aniołem-świadkiem!

²⁵⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 146; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 123-124 (w wersji 3 zamiast فِيهَا أُنْسٌ لِكُلِّ (فيها أنيسٌ كُلٌّ jest

W dzień Ostatecznego Sądu wszyscy pójdziemy
przed Boskiego Monarchę, Pana nad panami.
Śmierci fatum po każdego przyjdzie niechybnie,
a marność przeznaczeniem wszystkiego, co nowe.

- 1 kullu yamwin yaʿtī bi-rizqin ḡadīdi
min malikin la-nā ḡaniyyin ḥamīdi
- 2 qāhirin qādirin raḥīmin laṭīfin
zāhirin bāṭinin qarībin baʿīdi
- 3 ḥaḡabat-hu l-ḡuyūbu ʿan kulli ʿaynin
wa-hwa fi-ha unsun li-kulli waḥīdi
- 4 ḥasbu-na l-Lāhu rabbu-nā huwa mawlan
ḥayru mawlan wa-naḥnu šarru ʿabīdi
- 5 ḥalaqa l-ḥalqa li-l-fanāʾi fa-hum bay
na šaqiyyin min-hum wa-bayna saʿīdi
- 6 layta šīʿrī fa-kayfa ḥālu-ki yā naf
su ḡadan bayna sābiqin wa-šahīdi
- 7 kullu-nā šāʾirun ilā l-maliki d-day²⁶⁰
yāni rabbi l-arbābi yawma l-waʿīdi
- 8 wa-l-manāyā taʿtī ʿalā kulli šayʾin
wa-l-bilā maršadun li-kulli ḡadīdi

1	u--- --- uuu		u--- uuu uuu
2	uuu uuu ---		u--- uuu uuu
3	uuu uuu ---		u--- --- uuu
4	u--- uuu uuu		u--- uuu uuu
5	uuu uuu uuu		uuu --- uuu
6	u--- uuu uuu		uuu uuu uuu
7	u--- uuu uuu		u--- --- uuu
8	u--- --- uuu		u--- uuu uuu

Wzorzec wersowy: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-īdi*²⁶¹. W wersji początkowym oba człony wersowe rymują się.

Zastanawiający jest fakt, że w klauzuli ostatniego wersu utworu powtarza się dokładnie ten sam wyraz (*ḡadīdi*), jaki użyty został w zakończeniu rymowym hemistychu inicjalnego wersu 1. Zakładając, że nie jest to przypadek, ale celowe nawiązanie, nasuwa się pytanie, czy poeta w sposób zawołowany nie pokazuje alternatywnej możliwości odczytania tekstu. I rzeczywiście, gdyby pójść za tym tropem i połączyć pierwszy półwiersz utworu z ostatnim, wówczas wyłania się treść zgoła odmienna od tej, jaką niesie cały pierwszy wers. A gdyby konsekwentnie dokończyć taki „krzyżowy” odczyt i połączyć hemistych początkowy ostatniej linijki

²⁶⁰ W transkrypcji podział rytmiczny tekstu w średniówce został skorygowany. W wersji arabskiej zgodnie z konwencją notacji pierwszy hemistych kończy się na *الدَّيَّ*.

²⁶¹ Tzw. *qāfiya murdafa*.

wiersza z drugą połową wersu 1? Okazuje się, że w sumie otrzyma się treść nie tylko sensowną, ale o zgola zaskakującym przesłaniu:

*Każdy dzień błogosławieństwo przynosi nowe
a marność przeznaczeniem wszystkiego co nowe.
Śmierci fatum po każdego przyjdzie niechybnie,
od króla co najmożniejszy, najchwalebniejszy.*

W wersach 5-7 średniówka uległa likwidacji, jednak widoczna jest pewna symetria w sposobie dzielenia wyrazów wypadających na granicy członów metrycznych. We wszystkich trzech przypadkach na początku drugiego hemistychu znalazła się końcowa krótka sylaba „rozciętego” wyrazu, zaś w miejscu ostatniego elementu stopy zamykającej człon inicjalny akcentowana penultima owego wyrazu.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia wyrazowe:

- *mawlā* (w. 4),
- *kull* (w. 1, 3, 7, 8);

b) paralelizm morfologiczny:

- *qāhirin* – *qādirin* – *ẓāhirin* – *bāṭinin* (w. 2),
- *raḥīmin* – *laṭīfin* – *qarībin* – *baʿḍi* (w. 2);

c) paralelizm składniowy: symetryczny rozkład derywatów (w. 2);

d) paronomazja:

- *ḥalaqa* – *ḥalqa* (w. 5),
- *rabbi* – *arbābi* (w. 7).

(19)

إِنَّ ذَا الْمَوْتِ مَا عَلَيْهِ الْمُجِيرُ يَهْلِكُ الْمُسْتَجَارُ وَالْمُسْتَجِيرُ
إِنْ تَكُنْ لَسْتَ خَابِرًا بِاللَّيَالِي وَبِأَحْدَاثِهَا فَإِنِّي خَبِيرُ
هُنَّ يُدْنِينَا مِنَ الْمَوْتِ قَدَمًا فَسَوَاءٌ صَغِيرُنَا وَالْكَبِيرُ
أَيُّهَا الطَّالِبُ الْكَثِيرَ لِيُغْنِيَ كُلُّ مَنْ يَطْلُبُ الْكَثِيرَ فَقِيرُ
وَأَقْلُ الْقَلِيلِ يُغْنِي وَيَكْفِي لَيْسَ يُغْنِي وَلَيْسَ يَكْفِي الْكَثِيرُ
كَيْفَ تَعْمَى عَنِ الْهُدَى كَيْفَ تَعْمَى عَجَبًا وَالْهُدَى سِرَاجٌ مُنِيرُ
قَدْ أَتَاكَ الْهُدَى مِنَ اللَّهِ نُصْحًا وَبِهِ حَيَاكَ الْبَشِيرُ النَّذِيرُ
وَمَعَ اللَّهِ أَنْتَ مَا دُمْتَ حَيًّا وَإِلَى اللَّهِ بَعْدَ ذَاكَ تَصِيرُ
وَالْمَنَايَا رَوَائِحُ وَغَوَادٍ كُلُّ يَوْمٍ لَهَا سَحَابٌ مَطِيرُ
لَا تَعْرِتُكَ الْعُيُونُ فَكَمْ أَعْدَى مِى تَرَاهُ وَإِنَّهُ لَبَصِيرُ
أَنَا أَغْنِي الْعِبَادَ مَا كَانَ لِي كِنٌّ وَمَا كَانَ لِي مَعَاشٌ يَسِيرُ²⁶²

²⁶² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 164-165; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 137-138.

*Toż to śmierć – przeciw niej nie masz pomocnika,
 zginie ten, kto chroniony, i ten, kto chroni.
 Jeśliś dotąd nie doświadczył owych nocy
 i ich zdarzeń, wiedz, iżem ja doświadczony.
 Ku śmierci nas one z dawna przybliżają,
 i maluczkich, i tych wielkich – bez różnicy.
 Ty, co tak wiele żądasz, by żyć w bogactwie!
 Kto nazbyt wiele żąda, ten jest ubogi.
 Mniej niż nic wszak wystarczy i ubogaci,
 nie ubogaci obfitość i nie starczy.
 Czemuś ty na drogę prawdy ślepy, czemu?
 Dziw to, bo droga prawdy latarnią w mroku.
 Droga prawdy wskazaniem danym od Boga,
 w niej życiem cię natchnął głosiciel przestrogi.
 Do Boga przynależysz, dopóki żyjesz,
 i przecie do Boga na koniec podążysz.
 Zrządzenia losu przychodzą i odchodzą,
 każdego dnia przynosząc chmury deszczowe.
 Niechże cię przeto twoje oczy nie zwodzą,
 nieraz już za ślepcą wzięłeś widzącego.
 Jam rab najbogatszy, bo mam dach nad głową,
 i wszystko, co trzeba, by wieść żywot skromny.*

- 1 inna ḏā l-mawta mā ʿalay-hi muḡīru
yahliku l-mustaḡāru wa-l-mustaḡīru
- 2 in takun lasta ḥābiran bi-l-layālī
wa-bi-aḥdāṭi-ha fa-in-nī ḥabīru
- 3 hunna yudnīna-nā mina l-mawti qidman
fa-sawāʿun ṣaḡīru-na wa-l-kabīru
- 4 ayyuhā ṭ-ṭālibu l-kaṭīra li-yaḡnā
kullu man yaṭlubu l-kaṭīra faqīru
- 5 wa-aqallu l-qalīli yuḡnī wa-yakfi
laysa yuḡnī wa-laysa yakfi l-kaṭīru
- 6 kayfa taʿmā ʿani l-hudā kayfa taʿmā
ʿaḡaban wa-l-hudā sirāḡun munīru
- 7 qad atā-ka l-hudā mina l-Lāhi nuṣṣan
wa-bi-hi ḥayyā-ka l-baṣīru n-naḏīru
- 8 wa-maʿa l-Lāhi anta mā dumta ḥayyan
wa-ilā l-Lāhi baʿda ḏāka taṣīru
- 9 wa-l-manāyā rawāʾihun wa-ḡawādin
kulla yawmin la-hā saḥābun maṭīru
- 10 lā taḡurranna-ka l-ʿuyūnu fa-kam aʿ
mā tarā-hu wa-inna-hu la-baṣīru
- 11 anā aḡnā l-ʿibādi mā kāna l-i kinnun
wa-mā kāna l-i maʿāṣun yasīru

1	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
2	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
3	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
4	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
5	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
6	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
7	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
8	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
9	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
10	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —
11	— — — — — — — — —		— — — — — — — — —

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafīf* o paroksytonicznych klauzulach z rymem na *-īru*²⁶³. W wersji 1 oba hemistichy rymują się. Poza wersem przedostatnim jest to wiersz średniówkowy.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia wyrazowe:

- *kaṭīru* (w. 4),
- *yugnī, yakfī* (w. 5),
- *kayfa taʿmā*, (w. 6),
- *al-hudā* (w. 6, 7),
- *al-Lāhi* (w. 7, 8);

b) paronomazja:

- *muḡīru – mustaḡāru – mustaḡīru* (w. 1),
- *ḥābiran – ḥabīru* (w. 2),
- *ṭālibu – yaṭlubu* (w. 4),
- *aqallu – qalīlu* (w. 5).

(20)

إِنَّ دَاراً نَحْنُ فِيهَا لَدَارُ لَيْسَ فِيهَا لِمُقِيمٍ قَرَارُ
كَمْ وَكَمْ قَدْ حَلَّهَا مِنْ أَنْاسٍ ذَهَبَ اللَّيْلُ بِهِمْ وَالنَّهَارُ
فَهُمُ الرِّكْبُ أَصَابُوا مُنَاخاً فَاسْتَرَاوُوا سَاعَةً ثُمَّ سَارُوا
وَهُمُ الْأَحْبَابُ كَانُوا وَلَكِنْ قَدِمَ الْعَهْدُ وَشَطَّ الْمَزَارُ
عَمِيتَ أَخْبَارُهُمْ مُذْ تَوَلَّوْا لَيْتَ شِعْرِي كَيْفَ هُمْ حَيْثُ صَارُوا
أَبَتِ الْأَجْدَاثُ إِلَّا يَزُورُوا مَا ثَوَّوْا فِيهَا وَأَنْ لَا يُزَارُوا
وَلَكُمْ قَدْ عَطَّلُوا مِنْ عِرَاضٍ وَدِيَارٍ هِيَ مِنْهُمْ قِفَارُ
وَكَذَا الدُّنْيَا عَلَى مَا رَأَيْنَا يَذْهَبُ النَّاسُ وَتَخْلُو الدِّيَارُ
أَيَّ يَوْمٍ تَأْمَنُ الدَّهْرُ فِيهِ وَلَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ عِثَارُ

²⁶³ Tzw. *qāfiya murdaḥa*.

كَيْفَ مَا فَرَّ مِنَ الْمَوْتِ حَيًّا وَهُوَ يُدْنِيهِ إِلَيْهِ الْفِرَارُ
 إِنَّمَا الدُّنْيَا بَلَاغٌ لِقَوْمٍ هُوَ فِي أَيْدِيهِمْ مُسْتَعَارُ
 فَاعْلَمَنَّ وَاسْتَيْقِنَنَّ أَنَّهُ لَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ يُرَدَّ الْمُعَارُ²⁶⁴

*Dom, w którym jesteśmy, takim jest domem,
 gdzie na stałe nie podobna zabawić.
 Iluż, iluż przebywało tu ludzi!
 Zabierała ich noc, zabierał ich dzień.
 To jeźdźcy, co tu na postój dotarli,
 chwilę odpoczęli i odjechali.
 Ci, co to przyjaciółmi byli; ale
 późno już było, czas odwiedzin minął.
 Odkąd odeszli, wieść o nich zginęła;
 gdybyż wiedzieć, co u nich, dokąd doszli...
 Los sprawił, że nie odwiedzą już miejsca,
 gdzie spoczęli, i nikt ich nie odwiedzi.
 Iluż porzuciło swoje domostwa
 i pola, które pustką teraz świecą!
 Taki to już widać jest ziemski padół;
 odchodzą ludzie, pustoszeją domy.
 W którym dniu można losowi zaufać?
 Wszakże on co dzień się o coś potyka.
 Jakże przed śmiercią, kto żyw umknąć zdoła,
 skoro ucieczka go ku niej przybliża?
 Życie takie ludziom przestanie głosi,
 że w ręce ich kredyt został włożony.
 Niechże więc to wiedzą i pewność mają,
 że kredyt ów kiedyś przyjdzie im spłacić.*

- 1 inna dāran naḥnu fi-hā la-dāru
 laysa fi-hā li-muqīmin qarāru
- 2 kam wa-kam qad ḥalla-hā min unāsin
 dahaba l-laylu bi-him wa-n-nahāru
- 3 fa-humu r-rakbu aṣābū munāḥan
 fa-starāḥū sāʿatan tumma sārū
- 4 wa-humu l-aḥbābu kānū wa-lākin
 qaduma l-ʿahdu wa-ṣaṭṭa l-mazāru
- 5 ʿamiyat aḥbāru-hum muḍ tawallaw
 layta šīʿrī kayfa hum ḥayṭu sārū
- 6 abati l-aḡdātu allā yazūrū
 mā ṭawaw fi-hā wa-an lā yuzārū

²⁶⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 182; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 155-156.

- 7 wa-la-kam qad ʿaṭṭalū min ʿirāṣin
wa-diyārin hiya min-hum qifāru
8 wa-kadā d-dunyā ʿalā mā raʾaynā
yaḏhabu n-nāsu wa-taḥlū d-diyāru
9 ayya yawmin taʾmanu d-dahru fi-hi
wa-la-hu fi kulli yawmin ʿitāru
10 kayfa mā farra mina l-mawti ḥayyun
wa-hwa yudnī-hi ilay-hi l-firāru
11 innamā d-dunyā balāḡun li-qawmin
huwa fi aydī-himi mustaʿāru
12 fa-ʿlaman wa-stayqinan anna-hu lā
budda yawman an yuradda l-muʿāru

1	— — — — — — — —		— — — — — — — —
2	— — — — — — — —		— — — — — — — —
3	— — — — — — — —		— — — — — — — —
4	— — — — — — — —		— — — — — — — —
5	— — — — — — — —		— — — — — — — —
6	— — — — — — — —		— — — — — — — —
7	— — — — — — — —		— — — — — — — —
8	— — — — — — — —		— — — — — — — —
9	— — — — — — — —		— — — — — — — —
10	— — — — — — — —		— — — — — — — —
11	— — — — — — — —		— — — — — — — —
12	— — — — — — — —		— — — — — — — —

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *madīd*²⁶⁵ o paroksytonicznych klauzulach z rymem na *āru/ū*²⁶⁶. W wersie 1 oba hemistichy rymują się. Wiersz w całości średniówkowy, jednak w ostatnim wersie średniówka uległa zatarciu, ponieważ oddziela partykułę przeczącą (*lā*) od zaprzecznego rzeczownika (*budda*). Zwraca uwagę prawie całkowita paroksytoneza zakończeń członów średniówkowych (za wyjątkiem wersu ostatniego).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *dār* (w. 1),
- *kam* (w. 2),
- *yawm* (w. 9);

b) paronomazja:

- *yazūrū* – *yuzāru* (w. 6),
- *farra* – *firāru* (w. 10),
- *yudnī* – *dunyā* (w. 11),
- *mustaʿāru* – *muʿāru* (w. 11, 12);

c) anafora (w. 3-4);

d) paralelizm morfologiczny: *ʿirāṣ* – *diyār* – *qifār* (w. 7).

²⁶⁵ Zbudowany na bazie wątku metrycznego — — — / — — —.

²⁶⁶ Tzw. *qāfiya murdafa*.

(21)

إِلَى اللَّهِ كُلُّ الْأَمْرِ فِي الْخَلْقِ كُلِّهِ وَلَيْسَ إِلَى الْمَخْلُوقِ شَيْءٌ مِنَ الْأَمْرِ
إِذَا أَنَا لَمْ أَقْبَلْ مِنَ الدَّهْرِ كُلِّ مَا تَكَرَّهْتُ مِنْهُ طَالَ عَتَبِي عَلَى الدَّهْرِ
تَعَوَّدْتُ مَسَّ الضَّرِّ حَتَّى أَلْفَتُهُ وَأَحْوَجَنِي طَوْلُ الْعِزَاءِ إِلَى الصَّبْرِ
وَوَسَّعَ صَبْرِي بِالْأَذَى الْأُنْسُ بِالْأَذَى وَقَدْ كُنْتُ أَحْيَانًا يَضِيقُ بِهِ صَدْرِي
وَصَيَّرَنِي يَأْسِي مِنَ النَّاسِ رَاجِيًا لِسُرْعَةِ لُطْفِ اللَّهِ مِنْ حَيْثُ لَا أَدْرِي²⁶⁷

*Do Boga przynależy wszelkie stworzenie,
żadnych w tym nie ma zasług ten, kto stworzony.
Jeśli ja od losu nie przyjmę wszystkiego,
czym się brzydzę, los będę winił bez końca.
Przywykłem ból dotykać, aż doń przylgnąłem,
a czas żałoby wymusił mą odporność.
Na ból odporność przyjaźń z bólem wzmocniła,
choć przezeń w piersiach czasami ścisnęło.
I tak, nie wiedzieć skąd, ma w ludzi niewiara
każe mi dopraszać rychłej Boga łaski.*

- 1 ilā l-Lāhi kullu l-amri fi l-ḥalqi kulli-hi
wa-laysa ilā l-maḥlūqi šayʿun mina l-amri
- 2 idā anā lam aqbal mina d-dahri kulla mā
takarrahtu min-hu ṭāla ʿatb-i ʿalā d-dahri
- 3 taʿawwadtu massa ḍ-ḍurri ḥatta aliftu-hu
wa-aḥwaġa-nī ṭulu l-ʿazāʿi ilā š-šabri
- 4 wa-wassaʿa šabr-i bi-l-aḍā l-unsu bi-l-aḍā
wa-qad kuntu aḥyānan yaḍīqu bi-hi šadr-i
- 5 wa-šayyara-nī yaʿs-i mina n-nāsi rāġiyan
li-surʿati luṭfi l-Lāhi min ḥaytu lā adri

1	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _
2	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _
3	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _
4	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _
5	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do głosek *-ri/i*. Średniówka zachowana we wszystkich wersach, choć w wersie 2 uległa wyraźnemu osłabieniu, ponieważ rozdziela zaimek względny od reszty zdania podrzędnego.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

²⁶⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 200; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 174-175.

- *amr* (w. 1),
 - *dahr* (w. 2),
 - *ṣabr* (w. 3, 4),
 - *aḍā* (w. 4);
- b) paronomazja: *ḥalq* – *maḥlūq* (w. 1),
- c) anafora: kolejne hemistychy zaczynające się od spójnika *wa* (w. 3-5).

(22)

كُلُّ حَيَاةٍ فَلَهَا مُدَّةٌ وَكُلُّ شَيْءٍ فَلَهُ آخِرٌ
 سُبْحَانَ مَنْ أَلْهَمَنِي حَمْدَهُ وَمَنْ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ
 وَمَنْ هُوَ الدَّائِمُ فِي مُلْكِهِ وَمَنْ هُوَ الْبَاطِنُ وَالظَّاهِرُ
 يَا قَاطِعَ الدَّهْرِ بِلَذَاتِهِ لَيْسَ لَهُ نَاهٍ وَلَا أَمِيرُ
 أَنْتَ يَا مَعْرُورُ سَهْمُ الرَّدَى وَالْمَوْتُ فِي سَطْوَتِهِ قَاهِرُ
 يَا رَبِّ إِنِّي لَكَ فِي كُلِّ مَا قَدَّرْتَ عَبْدٌ آمِلٌ شَاكِرُ
 فَاغْفِرْ ذُنُوبِي إِنَّهَا جَمَّةٌ وَاسْتُرْ خَطَايِي إِنَّكَ السَّاتِرُ²⁶⁸

*Każde życie potrwa czas jakiś
 i każda rzecz ma swój epilog.
 Chwała Bogu, że mnie oświecił,
 Temu, kto początkiem i końcem,
 Temu, kto wieczny w swym królestwie,
 Temu, kto skryty i widoczny.
 Ty, co świata żądze przemierzasz
 i nie wiesz, co zakaz i nakaz!
 Strzała rażąca, głupcze, tuż, tuż,
 a śmierci szturm nieokiełznany.
 Panie, wszystko, co każesz, jam Twój!
 Jam rab ufny i Tobie wdzięczny!
 Przebacz me winy, których wiele,
 uchowaj od grzechu, Obrońco!*

- 1 kullu ḥayātin fa-la-hā muddatun
wa-kullu šayʿin fa-la-hu āḥiru
- 2 subḥāna man alhama-nī ḥamda-hu
wa-man huwa l-awwalu wa-l-āḥiru
- 3 wa-man huwa d-dāʾimu fī mulki-hi
wa-man huwa l-bāṭinu wa-ṣ-ṣ-zāhiru
- 4 yā qāṭiʿa d-dahri bi-ladḍāti-hi
laysa la-hu nāhin wa-lā āmiru

²⁶⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 201; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 175 (w wersji 4 zamiast *زاجر* jest *زاجر*).

- 5 atā-ka yā maḡrūru saḥmu r-radā
wa-l-mawtu fi saṭwati-hi qāhiru
6 yā rabbi in-ni la-ka fi kulli mā
qaddarta ʿabdun āmilun šākiru
7 fa-ḡfir ḡunūb-i inna-hā ḡammatun
wa-stur ḡaṭāʾ-i inna-ka s-sātiru

1	— — — — — — — —		— — — — — — — —
2	— — — — — — — —		— — — — — — — —
3	— — — — — — — —		— — — — — — — —
4	— — — — — — — —		— — — — — — — —
5	— — — — — — — —		— — — — — — — —
6	— — — — — — — —		— — — — — — — —
7	— — — — — — — —		— — — — — — — —

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *sari*^c o identycznych, katalektycznych zakończeniach w obu hemistychach oraz klauzulach proparoksytonicznych z rymem na *-āCiru*²⁶⁹. Utwór w pełni średniówkowy, choć w wersie 6 przedział śródwersowy został poważnie osłabiony, ponieważ rozdziela zaimek względny *mā* od pozostałej części zdania podrzędnego.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
 - *kull* (w. 1),
 - *wa-man huwa* (w. 2, 3);
- b) paralelizm morfologiczny związany z iloczynową strukturą rymów:
 - *dāʿimu*, *baṭinu* (w. 3),
 - *qāṭiʿa* (w. 4),
 - *āmilun* (w. 6);
- c) paralelizm syntaktyczny:
 - analogiczna budowa zdań nominalnych w pierwszym i drugim hemistychu (w. 1),
 - sekwencja trzech zdań względnych zaczynających się od *wa-man huwa* (w. 2-3),
 - zdania rozkazujące o optywным znaczeniu i analogicznym szyku wyrazowym w obu hemistychach (w. 7);
- d) mieszany tok cezurowo-dierezowy (w. 1, 7) – dwie pierwsze stopy krzyżują się z wyrazami, natomiast po nich następuje diereza, a ostatni wyraz w hemistychu nakłada się ściśle na stopę — — —.

(23)

إِنِّي سَأَلْتُ الْقَبْرَ مَا فَعَلْتَ بَعْدِي وَجْهٌ فِيكَ مُنْعَفِرَةٌ
فَأَجَابَنِي صَيَّرْتُ رِيحَهُمْ تُؤْذِيكَ بَعْدَ رَوَائِحِ عَطِرَةٍ

²⁶⁹ Tzw. *qāfiya muʿassasa*. Znak C oznacza alternującą dowolną spółgłoskę.

وَأَكَلْتُ أَجْسَادًا مُنْعَمَةً كَانَ النَّعِيمُ يَهْزُهَا نَضِيرُهُ
لَمْ أَبْقِ غَيْرَ جَمَاجِمٍ عَرِيَتْ بَيْضُ تَلَوُحٍ وَأَعْظَمُ نَجْرُهُ²⁷⁰

*Spytałem grobu: „Co się też stało
z notabli bracią w twojej otchłani?”
Odrzekł mi: „Woń ich przeistoczyłem,
w odór ckliwy, co nozdrza twe drażni,
Pożarłem ciała ich wypieszczone,
jędrne, do zbytku niegdyś przywykłe,
Ostały się tylko czaszki nagie,
bielą lśniące i kości spróchniałe”.*

- 1 in-nī sa'altu l-qabra mā fa'alat
ba'd-i wuḡūhun fi-ka mun'afirah
- 2 fa-aḡāba-nī ṣayyartu riḥa-humu²⁷¹
tu'dī-ka ba'da rawā'iḥin²⁷² ʿaṭīrah
- 3 wa-akaltu aḡsādan muna^{cc}amatan
kāna n-na'imu yahuzzu-hā naḍīrah
- 4 lam ubqi ḡayra ḡamāḡimin²⁷³ ʿariyat
bīdīn talūḥu wa-a'zumin naḥīrah

1. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
2. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
3. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
4. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *kāmil* o identycznej kataleksie stóp końcowych w obu hemistychach oraz o proparoksytonicznych klauzulach ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwncji *-irah*. Średniówka w wersie ostatnim uległa zatarciu w wyniku rozdzielenia przymiotnika *bīdīn* od określonego przezeń rzeczownika *ḡamāḡimin*. Także w wersie 1 przedział śródwersowy został osłabiony, ponieważ wypada w środku zdania tuż po orzeczeniu.

Przy identycznych postaciach stóp końcowych w hemistychach zauważa się też pewną regularność rozmieszczenia wariantów pozostałych stóp w wierszu. Jeśli literą *a* oznaczyć postać wyjściową stopy metrum *kamil* _ _ _ _ , zaś literą *b* jej formę pochodną _ _ _ _ , uwidoczni się następujący układ:

b	b	b	b
a	b	b	a
a	b	b	a
b	a	b	a

²⁷⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 204; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 176-177.

²⁷¹ Samgłoska wygłosowa zaimka sufigowanego liczy się jak długa, choć zapis tego nie oddaje.

²⁷² *Licentia poetica* – zgodnie z regułami gramatyki powinno być *rawā'iḥa*.

²⁷³ *Licentia poetica* – powinno być *ḡamāḡima*.

Środkiem stylistycznym widocznym w tym krótkim utworze jest paronomazja:
rīḥa – *rawāʿihīn* (w. 1), *muna^{cc}amatan* – *na^cīmu* (w. 2).

(24)

يا واعِظْ العَاقِلِ ما واعِظْ أَبْلَغَ في العَاقِلِ مِنْ نَفْسِهِ
 قَدْ يَضْرِبُ العَاقِلُ أَمْثَالَهُ في غَدِهِ يَوْمًا وَفِي أَمْسِهِ
 فَمِنْهُ ما يَنْفَعُ أَهْلَ الحِجَى مِنْ أَبْعَدِ الناسِ وَمِنْ جَنْسِهِ
 قَدْ يَسْتَشِيرُ الشَّيْخُ أَبْنَاءَهُ وَيَقْبِسُ الحِكْمَةَ مِنْ عَرْسِهِ
 والعَقْلُ مَقْسُومٌ فَلَا تَزْهَدَنَّ في طَلَبِ العِلْمِ وَفِي قَبْسِهِ
 274 واسْأَلْ فَقَدْ يَكْشِفُ عِنْدَ العَمَى سُؤْلُكَ العَالِمَ في أَنْسِهِ

*Kaznodziejo mądrych! Jestże mówca taki,
 co mądre mu zdoła swe nauki wszczepić?
 Wszakże mądre mu własne starczą maksymy,
 tak jutro będzie, dziś jest i wczoraj było.
 Korzyść z nich dla ludzi o umysłach chłonnych,
 tych z najdalszych zakątków i tych swojaków.
 Starzec do swych synów o radę się zwróci
 i roztropnością żony swej się wyręczy.
 Umysł podzielny jest, przeto mi się nie waży
 stronić od nauki i od jej zgłębiania.
 I pytaj, bo w ociemnieniu twe pytanie
 wiedzącego oświeci i znawstwo jego.*

- 1 yā wāʿiẓa l-ʿāqili mā wāʿiẓun
 ablaḡa fi l-ʿāqili min nafsi-hi
- 2 qad yaḍribu l-ʿāqilu amṯāla-hu
 fi ḡadi-hi yawman wa-fi amsi-hi
- 3 fa-min-hu mā yanfaʿu ahla l-ḥiḡā
 min abʿadi n-nāsi wa-min ḡinsi-hi
- 4 qad yastaširu š-šayḥu abnāʾa-hu
 wa-yaqbisu l-ḥikmata min ʿirsi-hi
- 5 wa-l-ʿaqlu maqsūmun fa-lā tazhadan
 fi ṭalabi l-ʿilmi wa-fi qabsi-hi
- 6 wa-sʿal fa-qad yakšifu ʿinda l-ʿamā
 suʾālu-ka l-ʿālima fi unsi-hi

- 1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

²⁷⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 232; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 196 (w wersji 1 zamiast يا واعِظْ العَاقِلِ ما واعِظْ jest ما وَعَظَ العَاقِلُ مِنْ واعِظٍ).

4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 5 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 6 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *sarī*^c o identycznej kataleksie w klauzuli i średniówce²⁷⁵ oraz klauzulach proparoksytonicznych ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji *-sihi*. Wiersz jest w pełni średniówkowy.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *‘āqil* (w. 1, 2),
- *wā‘iz* (w. 1);

b) paronomazja:

- *yaqbisu* – *qabsi* (w. 4-5),
- *‘ilmi* – *‘ālima* (w. 5-6),
- *wa-sʿal* – *suʿālu* (w. 6);

c) paralelizm syntaktyczny (w. 2, 4).

(25)

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَرَبِّعْ عَلَى نَفْسِهِ طَاشَا سَيُرْمَى بِقَوْسِ الْجَهْلِ مَنْ كَانَ طَيَّاشَا
 فَلَا يَأْمَنَنَّ الْمَرْءُ سُوءاً يَغُرُّهُ إِذَا جَالَسَ الْمَعْرُوفَ بِالسُّوءِ أَوْ مَاشَى
 وَلَيْسَ بَعِيداً كُلُّ مَا هُوَ كَائِنٌ وَمَا أَقْرَبَ الْأَمْرِ الْبَطِيءَ لِمَنْ عَاشَا²⁷⁶

*Kto się w karby wziąć nie umie, w bezład wpadnie,
 kto w bezładzie, tego grot ciemnoty sięgnie.
 Niech więc złu, co mami, nijak człek nie ufa,
 gdy z jawnym złem, siedząc bądź chodząc, przestaje.
 Wszak żadne istnienie nie jest zbyt odległe;
 nic w życiu bliższego od rzeczy powolnych.*

- 1 idā l-marʿu lam yarbaʿ ʿalā nafsi-hi ṭāšā
 sa-yurmā bi-qawsi l-ġahli man kāna ṭayyāšā
- 2 fa-lā yaʿmananna l-marʿu sūʿan yaġurru-hu
 idā ġālasa l-maʿrūfa bi-s-sūʿi aw māšā
- 3 wa-laysa baʿīdan kullu mā huwa kāʾinun
 wa-mā aqraba l-amra l-baṭīʿa li-man ʿāšā

1 _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 2 _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 3 _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

²⁷⁵ Tzw. *maṭwī maksūf*.

²⁷⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 235; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 197.

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-āšā*²⁷⁷. W wersji 1 oba hemistichy rymują się. Średniówka w pełni zachowana.

Środki stylistyczne:

a) paronomazja: *ṭāšā* – *ṭayyāšā* (w. 1);

b) powtórzenia leksykalne:

- *sū*^o (w. 2),
- *mar*^o (w. 1-2).

(26)

نَسِيَ الْمَنَايَا عَلَى أَنَا لَهَا غَرَضٌ فَكَمْ أَنَا سِ رَأْيَانَهُمْ قَدْ انْقَرَضُوا
إِنَّا لَنَرْجُو أُمُوراً نَسْتَعِدُّ لَهَا وَالْمَوْتُ دُونَ الَّذِي نَرْجُو لَمُعْتَرِضٌ
لِلَّهِ ذُرُّ بَنِي الدُّنْيَا لَقَدْ غُيِّنُوا فِيمَا اطمأنوا بِهِ مِنْ جَهْلِهِمْ وَرَضُوا
مَا أَرْبَحَ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا تِجَارَةً إِنْ سَانٍ يَرَى أَنَّهَا مِنْ نَفْسِهِ عِوَضٌ
فَلَيْسَتْ الدَّارُ دَاراً لَا تَرَى أَحَداً مِنْ أَهْلِهَا نَاصِحاً لَمْ يَعُدْهُ غَرَضٌ
مَا بَالُ مَنْ عَرَفَ الدُّنْيَا الدِّينِيَّةَ لَا يَنْكَفُ عَنْ غَرَضِ الدُّنْيَا وَيَنْقَبِضُ
تَصِحُّ أَقْوَالُ أَقْوَامٍ بَوْضَفِهِمْ وَفِي الْقُلُوبِ إِذَا كَشَفَتْهَا مَرَضٌ
وَالنَّاسُ فِي غَفْلَةٍ عَمَّا يُرَادُ بِهِمْ وَكُلُّهُمْ عَنْ جَدِيدِ الْأَرْضِ مُنْقَبِضٌ
وَالْحَادِثَاتُ بِهَا الْأَقْدَارُ جَارِيَةٌ وَالْمَرْءُ مُرْتَفِعٌ فِيهَا وَمُنْخَفِضٌ
يَا لَيْتَ شِعْرِي وَقَدْ جَدَّ الرَّحِيلُ بِنَا حَتَّى مَتَى نَحْنُ فِي الْغُرَابِ نَرْتَكِضُ
نَفْسُ الْحَكِيمِ إِلَى الْخَيْرَاتِ سَاكِنَةٌ وَقَلْبُهُ مِنْ دَوَاعِي الشَّرِّ مُنْقَبِضٌ
إِصْبِرْ عَلَى الْحَقِّ تَسْتَعِذِبُ مَغِيبَتَهُ وَالصَّبْرُ لِلْحَقِّ أَحْيَاناً لَهُ مَضْضٌ
وَمَا اسْتَرْبَتْ فَكُنْ وَقَافَةً حَذِيراً قَدْ يُبْرِمُ الْأَمْرُ أَحْيَاناً فَيَسْتَفِضُ²⁷⁸

*Zapominamy o śmierci, żeśmy jej celem,
kiedy tyłu już ludzi przed nami wymarło!
Pragniemy do spraw biegu móc się usposobić,
a śmierć tymczasem w poprzek naszych pragnień staje.
Dalibóg przewyborne owo ludzkie plemię,
głupotą swą zwiedzione, a mimo to rade!
Nie pomnoży na tym świecie Pan Bóg profitów
tego, co je nad dobro swej duszy przedkłada.
Zły to dom, w którym nikogo nie znajdziesz, kto by
radą drugiemu służył bez wyrachowania.*

²⁷⁷ Tzw. *qāfiya murdafa*.

²⁷⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 238-239; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 200-201.

*Co też myśli ten, kto padół ów podły poznał,
 że z tym światem nie zrywa ani odeń stroni?
 Prawda to, co lud mówi i o czym rozprawia,
 a zaś w sercach – gdyby je przeświecić – choroba.
 Nieświadoma ludzkość tego, co jej pisane,
 że wszyscy z ziemskiej skorupy znikną bez śladu.
 Przeznaczeniem pisane nieszczęścia gnają,
 a człowiek raz na górze, to znowu na dole.
 O, gdyby tak wiedzieć – gdy odejście już bliskie –
 dokąd się za zbytkami będziemy uganiać!
 Dusza roztropnego ku dobremu się skłania
 i serce jego od zła zakusów się wzdryga.
 Okaż prawdzie cierpliwość, a słodycz jej spijesz,
 choć bywa, że cierpliwość bolesną się staje.
 A gdy wątpliwość żywisz, baczny bądź i czujny,
 czasem coś się zapłącze, lecz później rozsupta.*

- 1 nansā l-manāyā ʿalā an-nā la-hā ġaraḍu
fa-kam unāsin raʿaynā-hum qadi nqaraḍū
- 2 in-nā la-narġū umūran nastaʿiddu la-hā
wa-l-mawtu dūna llaḍi narġū la-muʿtariḍu
- 3 li-l-Lāhi darru banī d-dunyā la-qad ġubinū
fi-ma tmaʿannū bi-hi min ġahli-him wa-raḍū
- 4 mā arbaḥa l-Lāhu fi d-dunyā tiġārata in
sānin yarā anna-hā min nafsi-hi ʿiwaḍu
- 5 fa-laysati d-dāru dāran lā tarā aḥadan
min ahli-hā nāṣiḥan lam yaʿdu-hu ġaraḍu
- 6 mā bālu man ʿarafa d-dunyā d-daniyyata lā
yankaffu ʿan ġaraḍi d-dunyā wa-yanqabiḍu
- 7 taṣiḥḥu aqwālu aqwāmin bi-waṣfi-himi
wa-fi l-qulūbi idā kaššafta-hā maraḍu
- 8 wa-n-nāsu fi ġaflatin ʿammā yurādu bi-him
wa-kullu-hum ʿan ġaḍidi l-arḍi munqariḍu
- 9 wa-l-ḥadiṭātu bi-hā l-aqdāru ġāriyatun
wa-l-marʿu murtafiʿun fi-hā wa-munḥafiḍu
- 10 yā layta šiʿrī wa-qad ġadda r-raḥīlu bi-nā
ḥattā matā naḥnu fi l-ġurrāti nartakiḍu
- 11 nafsu l-ḥakimi ilā l-ḥayrāti sākinatun
wa-qalbu-hu min dawāʿi š-šarri munqabiḍu
- 12 iṣbir ʿalā l-ḥaqqi tastaʿdib maġammata-hu
wa-ṣ-ṣabru li-l-ḥaqqi aḥyānan la-hu maḍaḍu
- 13 wa-mā starabta fa-kun waqqāfatan ḥaḍiran
qad yubramu l-amru aḥyānan fa-yanqabiḍu

- 1 _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 2 _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _

3	--- v --- v		--- v --- v
4	--- v --- v		--- v --- v
5	v --- v --- v		--- v --- v
6	--- v --- v		--- v --- v
7	v --- v --- v		v --- v --- v
8	--- v --- v		v --- v --- v
9	--- v --- v		--- v --- v
10	--- v --- v		--- v --- v
11	--- v --- v		v --- v --- v
12	--- v --- v		--- v --- v
13	v --- v --- v		--- v --- v

Wzorzec metryczny: ośmiostopowy akatalektyczny *basīṭ* o analogicznych synkopowanych postaciach stóp zamykających oba hemistichy. Klauzule propa-roksytoniczne ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji głó-sek -*du/ū*. Hemistichy wersu początkowego rymują się. W wersie 4 średniówka została zniesiona, zaś w wersie 6 uległa osłabieniu, ponieważ wypada w środku frazy przeczącej, bezpośrednio po partykule *lā*.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *nargū* (w. 2),
- *dunyā* (w. 3-4, 6),
- *dār* (w. 5);

b) paronomazja:

- *dunyā* – *daniyya* (w. 6),
- *işbir* – *şabru* (w. 12);

c) paralelizm morfologiczny: antonimy *murtafiʿun* – *munḥafiḍu* (w. 9);

d) anafora: *wa-* (w. 8-9).

(27)

حتى متى تَصْبُو ورَأْسَكَ أَشْمَطُ أَحْسِبْتَ أَنَّ الْمَوْتَ فِي اسْمِكَ يَغْلَطُ
أَمْ لَسْتَ تَحْسِبُهُ عَلَيْكَ مُسْلَطًا وَبَلَى وَرَبِّكَ إِنَّهُ لَمُسْلَطُ
وَلَقَدْ رَأَيْتُ الْمَوْتَ يَفْرُسُ تَارَةً جُثَّتِ الْمُلُوكُ وَتَارَةً يَتَخَبَّطُ
فَتَأَلَّفَ الْخُلَّانَ مُفْتَقِدًا لَهُمْ سَتَنَشِطُ عَمَّنْ تَأَلَّفَنَ وَتَشْحَطُ
وَكَاَنَّنِي بِكَ بَيْنَهُمْ وَاهِي الْقُوَى نِضْوًا تَقَلَّصُ بَيْنَهُمْ وَتَبْسُطُ
وَكَاَنَّنِي بِكَ بَيْنَهُمْ خَفِقَ الْحَشَا بِالْمَوْتِ فِي غَمَرَاتِهِ يَتَشَحَّطُ
وَكَاَنَّنِي بِكَ فِي قَمِيصٍ مُدْرَجًا فِي رِبْطَتَيْنِ مُلَفَّفٌ وَمُخَيَّطُ
لَا رِبْطَتَيْنِ كَرِبْطَتِي مُتَنَسِّمٍ رُوحَ الْحَيَاةِ وَلَا الْقَمِيصُ مُخَيَّطُ²⁷⁹

²⁷⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 244; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 205. Wers 4 wygląda następująco:

يَا أَلْفَ الْخُلَّانِ مُعْتَقِدًا لَهُمْ سَتَنَشِطُ عَنْهُمْ بِالْمَمَاتِ وَتَشْحَطُ

*Dokąd młodzika grać będziesz, a włos twój siwy?
 Czyżbyś mniemał, że śmierć pomyliła twe imię?
 Albo i że nad tobą żadnej władzy nie ma?
 Nie! Na Pana naszego! Ma ci ona władzę!
 Widziałem przecie, jak śmierć nad królów trupami
 pastwi się i co rusz nimi ciska o ziemię.
 Brataj się więc z druhami wiernymi – ich szukaj,
 bo od bliskich swych kiedyś w siną dal odejdiesz.
 Jakbym cię między nimi widział... tak bezsilny,
 mizerny taki, to się kurczysz, to prostujesz.
 Jakbym cię widział między nimi... dygoczący
 w agonii chwilach ostatnich, krwią poplamiony.
 Jakbym cię widział... w śmiertelną szatę odziany,
 w dwa płaty sukna zawinięty i zaszyty.
 A sukno owo nie jest suknem, co roztacza
 ducha życia, a szata nie dla cię uszyta.*

- 1 ḥattā matā taṣbū wa-ra'su-ka aṣmaṭu
a-ḥasibta anna l-mawta fī smi-ka yaḡluṭu
- 2 am lasta taḥṣabu-hu²⁸⁰ ʿalay-ka musallaṭan
wa-balā wa-rabbi-ka inna-hu la-musallaṭu
- 3 wa-la-qad ra'aytu l-mawta yafrisū tāratān
ḡuṭaṭa l-mulūki wa-tāratān yataḥabbāṭu
- 4 fa-ta'ālafi l-ḥullāna muftaqidan la-hum
sa-taṣiṭṭu ʿamman ta'lafanna wa-taṣḥaṭu
- 5 wa-ka'anna-nī bi-ka wāhī l-quwā
niḍwan taqallaṣu bayna-hum wa-tabassaṭu²⁸¹
- 6 wa-ka'anna-nī bi-ka bayna-hum ḥafiqa l-ḥaṣā
bi-l-mawti fī ḡamarāti-hi yataṣaḥḥaṭu
- 7 wa-ka'anna-nī bi-ka fī qamiṣin mudraḡan
fī rayṭatayni mulaffafun wa-muḥayyaṭu
- 8 lā rayṭatayni ka-rayṭatay mutanassimin
rūḥa l-ḥayāti wa-lā l-qamiṣu muḥayyaṭu

1	--- --- vvvv		vvv --- vvvv
2	--- vvv vvv		vvv vvv vvvv
3	vvv --- vvv		vvv vvv vvvv
4	vvv --- vvv		vvv --- vvvv
5	vvv vvv ---		--- vvv vvvv
6	vvv vvv vvv		--- vvv vvvv
7	vvv vvv ---		--- vvv vvvv
8	--- vvv vvv		--- vvv vvvv

²⁸⁰ Samogłoska zaimka sufigowanego -hu liczona jest w tym wersie, a także w wersie 6 jako długa.

²⁸¹ Formy *taqallaṣu* oraz *tabassaṭu* zamiast *tataqallaṣu* i *tatabassaṭu* są wynikiem wymuszonej wzorcem metrycznym haplogologii, nierzadko spotykanej w tekstach poetyckich.

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *kāmil* o klauzulach proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do głosek *-aṭu*. W wersji pierwszym rymują się oba hemistychy. Średniówka zachowana w całym utworze.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *musallaṭ* (w. 2),
- *qamīṣ* (w. 7-8),
- *rayṭatay* (w. 7-8);

b) paronomazja: *ta'ālaḥi* – *ta'lafanna* (w. 4);

c) anafora: *wa-ka'anna-nī bi-ka* (w. 5-8);

d) paralelizm syntaktyczny (w. 5-8);

e) paralelizm morfologiczny:

- *taqallaṣu* – *tabassatu* (w. 5),
- *mulaffaf* – *muḥayyaṭ* (w. 6).

(28)

هُوَ الْمَوْتُ فَاصْنَعْ كُلَّ مَا أَنْتَ صَانِعٌ وَأَنْتَ لِكَاسِي الْمَوْتِ لَا بُدَّ جَارِعٌ
 أَلَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الْمُخَادِعُ نَفْسَهُ رُوَيْدًا أَتَدْرِي مَنْ أَرَاكَ تُخَادِعُ
 وَيَا جَامِعَ الدُّنْيَا لِغَيْرِ بِلَاغِهِ سَتَتَرَكُهَا فَانْظُرْ لِمَنْ أَنْتَ جَامِعٌ
 وَكَمْ قَدْ رَأَيْنَا الْجَامِعِينَ قَدْ اصْبَحَتْ لَهُمْ بَيْنَ أَطْبَاقِ الثَّرَابِ مَضَاجِعُ
 لَوْ أَنَّ ذَوِي الْأَبْصَارِ يَرْعَوْنَ كُلَّ مَا يَرَوْنَ لَمَا جَفَّتْ لِعَيْنِي مَدَامِعُ
 فَمَا يَعْرِفُ الْعَطْشَانُ مَنْ طَالَ رِيُّهُ وَمَا يَعْرِفُ الشَّعْبَانُ مَنْ هُوَ جَائِعٌ
 وَصَارَتْ بُطُونُ الْمُزْمِلَاتِ خَمِصَةً وَأَيْتَامُهُمْ مِنْهُمْ طَرِيدٌ وَجَائِعٌ
 وَإِنَّ بُطُونَ الْمُكْثِرَاتِ كَأَنَّمَا تُتَفَقِّقُ فِي أَجْوَافِهِنَّ الضَّفَادِعُ
 وَتَصْرِيفُ هَذَا الْخَلْقِ لِلَّهِ وَحْدَهُ وَكُلُّ إِلَيْهِ لَا مَحَالَةَ رَاجِعُ
 وَلِلَّهِ فِي الدُّنْيَا أَعَاجِيبُ جَمَّةٌ تَدُلُّ عَلَى تَذْيِيرِهِ وَبَدَائِعُ
 وَلِلَّهِ أَسْرَارُ الْأُمُورِ وَإِنْ جَرَتْ بِهَا ظَاهِرًا بَيْنَ الْعِبَادِ الْمَنَافِعُ
 وَلِلَّهِ أَحْكَامُ الْقَضَاءِ بِعِلْمِهِ أَلَا فَهُوَ مُعْطٍ مَا يَشَاءُ وَمَانِعُ
 إِذَا ضَنَّ مَنْ تَرْجُو عَلَيْكَ بِنَفْعِهِ فَذَرَّهُ فَإِنَّ الرِّزْقَ فِي الْأَرْضِ وَاسِعُ
 وَمَنْ كَانَتْ الدُّنْيَا هَوَاهُ وَهَمَّهُ سَبَبَتْهُ الْمُنَى وَاسْتَعْبَدَتْهُ الْمَطَامِعُ
 وَمَنْ عَقَلَ اسْتَحْيَا وَأَكْرَمَ نَفْسَهُ وَمَنْ قَنَعَ اسْتَغْنَى فَهَلْ أَنْتَ قَانِعُ
 لِكُلِّ امْرِئٍ رَأْيَانٍ رَأْيٌ يَكْفُهُ عَنِ الشَّيْءِ أَحْيَانًا وَرَأْيٌ يُنَازِعُ²⁸²

²⁸² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 254-255; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 216-217 (wers 6 jest zupełnie inny: (طغى الناس من بعد النبي محمد // فقد درست بعد النبي الشرائع).

*To jest śmierć – czyni więc, co tylko chcesz czynić.
 a z czary śmierci i tak się napijesz.
 Człowiecze! ty, który sam siebie zwodzisz!
 wieszże ty, kto cię, jak zwodzić nauczył?
 Ty, co dóbr ziemskich gromadzisz nad miarę,
 rzucisz je, bacz więc, dla kogo je zgarniasz.
 Iluż tych było, co dóbr nazgarniali,
 a potem ich łóżem grudy się stały.
 Gdybyż widzący, o co widzą dbali,
 oczy by się do cna nie wypłakały.
 Nie wie, co pragnienie, kto picia w bród ma,
 jak syty nie wie, komu głód doskwiera.
 Nędzarek brzuchy wychudłe, zapadłe,
 sieroty ich głodne, spod praw wyjęte.
 Brzuchy tych, co w bogactwa opływają,
 jakby w ich wnętrzu rechot żab rozbrzmiewał.
 Los stworzeń tych w Bożej jedynie mocy,
 każdy wszak do Niego na koniec wróci.
 A na świecie tym Boskich cudów krocie,
 świadczą o Jego mądrości i pięknie.
 Bogu tajniki spraw są przynależne,
 choć sługom Jego na pozór się wiedzie.
 Boskiej mądrości sądy przynależne,
 On kiedy zechce, daje lub odmawia.
 Jeśli kogo prosisz, a ów ci skąpi,
 odpuść – wszak wikt na ziemi nie zbraknie.
 Komu świat ziemski lubością i celem,
 ten w jasyr żądz wpadnie chucią zniewolon.
 Kto mądry, przetrwa, godność swą wzbogaci,
 kto z życia rad, ten bogacz – jesteś więc rad?
 Każdy dwie ma myśli: myśl, co mu czegoś
 odradza, i myśl, co wyzwanie rzuca.*

- 1 huwa l-mawtu fa-ṣna^c kulla mā anta ṣāni^cu
wa-anta li-ka³si l-mawti lā budda ḡāri^cu
- 2 a-lā ayyuhā l-mar^u l-muḥādi^cu nafsā-hu
ruwaydan a-tadri man arā-ka tuḥādi^u
- 3 wa-yā ḡāmi^a d-dunyā li-ḡayri balāḡi-hi
sa-tatruku-hā fa-nzur li-man anta ḡāmi^cu
- 4 wa-kam qad ra^aayna l-ḡāmi^cina qada ṣbaḥat
la-hum bayna aṭbaqi t-turābi maḍāḡi^cu
- 5 lawa nna dawī l-abṣāri yar^aawna kulla mā
yarawna la-mā ḡaffat li-^caynin maḍāmi^cu

- 6 fa-mā yaʿrifu l-ʿaṭṣāna man ṭāla riyyu-hu
wa-mā yaʿrifu š-šabʿānu man huwa ḡāʿiʿu
- 7 wa-šārat buṭūnu l-murmilāti ḥamīṣatan
wa-aytāmu-hum min-hum ṭarīdun wa-ḡāʿiʿu
- 8 wa-šārat buṭūnu l-mukṭirāti ka-annamā
tunaqniq fi aḡwāfi-hinna ḍ-ḍafādiʿu
- 9 wa-tašrifu ḥādā l-ḥalqi li-l-Lāhi waḥda-hu
wa-kullun ilay-hi lā maḥālata rāḡiʿu
- 10 wa-li-l-Lāhi fi d-dunyā aʿāḡibu ḡammatun
tadullu ʿalā tadbīri-hi wa-badāʿiʿu
- 11 wa-li-l-Lāhi asrāru l-umūri wa-in ḡarat
bi-hā ṣāḥiran bayna l-ʿibādi l-manāfiʿu
- 12 wa-li-l-Lāhi aḥkāmu l-qaḍāʿi bi-ʿilmi-hi
a-lā fa-hwa muʿṭin mā yašāʿu wa-māniʿu
- 13 idā ḍanna man tarḡū ʿalay-ka bi-naʿiʿi-hi
fa-ḍar-hu fa-inna r-rizqa fi l-arḍi wāsiʿu
- 14 wa-man kānati d-dunyā hawā-hu wa-hamma-hu
sabat-hu l-munā wa-staʿbadat-hu l-maṭāmiʿu
- 15 wa-man ʿaḡala staḥyā wa-akrama nafsa-hu
wa-man qaniʿa staḡnā fa-hal anta qāniʿu
- 16 li-kulli mriʿin raʿyāni raʿyun yakuffu-hu
ʿani š-šayʿi aḥyānan wa-raʿyun yunāziʿu

1	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
2	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
3	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
4	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
5	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
6	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
7	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
8	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
9	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
10	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
11	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
12	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
13	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
14	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
15	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u
16	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _ u

Wzorzec wersowy: akatalektyczny *ṭawīl* o synkopowanych stopach końcowych w obu hemistychach. Kłazule proparoksytoniczne z rymem na *-āCiʿu*²⁸³. W wersji 1 rymują się oba hemistychy. W czterech miejscach (w. 4, 5, 8, 11) średniówka uległa zatarciu, ponieważ przecina spójne całości syntaktyczne.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

²⁸³ Tzw. *qāfiya muʿassasa*.

- *mawt, anta* (w. 1),
- *ġāmi^c* (w. 3),
- *ya^crifu* (w. 6),
- *ġā^cī, buṭūn* (w. 6, 7),
- *ra³y* (w. 16);
- b) anafora:
 - *wa-li-l-Lāhi* (w. 10-12),
 - *wa-man* (w. 13-14);
- c) paronomazja:
 - *fa-ṣna^c – ṣāni^cu* (w. 1),
 - *muḥādi^cu – tuḥādu³u* (w. 2),
 - *ġāmi^c – ġāmi^cina* (w. 3-4),
 - *yar^cawna – yarawna* (w. 5),
 - *qani^ca – qāni^cu* (w. 15),
 - *ra³yāni – ra³yun* (w. 16);
- d) paralelizm morfologiczny:
 - *ʿaṭṣāna – ṣab^cānu* (w. 6),
 - *murmilāt – muktirāt* (w. 7-8);
- e) paralelizm syntaktyczny (w. 6, 10-12, 13-14).

(29)

أَمَّا يُبُوتُكَ فِي الدُّنْيَا فَوَاسِعَةٌ فَلَيْتَ قَبْرَكَ بَعْدَ الْمَوْتِ يَتَّسِعُ
 وَلَيْتَ مَا جَمَعْتَ كَفَّاكَ مِنْ نَشَبٍ يُنْجِيكَ مِنْ هَوْلٍ مَا أَنْتَ لِمُطْلِعٍ
 أَفْزَحُ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَقَدْ عَلِمُوا أَنَّ الْمَنَازِلَ فِي لَدَاتِنَا قُلْعُ
 مَنْ كَانَ مُغْتَبِطًا فِيهَا بِمَنْزِلَةٍ فَإِنَّهُ لِسَوَاهَا سَوْفَ يَنْتَجِعُ
 وَكُلُّ نَاصِرٍ الدُّنْيَا سَوْفَ تَخْذُلُهُ وَكُلُّ حَبْلٍ عَلَيْهَا سَوْفَ يَنْقَطِعُ
 مَا لِي أَرَى النَّاسَ لَا تَسْلُو ضَعَائِفَهُمْ وَلَا قُلُوبُهُمْ فِي اللَّهِ تَجْتَمِعُ
 إِذَا رَأَيْتَ لَهُمْ جَمْعًا تُسَرُّ بِهِ فَإِنَّهُمْ حِينَ تَبْلُو شَأْنَهُمْ شَيْعُ
 يَا جَامِعَ الْمَالِ فِي الدُّنْيَا لِوَارِثِهِ هَلْ أَنْتَ بِالْمَالِ بَعْدَ الْمَوْتِ تَنْتَفِعُ
 لَا تُمْسِكِ الْمَالَ وَاسْتَرْضِ الْإِلَهَ بِهِ فَإِنَّ حَسْبَكَ مِنْهُ الرِّيُّ وَالشَّيْعُ²⁸⁴

*A twoje domostwo na tym świecie ogromne;
 oby równie przestronny był po śmierci grób twój.
 Oby też dobra, któreś zgromadził, starczyły,
 by cię od koszmaru, co przed tobą, wybawić.
 Warto li się radować ludziom na tym świecie,
 kiedy szczęście każdego to doczesny pobyt?*

²⁸⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 262; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 225-226 (w wersji 2 zamiast مَا أَنْتَ لِمُطْلِعٍ jest مَا إِنَّ أَنْتَ مُطْلِعٌ).

*Kto tu szczęścia zażywał na jednym etapie,
zgola na innym znajdzie dla siebie schronienie.
Wszystkich ziemskich patronów przyjdzie ci zostawić,
i wszelakie tam więzy zostaną przecięte.
Cóż to, że ludzie nie chcą zawiści się wyzbyć
ani też ich serca do Boga się nie garną?
Bywa, gromadę spotkasz i zda ci się miłą,
lecz gdy bliżej ją poznasz, ujrzysz menażerię.
Ty, co ziemską fortunę dla dziedziców składasz!
Czy ci fortuna owa po śmierci się przyda?
Przeto nie duś grosza, lecz nim Boga uraduj;
dość, że głód nasycisz i ugasisz pragnienie.*

- 1 ammā buyūtu-ka fi d-dunyā fa-wāsiʿatun
fa-layta qabra-ka baʿda l-mawti yattasiʿu
- 2 wa-layta mā ḡamaʿat kaffā-ka min našabin
yunḡi-ka min hawli mā anta la-muṭṭaliʿu
- 3 a-yafrāhu n-nāsu bi-d-dunyā wa-qad ʿalimū
anna l-manāzila fi laddāti-nā gulaʿu
- 4 man kāna muḡtabiṭan fi-hā bi-manzilatin
fa-inna-hu li-siwā-hā sawfa yantaḡiʿu
- 5 wa-kullu nāširi dunyā sawfa taḡḡulu-hu
wa-kullu ḡablin ʿalay-hā sawfa yanqatiʿu
- 6 mā l-i arā n-nāsa lā taslū ḡaḡāʿinu-hum
wa-lā qulūbu-hum fi l-Lāhi taḡtamiʿu
- 7 idā raʾayta la-hum ḡamʿan tusarru bi-hi
fa-inna-hum ḡīna tablū šaʾna-hum šiyaʿu
- 8 yā ḡāmiʿa l-māli fi d-dunyā li-wāriṭi-hi
hal anta bi-l-māli baʿda l-mawti tantaifiʿu
- 9 lā tumsiki l-māla wa-starḡi l-ilāha bi-hi
fa-inna ḡasba-ka min-hu r-riyyu wa-š-šibaʿu

1	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
2	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
3	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
4	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
5	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
6	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
7	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
8	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___
9	___ ___ ___ ___		___ ___ ___ ___

Wzorzec metryczny: ośmiostopowy akatalektyczny *basīṭ* o identycznych synkopowanych postaciach stóp zamykających oba hemistychy. Proparoksytoniczne klauzule odznaczają się współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji głosek -ʿu. Proparoksytoneza przeważa także w zakończeniach hemi-

stychów inicjalnych (za wyjątkiem w. 7 i 9). Średniówka zachowana w całym wierszu.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *manzila* (w. 4, 5 – l. mn. *manāzil*),
- *māl* (w. 8);

b) paralelizm syntaktyczny (w. 5).

Ponadto w całym utworze czterokrotnie pojawia się słowo *dunyā* (w. 1, 3, 5, 8) oraz, również czterokrotnie, derywaty oparte o rdzeń *ḡm*^c mający ogólne znacznie gromadzenia, zbierania (w. 2, 6, 7, 8).

(30)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ لِلْأَيَّامِ وَقْعًا وَأَنَّ لَوَفْعِهَا عَقْرًا وَصَرْعًا
وَأَنَّ الْحَادِثَاتِ إِذَا تَوَالَتْ جَذَبْنَ بِقُوَّةٍ وَصَرَعْنَ صَرْعًا
أَلَمْ تَعْلَمْ بِأَنَّكَ يَا أَخَانَا طُبِعْتَ عَلَى الْبَلَى وَالْتَقَصَّ طَبْعًا
وَأَنَّ خُطَا الزَّمَانِ مُوَاصِلَاتٌ وَأَنَّ لِكُلِّ مَا وَصَلْنَ قَطْعًا
إِذَا انْقَلَبَ الزَّمَانُ أَذَلَّ عِزًّا وَأَخْلَقَ جِدَّةً وَأَبَادَ جَمْعًا
أَرَأَيْكَ تُدَافِعُ الْآيَّامَ يَوْمًا فَيَوْمًا بِالْمُنَى دَفْعًا فَدَفْعًا
أُخَيَّ إِذَا الْجَدِيدَانِ اسْتَدَارَا أَرَأَيْكَ يَدَاهُمَا حَصْدًا وَزَرْعًا
إِذَا كَرَّرَ الزَّمَانُ بِنَاطِحِيهِ فَإِنَّ لِكُرِّهِ خَفَضًا وَرَفْعًا
وَلَسْتَ الدَّهْرَ مُتَسِعًا لِفَضْلِ إِذَا مَا ضَبَقْتَ بِالْإِنْصَافِ ذَرْعًا
إِذَا مَا الْمَرْءُ لَمْ يَنْفَعَكَ حَيًّا فَلَوْ قَدْ مَاتَ كَانَ أَقْلًا نَفْعًا²⁸⁵

Czyżbyś nie wiedział, że już kroki dni dudnią,
a za każdym stąpnieniem ciosy i rany?
I że losu zrządzenia, gdy następują,
ciągną ze wszech mocy i z nóg powalają?
Czyżbyś nie miarkował, bracie nasz, że w tobie
zgnilizna i ułomność są odcisnięte?
I że kroki czasu dudnią bez ustanku,
i że wszystko, co złączą może się przerwać?
Gdy czas się przekręci, mocarza poniżej,
to, co nowe, zniszczy, rzesze unicestwi.
Ale ty, widzę, dzień za dniem dni odpychasz,
mrzonkami swymi ciągłymi, a kysz, kysz, kysz.
Bracie mój, kiedy z nocą dzień się obróci,
dłonie ich ukażą ci zniwo i zasiew.

²⁸⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 266-267; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 229-230 (w wersji 1 جَدْعًا zamiast نَفْعًا).

*A gdy cię czas na swoje rogi nadzieje,
 potrząsać tobą będzie to w dół, to w górę.
 Nie jesteś dla nas, losie, nazbyt łaskawy,
 gdy ze sprawiedliwością sobie nie radzisz.
 Jeśli człek za życia nie jest ci pożytkiem
 jeszcze mniej pożytku masz z niego, gdy zemrze.*

- 1 a-lam tara anna li-l-ayyāmi waq^cā
 wa-anna li-waqⁱ-hā °aqran wa-šar^cā
- 2 wa-anna l-ḥādītati idā tawālat
 ḡadabna bi-quwwatin wa-šara^cna šar^cā
- 3 a-lam ta^clam bi-anna-ka yā aḥā-nā
 ṭubi^cta °alā l-bilā wa-n-naqši ṭab^cā
- 4 wa-anna ḥuṭā z-zamāni muwāṣalātun
 wa-anna li-kulli mā waṣṣalna qat³ā
- 5 idā nqalaba z-zamānu aḡalla °izzan
 wa-aḥlaqa ḡiddatan wa-abāda ḡam^cā
- 6 arā-ka tudāfi^cu l-ayyāma yawman
 fa-yamwan bi-l-munā daḥ^can fa-daḥ^cā
- 7 uḥay-ya idā l-ḡadidāni stadārā
 arat-ka yadā-humā ḥaṣḥan wa-zar^cā
- 8 idā karra z-zamānu bi-nāṭiḥay-hi
 fa-inna li-karri-hi ḥafḍan wa-raḥ^cā
- 9 wa-lastā d-dahra muttasi^can li-faḍlin
 idā mā ḡiqta bi-l-inṣāfi ḡar^cā
- 10 idā mā l-mar³u lam yanfa^c-ka ḥayyan
 fa-law qad māta kāna aqalla naḥ^cā

1	u--- u--- u--		u--- u--- u--
2	u--- u--- u--		u--- u--- u--
3	u--- u--- u--		u--- u--- u--
4	u--- u--- u--		u--- u--- u--
5	u--- u--- u--		u--- u--- u--
6	u--- u--- u--		u--- u--- u--
7	u--- u--- u--		u--- u--- u--
8	u--- u--- u--		u--- u--- u--
9	u--- u--- u--		u--- u--- u--
10	u--- u--- u--		u--- u--- u--

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir* o klauzulach paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do sylaby °ā. W wersji 1 rymują się oba hemistychy. Regularna paroksytoneza zakończeń członów średniówkowych podyktowana jest strukturą iloczasową metrum.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *waq^c* (w. 1),

- *ṣar^c* (w. 1-2),
- *zamān* (w. 4-5),
- *yawm* (w. 6),
- *daḥ^c* (w. 7);
- b) paronomazja:
 - *ṣara^cna* – *ṣar^cā* (w. 2),
 - *ṭubi^cta* – *ṭab^cā* (w. 3),
 - *muwāṣalātun* – *waṣṣalna* (w. 4),
 - *tudāfi^cu* – *daḥ^can* (w. 6),
 - *karra* – *karri* (w. 8),
 - *yanfa^c* – *naḥ^cā* (w. 10);
- c) paralelizm morfologiczny:
 - *‘aqran* – *ṣar^cā* (w. 1),
 - *ḥaṣdan* – *zar^cā* (w. 7),
 - *ḥaḥdan* – *raḥ^cā* (w. 8);
- d) paralelizm syntaktyczny:
 - zdania pytające zaprzeczone rozpoczynające się od *a-lam* (w. 1 i 3),
 - sekwencja zdań dopełnieniowych (w. 1-4),
 - sekwencja zdań czasowo-warunkowych rozpoczynających się od *iḏā* (w. 5, 7-10).

(31)

النَّفْسُ بِالشَّيْءِ الْمُمْنَعِ مُوَلَّعَةٌ وَالْحَادِثَاتُ أَصُولُهَا مُتَفَرِّعَةٌ
 النَّفْسُ بِالشَّيْءِ الْبَعِيدِ مُرِيدَةٌ وَلِكُلِّ مَا قَرُبَتْ إِلَيْهِ مُضَيِّعَةٌ
 مَنْ عَاشَ عَاشَ بِخَاطِرٍ مُتَصَرِّفٍ مُتَشَاغِلٍ فِي الضِّيقِ طَوْرًا وَالسَّعَةِ
 وَالْمَرْءُ يَضْعُفُ عَنْ عَزِيمَةٍ صَبْرِهِ فَيَضِيقُ عَنْ شَيْءٍ وَعَنْهُ لَهُ سَعَةٌ
 وَالْمَرْءُ يَغْلُطُ فِي تَصَرُّفِ حَالِهِ وَلَكَيْمًا اخْتَارَ الْعَنَاءَ عَلَى الدَّعَةِ
 كُلُّ يُحَاوِلُ حِيلَةً يَرْجُو بِهَا دَفْعَ الْمَضَرَّةِ وَاجْتِلَابَ الْمَنْفَعَةِ
 وَالْمَرْءُ لَا يَأْتِيهِ إِلَّا رِزْقُهُ فَافْتَنَعَ بِمَا يَأْتِيكَ مِنْهُ فِي ضَعْفِهِ²⁸⁶

*Dusza do tego, co nieprzystępne, rwie się,
 gdy przeciwności losu źródeł bez liku.
 Dusza na to, co odległe, ma ochotę,
 zaś wszystko, co jej bliskie, w niwecz obraca.
 Kto chce żyć, niechaj umysłem wolny żyje,
 to z biedą się zmagając, to znów w dostatku.
 Bywa, że człek w niestrudżoności swej słabnie,
 coś mu przykrość sprawia, coś nad jego siły.*

²⁸⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 271; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 234-235.

*Bywa, że człek się myli w swych posunięciach,
 udrękę wybrawszy zamiast pokój duszy.
 Każdy sposobów się ima, wiarę mając,
 że szkody oddalą i korzyść przyniosą.
 Wszystko, co ma człek, to chleb jeno powszedni,
 więc tym, co masz się raduj w uniżoności.*

- 1 an-nafsu bi-š-šay³i l-mumanna^ci mūla^cah
 wa-l-ḥadīṭātu uṣūlu-hā mutafarri^cah
- 2 wa-n-nafsu li-š-šay³i l-ba^cīdi murīdatun
 wa-li-kulli mā qarubat ilay-hi muḏayyi^cah
- 3 man ^caša ^caša bi-ḥāṭirin mutaṣarriḥin
 mutaṣāḡilin fi ḏ-ḏiqi ṭawran wa-s-sa^cah
- 4 wa-l-mar^uu yaḏ^cufu ^can ^cazīmati ṣabri-hi
 fa-yaḏiqu ^can šay³in wa-^can-hu la-hu sa^cah
- 5 wa-l-mar^uu yaḡlaṭu fi taṣarrufi ḥāli-hi
 wa-la-rubbamā ḥtāra l-^canā^a ^calā d-da^cah
- 6 kullun yuḥāwilu ḥīlatan yarḡū bi-hā
 da^cfa l-maḏarrati wa-ḡtilāba l-manfa^cah
- 7 wa-l-mar^uu lā ya³tī-hi illā rizqu-hu
 fa-qna^c bi-mā ya³tī-ka min-hu fi ḏa^cah

1	--u- --u- uu--		--u- uu-- uu--
2	--u- --u- uu--		uu-- uu-- uu--
3	--u- uu-- uu--		uu-- --u- --u-
4	--u- uu-- uu--		uu-- --u- uu--
5	--u- uu-- uu--		uu-- --u- uu--
6	--u- uu-- --u-		--u- uu-- --u-
7	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-

Wzorzec metryczny: szczęściostopowy akatalektyczny *kāmil*. Struktura morfologiczna rymujących się wyrazów w klauzulach wskazuje na transakcentuację w kierunku paroksytonezy (4 na 7 to dwusylabowce). Współbrzmienie rymowe ograniczone do sekwencji głosek ^cah. W wersie 1 rymują się oba hemistychy. Średniówka w pełni zachowana. W zakończeniach członów średniówkowych dominuje proparoksytoneza (za wyjątkiem wersu 6).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- ^caša (w. 3),
- ya³tī (w. 7),
- sā^ca (w. 3-4);

b) paronomazja:

- ḏayq – yaḏiqu (w. 3-4),
- yuḥāwilu – ḥīlatan (w. 6);

c) anafora:

- *an-nafsu* (w. 1-2),
- *wa-l-marʿu* (w. 4-5, 7).

(32)

طَلَبْتُ أَخَا فِي اللَّهِ فِي الْغَرْبِ وَالشَّرْقِ فَأَعَوَزَنِي هَذَا عَلَى كَثْرَةِ الْخَلْقِ
فَصِرْتُ وَحِيداً بَيْنَهُمْ مُتَصَبِّراً عَلَى الْعَذْرِ مِنْهُمْ وَالْمَلَالَةِ وَالْمَذَقِ
أَرَى مَنْ بِهَا يَقْضِي عَلَيَّ لِنَفْسِهِ وَلَمْ أَرَ مَنْ يَرْعَى عَلَيَّ وَلَا يُنْقِي
وَكَمْ مِنْ أَخٍ قَدْ ذُقْتُهَذَا بِشَاشَةٍ إِذَا سَاغَ فِي عَيْنِي بَعْضُ بِهِ حَلْقِي
وَلَمْ أَرَ كَالدُّنْيَا وَكَشَفِي لِأَهْلِهَا فَمَا انْكَشَفُوا لِي عَنْ وَفَاءٍ وَلَا صِدْقِ
وَلَمْ أَرَ أَمِراً وَاحِداً مِنْ أُمُورِهَا أَعَزَّ وَلَا أَعْلَى مِنَ الصَّبْرِ لِلْحَقِّ²⁸⁷

*Szukałem brata w Bogu na zachodzie i wschodzie,
ale na nic się to zdało, choć ludzi tak wielu.
Ostałem się sam jeden wśród nich, znosząc wytrwale
ich wiarołomstwo, ich znudzenie, ich zakłamanie.
Widzę tych, co kresu mojego pragną dla siebie,
nie widzę tych, co to przygarną i nie opuszczą.
Iluż to poznałem braci radością promiennych,
co na oko mili, by wnet stanąć ością w gardle.
Nie widać, by świat ten, któregom mieszkańców przejrzał,
odplacić mi uczciwością i szczerością raczył.
I wśród wszystkich rzeczy na tym świecie nic nie widać,
co ponad wierność prawdzie droższe jest i szczytniejsze.*

- 1 ṭalabtu aḥan fi l-Lāhi fi l-ġarbi wa-š-šarqi
fa-aʿwaza-nī hādā ʿalā kaṭrati l-ḥalqi
- 2 fa-širtu waḥīdan bayna-hum mutaṣabbiran
ʿalā l-ġadri min-hum wa-l-malālati wa-l-maḍqi
- 3 arā man bi-hā yaqḍi ʿalay-ya li-nafsi-hi
wa-lam ara man yarʿā ʿalay-ya wa-lā yubqi
- 4 wa-kam min aḥin qad duqtu-hu ḍa bašašatin
idā sāġa fi ʿayn-i yaġaṣṣu bi-hi ḥalq-i
- 5 wa-lam ara ka-d-dunyā wa-kašf-i li-aḥli-hā
fa-mā nkašafū l-i ʿan wafāʾin wa-lā šidqi
- 6 wa-lam ara amran waḥīdan min umūri-hā
aʿazza wa-lā aʿlā mina š-ṣabri li-l-ḥaqqi

- 1 ٤-٤|٤-٤-٤|٤-٤-٤ ॥ ٤-٤|٤-٤-٤|٤-٤-٤
- 2 ٤-٤|٤-٤-٤|٤-٤-٤ ॥ ٤-٤|٤-٤-٤|٤-٤-٤
- 3 ٤-٤|٤-٤-٤|٤-٤-٤ ॥ ٤-٤|٤-٤-٤|٤-٤-٤

²⁸⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 284; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 246.

4 ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ _ | ٠ _ _ _ | ٠ _ ٠ | ٠ _ _ _
 5 ٠ _ ٠ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ ٠ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ _ ٠
 6 ٠ _ ٠ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ ٠ _ || ٠ _ ٠ | ٠ _ _ _ | ٠ _ _ | ٠ _ _ ٠

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych²⁸⁸ i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do ostatniej sylaby *qi/i*. W wersji początkowym rymują się oba hemistychy. Utwór w pełni średniówkowy. W zakończeniach członów inicjalnych występuje regularna proparoksytoneza (za wyjątkiem wersu 1, gdzie średniówka rymuje się z klauzulą).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *arā man* (w. 3),
- *amr* (w. 6);

b) paronomazja: *kašf-ī – nkašafū* (w. 5);

c) anafora: *wa-lam ara* (w. 5-6);

d) paralelizm syntaktyczny: analogiczne zdania przeczące z użyciem partykuły *lam* o podobnym szyku wyrazów (w. 3, 5-6).

(33)

أَنْظُرْ لِنَفْسِكَ يَا شَقِي حَتَّى مَتَى لَا تَتَّقِي
 أَوْ مَا تَرَى الْإِيَّامَ تَخُ تَلِسُ النُّفُوسَ وَتَنْتَقِي
 أَنْظُرْ بِطَرْفِكَ هَلْ تَرَى فِي مَغْرِبٍ أَوْ مَشْرِقٍ
 أَحَدًا وَفِي لَكَ فِي الشَّدَا ئِدٍ إِنْ لَجَأَتْ بِمَوْتِي
 كَمْ مِنْ أَخٍ غَمَّضَتْهُ بِيَدَيْ نَصِيحٍ مُشْفِقٍ
 وَيَعْسَتْ مِنْهُ فَلَسْتُ أَطُ مَعُ أَنْ يَعِيشَ فَلَنْتَقِي
 لَا تَكْذِبَنَّ فَإِنَّهُ مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَفَرَّقُ
 وَالْمَوْتُ غَايَةُ مَنْ مَضَى مِنَّا وَمَوْعِدُ مَنْ بَقِيَ²⁸⁹

*Spojrzyj na siebie, biedaku,
 dokąd jeszcze będziesz błądzić?
 Czyż nie widzisz, jak dzień każdy
 dusze wylawia i kradnie?
 Spojrzyj własnymi oczyma
 na wschód i zachód – czy widzisz
 Kogoś, kto wiernym ci został,
 gdy doń się w trudach uciekłeś?*

²⁸⁸ Paroksytoneza wymuszona jest tutaj strukturą iloczynową stopy.

²⁸⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 289; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 251 (w wersji 5 أَعْمَضَتْهُ zamiast غَمَّضَتْهُ). W utworze występuje przerzutnia: أَحَدًا to dopełnienie bliższe orzeczenia تَرَى z poprzedniego wersu.

*Iluz z nich oczy zamknąłem
 dłonią szczerze stroskanego.
 Żałością zdjęty nie pragnę,
 by żyli i bym ich spotkał.
 Nie okłamujże się przeto!
 Bo kto dziś razem, sam jutro.
 Śmierć to kres dla tych, co poszli;
 dla tych, co zostali – termin.*

- 1 unzur li-naḥsi-ka yā šaḳī
ḥattā matā lā tattaqī
- 2 a-wa-mā tarā l-ayyāma taḥ
talisu n-nuḥsa wa-tantaqī
- 3 unzur bi-ṭarfi-ka ḥal tarā
fi maḡribin aw mašriqi
- 4 aḥadan wafā la-ka fi š-šadā
ʿidi in laḡaʿta bi-mawṭiqi
- 5 kam min aḥin ḡammaḍtu-hu
bi-yaday naṣiḥin mušfiqi
- 6 wa-yaʿistu min-hu fa-lastu aṭ
maʿu an yaʿiṣa fa-naltaqī
- 7 lā takḍibanna fa-inna-hu
man yaḡtamiʿ yatafarraqi
- 8 wa-l-mawtu ḡāyatu man maḍā
min-nā wa-mawʿidu man baqī

1	--- vvv		--- ---
2	vvv ---		vvv vvv
3	--- vvv		--- ---
4	vvv vvv		vvv vvv
5	--- ---		vvv ---
6	vvv vvv		vvv vvv
7	--- vvv		--- vvv
8	--- vvv		--- vvv

Wzorzec metryczny: czterostopowy akatalektyczny *kāmil* o klauzulach proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do końcowej sylaby *-qi/i*. Oba hemistychy w wersie 1 rymują się. Wiersz odznacza się wyraźną tendencją znoszącą średniówkę; wersy 2, 4 i 6 są bezśredniówkowe, zaś w wersach 3, 7 i 8 przedział śródwersowy uległ osłabieniu, ponieważ wypada wewnątrz spójnych całości syntaktycznych.

Ciekawostką jest niezwykle rzadko spotykana w arabskiej poezji klasycznej i uważana za naruszenie reguł wersyfikacyjnych przerzutnia widoczna w obrębie wersów 3 i 4. Wers 4 zaczyna się mianowicie od dopełnienia bliższego (*aḥadan*), które łączy się z orzeczeniem (*tarā*) w wersie poprzednim.

Środki stylistyczne:

- a) paronomazja: *hatta – mata – tattaqi* (w. 1);
b) paralelizm składniowy (w. 1 i 3) – zdania w trybie rozkazującym rozpoczynające się tym samym czasownikiem *unzur*.

(34)

إِحْذَرِ الْأَحْمَقَ وَاحْذَرِ وَدَّهُ إِنَّمَا الْأَحْمَقُ كَالثَّوْبِ الْخَلَقِ
كُلَّمَا رَفَعْتَهُ مِنْ جَانِبٍ زَعَزَعَتْهُ الرِّيحُ يَوْمًا فَانْخَرَقَ
أَوْ كَصَدْعٍ فِي زُجَاجٍ فَاجْشِ هَلْ تَرَى صَدْعَ زُجَاجٍ يَلْتَصِقُ
فَإِذَا عَاتَبْتَهُ كَيْ يَرْغَوِي زَادَ شَرًّا وَتَمَادَى فِي الْحُمُقِ²⁹⁰

*Strzeż się głupca, strzeż się przymilności jego,
głupiec jest bowiem niczym szata znoszona.
Co ją z którejs strony łatami podszyjesz,
wiatr nią zatrzepocze i wnet się potarga.
Albo jak pęknięcie na szkle podłej maści,
zali szkła pęknięcie może się zasklepić?
Kiedy go napomniesz, by się zmitygował,
rozeźli się jeno, brnąc w głupotę dalej.*

- 1 ihdari l-aḥmaqa wa-ḥdar widda-hu
innamā l-aḥmaqu ka-t-tawbi l-ḥalaq
2 kullamā raqqaʿta-hu min ḡānibin
zaʿzaʿat-hu r-rīḥu yawman fa-nḥaraq
3 aw ka-ṣadʿin fi zuḡāḡin fāḥišin
hal tarā ṣadʿa zuḡāḡin yaltaṣiq
4 fa-idā ʿātabta-hu kay yarʿawī
zāda ṣarran wa-tamādā fi l-ḥumuq

- 1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _
2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _
3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _
4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *ramal*²⁹¹ o identycznej kataleksie w stopach klauzulowych i średniówkowych²⁹². Klauzule proparoksytoniczne ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do końcowej spółgłoski -q²⁹³. Proparoksy-

²⁹⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 291; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 252-253.

²⁹¹ Por. przypis 220.

²⁹² Tzw. *maḥdūf*.

²⁹³ Zgodnie z zasadami klasycznej wersyfikacji, gdy rym kończy się na spółgłoskę (tzw. *qāfiya muqayyada*), wówczas samogłoska poprzedzająca tę spółgłoskę powinna mieć stałą barwę na przestrzeni całego wiersza, przy czym dopuszcza się wymiennność u/i. Odstępstwo od tej zasady

toneza występuje także w zakończeniach hemistychów inicjalnych. Średniówka zachowana w całym utworze.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *iḥḍar*, *aḥmaq* (w. 1),
- *ṣad*^c, *zuḡāḡ* (w. 3);

b) w wersji 1 paralelne zdania w trybie rozkazującym.

(35)

أَحْمَدُ قَالَ لِي وَلَمْ يَدْرِ مَا بِي أَتُحِبُّ الْغَدَاةَ عُتْبَةَ حَقًّا
تَتَنَفَّسْتُ ثُمَّ قُلْتُ نَعَمْ حُبًّا جَرَى فِي الْعُرُوقِ عِرْقًا فَعِرْقًا
لَوْ تَجَسَّيَنَ يَا عُتْبَةُ قَلْبِي لَوَجَدْتِ الْفُؤَادَ قَرَحًا تَفَقًّا
قَدْ لَعَمْرِي مَلَّ الطَّيِّبُ وَمَلَّ الـ أَهْلُ مَنِّي مِمَّا أَقَاسِي وَالْقَى
لَيْتَنِي مِتُّ فَاسْتَرَحْتُ فَإِنِّي أَبَدًا مَا حَيِّتُ مِنْهَا مُلْقَى²⁹⁴

Rzekł tak do mnie Ahmad, nie wiedząc, co ze mną:

„Kochasz ty naprawdę tę jutrzeńkę, Utbę?”.

*Złapałem oddech, potem mu odrzekłem: „Tak,
miłością, co w żyłach mych płynie i tętni”.*

*Gdybyś ty, Utbo, mego serca dotknęła,
poczułabyś w sercu buchającą ranę.*

*Na życie moje! Już rodzina i lekarz
dość tych męczarni mają, co mnie nękają.*

*Lepiej iżbym umarł i odpoczął sobie,
albo nigdy nie żył, miast cierpieć katusze.*

- 1 Aḥmadun²⁹⁵ qāla l-i wa-lam yadri mā b-i
a-tuḥibbu l-ḡadāta ‘Utbata ḥaqqā
- 2 fa-tanaḥḥastu tumma qultu na‘am ḥubban
ḡarā fi l-‘urūqi ‘irqan fa-‘irqā
- 3 law taḡussina yā ‘Utbatu qalb-i
la-waḡadti l-fu‘āda qarḥan tafaqqā
- 4 qad la-‘amr-i malla ṭ-ṭabību wa-malla l-
ahlu min-ni mimmā uqāsi wa-alqā

widoczne w powyższym utworze traktowane jest jako błąd w sztuce rymotwórczej (tzw. *sinād at-tawḡih*).

²⁹⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 299; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 583-584 (w wersji 1 zamiast *أَحْمَدُ قَالَ لِي* jest *أَحْمَدُ قَالَ لِي*). Ponadto po drugiej linijce utworu został dodany wers:

يَا لِدَمْعِي غَدَمْتُهُ لَيْسَ يَرْقَى إِنَّمَا يَسْتَهْلُ غَشَقًا فَعَشَقَا

a także dwa wersy w końcówce wiersza:

أَنَا عَبْدٌ لَهَا مُقَرَّرٌ وَمَا يَمُرُّ لِي غَيْرُهَا مِنَ الْيَاسِ رَقًّا
نَاصِحٌ مُشْفِقٌ وَإِنْ كُنْتُ مَا أُرَى زَقٌّ مِنْهَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَتَقَا

²⁹⁵ *Licentia poetica* – powinno być *Aḥmadu*.

5 layta-nī muttu fa-staraḥtu fa-in-nī
abadan mā ḥayītu min-hā mulaqqā

1	__ __ __		__ __ __
2	__ __ __		__ __ __
3	__ __ __		__ __ __
4	__ __ __		__ __ __
5	__ __ __		__ __ __

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif* o paroksytonicznych klauzulach i zakończeniach członów inicjalnych. Współbrzmienie rymowe ograniczone do sylaby końcowej -qā. W wersie 4 średniówka uległa likwidacji.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *‘irq* (w. 20),
- *malla* (w. 4);

b) paronomazja: *‘urūqi* – *‘irqan* – *‘irqā*;

c) szyk inwersyjny (w. 1).

(36)

رَأَيْتُ الشَّيْبَ يَعْزُوكَ بَأَنَّ الْمَوْتَ يَنْحُوكَا
فَخُذْ حِذْرَكَ يَا هَذَا فَإِنِّي لَسْتُ أَلُوكَا
وَلَا تَزِدْ مِنَ الدُّنْيَا فَتَزِدَاقَ بِهَا نُوكَا
فَتَقْوَى اللَّهَ تُغْنِيكَ وَإِنْ سُمِّيتَ صُغْلُوكَا
تَنَاوَمْتَ عَنِ الْمَوْتِ وَدَاعِي الْمَوْتَ يَدْعُوكَا
وَحَادِيهِ وَإِنْ نِمْتَ حَثِيثُ السَّيْرِ يَخْدُوكَا
فَلَا يَوْمُكَ يَنْسَاكَ وَلَا رِزْقُكَ يَعْدُوكَا
مَتَى تَرَعَبَ إِلَى النَّاسِ تَكُنْ فِي النَّاسِ مَمْلُوكَا
إِذَا مَا أَنْتَ خَفَّفْتَ عَنِ النَّاسِ أَحْبَبُوكَا
وَإِنْ ثَقَلْتَ مَلُوكَ وَعَابُوكَ وَسَبَّوكَا
إِذَا مَا شِئْتَ أَنْ تُعْصَى فَمَنْ لَيْسَ يَرْجُوكَا
وَمَنْ لَيْسَ يَخْشَاكَ فَيَدْمِي عِنْدَهَا فُوكَا²⁹⁶

*Siwizną się, widzę, okryłeś,
znak to, że się śmierć do cię zbliża.
Miej ty się na baczości przeto,
wszak dla cię ze skóry wychodzę.*

²⁹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 304; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 262.

*I świata nie używaj nadto,
 bo przez to głupoty przybywa.
 Bojaźń cię Boża ubogaci,
 nawet gdy cię łązęgą ochrzczą.
 Przed śmiercią śpiącego udajesz,
 lecz śmierci posłaniec cię wzywa
 I jej poganiacz – choćbyś zasnął,
 galopu żwawość cię przynagli.
 Ani twój dzień cię nie zapomni,
 ani twój wikt cię nie prześcignie.
 Lecz kiedy do ludzi zapragniesz,
 ludzi zakładnikiem się staniesz.
 Zaś jeśli co nieco od ludzi
 odstąpisz, to kochać cię będą.
 Będziesz nachodził – znudzisz im się,
 winą cię obarczą i przeklną.
 A jeśli miłsza ci niesforność,
 rozkazuj tym, co się nie boją.
 Rozkazuj tym, co się nie zleknią,
 a usta twoje wnet krwią spłyną.*

- 1 ra'aytu š-šayba ya^crū-kā
bi-anna l-mawta yanḥū-kā
- 2 fa-ḥud ḥidra-ka yā ḥādā
fa-in-nī lastu ālū-kā
- 3 wa-lā tazdad mina d-dunyā
fa-tazdādan bi-hā nūkā
- 4 fa-taqwā l-Lāhi tuḡnī-ka
wa-in summīta šu^clūkā
- 5 tanāwamta ^cani l-mawti
wa-dā^ci l-mawti yad^cū-kā
- 6 wa-ḥādī-hi wa-in nimta
ḥaṭītu s-sayri yaḥdū-kā
- 7 fa-lā yawmu-ka yansā-ka
wa-lā rizqu-ka ya^cdū-kā
- 8 matā tarḡab ilā n-nāsi
takun fī n-nāsi mamlūkā
- 9 idā mā anta ḥaffafta
^cani n-nāsi aḥabbū-kā
- 10 wa-in taqqalta mallū-ka
wa-^cābū-ka wa-sabbū-kā
- 11 idā mā šī'ta an tu^cšā
fa-mur man laysa yarḡū-kā
- 12 wa-mur man laysa yaḥšā-ka
fa-yadmā ^cinda-hā fū-kā

1	u--- u---		u--- u---
2	u---u u---		u--- u---
3	u--- u---		u--- u---
4	u--- u--u		u--- u---
5	u---u u--u		u--- u---
6	u--- u--u		u--- u---
7	u---u u--u		u---u u---
8	u--- u--u		u--- u---
9	u--- u--u		u---u u---
10	u--- u--u		u---u u---
11	u--- u---		u--- u---
12	u--- u--u		u--- u---

Wzorzec metryczny: *hazaġ*²⁹⁷ o klauzulach paroksytonicznych²⁹⁸ z rymem na -*ūkā*²⁹⁹. W wersji początkowym rymują się oba hemistychy. Wygłos rymu to prawie zawsze zaimek sufigowany 2 os. r. m. l. poj. -*ka*. Średniówka zachowana w całym utworze.

Środki stylistyczne:

a) rym wewnętrzny:

- *tuġnī-ka* – *šu^clūkā* (w. 4),
- *mallū-ka* – *‘ābū-ka* : *sabbū-kā* (w. 10);

b) powtórzenia leksykalne:

- *tazdad* [*tazdādan*] (w. 3),
- *mawt* (w. 5),
- *nās* (w. 8-9),
- *mur man laysa* (w. 11-12);

c) paronomazja:

- *dā^ci* – *yad^cū* (w. 5),
- *ḥādī* – *yaḥdū* (w. 6);

d) paralelizm syntaktyczny (w. 7, 9-11).

(37)

لَا تَنْسَ وَأَذْكُرْ سَبِيلَ مَنْ هَلَكَا سَتَسَلُّكَ الْمَسَلَكَ الَّذِي سَلَكَ
أَنْتَ سَيَخْلُو الْمَكَانُ مِنْكَ كَمَا أَخْلَاهُ مَنْ كَانَ فِيهِ قَبْلُ لَكَ
كَأَنَّ ذَا الْعَيْنِ فِي تَطَرُّفِهَا لَعِبًا وَلَهُوَ قَدْ عَايَنَ الْهَلَكَا
مَنْ لَمْ يُجِزْ مَالَهُ بِالْبِرِّ فَافْتَهُ أُولَى مِنْهُ بِمَا مَلَكَ³⁰⁰

²⁹⁷ Metrum oparte na powtarzalności stopy u---u. Segmenty komplementarne na granicy stóp nie mogą być jednocześnie krótkie (tzw. *mu‘āqaba*). W użyciu tylko format czterostopowy.

²⁹⁸ Paroksytoneza wynika z metrum i obejmuje też zakończenia członów średniówkowych.

²⁹⁹ Tzw. *qāfiya murdafa*.

³⁰⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 305; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 263 (w wersji 4 zamiast يُجِزْ jest يُجِزْ oraz zamiast بِالْبِرِّ فَافْتَهُ jest بِالْبِرِّ فَالْأَفَاتُ).

Nie zapominaj o drodze tych, co przepadli,
 bo i ty pójdiesz drogą, jaką oni poszli.
 Po tobie też puste miejsce tylko zostanie,
 jak puste miejsca po tych, co byli przed tobą.
 Jakby oko ciemności w swym nieprzejednaniu
 przesądzało zagładę, bawiąc się i grając.
 Kto na zbożne cele grosza skąpi swojego,
 tego zguby probierzem będzie to, co posiadał.

- 1 lā tansa wa-ḏkur sabila man halakā
 sa-tasluku l-maslaka llaḏī salakā
 2 anta sa-yaḥlū l-makānu min-ka kamā
 aḥlā-hu man kāna fi-hi qablu la-kā
 3 ka-anna ḏā l-ʿayni fi taṭarrufi-hā
 laʿban wa-lahwan qad ʿāyana l-halakā
 4 man lam yuḡiz māla-hu bi-l-birri fa-³⁰¹
 āfatu-hu awlā min-hu bi-mā malakā

- 1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: *munsariḥ*³⁰² o klauzulach proparoksytonicznych i rymie na *-alakā*. W wersji początkowym rymują się oba hemistychy. Średniówka w wersji 2 uległa zatarciu, ponieważ przebiega przez środek spójnej całości syntaktycznej bezpośrednio po spójniku *ka-mā*, natomiast w wersji 4 średniówka uległa likwidacji.

Środki stylistyczne:

a) paronomazja:

- *tasluku* – *maslaka* – *salakā* (w. 1),
- *yaḥlū* – *aḥlā* (w. 2),
- *ʿaynu* – *ʿāyana* (w. 3);

b) paralelizm morfologiczny: *laʿban* – *lahwan* (w. 3).

(38)

لَا تَكُ فِي كُلِّ هَوًى تَنْهَمُكَ وَلَا تَكُونَنَّ لُجُوجًا مَحِكُ
 نَافِسٍ إِذَا نَافَسَتْ فِي حِكْمَةٍ وَلَا تَدْعُ خَبِيرًا وَلَا تَتَرَكُ

³⁰¹ Dwudzielny zapis wersu nie pokrywa się z rzeczywistym podziałem metrycznym. Drugi hemistych powinien zaczynać się od sekwencji *-fatu-hu* będącej częścią rozerwanej przez podział metryczny frazy *fa-āfatu-hu*. W pierwszym hemistychu tego wersu nastąpiło ponadto pewne zakłócenie metrum; stopę środkową bowiem trudno uznać za pochodną stopy _ _ _ . W wersji Śukriego Fayśala takiej niezgodności nie ma.

³⁰² Metrum występujące w zasadzie wyłącznie w formacie sześciostopowym oparte na sekwencji stóp _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ . Stopa klauzulowa ma prawie zawsze postać _ _ _ .

وَاصْنَعِ إِلَى النَّاسِ جَمِيلًا كَمَا تُحِبُّ أَنْ يَصْنَعَهُ النَّاسُ بِكَ
 مَنْ قَرَّ عَيْنًا بِغِنَى بُلْغَةٍ يَوْمًا يَوْمَ عَاشِ عَيْشِ الْمَلِكِ³⁰³

*Nie pław się w rozkoszach wszelakich,
 nie bądź natrętny i swarliwy.
 O swoje walcz, byle rozumnie,
 dobra nie porzuć, nie zaniechaj.
 Czyń dobro ludziom, by i ludzie
 dobrem ci się odwzajemnili.
 Kto w niedostatku tchnie otuchą,
 ten jak król będzie żyć z dnia na dzień.*

- 1 lā takun fi kulli hawan tanhamik
 wa-lā takūnanna lağūḡan maḥik
- 2 nāfis idā nāfasta fi ḥikmatin
 wa-lā tada^c ḥayran wa-lā tattarik
- 3 wa-ṣna^c ilā n-nāsi ḡamīlan kamā
 tuḥibbu an yaṣna^ca-hu n-nāsu bi-k
- 4 man qarra ^caynan bi-ḡinā bulḡatin
 yawman bi-yawmin ^cāša ^cayša l-malik

1	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
2	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
3	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
4	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-

Wzorzec metryczny: katalektyczny *sarī^c*. Dobór wyrazów w klauzulach może wskazywać na zamierzoną transakcentuację w kierunku paroksytonezy, jednak nie ma co do tego pewności. Współbrzmienie rymowe ograniczone jest do sekwencji głosek *-ik*. W wersji początkowym rymują się oba hemistychy. Średniówka zachowana, jednak w wersji 3 uległa osłabieniu, ponieważ, podobnie jak w poprzednim utworze, przecina spójną całość syntaktyczną bezpośrednio po spójniku *kaṃā*.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *nās* (w. 3),
- *yawm* (w. 4);

b) paronomazja:

- *nāfis* – *nāfasta* (w. 2),
- *wa-ṣna^c* – *yaṣna^ca* (w. 3),
- *^cāš* – *^cayš* (w. 4).

³⁰³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 311; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 269.

c) paralelizm syntaktyczny:

- analogiczna forma prohibitatywna w trzech pierwszych hemistichach,
- tryb rozkazujący na otwarciu dwu kolejnych wersów (w. 2 i 3).

(39)

تَعَالَى الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْجَلِيلُ وَحَاشَى أَنْ يَكُونَ لَهُ عَدِيلُ
هُوَ الْمَلِكُ الْعَزِيزُ وَكُلُّ شَيْءٍ سِوَاهُ فَهُوَ مُنْتَقَصٌ ذَلِيلُ
وَمَا مِنْ مَذْهَبٍ إِلَّا إِلَيْهِ وَإِنْ سَبِيلَهُ لَهُوَ السَّبِيلُ
وَإِنْ لَهُ لَمَتًا لَيْسَ يُحْصَى وَإِنْ عَطَاءُهُ لَهُوَ الْجَزِيلُ
وَإِنْ عَطَاءُهُ عَدْلٌ عَلَيْنَا وَكُلُّ بَلَاءٍ حَسَنٌ جَمِيلُ
وَكُلُّ مُفَوِّهِ أَثْنَى عَلَيْهِ لِيُبْلَغَهُ فَمُنْحَمَرٌ كَلِيلُ
أَيَا مَنْ قَدْ تَهَاوَنَ بِالْمَنَايَا وَمَنْ قَدْ غَرَّهَ الْأَمَلُ الطَّوِيلُ
لَمْ تَرَ أَنَّهَا الدُّنْيَا غُرُورٌ وَأَنْ مُقَامَنَا فِيهَا قَلِيلُ³⁰⁴

*Chwała bądź Jedynemu i Przedwiecznemu,
majestatowi Jego nic równe nie jest.
On królem jest potężnym, a wszystko przy Nim
marność i samą, korność przepętnione.
Nie masz innej drogi jak tylko do Niego,
wszakże Jego droga jest prawdziwą drogą.
Dobrodziejstwa Jego są niepoliczalne,
a wspomóżenie Jego jest przeobfite.
Wspomożenie Jego jest nam sprawiedliwe,
a wszelkie łaski Jego dobre i piękne.
Wychwala Go każdy, kto mówić jest zdolny,
kto doń chce dotrzeć, trud go czeka i męka.
Ty, co losu wyrok lekce sobie ważysz,
ty, któryś nadziei długo dał się zwodzić!
Czyż tego nie widzisz, że świat jest złudzeniem,
a bytowanie nasze zbyt krótkie na nim?*

- 1 ta'ālā l-wāḥidu ṣ-ṣamadu l-ğalilu
wa-ḥāṣā an yakūna la-hu 'adilu
- 2 huwa l-maliku l-'azīzu wa-kullu šay'in
siwā-hu fa-hwa muntaqisun ḍalilu
- 3 wa-mā min maḍḥabin illā ilay-hi
wa-inna sabila-hu la-huwa s-sabilu

³⁰⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 332; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 290 (w wersji 2 zamiast مُنْتَقَصٌ jest مُنْقَصٌ, zaś w wersji 5 zamiast وَإِنْ عَطَاءُهُ jest قَضَائِهِ).

- 4 wa-inna la-hu la-mannan laysa yuḥṣā
wa-inna ʿaṭāʾa-hu la-huwa l-ḡazīlu
- 5 wa-inna ʿaṭāʾa-hu ʿadlun ʿalay-nā
wa-kullu balāʾi-hi ḥasanun ḡamīlu
- 6 wa-kullu mufawwahin aṭnā ʿalay-hi
li-yablūḡa-hu fa-munḥamirun kalīlu
- 7 a-yā man qad tahāwana bi-l-manāyā
wa-man qad ḡarra-hu l-amalu ṭ-ṭawīlu
- 8 a-lam tara annamā d-dunyā ḡurūrun
wa-anna muqāma-nā fi-hā qalīlu

1	u--- u--- u--		u--- u--- u--
2	u--- u--- u--		u--- u--- u--
3	u--- u--- u--		u--- u--- u--
4	u--- u--- u--		u--- u--- u--
5	u--- u--- u--		u--- u--- u--
6	u--- u--- u--		u--- u--- u--
7	u--- u--- u--		u--- u--- u--
8	u--- u--- u--		u--- u--- u--

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny *wāfir* o klauzulach paroksyttonicznych³⁰⁵ i rymie na *-īlu*³⁰⁶, który wzbogacony został o zgodność samogłoski *a* w trzeciej sylabie od końca. Hemistychy w wersie 1 rymują się. Utwór w pełni średniówkowy.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *sabīl* (w. 3),
- ʿaṭāʾ (w. 3-5);

b) paronomazja:

- *kullu* – *kalīl* (w. 6),
- *ḡarra* – *ḡurūr* (w. 7-8);

c) anafora:

- *wa-inna* (w. 3-5),
- *wa-kullu* (w. 5-6);

d) paralelizm syntaktyczny: w. 3-6.

(40)

إِنْ قَدَّرَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَكَيْفَ نَجْهَلُ أَمْرًا لَيْسَ مَجْهُولًا
إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّا لَاحِقُونَ بِمَنْ وَلَى وَلَكِنَّ فِي آمَالِنَا طُولًا
ضَمِنْتُ لِلطَّالِبِ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا أَنْ لَا يَزَالَ بِهَا مَا عَاشَ مَشْغُولًا
يَا رَبِّ مَنْ كَانَ مُعْتَرًّا بِنَاصِرِهِ أَمْسَى وَأَصْبَحَ فِي الْأَجْدَاثِ مَجْدُولًا

³⁰⁵ Paroksytoneza wymuszona iloczasetem ostatniej stopy – dotyczy to obu półwersów.

³⁰⁶ Tzw. *qāfiya murdafa*.

يَا رَبِّ مُغْتَبِطٍ بِالْمَالِ يَأْكُلُهُ يَوْمًا وَيَشْرِبُهُ إِذْ صَارَ مَأْكُولًا
 مَا زَالَ يَبْكِي عَلَى الْمَوْتَى وَيَنْفُلُهُمْ حَتَّى رَأَيْنَاهُ مَبْكِيًّا وَمَنْفُولًا³⁰⁷

*Jeśli Bóg co postanowi, będzie zrobione;
 jakże nam nie znać czegoś, co nieznanym nie jest?
 Wszak nam wiadomo, iż podążamy za tymi,
 którzy odeszli, choć w nas nadzieja na trwanie.
 Temu, kto za ziemskimi uciechami goni,
 ręczę, że tak żyć będzie, póki ma zajęcie.
 Iluż to przez protektorów swych zaślepionych
 co ranek i co noc w mogiłach się przekręca.
 Iluż to, w pieniądzu szczęście widząc, zjada go
 i wypija, gdy stawkę się staje jedyną.
 Dzisiaj zmarłych oplakuje, do grobu wkłada,
 jutro on oplakiwany, do grobu włożon.*

- 1 in qaddara l-Lāhu amran kāna maf'ūlā
wa-kayfa nağħalu amran laysa mağhūlā
- 2 in-nā la-na'lamu an-nā lāḥiqūna bi-man
wallā wa-lākinna fi āmāli-nā ṭulā
- 3 ḍamintu li-ṭ-ṭālibi d-dunyā wa-zīnati-hā
an lā yazāla bi-hā mā 'aša mašğulā
- 4 yā rubba man kāna muğtarran bi-nāširi-hi
amsā wa-ašbaḥa fi l-ağḍāti mağḍulā
- 5 yā rubba muğtabiṭin bi-l-māli ya'kulu-hu
yawman wa-yašrabu-hu id šāra ma'kulā
- 6 mā zāla yabki 'alā l-mawtā wa-yanqulu-hum
ḥattā ra'aynā-hu mabkiyyan wa-manqulā

1	--u- u- --u- --		u- u- --u- --
2	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
3	u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
4	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
5	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
6	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --

Wzorzec metryczny: ośmiostopowy katalektyczny *basīṭ* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na -ūlā. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. Poza wersem 2 wszystkie rymujące się wyrazy mają formę imiesłowu biernego utworzonego od tematu podstawowego. W wersach 2 i 5 średniówka osłabiona.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *amr* (w. 1);
- b) paronomazja:

³⁰⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 334; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 292.

- *nağhalu – mağhulā* (w. 1),
 - *yaʾkulu – maʾkulā* (w. 5),
 - *yabkī – mabkiyyan, yanqulu – manqulā* (w. 6);
- c) anafora: *yā rubba* (w. 4-5).

(41)

يَا إِخْوَتِي إِنَّ الْهَوَى قَاتِلِي فَبَشِّرُوا الْأَكْفَانَ مِنْ عَاجِلِ
وَلَا تَلُمُوا فِي اتِّبَاعِ الْهَوَى فَإِنِّي فِي شُغْلٍ شَاغِلِ
عَيْنِي عَلَى عُتْبَةٍ مُنْهَلَةٍ بِدَمْعِهَا الْمُنْسَكِبِ السَّائِلِ
كَأَنَّهَا مِنْ حُسْنِهَا دُرَّةٌ أَخْرَجَهَا إِلَيَّ إِلَى السَّاحِلِ
كَأَنَّ فِي فِيهَا وَفِي طَرْفِهَا سَوَاحِرًا أَقْبَلَنَ مِنْ بَابِلِ
لَمْ يُبْقِ مَيِّ حُبِّهَا مَا خَلَا حُشَّاشَةً فِي كَيْدِ نَاحِلِ
يَا مَنْ رَأَى قَبْلِي قَتِيلًا بَكَى مِنْ شِدَّةِ الْوَجْدِ عَلَى الْقَاتِلِ
بَسَطْتُ كَفِّي نَحْوَكُمْ سَائِلًا مَاذَا تَرُدُّونَ عَلَى السَّائِلِ
إِنْ لَمْ تُتِيلُوهُ فَقُولُوا لَهُ قَوْلًا جَمِيلًا بَدَلَ النَّائِلِ
أَوْ كُنْتُمْ الْعَامَ عَلَى عُسْرَةٍ مِنْهُ فَمَنْتُوهُ إِلَى الْقَابِلِ³⁰⁸

*Bracia moi! Miłość moim zabójcą,
więc głoście całunu rychłą potrzebę.
I nie łajajcie za pęd do miłości,
przecie od zmysłów już prawie odchodzę.
Dla Utby oczy stale wypłakuję,
rzęsistych wylewając łez potoki.
W piękności swej ona jest niczym perła,
co przez ocean na brzeg wyrzucona.
A na jej usta i oczu spojrzenie
jakby babilońskich wrózek czar spłynął.
Ma miłość do niej nic nie zostawiła,
prócz iskry życia w moim wychudłym ciele.
Któż widział kiedy, by z żaru afektu
płakał zabity nad swoim zabójcą?
Wyciągam ku wam mą dłoń rozpostartą,
błagając – cóż żebrzącemu rzekniecie?
Jeśli nic dlań nie macie, to miast datku
odpowiedźcie bodaj miłym mu słowem.*

³⁰⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 386; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 616-618 (począwszy od czwartej linijki wiersza zmienia się całkowicie porządek wersów, a ponadto zamiast *كَيْدٍ* <w. 6> jest *بَدَلٍ* i zamiast *إِلَى الْقَابِلِ* <w. 10> jest *إِلَى الْقَابِلِ*).

- 1 yā iḥwat-ī inna l-hawā qātil-ī
fa-bašširū l-akfāna min ʿāḡili
- 2 wa-lā talūmū fī ttibāʿi l-hawā
fa-inna-nī fī šuḡulin šāḡili
- 3 ʿayn-ī ʿalā ʿUtbata munhallatun
bi-damʿi-hā l-munsakibi s-sāʿili
- 4 kaʿanna-hā min ḥusni-hā durratun
aḥraḡa-hā l-yammu ilā s-sāḥili
- 5 kaʿanna fī fi-hā wa-fi ṭarfi-hā
sawāḥiran³⁰⁹ aqbalna min Bābili
- 6 lam yubqi min-nī ḥubbu-hā mā ḥalā
ḥušašatan fī kabidin nāḥili
- 7 yā man raʿā qabl-ī qatilan bakā
min šiddati l-waḡdi ʿalā l-qātili
- 8 basaṭtu kaff-ī naḥwa-kum sāʿilan
mādā taruddūna ʿalā s-sāʿili
- 9 in lam tunilū-hu fa-qūlū la-hu
qawlan ḡamīlan badala n-nāʿili
- 10 aw kuntumu l-ʿāma ʿalā ʿusratin
min-hu fa-mannū-hu ilā l-qābili

1	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-
2	u-- --u- --u-		--u- --u- --u-
3	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-
4	u-- --u- --u-		--u- --u- --u-
5	u-- --u- --u-		--u- --u- --u-
6	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-
7	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-
8	u-- --u- --u-		--u- --u- --u-
9	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-
10	--u- --u- --u-		--u- --u- --u-

Wzorzec metryczny: katalektyczny *sarīʿ* o klauzulach proparoksytonicznych z rymem na *-āCilt*³¹⁰. Oba hemistychy w wersji początkowym rymują się. Wszystkie rymujące się wyrazy mają postać imiesłowu czynnego utworzonego od tematu podstawowego. Utwór w pełni średniówkowy, jednak w wersach 6, 7, 9 i 10 średniówka jest słabiej wyczuwalna, ponieważ przecina spójne całości syntaktyczne.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *hawā* (w. 1-2),
- *sāʿil* (w. 8);

b) paronomazja:

- *šuḡulin* – *šāḡili* (w. 2),

³⁰⁹ *Licentia poetica* – powinno być *sawāḥira*.

³¹⁰ Tzw. *qāfiya muʿassasa* – litera C oznacza dowolną spółgłoskę.

- *qatīl* – *qātil* (w. 7),
- *tunīlū* – *nāʿilī*, *qūlu* – *qawlan* (w. 9),
- c) anafora: *kaʿanna* (w. 4-5),
- d) paralelizm syntaktyczny w. 4-5.

(42)

كُلُّ حَيٍّ كِتَابُهُ مَعْلُومٌ لَا شَقَاءَ وَلَا نَعِيمٌ يَدُومُ
يُحْسَدُ الْمَرْءُ فِي النَّعِيمِ صَبَاحاً ثُمَّ يُنْسَى وَعَيْشُهُ مَذْمُومٌ
وَإِذَا مَا الْفَقِيرُ قَنَعَهُ اللَّهُ فَسَيِّئَانِ بُؤْسُهُ وَالنَّعِيمُ
مَنْ أَرَادَ الْغِنَى فَلَا يَسْأَلِ النَّاسَ فَإِنَّ السُّؤَالَ ذُلٌّ وَلَوْ
إِنَّ فِي الصَّبْرِ وَالْقَنُوعِ غِنَى الدَّهْرِ وَجَرَّصُ الْحَرِيصِ فَقَرَّ مُقِيمٌ
إِنَّمَا النَّاسُ كَالْبَهَائِمِ فِي الرِّزْقِ سَوَاءٌ جَهْلُهُمْ وَالْعِلْمُ
لَيْسَ حَزْمٌ الْفَتَى يَجُرُّ لَهُ الرِّزْقُ وَلَا عَاجِزٌ يُعَدُّ الْعَدِيمُ³¹¹

*Każdy, kto żyw, tego księga spisana,
niedola ni szczęście wiecznie nie trwają.
Człękowi rankiem szczęścia pozazdroszczą,
gdy życie jego wieczorem przekłętą.
Kiedy biedaka Pan Bóg uszczęśliwi,
to nędza i szczęście jednym się staje.
Kto pragnie bogactwa, ludzi nie prosi,
bo prosić wstyd to i upokorzenie.
Cierpliwość i skromność cię ubogacą,
chciwość biedę na głowę chciwca ściągnie.
Ludzie jak bydlęta za stawką gonią,
jednakowo prostaczek jak i uczony.
Sam upór nie da młodzianowi chleba,
tak i nędzarza za niezgułę nie bierz.*

- 1 kullu ḥayyin kitābu-hu maʿlūmu
lā šaqāʾun wa-lā naʿīmun yadūmu
- 2 yuḥsadu l-marʾu fī n-naʿīmi šabāḥan
tūmma yumsī wa-ʿayšu-hu maḍmūmu
- 3 wa-idā mā l-faqrū qannaʿa-hu l-lā
hu fa-siyyāni buʿsu-hu wa-n-naʿīmu
- 4 man arāda l-ġinā fa-lā yasʿali n-nā
sa fa-inna s-suʿāla ḡullun wa-lūmu
- 5 inna fī ṣ-ṣabri wa-l-qunūʿi ġinā d-dah
ri wa-ḥirṣu l-ḥarīši faqrun muqīmu

³¹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 387; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 340.

- 6 innamā n-nāsu ka-l-bahāʾimi fī r-riz
qi sawāʾun ġahūlu-hum wa-l-ʿalimu
7 laysa ḥazmu l-fatā yaḡurru la-hu r-riz
qa wa-lā ʿāḡizan yuʿaddu l-ʿadimu

1	— — — —		— — — —
2	— — — —		— — — —
3	— — — —		— — — —
4	— — — —		— — — —
5	— — — —		— — — —
6	— — — —		— — — —
7	— — — —		— — — —

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafīf* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-ū/īmu*. Hemistichy w wersji 1 rymują się. Za wyjątkiem wersów 1 i 2 średniówka została zniesiona. Jednak jej miejsce zajęła wyraźnie zaznaczona cezura – wyrazy znajdujące się na granicy pomiędzy hemistichami w wersach 3-7 to dwuzgłoskowce, w których pierwsza sylaba (nośnik akcentu wyrazowego) wypada w stopie końcowej członu inicjalnego, zaś sylaba druga w pierwszej stopie członu klauzulowego. Wers 1 odznacza się wyraźnym tokiem diereзовym.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *naʿim* (w. 1-3),
- *rizq* (w. 6-7);

b) paronomazja:

- *faqīr* – *faqr* (w. 3 i 5),
- *qannaʿa* – *qunūʿ* (w. 3 i 5),
- *ḥirṣ* – *ḥarīṣ* (w. 5);

c) anafora: *inna* (w. 5-6).

(43)

أَهْلَ الْقُبُورِ عَلَيْكُمْ مِنِّي السَّلَامُ إِنِّي أَكَلَّمْتُكُمْ وَلَيْسَ بِكُمْ كَلَامٌ
لَا تَحْسَبُوا أَنَّ الْأَجِبَةَ لَمْ يَسْغُ مِنْ بَعْدِكُمْ لَهُمُ الشَّرَابُ وَلَا الطَّعَامُ
كَلَّا لَقَدْ رَفَضُوكُمْ وَاسْتَبَدَّلُوا بِكُمْ وَفَرَّقَ ذَاتَ بَيْنِكُمُ الْحِمَامُ
وَالْخَلْقُ كُلُّهُمْ كَذَاكَ وَكُلُّ مَنْ قَدْ مَاتَ لَيْسَ لَهُ عَلَى حَيٍّ ذِمَامُ
سَاءَلْتُ أَجْدَاثَ الْمُلُوكِ فَأَخْبَرْتِ نَبِيَّ أَنَّهُمْ فِيهِنَّ أَعْضَاءُ وَهَامُ
لِلَّهِ مَا وَارَى الثُّرَابَ مِنَ الْأَلَى كَانُوا الْكِرَامَ هُمْ إِذَا ذُكِرَ الْكِرَامُ
لِلَّهِ مَا وَارَى الثُّرَابَ مِنَ الْأَلَى كَانُوا وَجَارُهُمْ مَنِيْعٌ لَا يُضَامُ
يَا صَاحِبِي نَسِيتُ دَارَ إِقَامَتِي وَعَمَرْتُ دَاراً لَيْسَ لِي فِيهَا مُقَامُ

دَارٌ يُرِيدُ الدَّهْرُ نُقْلَةً أَهْلِهَا وَكَانَتْهُمْ عَمَّا يُرَادُ بِهِمْ نِيَامٌ
مَا نَلْتُ مِنْهَا لَذَّةً إِلَّا وَقَدْ أَبَتِ الْحَوَادِثُ أَنْ يَكُونَ لَهَا تَمَامٌ³¹²

*Mieszkańcy grobów, pokój wam dziś głoszę!
Przemawiam do was, gdy wy nie mówicie.
Nie sądzicie przecie, że gdyście odeszli,
to waszym bliskim jeść i pić wzbronione.
A gdzie tam! Już was skreślili, zmienili
na innych i rozdzieliło was fatum.
Wszak taki los to każdego stworzenia,
bo kto już umarł, temu nic do żywych.
Pytałem mogił królów i tak rzekły:
„Po nich już tylko czerepy i kości”.
Bóg jeden wie, co kryje ziemia po tych,
co byli hojni, gdy hojność przywołać.
Bóg jeden wie, co kryje ziemia po tych,
co byli... a sąsiad ich mocarz możny.
Bracia moi! Domu ojców nie pomnę!
Dom zaś, którym wzniósł, nie ma dla mnie miejsca.
Mieszkańcom jego eksodus pisany,
a oni jakby, co przyjsć ma, chcą prześnić.
Szczęściam w nim nie zaznał, gdyż losu trafem
nie dane mu było skończonym zostać.*

- 1 ahla l-qubūri ʿalay-kumu min-nī s-salām
in-nī ukallimu-kum wa-laysa bi-kum kalām
- 2 lā taḥsabū anna l-aḥibbata lam yasug
min baʿdi-kum la-humu š-šarābu wa-lā ṭ-ṭaʿām
- 3 kallā la-qad rafaḏū-kumu wa-stabdalū
bi-kumu wa-farraqa ḏāta bayni-kumu l-ḥimām
- 4 wa-l-ḥalqu kullu-humu ka-ḏāka wa-kullu man
qad māta laysa la-hu ʿalā ḥayyin ḏimām
- 5 sāʾaltu aḡḏāṭa l-mulūki fa-aḥbarat-
niya anna-hum fi-hinna aʿḏāʾun wa-hām
- 6 li-l-Lāhi mā wārā t-turāba mina l-ulā
kānū l-kirāma humu iḏā ḏukira l-kirām
- 7 li-l-Lāhi mā wārā t-turāba mina l-ulā
kānū wa-ḡāru-humu manīʿun lā yuḏām

³¹² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 388-389; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 341-342 (dodatkowe dwa wersy – po piątej linijce utworu:

وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
وَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي

- 8 ya šāhibay-ya nasītu dāra iqāmat-ī
wa-ʿamartu dāran laysa l-ī fi-hā muqām
9 dārun yurīdu d-dahru nuqlata ahli-hā
wa-kaʿanna-hum ʿammā yurādu bi-him niyām
10 mā niltu min-hā laḍḍatan illā wa-qad
abati l-ḥawādiṭu an yakūna la-hā tamām

1	--- uuu ---		--- uuu uuu
2	--- --- uuu		--- uuu uuu
3	--- uuu ---		uuu uuu uuu
4	--- uuu uuu		--- uuu ---
5	--- --- uuu		uuu --- ---
6	--- --- uuu		--- uuu uuu
7	--- --- uuu		--- uuu ---
8	--- uuu uuu		uuu --- ---
9	--- --- uuu		uuu --- uuu
10	--- --- ---		uuu uuu uuu

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *kāmil* o klauzulach hiperkatalektycznych³¹³ z oksytonicznym rymem na *-ām*. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. W utworze widoczna jest silna tendencja w kierunku zniesienia średniówki. W wersie 5 uległa ona likwidacji, natomiast w wersach 3, 4, 6, 7 i 10 została wyraźnie osłabiona.

Środki stylistyczne:

a) paronomazja:

- *ukallimu* – *kalām* (w. 1),
- *iqāma* – *muqām* (w. 8),
- *yurīdu* – *yurādu* (w. 9);

b) anafora: *li-l-Lāhi mā wārā t-turāba mina l-ulā kānū* (w. 6-7) – wyjątkowo długa fraza anaforyczna sięgająca aż do początku drugiego hemistychu.

Zwraca uwagę częste, zapewne wymuszone wzorcem metrycznym, stosowanie dłuższych form zaimków sufigowanych 2 i 3 os. l. mn. r. m. (*kumu* i *humu*).

(44)

تَفَكَّرْ قَبْلَ أَنْ تَنْدَمَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ فَأَعْلَمْ
وَلَا تَغْتَرَّ بِالدُّنْيَا فَإِنَّ صَاحِبَهَا يَسْقَمُ
وَأَنَّ جَدِيدَهَا يَبْلَى وَإِنَّ شَبَابَهَا يَهْرَمُ
وَأَنَّ نَعِيمَهَا يَفْنَى فَتَرَكْ نَعِيمَهَا أَحْزَمُ

³¹³ Tzw. *mudāl* – hiperkataleksa polegająca na zastosowaniu sylaby ponaddługiej (CVC) w zakończeniu stopy klauzulowej. W praktyce oznacza to użycie formy pauzalnej w rymujących się wyrazach. W metrum *kāmil* hiperkataleksa zarezerwowana jest do czterostopowca. Zastosowanie jej w formacie sześciostopowym jest innowacją – w całej zachowanej poezji przedmuzulmańskiej oraz w spuściźnie poetyckiej I w. ery islamskiej brak przykładów na jej użycie. Formy takiej nie uwzględniają także średniowieczne opracowania wersologiczne.

وَمَنْ هَذَا الَّذِي يَتَّقِي عَلَى الْحَدَثَانِ أَوْ يَسْلَمَ
رَأَيْتُ النَّاسَ أَتْبَاعاً لِذِي الدُّنْيَاءِ وَالْدِرْهَمِ
وَمَا لِلْمَرْءِ إِلَّا مَا نَوَى فِي الْخَيْرِ أَوْ قَدَّمَ³¹⁴

*Pomyśl, zanim pożałujesz,
jeśli nie, to wiedz, żeś martwy.
Nie daj się światu tumanić,
wszak to, co słuszne, to skąpe.
To zaś, co nowe, zdzia dzieje,
tak jak się młodzieź starzeje.
Idylla kiedyś przepadnie,
mądrzej ję tedy porzucić.
A zatem któż pozostanie
młodym i zdrowie zachowa?
Widzę, jak ludzie się garną
do ziemskich spraw i mamony.
Człękowi nic nie zostaje,
jak dobra chcieć i je dawać.*

- 1 tafakkar qabla an tandam
fa-inna-ka mayyitun fa-°lam
- 2 wa-lā taġtarra bi-d-dunyā
fa-inna ṣaḥiḥa-hā yasqam
- 3 wa-inna ġadida-hā yablā
wa-inna šabāba-hā yahram
- 4 wa-inna na°ima-hā yafnā
fa-tarku na°imi-hā aḥzam
- 5 wa-man hādā llaḍi yabqā
°alā l-ḥidṭāni aw yaslam
- 6 ra°aytu n-nāsa atbā°an
li-ḍi d-dunyā°i wa-d-dirham
- 7 wa-mā li-l-mar°i illā mā
nawā fi l-ḥayri aw qaddam

1	u--- u---		u--- u---
2	u--- u---		u--- u---
3	u--- u---		u--- u---
4	u--- u---		u--- u---
5	u--- u---		u--- u---
6	u--- u---		u--- u---
7	u--- u---		u--- u---

³¹⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 400; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 356 (w wersji 5 zamiast حَدَّثَانِ jest حَدَّثَانِ, natomiast w wersji 6 zamiast دُنْيَا°i jest دِينَار).)

Wzorzec metryczny: czterostopowy akatalektyczny *wāfir* z kontrakcją w stopach końcowych obu półwersów. Klauzule paroksytoniczne z rymem na *-am*. W wersji 1 rymują się oba hemistichy. Utwór w pełni średniówkowy jednak w wersach 5 i 7 średniówka uległa zatarciu.

Środki stylistyczne:

- a) rym wewnętrzny w kolejnych członach średniówkowych: *dunyā – yablā – yafnā – yabqā* (w. 2-5);
- b) powtórzenia leksykalne: *naʿīm* (w. 4);
- c) anafora: *wa-inna* (w. 2-4 – w wersji 2 jest co prawda *fa-inna*, jednak to niewiele zmienia);
- d) paralelizm morfologiczny: *ṣaḥiḥ – ḡadīd – naʿīm* (w. 2-4);
- e) paralelizm syntaktyczny: zdania zaczynające się partykułą *inna* w kolejnych wersach (w. 2-5).

(45)

الْخَيْرُ خَيْرٌ كَأَسْمِهِ وَالشَّرُّ شَرٌّ كَأَسْمِهِ
 سُبْحَانَ مَنْ وَسَّعَ الْعِيبَا دَ بَعْدَهِ فِي حُكْمِهِ
 وَبِعَفْوِهِ وَبِعَظْفِهِ وَبِلُطْفِهِ وَبِحِلْمِهِ
 وَجَمِيعُ مَا هُوَ كَائِنٌ يَجْرِي بِسَابِقِ عِلْمِهِ
 قَدْ أَسْعَدَ اللَّهُ أَمْرًا أَرْضَاهُ مِنْهُ بِقِسْمِهِ³¹⁵

*Dobro to dobro, jako się zowie,
 a zło to zło jest, jako się zowie.
 Chwalmy Tego, który sługom swoim
 sprawiedliwość wyroków swych zesłał
 I swoją łaskę, i dobroć swoją,
 i swą życzliwość, i swą łagodność.
 Wszystko, co tylko jest na tym świecie,
 podług zamysłu Jego się dzieje.
 Bóg obdarował człowieka szczęściem,
 swojego szczęścia mu część użyczył.*

- 1 al-ḥayru ḥayrun ka-smi-hi
 wa-š-šarru šarrun ka-smi-hi
- 2 subḥāna man wasaʿa l-ʿibā
 da bi-ʿadli-hi fi ḥukmi-hi
- 3 wa-bi-ʿafwi-hi wa-bi-ʿaṭfi-hi
 wa-bi-luṭfi-hi wa-bi-ḥilmi-hi
- 4 wa-ḡamiʿu mā huwa kāʾinun
 yaḡrī bi-sābiqi ʿilmi-hi

³¹⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 403; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 359 (w wersji 2 zamiast وَسَّعَ jest وَسَّعَ).

5 qad asʿada l-Lāhu mraʿan
arḏā-hu min-hu bi-qismi-hi

1	--- ---		--- ---
2	--- ---		--- ---
3	--- ---		--- ---
4	--- ---		--- ---
5	--- ---		--- ---

Wzorzec metryczny: czterostopowy akatalektyczny *kāmil* o klauzulach pro-paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do sekwencji głosek *-ihi*. Oba hemistychy w wersie początkowym rymują się na te same wyrazy. W wersie 2 średniówka została zniesiona.

Środki stylistyczne:

- rym wewnętrzny: ʿafwihi – ʿatfihi – luṭfihi (w. 3),
- powtórzenia leksykalne: ḥayr, šarr (w. 1),
- paralelizm syntaktyczny (w. 1).
- tok dierezu (w. 3).

(46)

يا عُتْبَ سَيِّدَتِي أَمَا لَكَ دِينُ حَتَّى مَتَى قَلْبِي لَدَيْكَ رَهِينُ
وَأَنَا الدَّلُولُ لِكُلِّ مَا حَمَلْتَنِي وَأَنَا الشَّقِيُّ الْبَائِسُ الْمُسْكِينُ
وَأَنَا الْغَادَةُ لِكُلِّ بَاكِ مُسْعِدٌ وَلِكُلِّ سَبِّ صَاحِبٍ وَخَدِينُ
لَا بَأْسَ إِنَّ لِيْذَاكَ عِنْدِي رَاحَةً لِلصَّبِّ أَنْ يَلْقَى الْحَزِينَ حَزِينُ
يا عُتْبَ أَيْنَ أَفْرُ مِنْكَ أَمِيرَتِي وَعَلَيَّ حِصْنٌ مِنْ هَوَاكِ حَصِينُ³¹⁶

Utbo, pani moja, czyż ty wiary nie masz!?
Dokąd memu sercu być twym zakładnikiem?
Toż ja wszelki twój ucisk potulnie znoszę,
toż ja litości wart, znękany nieszczęśnik.
Toż ja dziś każdemu w płaczu pocieszyciel,
a w miłowaniu powiernik i przyjaciel.
A niech tam! Wszak dla mnie to będzie wytchnieniem,
niech w miłowaniu smutny smutnego szuka!
O, Utbo! Jak uciec od ciebie, księżniczko,
gdy mnie miłości twojej bastion przygniata?

- yā ʿUtba sayyidat-ī a-mā la-ki dīnu
ḥattā matā qalb-ī laday-ki rahīnu
- wa-anā ḏ-ḏalūlu li-kulli mā ḥammalti-nī
wa-anā š-šaḥīyyu l-bāʿisu l-miskīnu

³¹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 458; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 646.

- 3 wa-anā l-ḡadāta li-kulli bākin musʿidu
wa-li-kulli ṣabbīn sāḥibun wa-ḥadīnu
4 lā baʿsa inna li-dāka ʿind-ī rāḥatan
li-ṣ-ṣabbi an yalqā l-ḥazīna ḥazīnu
5 yā ʿUtba ayna afirru min-ki amīrat-ī
wa-ʿalay-ya ḥiṣnūn min hawā-ki ḥaṣīnu

1	--- uu--- uuu		--- --- uuu
2	uuu--- uuu--- ---		uuu--- --- ---
3	uuu--- uuu--- ---		uuu--- --- uuu
4	--- uuu--- ---		--- --- uuu
5	--- uuu--- uuu		uuu--- --- uuu

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny *kāmil* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-īnu*. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. W zakończeniach członów średniówkowych regularna proparoksytoneza.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
- *ṣabb* (w. 3-4),
 - *ḥazīn* (w. 4);
- b) paronomazja: *ḥiṣnūn* – *ḥaṣīnu* (w. 5);
- c) anafora: *wa-anā* (w. 2-3);
- d) paralelizm syntaktyczny (w. 2 i 3, 1 i 5).

(47)

المرء يخذعه مَنَاهُ وَالذَّهْرُ يُسْرِعُ فِي بَلَاهُ
يَا ذَا الْهَوَى مَهْ لَا تَكُنْ مِمَّنْ تَعْبُدُهُ هَوَاهُ
وَأَعْلَمُ بِأَنَّ الْمَرْءَ مُزْ تَهْنُ بِمَا كَسَبَتْ يَدَاهُ
كَمْ مِنْ أَخٍ لَكَ لَا تَرَى مُتَصَرِّفًا فِيمَا تَرَاهُ
أَمْسَى قَرِيبَ الدَّارِ فِي الْـ أَجْدَاثِ قَدْ شَحِطَتْ نَوَاهُ
قَدْ كَانَ مُغْتَرًّا بِيَوْمِ مِ وَفَاتِهِ حَتَّى أَتَاهُ
النَّاسُ فِي غَفْلَاتِهِمْ وَالْمَوْتُ دَائِرَةٌ رَحَاهُ
فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يَبْقَى وَيَهْلِكُ مَا سِوَاهُ³¹⁷

*Pragnienia zwodzą człowieka,
a los mu udręk nie szczędzi.
Ty, któryś żądz chciwy, hola!
nie daj się żądzom zniewolić!*

³¹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 461; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 407-408 (w wersji 2 zamiast *يَا ذَا الْهَوَى* jest *يَا ذَا الْغَوَايَةِ*).

*Wiedz, że człek jest zakładnikiem
 tego, co ręką swą zgarnie.
 Niejeden z tych, co ci braćmi
 zda się, czym wolność jest, nie wie.
 W grobie nieopodal domostw
 rozłłka jego narasta.
 Żył złudzeniami niepomny
 dnia śmierci swojej, aż przyszła.
 Wszak ludzkość niefrasobliwa,
 a śmierci młyny wciąż mielą.
 Chwała więc Bogu, co przetrwa,
 gdy wszystko prócz Niego zginie.*

- 1 al-marʿu yaḥdaʿu-hu munā-h
wa-d-dahru yusriʿu fi balā-h
- 2 yā dā l-hawā mah lā takun
mimman taʿabbada-hu hawā-h
- 3 wa-ʿlam bi-anna l-marʿa mur
tahanun bi-mā kasabat yadā-h
- 4 kam min aḥin la-ka lā tarā
mutaṣarrifan fi-mā tarā-h
- 5 amsā qarība d-dāri fi l-
aḡdāti qad ṣaḥiṭat nawā-h
- 6 qad kāna muḡtarran bi-yaw
mi wafāti-hi ḥattā atā-h
- 7 an-nāsu fi ḡafalāti-him
wa-l-mawtu daʿiratun raḥā-h
- 8 fa-l-ḥamdu li-l-Lāhi llaḏi
yabqā wa-yahliku mā siwā-h

1	--- uuu		--- uuu
2	--- ---		--- uuu
3	--- ---		uuu uuu
4	--- uuu		uuu ---
5	--- ---		--- uuu
6	--- ---		uuu uuu
7	--- uuu		--- uuu
8	--- ---		--- uuu

Wzorzec metryczny: czterostopowy hiperkatalektyczny *kāmil* o klauzulach oksytonicznych z rymem na *-ah* wzbogaconym o zgodność samogłoski *a* w drugiej sylabie od końca. Ostatnim elementem przestrzeni rymowej jest zredukowany do samej spółgłoski zaimek sufigowany 3 os. l. poj. r. m. W wersie 1 oba hemistichy rymują się. W utworze zaznacza się mocna tendencja w kierunku zniesienia średniówki – wersy 3, 5 i 6 są jej pozbawione, natomiast w wersach 2, 4 i 8 średniówka jest zatarta.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *hawā* (w. 2),
- *tarā* (w. 4);

b) paralelizm syntaktyczn: (w. 1).

(48)

أَيَا نَفْسٍ مَّهْمَا لَمْ يَدُمْ فَذَرِيهِ وَلِلْمَوْتِ رَأْيٌ فَيْكِ فَاَنْتَظِرِيهِ
مَضَى مَنْ مَضَى مِنَّا وَحِيداً بِنَفْسِهِ وَنَحْنُ وَشِيكاً لَا نَشْكُ نَلِيهِ
بَنُو الْمَرْءِ يُسْلِيهِمْ عَنِ الْمَرْءِ بَعْدَهُ إِذَا مَاتَ مَا أَسْلَاهُ بَعْدُ أَبِيهِ
رَأَيْتُ أَقَلَّ النَّاسِ هَمًّا أَشَدَّهُمْ فُنُوعاً وَأَرْضَاهُمْ بِمَا هُوَ عَلَيْهِ
فَطُوبَى لِمَنْ لَمْ يُقْضَ أَمْرٌ قَضَى لَهُ بِهِ اللَّهُ إِلَّا سَرَّهُ وَرَضِيهِ
وَلَا خَيْرَ فِي مَنْ ظَلَّ يَنْغِي لِنَفْسِهِ مِنْ الْخَيْرِ مَا لَا يَنْتَغِي لِأَخِيهِ³¹⁸

*Duszo ma, ile by trwać nie miało, daj pokój,
wszak śmierć już plan swój ma dla ciebie, więc jej czekaj.
Odszedł od nas, kto miał odejść, w samotności swej,
rychło my, w co nie wątpić, podążymy za nim.
Człek, gdy zemrze, pamięć synów wnet o nim gaśnie,
tak jak ongiś o jego ojcu pamięć zgąsła.
Wiedz, że najmniej trosk mają ci, co najskromniejsi,
i oni tym, co mają, cieszą się najmocniej.
Szczęśliwy więc ten, kogo Boski wyrok minął,
kto jeno radości i spełnienia doznaje.
Nie masz dobra ponadto, kiedy dla się pragniesz
tego, czego byś bratu własnemu rad życzyć.*

- 1 a-yā nafsū mahmā lam yadum fa-dārī-hi
wa-li-l-mawti ra'yun fī-ki fa-ntazirī-hi
- 2 maḏā man maḏā min-nā waḥīdan bi-nafsi-hi
wa-naḥnu wašikan lā našukku nalī-hi
- 3 banū l-mar'i yusli-him ʿani l-mar'i bu'du-hu
idā māta mā aslā-hu bu'du abī-hi
- 4 ra'aytu aqalla n-nāsi hamman ašadda-hum
qunūʿan wa-arḏā-hum bi-mā hū ʿalay-hi
- 5 fa-tūbā li-man lam yuqda amrun qaḏā la-hu
bi-hi l-Lāhu illā sarra-hu wa-raḏī-hi
- 6 wa-lā ḥayra fī man ẓalla yabgī li-nafsi-hi
mina l-ḥayri mā lā yabtaḡī li-aḥī-hi

³¹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 467; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 417 (w wersji 3 zamiast بَعْدُ jest يُعَدُّ, w wersji 4 zamiast هُوَ عَلَيْهِ jest هُوَ فِيهِ, w wersji 5 zamiast أَمْرٌ يُقْضَى jest أَمْرًا يُبْلَغُ).

1	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ u _ u u _ _
2	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ u _		u _ u u _ _ _ u _ u u _ _
3	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ u _		u _ _ u _ _ _ u _ u u _ _
4	u _ u u _ _ _ u _ _ u _ u _		u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ _
5	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ u _		u _ _ u _ _ _ u _ u u _ _
6	u _ _ u _ _ _ u _ _ u _ u _		u _ _ u _ _ _ u _ u u _ _

Wzorzec metryczny: katalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-īhi*, w którym ostatnim elementem jest zaimek sufigowany 3 os. l. poj. r. m. W rymie wersu 3 zamiast długiej samogłoski *i* jest dyftong *ay*, co uważa się za błąd w sztuce rymowania³¹⁹. W stopach średniówkowych, poza wersem 1, regularna proparoksytoneza.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *maḍā* (w. 2),
- *mar^o* (w. 3),
- *ḥayr* (w. 6);

b) paronomazja:

- *waṣīkan* – *naṣukku* (w. 2),
- *yuslī* – *aslā* (w. 3),
- *yuqḍa* – *qaḍā* (w. 5),
- *yabgī* – *yabtagī* (w. 6);

c) paralelizm syntaktyczny: analogiczne konstrukcje z użyciem formy stopnia najwyższego przymiotnika (w. 4).

(49)

فِيَا مَنْ بَاتَ يَنْمُو بِالْخَطَايَا وَعَيْنُ اللَّهِ سَاهِرَةٌ تَرَاهُ
أَمَا تَخْشَى مِنَ الدَّيَّانِ طَرْدًا بِجُرْمٍ دَائِمًا أَبَدًا تَرَاهُ
أَتَعْصِي اللَّهَ وَهُوَ يَرَاكَ جَهْرًا وَتَنْسَى فِي غَدٍ حَقًّا تَرَاهُ
وَتَخْلُو بِالْمَعَاصِي وَهُوَ دَانٍ إِلَيْكَ وَلَيْسَ تَخْشَى مِنْ لِقَاةِ
وَتُنْكِرُ فِعْلَهَا وَلَهَا شُهُودٌ بِمَكْتُوبٍ عَلَيْكَ وَقَدْ حَوَاهُ
فِيَا حُزْنَ الْمُسِيءِ لَشُؤْمِ ذَنْبٍ وَبَعْدَ الْحُزْنِ يَكْفِيهِ حِمَاهُ
فَيَنْدُبُ حَسْرَةً مِنْ بَعْدِ مَوْتٍ وَيَيْكِي حَيْثُ لَا يُجْدِي بُكَاهُ
يَعْضُ الْيَدَ مِنْ نَدَمٍ وَحُزْنٍ وَيَنْدُبُ حَسْرَةً مَا قَدْ عَرَاهُ
فَبَادِرْ بِالصَّلَاحِ وَأَنْتَ حَيٌّ لَعَلَّكَ أَنْ تَنَالَ بِهِ رِضَاهُ³²⁰

³¹⁹ Tzw. *sinād al-ḥaḍw*.

³²⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 476; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 427.

*Ty, który w grzechach wzrastać począłeś,
 a oko Boga nie śpi i widzi!
 Czyż się nie lękasz Sędziego kary
 za zbrodnie, które co dnia oglądasz?
 Czy Bogu się oprzesz, gdy cię widzi,
 i wnet zapomnisz o tym, coś ujrzał?
 I w swych występkach, gdy On się zbliża,
 czy się spotkania z Nim nie obawiasz?
 Czy się ich wyprzesz, choć są świadectwa
 w księdze spisane, którą On dzierży?
 Żałuj złoczyńco, gdy wina sroga,
 prócz żalu Jego pieczy ci trzeba.
 Wszczytna więc lament i spazm po zgonie,
 płacze, a na nic zda się płacz jego.
 Dłonie obgryza z żalu i smutku,
 biadając nad tym, co go dopadło.
 Spiesz więc, pókiś żywy, prawość czynić,
 może jeszcze Jego łaskę zyskasz.*

- 1 fa-yā man bāta yanmū bi-l-ḥaṭāyā
wa-ʿaynu l-Lāhi sāhiratun tarā-hu
- 2 a-mā taḥṣā mina d-dayyāni ṭardan
bi-ḡurmin dāʿīman abadan tarā-hu
- 3 a-taʿṣi l-Lāha wa-hwa³²¹ yarā-ka ḡahran
wa-tansā fi ḡadin ḥaqqan tarā-hu
- 4 wa-taḥlū bi-l-maʿāṣi wa-hwa dānin
ilay-ka wa-laysa taḥṣā min liqā-hu³²²
- 5 wa-tunkiru fiʿla-hā wa-la-hā šuhūdun
bi-maktūbin ʿalay-ka wa-qad ḥawā-hu
- 6 fa-yā ḥuzna l-musiʿi l-šuʿmi ḍanbin
wa-baʿda l-ḥuzni yakfi-hi ḥimā-hu
- 7 fa-yandubu ḥasratan min baʿdi mawtin
wa-yabki ḥaytu lā yuḡdi bukā-hu³²³
- 8 yaʿaḍḍu l-yadda³²⁴ min nadamin wa-ḥuznin
wa-yandubu ḥasratan mā qad ʿarā-hu
- 9 fa-bādir bi-ṣ-ṣalāḥi wa-anta ḥayyun
laʿalla-ka an tanāla bi-hi riḍā-hu

- 1 ◡---|◡---|◡--- || ◡---|◡---|◡---
- 2 ◡---|◡---|◡--- || ◡---|◡---|◡---

³²¹ Zamiast *huwa* – elizja samogłoski wymuszona wzorcem metrycznym (podobnie w wersji następnym).

³²² *Licentia poetica* – elizja wymuszona rymem w miejsce pierwotnego *liqāʿi-hi*.

³²³ *Licentia poetica* – w miejsce pierwotnego *bukāʿu-hu*.

³²⁴ *Licentia poetica* polegająca na podwojeniu spółgłoski tematycznej dla zachowania metrum – w miejsce poprawnego *yada*.

3	u--- u--- u---		u--- u--- u---
4	u--- u--- u---		u--- u--- u---
5	u--- u--- u---		u--- u--- u---
6	u--- u--- u---		u--- u--- u---
7	u--- u--- u---		u--- u--- u---
8	u--- u--- u---		u--- u--- u---
9	u--- u--- u---		u--- u--- u---

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir* o klauzulach paroksytonicznych i rymie na *-āhu*. Ostatnia sylaba przestrzeni rymowej to zaimek sufigowany 3 os. r. m. l. poj. Utwór w pełni średniówkowy, choć w wersji 4 średniówka jest słabiej wyczuwalna, ponieważ przecina spójną całość syntaktyczną.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *ḥuzn* (w. 6),
- *ḥasra* (w. 7-8),
- *yandub* (w. 7-8);

b) paronomazja:

- *yarā – tarā* (w. 3),
- *ta^cṣā – ma^cāṣī* (w. 3-4),
- *yabkī – bukā* (w. 7),
- *nadamin – yandubu* (w. 8);

c) anafora:

- *a-* (w. 2-3),
- *wa-* (w. 3-5),
- *fa-* (w. 6-7);

d) epifora: *tarā-hu* (w. 1-3) – to niezwykle rzadko spotykane w klasycznym wierszu arabskim zjawisko. System wersyfikacyjny klasyfikuje bowiem jako błąd powtórzenie tego samego wyrazu w klauzuli rymowej³²⁵;

e) paralelizm syntaktyczny: analogiczna budowa zdań pytajnych (w. 2-3).

(50)³²⁶

إِنْ كَانَ لَا يُغْنِيكَ مَا يَكْفِيكَ فَكُلُّ مَا فِي الْأَرْضِ لَا يُغْنِيكَ
 إِنْ الْقَلِيلَ بِالْقَلِيلِ يَكْثُرُ إِنْ الصَّفَاءَ بِالْقَذَى لِيَكْثُرُ
 لِكُلِّ مَا يُؤْذِي وَإِنْ قَلَّ أَلَمٌ مَا أَطْوَلَ اللَّيْلَ عَلَى مَنْ لَمْ يَمِ
 لَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ وَلَا تَغِيْبُ إِلَّا لِأَمْرِ شَأْنُهُ عَجِيْبٌ³²⁷

³²⁵ Błąd ten nosi nazwę *īṭā*?

³²⁶ Poniższe wersy to tylko niewielki wybór z przypisywanej Abū al-ʿAtāhiyi tzw. „Księgi Przysłów” (*Dāt al-amṭāl*) – nieznanej objętości zbioru wierszowych sentencji. Karam al-Bustānī zebrał ich prawie 50 (*op. cit.*, 493-496), zaś Šukrī Fayṣal 320 (*op. cit.*, s. 444-465).

³²⁷ W zbiorze Šukriego Fayṣala zamiast *لَا تَطْلُعُ* jest *مَا تَطْلُعُ* (*op. cit.*, s. 449).

³²⁸ إِنَّكَ لَوْ تَسْتَنْشِقُ الشَّحِيحَا وَجَدْتَهُ أَنتَنِ شَيْءٌ رِيحًا
 صَلُحَ قَرِينِ السُّوءِ لِلْقَرِينِ كَمَثَلِ صَلُحِ اللَّحْمِ وَالسَّكِينِ
³²⁹ كَذَا قَضَى اللَّهُ فَكَيْفَ أَصْنَعُ الصَّمْتُ إِنْ ضَاقَ الْكَلَامُ أَوْسَعُ
³³⁰ الْمَكْرُ وَالْعَتَبُ أَدَاةُ الْغَادِرِ وَالْكَذِبُ الْمَحْضُ سِلَاحُ الْفَاجِرِ
³³¹ يَعِيشُ حَيٌّ بِثَرَاتٍ مَيِّتٍ يُعْمَرُ بَيْتٌ بِخَرَابٍ بَيْتٍ
³³² وَلِلْكَلامِ بَاطِنٌ وَظَاهِرٌ فِي سَاعَةِ الْعَدْلِ يَمُوتُ الْجَائِرُ

*Jeśli dla cię jest niczym, co cię syci,
 wszystko, czym ziemia syci, jest ci niczym.
 Ziarno do ziarnka i miarka się zbierze,
 przejrzystość źródła jedno źdźbło odbierze.
 Każdy smutek boli, nawet nieduży,
 kto spać nie może, temu noc się dłuży
 To, że Słońce wschodzi i że zachodzi,
 cudem jest prawdziwym – każdy się zgodzi.
 Jeśli malizny powąchasz urody,
 wnet się przekonasz, że to smród nad smrody
 Taką komitywa ze zła kamratem,
 jaka komitywa mięsa z tasakiem.
 Tak Bóg postanowił, cóż więc uczynię?
 Kiedy słów zbraknie, niech mówi milczenie.
 Chytrność i fałsz narzędziem sprzedawczyka,
 zwyczajne kłamstwo to broń rozpustnika.
 Żyjesz tych dziedzictwem, co już wśród zmarłych,
 nowy dom stawiasz tam, gdzie gruzy starych.
 Mowa tajemną jest lub wyjawioną,
 w godzinie prawdy samowładca skona.*

- 1 in kāna lā yuġnī-ka mā yakfi-kā
fa-kullu mā fi l-arḍi lā yuġnī-kā
- 2 inna l-qalīla bi-l-qalīli yaqturu
inna ṣ-ṣafā'a bi-l-qadā la-yakduru
- 3 li kulli mā yu'dī wa-in qalla alam
mā aṭwala l-layla 'alā man lam yanam
- 4 lā taṭlu'u ṣ-ṣamsu wa-lā taġību
illā li-amrin ṣa'nu-hu 'aġību

³²⁸ U Šukriego Fayṣala zamiast أَخْبَتَ jest أَنتَنِ (op. cit., s. 449).

³²⁹ U Šukriego Fayṣala zamiast الصَّمْتُ jest الصَّمْتُ (op. cit., s. 450).

³³⁰ U Šukriego Fayṣala zamiast الْعَتَبُ jest وَالْخُبُ (op. cit., s. 447).

³³¹ U Šukriego Fayṣala wers ten ujęty jest tylko w przypisie (op. cit., s. 447).

³³² U Šukriego Fayṣala zamiast فَاجِرٌ jest فَاجِرٌ (op. cit., s. 448).

- 5 inna-ka law tastaṣṣiqu š-šaḥihā
waḡadta-hu antana šayʿin riḥā
- 6 ṣulḥu qarīni s-sūʿi li-l-qarīni
ka-miṭli ṣulḥi l-laḥmi wa-s-sikkīni
- 7 kaḡā qaḡā l-Lāhu fa-kayfa aṣnaʿu
aṣ-ṣamtu in ḡāqa l-kalāmu awsaʿu
- 8 al-makru wa-l-ʿatbu adātu l-ḡādiri
wa-l-kaḡibu l-maḡḡu silāḥu l-fāḡiri
- 9 yaʿīṣu ḡayyun bi-turāṭi maytin
yuʿmaru baytun bi-ḡarābi bayti
- 10 wa-li-l-kalāmi bāṭinun wa-ḡāhiru
fi sāʿati l-ʿadli yamūtu l-ḡāʿiru

1	--- --- ---		--- --- ---
2	--- --- ---		--- --- ---
3	--- --- ---		--- --- ---
4	--- --- ---		--- --- ---
5	--- --- ---		--- --- ---
6	--- --- ---		--- --- ---
7	--- --- ---		--- --- ---
8	--- --- ---		--- --- ---
9	--- --- ---		--- --- ---
10	--- --- ---		--- --- ---

Wzorzec metryczny: konwencjonalna notacja implikuje sześciostopowy dwudzielny *raḡaz* z rymem średniówkowym równym klauzulowemu. W rzeczywistości jednak utwór ten należy traktować jako zbiór dystychów skomponowanych w oparciu o trzystopowy *raḡaz*. Każdy z tych dystychów charakteryzuje się własnym rymem, tak pod względem współbrzmienia, jak i akcentuacji rymujących się wyrazów (paro- lub proparoksytoneza).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *yugnī* (w. 1),
- *qalīl* (w. 2),
- *ṣulḥ*, *qarīn* (w. 6),
- *bayt* (w. 9);

b) paronomazja:

- *qaḡā* – *ḡāqa* (w. 7),
- *mayt* – *bayt* (w. 9);

c) rym wewnętrzny: *yugnī-ka* – *yakfī-kā* (w. 1);

d) paralelizm składniowy (w. 2, 9).

POSŁOWIE

O tym, jak ważne miejsce w średniowiecznej literaturze arabskiej zajmował Abū al-°Atāhiya i jak barwną był postacią, niech świadczy fakt, że na kartach *Al-Aġānī* Al-Iṣfahāniego jego imię przywoływane jest ponad 470 razy, podczas gdy współczesny mu, osławiony Abū Nuwās wymieniony tam został nieco więcej niż dwustukrotnie.

Gdyby nie egzotycznie brzmiące imię i rodzimy język, poeta ten na podstawie lektury samych wierszy mógłby śmiało być wzięty za jednego z twórców barokowych. Jego poezja, choć od baroku dzieli ją spory dystans czasoprzestrzeni, zawiera wszystkie cechy owej epoki. W sferze tematyki to przede wszystkim skupienie uwagi na przemijalności i kruchości ludzkiej egzystencji, refleksja nad bezsilnością człowieka wobec nieuchronnej śmierci, przestroga przed odpowiedzialnością za popełnione za życia czyny oraz apel o uwolnienie się od przywiązania do uciech tego świata i prostowanie ścieżek życia w wędrówce ku wieczności. Surowości przesłania tej poezji przeciwstawia się iście barokowa obfitość środków wyrazu na płaszczyźnie języka poetyckiego; upodobanie do antytezy, hiperboli, a także szczodre, acz bez sztucznego manieryzmu, korzystanie z wszelkiego rodzaju powtórzeń jak anafora, rymy wewnętrzne, paralelizmy syntaktyczno-intonacyjne, figury słowno-dźwiękowe itp.

Na tle literackich elit swojej epoki Abū al-°Atāhiya zajmuje szczególne miejsce. Zerwawszy nagle z cyganeryjnym środowiskiem ówczesnych modernistów skupionych wokół abbasydzkiego dworu, przy całej świadomości konsekwencji takiej decyzji, idzie pod prąd dominującym trendom poetyckim. Stając się niezłomnym głosicielem prawd ostatecznych, nie kieruje się jednowymiarowym religijnym doktrynerstwem. Przekaz jego poezji ma charakter uniwersalny. Trafia do każdego niezależnie od wyznawanego światopoglądu. Przy czym nie dzieje się to kosztem wartości artystycznej utworów. Wręcz przeciwnie, wiersze Abū al-°Atāhiy, dzięki m.in. mistrzowskiemu operowaniu środkami instrumentacji dźwiękowej, odznaczają się wyjątkową lekkością, znacząco kontrastującą z powagą treści.

BIBLIOGRAFIA

- Abū al-°Atāhiya aš°āru-hu wa-aḥbāru-hu*, red. Šukrī Fayṣal, Dimašq 1965.
- Abū al-°Atāhiya, *Dīwān Abī al-°Atāhiya*, red. Karam al-Bustānī, Bayrūt 1986.
- Abū al-°Atāhiya, *Dīwān Abī al-°Atāhiya*, red. Mağīd Ṭirād, Bayrūt 2008.
- °Adī Ibn Zayd al-°Ibādī, *Dīwān °Adī Ibn Zayd al-°Ibādī*, red. Muḥammad Ğabbār, Bağdād 1965.
- Al-Anwār az-Zāhiya fī dīwān Abī al-°Atāhiya*, Maṭba°at al-°Ābā° al-Yasū°iyyīn, Bayrūt 1886.
- Badawī, °Abd ar-Raḥmān, *Šāhidat al-ušq al-ilāhī Ar-Rābi°a al-°Adawiyya*, Al-Qāhira 1962.
- Al-Bağdādī, al-Ḥaṭīb, *Ta°riḥ madīnat as-salām*, red. Baššār °Awād Ma°rūf, Bayrūt 2001.
- Aḍ-Ḍabbī, Al-Mufaḍḍal *Al-Mufaḍḍaliyyāt*, red. Aḥmad Muḥammad Šākir, °Abd as-Salām Muḥammad Hārūn, Bayrūt 1964.
- Danecki Janusz, *Poezja arabska. Wiek VI-XIII. Wybór*, oprac. Janusz Danecki, przekład Józef Bielawski, Janusz Danecki, Marek M. Dziekan, Tadeusz Kowalski, Jolanta Kozłowska, Antoni Lange, Adam Mickiewicz, Aleksandra Witkowska, Barbara Wrona, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.
- Al-Ğāhiż, *Al-Ḥayawān*, red. °Abd as-Salām Muḥammad Hārūn, Al-Qāhira 1965.
- von Grunebaum, Gustave E., *The Concept of Plagiarism in Arabic Theory*, „Journal of Near Eastern Studies” 1944, vol. 3, No. 4, s. 234-253.
- Al-Ğumaḥī, Ibn Salām, *Ṭabaqāt aš-šu°arā°*, red. Joseph Hell, Leiden 1916.
- Al-Ḥafnī, °Abd al-Mun°im, *Al-°Ābida al-ḥaši°a Ar-Rābi°a al-°Adawiyya imāmat al-°āšiḡīn wa-al-maḥzūnīn*, Al-Qāhira 1996.
- Ḥusayn, Ṭāhā, *Fī al-adab al-ğāhilī*, Al-Qāhira 1933.
- Ibn al-Aṭīr, *Al-Maṭal as-sā°ir*, red. Aḥmad al-Ḥūfi, Badawī Ṭabbāna, Al-Qāhira [b.d.w.].
- Ibn Ḥallikān, *Wafayāt al-a°yān*, red. Iḥsān °Abbās, Bayrūt [b.d.w.].
- Ibn al-Mu°tazz, *Ṭabaqāt aš-šu°arā°*, red. °Abd as-Sattār Aḥmad Farāğ, Al-Qāhira 1976.
- Ibn an-Nadīm, *Al-Fihrist*, red. Riḍā Tağaddud, Ṭahrān 1971.
- Ibn Qutayba, *Aš-ši°r wa-aš-šu°arā°*, red. Aḥmad Muḥammad Šākir, Al-Qāhira 1958.
- Al-°Imārī, Faḍl bin °Ammār, *Al-maniyya wa-al-umniyya. Fikrat al-mawt fī aš-ši°r al-ğāhilī*, „Mağallat Ğāmi°at al-Malik Sa°ūd”, 1994, s. 3-40.
- Al-Iṣfahānī, Abū al-Farağ, *Al-Ağānī*, Al-Qāhira 1950.
- °Izz ad-Dīn Ismā°il, *Fī al-adab al-°abbāsī – ar-ru°ya wa-al-fann*, Bayrūt 1975.
- Al-Mas°ūdī, *Murūğ aḍ-ḡaḥab wa-ma°ādin al-ğawḥar*, Bayrūt, 1990.
- Al-Mubarrad, Abū al-°Abbās Muḥammad Ibn Yazīd, *Al-Kāmil*, red. Muḥammad Aḥmad ad-Dālī, Dimašq 1992.
- Muğīd, Turkī, *Az-zuḥd °inda Abī al-°Atāhiya wa-Abī al-°Alā° al-Ma°arri – dirāsa muqārīna*, „Mağallat Ğāmi°at al-Malik Sa°ūd” 1992, t. 4, *Al-Adab* (2).

- Nödeke, Theodor. *Arabs (Ancient)*, [w:] *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, red. James Hastings, Edinburgh 1908.
- Šawwā, Maysūn, *ʿAnāšir at-taḥyīl fī aš-šiʿr al-ʿarabī Abū al-ʿAtāhiya namūdağan*, „At-Turāt al-ʿArabī” 2004, nr 95, s. 33-52.
- Siwiec, Paweł, *Rytm staroarabskiej kasydy*, Kraków 2005.
- Siwiec, Paweł, *Zarys poetyki klasycznego wiersza arabskiego*, Kraków 2008.
- Siwiec, Paweł, *Między barokiem polskim a... arabskim*, „Teksty Drugie” 2010, nr 3, s. 199-208.
- Siwiec, Paweł, *Figure of repetition as an exponent of Abū al-ʿAtāhiya's poetic style*, *Studia Arabistyczne i Islamistyczne* 2011, nr 14, s. 17-32.
- Sperl, Stefan, *Mannerism in Arabic Poetry. A Structural Analysis of Selected Texts*, Cambridge 1989.
- Aṭ-Ṭabarī, Abū Ġaʿfar Muḥammad bin Ġarīr, *Tārīḥ ar-rusul wa-al-mulūk*, red. Muḥammad Abū al-Faḍl Ibrāhīm, Al-Qāhira 1960.
- Turek, Przemysław W., *Od Gilgamesza do kasydy. Poezja semicka w oryginale i w przekładzie*, Kraków 2010.
- Al-Warrāq, Maḥmūd, *Dīwān Maḥmūd al-Warrāq*, red. Walīd Qassāb, Dimašq 1991.

Dr hab. Paweł Siwiec – arabista, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych. W swojej pracy badawczej skupia się głównie na średniowiecznej poezji i poetyce arabskiej. Obszar jego zainteresowań naukowych obejmuje ponadto zagadnienia języka arabskiego oraz problematykę społeczno-polityczną Bliskiego Wschodu, zwłaszcza

współczesnego Iraku. Wydał m.in. *Rytm staroarabskiej kasydy* (Kraków 2005) – studium budowy rytmicznej średniowiecznej stychiki arabskiej osadzone w kontekście współczesnej wersologii europejskiej, oraz *Zarys poetyki klasycznego wiersza arabskiego* (Kraków 2009) – całościowe opracowanie problematyki związanej z klasycznym wierszem arabskim (wersyfikacja, stylistyka, gatunki liryczne). Książka, która teraz trafia do rąk czytelnika jest zwieńczeniem zainteresowań autora jedną z najbardziej barwnych osobowości literackich arabskiego średniowiecza, jaką był Abū al-ʿAtāhiya (748-828), poeta czasów Hārūna ar-Rašīda.

ISBN 978-83-7638-194-7

9 788376 381947